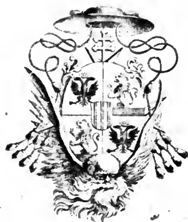

ROMA

Labitur infirmo compactum pulvere corpus,
Nomen at Heroum Fama superstes habet.

DE
REBUS GESTIS
AC
SCRIPTIS OPERIBUS
BAPTISTÆ MANTUANI
COGNOMENTO
HISPANIOLI
CARMELITÆ
EXERCITATIO
HISTORICO-CRITICA

P. FLORIDI AMBROSIO
IN TAURINENSI CARMELO S. THEOLOGIÆ REGENTIS.

TAURINI MDCCLXXXIV.

Ex Typographia Ignatii Soffietti.

REVERENDISSIMO PATRI

ANDREÆ AUDRAS

S. FACULTATIS PARISIENSIS DOCTORI

ATQUE

UNIVERSI CARMELITARUM ORDINIS

PRIORI GENERALI.

F. FLORIDUS AMBROSIO.

QUum mihi perhonorificum est, REVERENDISSIME PATER, lucubrationes meas tuis fortunari auspiciis, tuo Nomini inscribi, Te Mecæ-

nate, ac Patrono, publicam in lucem prodire; tum diu illud, ac vehementer optatum, quo mei erga Te obſequii monumentum aliquod, aliquod, etſi leve argumentum, earum nuncupatione, ſtatuerem. Id ut præſtarem, nihil utique poterat opportunius contingere, quam, ut ejus res geſtas illuſtrandas ſuſciperem, de quo præclara multa ediſſerens ipſas virtutes tuas jam videar attigiſſe. Hoc quum omnino iis evidens eſt, qui utriuſque & mores piiſſimos, & ſingularem doctrinam, prudentiam item, ac dignitatem animo reputent; tum mihi in primis jucundum, cui aliud velut agenti, dum præclariſſimum illud Sodalitatis meæ, ac Litterariæ Reipublicæ Ornamentum dignis præconiis effero, Te ſimul Ordinis totius Columen, Spem, Decus, ac Patrem, abſque ulla aſſentationis ſpecie, debitis Virtuti tuæ laudibus proſequi, & gratæ Poſterorum memoriæ commendare fas eſt. Utinam nobile Opus aliquod perinde licuiſſet abſolvere, lectiſſima, atque omnigena eruditione tua dignum, dignum quod Viro Sorbonica pro meritis Laurea redimito, ac ſuprema decorato univerſi Ordinis Præfectura conſecraretur: verum, etſi magni aliquid conari haud poſſe intelligebam; nolui tamen omnem ideo prætermittere occaſionem, qua Tibi Ampliſſimo Rei Carmelitarum

Publicæ Moderatori, quem, ob vere eximias animi dotes, nemo unus est, qui & diligere plurimum, & magni habere non debeat, illud ipse quoque testarer, me alterum ex iis censendum, qui Te non Patrem modo, ac Præsulem, sed & Præsulis, & Patris loco, munere, auctoritate dignissimum venerantur, atque humillime colunt.

NOS FRATER ANDREAS AUDRAS

Sacræ Facultatis Parisiensis Doctor, humilis Prior Generalis, nec non Commissarius, ac Visitator Apostolicus totius Ordinis Fratrum Beatissimæ, semperque Virginis, DEI Genitricis MARIÆ de Monte Carmelo Antiquæ Observantiæ Regularis &c.

AUctoritate nostra, tenore præsentium, R. Patri Florido Ambrosio Provinciæ nostræ Pedemontanæ Sacerdoti Professo, & in Collegio nostro Taurinensi Sacræ Theologiæ Regenti facultatem concedimus Typis mandandi Opus a se concinnatum, cui titulus est: *De Rebus gestis, ac scriptis Operibus Baptistæ Mantuani &c.* ea tamen lege, ut prius revideatur, atque probetur a RR. PP. Magistris, ac perpetuis Definitoribus Philiberto Rovera, & Vincentio Maria Alloatti, vel ob alterutrius defectum a R. P. M. Aloysio Grosso præfati Collegii Regente, serventurque omnia, quæ ad libros imprimendos sunt de jure servanda. In quorum fidem &c.

Datum Romæ in Carmelo nostro S. Mariæ Transpontinæ die XXVI. Februarii MDCCLXXXIV.

F. ANDREAS AUDRAS
Generalis Carmelitarum.

Reg. fol. 66.

F. JOSEPH M. IPPOLITI. P. Rev. a Secretis.

MAndante Reverendissimo Patre ANDREA AUDRAS Sacræ Facultatis Parisiensis Doctore, Priore Generali totius Ordinis Carmelitarum &c., summa animi voluptate Opus perlegimus, cui titulus: *De Rebus gestis, ac scriptis Operibus Baptistæ Mantuani &c.*, in eoque nihil reperimus, quod rectæ morum institutioni, aut doctrinæ fidei vel minimum adversetur; quinimo cum exquisitiorem criticam, & omnigenam eruditionem non sine incredibili cl. Auctoris labore, diligentiaque comparatam eodem in Opere conspexerimus, dignum propterea judicamus, quod publica luce fruatur.

Dabamus Taurini in Æde Carmelitarum die XXII. Maji MDCCLXXXIV.

F. PHILIBERTUS ROVERA
S. Th. Magister, & Doctor,
Definitor perpetuus.

F. VINCENTIUS MARIA ALLOATTI
S. Th. Magister, & Doctor,
Definitor perpetuus.

NOS FR. ANTONIUS UNNIA

S. Theologiæ Magister, humilis Prior Provincialis Ordinis Beatæ DEI Genitricis, semper Virginis MARIÆ de Monte Carmelo Provinciæ Pedemontanæ.

PRæhabito Examinatorum signato judicio, ut Opus, cujus titulus est: *De Rebus gestis, ac scriptis Operibus Baptistæ Mantuani &c.* publico prælo mandetur, nostram etiam facultatem, & approbationem adjicimus.

Datum in Carmelo nostro Vercellensi X. Kal. Octobris MDCCLXXXIV.

FR. ANTONIUS UNNIA
Prior Provincialis.

FR. GREGORIUS SERATRICE Profecr.

Jussis obsequens Reverendissimi Patris Magistri Vincentii Carras Vicarii Generalis S. Officii Taurini, attente perlegi Opus inscriptum *De rebus gestis, ac scriptis Operibus Baptistæ Mantuani cognomento Hispanioli, Carmelitæ, Exercitatio Historico-Critica P.^s^ Floridi Ambrosio ejusdem Ordinis Theologiæ Lectoris*, cumque nihil in eo deprehenderim, quod a doctrina Orthodoxæ Religionis, rectaque morum institutione alienum sit, immo potius maximam eruditionis copiam, & in perdifficilis argumenti tractationem, summam dexteritatem admiratus sim, ideo publici juris fieri posse censeo.

Dabam Taurini in Conventu S. M. Theresiæ die 15. Junii anno 1784.

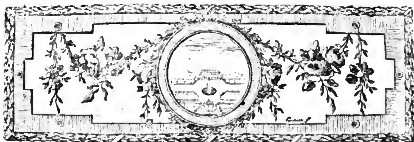
FR. FRANCISCUS MARIA A S. PETRO
Carmelita Excalceatus, Exprovincialis,
& Sancti Officii Consultor.

IMPRIMATUR

FR. VINCENTIUS MARIA CARRAS Ordinis Prædicatorum, S. Th. M., Vic. Gen. S. Officii Taurini.

EANDI AA. LL. P.

V. Se ne permette la stampa
GARRETTI DI FERRERE per la Gran-Cancellaria.

BAPTISTÆ MANTUANI

VITA

CAPUT I.

GENUS, PARENTES, PATRIA.

QUOD, de univerſa generatim hiſtoria graviter olim a Tullio pronuntiatum eſt (1), eſſe illam veritatis lucem, vitam memoriæ, magiſtram vitæ, id peculiari quodam jure, de eo hiſtoriarum genere ſpeciatim poſſe adſumi, quo in virorum eximiæ virtutis, aut ſingularis doctrinæ laude inſignium mores, conſuetudinem, res geſtas inquirimus; hoc & omnium auctorum conſenſione firmatum eſt, & rei ipſa natura ſatis, ut arbitror, manifeſtum: præterquam enim eſt hic modus omnium aptiſſimus, quo gratum in deceſſores

A ani-

(1) Dial. *De Oratore*.

animum exprimimus, videtur omnium etiam & facillimus, & maxime idoneus, quo quis celeri ad ſapientiam greſſu properare, curſuque citiſſimo ad vetus illud gloriæ templum poſſit pervenire, cujus ingreſſu iis omnibus mythica interdixit antiquitas, qui non ptius in laboris, virtutiſque delubro, quo decuiſſet, tempore, conſtitiſſent (*). Ecquid enim eſt aliud majorum ingenium, mores, opiniones, ſcripta, præclara facinora perſequi, niſi & eorum, quæ docuere, notionem adipiſci, & qua potiſſimum ratione ſcientiis acquirendis, comparandæque virtuti adlaborandum ſit propoſitis eorum exemplis dignoſcere, ac quodam veluti ſpeculo contemplari? Hinc factum arbitror, ut univerſa retro antiquitas in clariſſimorum hominum illuſtranda memoria, omni ſemper ſollicitudine, vacaverit, ac ſibi nil reliqui fecerit, quo præclara illorum geſta, ac celebria magis effata ſeris poſteris commendaret. Remotiſſima ejuſce rei ſuppetunt exempla apud Plutarchum, Laertium, Philoſtratum, alios, quorum veſtigia notum eruditis quam glorioſe, quam etiam utilius inſtiterint Chriſtianæ naſcentis Eccleſiæ ſcriptores inſigniſſimi Euſebius, Hieronymus, Gennadius, alii, a quibus ad nos optimorum auctorum memoriam exornandi deducta conſuetudo uſque perennat, ceu ſuis teſtantur operibus Trithemius, Bellarminus, Dupin, Ceillier, Oudinus, Cave, aliique ſexcenti, quorum tamen exemplis id fere colligimus non poſſe quemquam multorum ſimul res geſtas complecti, quin plura, quoad omnes, veluti neceſſario omittat. Quam igitur egregiam eruditis navant operam, quotquot a pluribus multa colligentes, accurate, quoad poſſunt, illuſtrium virorum, etſi aliquot tantum, hinc præclare geſta, hinc erudite ſcripta commendant. Porro viris pietate, prudentia, doctrinæ laude ſpectatiſſimis accenſendum clariſſimum, de quo dicere adgredimur, Auctorem

(*) Duplicis hujuſce templi ſchema exhibet *quæſtionibus ſymbolicis* Achilles Bocchius. Rem paullo aliter Mantuanus *Epigrammatis ad Falconem* tom. 1. fol. 105.

Atria prima labor, tecti penetralia virtus
Servat, in extrema parte locatur honor.

rem Baptiſtam Mantuanum, quæ de eo mox diſputabimus, aperte ea ſatis evincent, ac una illud ſuadebunt, ſi quid laboris in ejus illuſtranda memoria a nobis collocatum eſt, id totum eximio tanti viri merito jure impenſum. Ne autem altius repetentes lectorem, ipſo ſtatim initio, vacuis moremur, aut moleſtius enarratis proſapiæ, genealogiæ, ſtemmatum inſignibus rem, quoad licebit, propius auſpicamur. Itaque quum anno Domini MCCCCXXXV. Alphonſus Aragoniæ Rex Siciliæ Regno potiturus ad eam inſulam contendiſſet, a Genuenſibus profligatus (2) in manus incidit Philippi Mediolanenſium Ducis, a quo poſtea una cum primoribus aliis, qui ſecum ex Hiſpania venerant, idemque cum ipſo militantes bellum capti fuerant, libertate donatus eſt. Eos inter vir erat Cordubæ in Vandalitia ortus Antonius nomine, qui alteram ex navibus, cujus ipſe Navarchus fuerat inſtitutus, magna ſemper, quoad licuit, virtute defenderat. Is igitur libertatem adeptus eſt, ſimul cum filio, cui Petrus nomen erat, cuique, quod Hiſpania adveniſſet, *Hiſpani* cognomen impoſitum. Quum autem, ſeu Italiæ amænitate caperetur, ſeu Hiſpaniam annavigare moleſtum haberet, ſeu ingentibus propoſitis præmiis (3) invitaretur ad arma, noſtris hiſce regionibus immorari conſtituit, atque Mantuam veniens ſuum ibi optavit domicilium, ut hiſce tradit verbis Poeta noſter *Alphonſi* lib. V. (4).

Petrus enim ſenis Antonii generoſa propago
Mintiadas adiit populos, ubi Gonzagarum
Regia, & inſignem claro ſub Principe nactus,
Eximia virtute, locum primordia genti
Condit . . . .

Duxit is uxorem Conſtantiam Brixiæ ex familia Maggi natam, unde & factum eſt, ſi Cuperum noſtrum audieris, ut egregium in illam civitatem panegyricum Auctor N. oraret (5), cujus hoc initium:

A 2 Brixia

(2) Muratorius *Annali d' Italia* tomo IX. anno MCCCCXXXV.
(3) Id Poeta N. inſinuat verbis ex libro *Sylvarum* IV. inferius adducendis.
(4) Opp. tomo III. fol. 79. edit. Antuerp. MDLXXIX.
(5) Eodem tomo III. fol. 221. -- 233.

Brixia sæpe tuas, quum sis mihi gratior ipsa;
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi . . . .

Eo conjugio quinque saltem suscepit liberos laudatus Hispanus: Baptistam N., Ptolemæum, Alexandrum, Ægidium, ac Fridericum (mitto enim filias, quas & ipsas plures fuisse colligitur ex infra adducendis Poetæ N. verbis). Ptolemæum ætate ineunte musis operam dedisse facile conjicias ex eruditissima, quam adversus Baptistæ fratris detractores elucubratus est, *Apologia* (6), atque ex ejus *de licentiis veterum Poetarum corrolario* (7). De hoc Mantuani fratre ita ad Bardellonium scribebat Marius Æquicola (8): " Per „ Cymacli undas cum domina Isabella Estensi vaganti mihi „ tuæ litteræ redditæ sunt, quibus, inter cetera, certiorem „ me reddis Ptolemæum Gonzagam jam ultimam manum „ imponere *Apologiæ*, quam pro germano Carmelita Ba„ ptista ter maximo contra litteratores suscepit. Laudo „ officium; sed miror, cur in mea Provincia, quam liberis „ suffragiis ex nostri Ordinis quasi Senatusconsultus sortitus „ sum, tantum sibi juris vindicet. Scio hominem ingenio„ sissimum, lectionis plurimæ, & acris judicii: verum qua„ lia parat otiosorum sunt, ut nunc nos sumus, non ejus, „ qui in rebus publicis maximi momenti, ut privata omit„ tam, sit amplissime occupatus. Ex omni Europa ad suum „ Principem, cujus humeris libertas, & salus nititur Italiæ, „ Regum, & Rerumpublicarum confluunt oratores. Huic „ quum Ptolemæus a secretis solus primus sit voluntatum, „ & consiliorum adjutor, & particeps, non sit verisimile, „ ut ad defendendum vacet, quum vix ad usus vitæ ne„ cessarios otii supersit tantillum. Sinat me hoc agere. Te„ stor me relicturum adversariis nullum provocationis lo„ cum, si quid in justissima causa, & in diligentia siden„ dum. . . . . . . Cymacli IV. Idus Novembris CIƆIƆVIII. „

Qua

(6) Opp. Mant. tomo IV. pag. 90. -- 155.
(7) Ibid. pag. 161. -- 197.
(8) *Epistola ad eundem Joannem Jacobum Bardellonium*, Ibidem pagg. 88. 89.

Qua ex epistola, a Villiers fere etiam tota exscripta (9), & justam Poetæ N. causam, & clarum Ptolemæi locum, atque apud Principem suum dignitatem, & officium aperit vir spectatissimus. Ad hæc constat ex ipso Auctore N. fratrem suum Ptolemæum aurati Equitis gradu insignitum; his enim (10) verbis *Dialogum contra detractores* inscribit: „ Ad Ptolemæum Gonzagam virum magnificum, Equitem„ que auratum. „ Eidem Ptolemæo, quem præ fratribus ceteris dilexisse videtur, quemque semel, iterumque *suavissimum* appellat, consecravit etiam *epistolam contra calumniatores* (11), *carmen pro Mario Olivetano* (12), sextamque *Parthenicen*, idest V. Apolloniæ vitam (13). Quamvis peculiari mentione dignum est, quod ipsi cecinit *Epithalamium* (14), quum duceret ille uxorem Dorotheam Valenti Mantuanam, de qua Poeta N. hæc habet (15).

Mantua Dorotheam genuit. Pater illius ortus
Classibus e primis, generosa e stirpe Valentum;
Primatum de sorte fuit; Domus ista superbis
Inclyta majorum titulis, rerum inclyta grandi
Copia, & immensis opibus . . . .
Mater ab armigeræ demissa propagine Parmæ
Hinc Bravios habet, inde Lupos, in stemmate fulgent
Ora virum magnos vultu referentia Reges . . . . .

Exin ad sui, fratrisque majores descendens: nunc Ptolemæe, inquit (16).

Nunc Ptolomææ tuæ gentis fastigia tangam,
Atque meæ. Genus est nobis commune duobus.
Strenuus, & rigidis gaudens Antonius armis
(Hinc satis ordiri est, ne longa ambage feramur.)
Venit ab Hesperia magnis cum Heroibus (17): ipse

Nam-

(9) *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 239.
(10) Opp. tom. IV. pag. 1. -- 57.
(11) Ibidem pag. 57. -- 88.
(12) Lib. IV. *Sylvarum*. Opp. tom. III. fol. 297. -- 299.
(13) Opp. tom. II. a fol. 128. verso.
(14) *Sylvarum* lib. IV. Opp. tom. III. fol. 297. -- 299.
(15) Ibi fol. 301.
(16) Ibidem fol. 302.
(17) . . . . . Et antiqua nostris ab origine Iberis.
Inquit etiam *Alphonsi* lib. V. Opp. tom. III. fol. 71.

Namque erat Alphonso Regi, quum in Regna veniret
Parthenopæa, comes, comes indivisus, & inter
Bella latus Regis tegere, & munire solebat (18).
Rex iter adversum passus Genuensibus armis
Præda fuit, captus cum Rege Antonius inter
Magnanimos proceres (sic illum fata tulerunt)
Venit ad Insubres, & tanti magna triumphi
Pars fuit. Insubrum domino fortuna Philippo
Sic blandita, quid est multis opus? Omnia vertit,
Quicquid id est, cui dant homines cognomina fortis,
Fortunamque vocant, & re dominatur in omni (19).
In sua regna abiit Rex libertate potitus.
Ad Ducis ascitus magno ære Antonius arma
Floruit extemplo longe, lateque per omnes
Insubrum, Ligurumque urbes sua nomina mittens:
Æquiparabat enim facunda Nestora lingua,
Hectora vi, Laërtiadem prudentia, & astu.
Ipse igitur ducens senas in prælia turmas
Ibat per Venetos, Cenomana per oppida victor.
Bethycus hic fuerat civis tibi Corduba, Vatum
Corduba multorum mater celeberrima. Ab ipso
Petrus, & a Petro venit Ptolemæus, & ampla (20)
Nostra

(18) Repetit eadem fere cit. *Alphonsi* lib. V. fol. 78.

Hespertos inter Proceres, quos invida laudi
In prædam fortuna dedit, tum prima ferebat
Alphonso sub Rege merens Antonius arma,
Cui genus, & patrium dederat sua Corduba nomen,

(19) Hæc poetice juxta illud Virgilii in *Bucolicis*
. . . . Sors omnia versat.
Ecloga IX. 5.

(20) An esset æqua ampla opibus non clare innuit Poeta: quinimmo divitiarum non affatim per id temporis Hispaniolæ huic domui fuisse tuto exinde conjecerim, quod Poeta N. summa interdum egestate premeretur, quam certe levassent, qui summo eum prosequebantur amore, fratres, atque sorores, quorum interim veluti oblitus ab aliis nonnunquam auxilium petebat, ut, quum ipsi ad obtinendam Doctoris Lauream necessarii sumptus fuere, quo tempore, hæc, inter alia, ad cumulatissimum opibus virum Jacobum Carphorum scribebat tom. Opp. I. fol. 175.

Quare age, si sacras penitus non despicis artes,
Et nisi te veteris, mutato pectore, nostræ

Nostra domus pollens numero fratrum, atque sororum.
Hæc de patre satis, superest materna propago.
Clara opibus, clara ingeniis, clara ausibus altis,
Neve per ambages fluat insinuatio longas:
Brixia progeniem longo jam tempore Majam
Novit, & auspiciis ejus feliciter aucta est
Publica res. Fuit ex Majis, qui mœnia quondam
Restituit tua, jam senio labentia longo,
Brixia, qui propriis argentea flumina duxit
Sumptibus, & riguos misit per compita fontes.
Iste idem, meritis decus exposcentibus illud,
Venit ad imperium patriæ, populoque volente,
Et Princeps, & Pastor erat, nec justius alter
Ante gubernavit, nec post sua tempora rector.
Nec res teste caret: veteri certissima famæ
Magna fidem faciunt illam monumenta per urbem
Visa istis paulo ante oculis . . . . .
Hæc est Maja domus pollens propagine tanta,
Tot claris ornata viris. Constantia mater
Hinc, germane, tibi nuribus prælata pudicis.

Hactenus ad Ptolemæum de ejus consanguineis Poeta N., qui rursus eidem, ut nuper diximus, *Dialogum contra detractores* inscripserat, cujus initio fratrem alterum Alexandrum his verbis commendat (21): "Collocutores feci „ Bartholomæum Brunatium, & Alexandrum fratrem no„ strum, ambos præclaros Jurisconsultos, & nostræ Cathe„ dralis Ecclesiæ Canonicos.

Non

Tædet amicitiæ, si qua est clementia, si pars
Ulla tibi pietatis adhuc, si Numina curas,
Prome aliquid, Vatique fave, dextramque jacenti
Porrige, & in tenebris erranti lumina pande.
Et pudet, & durum est mihi mendicare; pudorem
Res miseræ superant, & quæ me cogit egestas.
Ite mei versus, & non redeatis inanes:
Si quod habet Numen nunc experiemur Apollo.

Arguit eam etiam in rem Perlepide libro II. *Epigrammate* XXXII. Martialis

(21) Tomo Opp. IV. pag. 1.

Non æque ac Ptolemæus, & Alexander felicibus usus est satis germanus alter Ægidius, qui adverso Marte dimicans occisus periit clade, qua Mantuæ Marchio Franciscus II. in vincula conjectus est, ceu ipse testatur, eo in fratrem Epicedio, Poeta N. (22).

Nos quoque tempestas ista, o Ptolemæe, redegit
In luctum, in lacrymas, longa in suspiria, quando
Ægidius frater nobis cum Principe raptus
Ante diem, missus Princeps in vincula, frater
In tumulum . . . . . .
O Juvenis miserande, domus, dum vita manebat,
Grande decus nostræ, quam te fortuna repente
Sustulit ex oculis, & funere mersit acerbo!
Te mea sperabam visurum funera, quando
Tu validus, longo titubans ego tempore . . . . . :

Unde & illud habes fuisse Ægidium Poeta N. juniorem, uti & alter fuisse videtur Fridericus nomine, cui immatura quoque morte prærepto funebribus hisce versibus noster ipse Auctor parentavit (23).

. . . . Taceo reliqua infortunia, quæ me
Sollicitant, referam, quod me modo macerat unum.
Impia mors (nequeo lacrymas cohibere loquendo,
Et gravitas sene digna labat. Constantia vires
Hic oblita cadit, sensuque oppressa ruit mens) . . . .
Aspera mors claris de tot mihi fratribus unum,
Qui decorare potis fuerat sua secula solus,
Abstulit . . . . . .
Et florebat adhuc, & adhuc erat integer ævi . . . . :
Ipse Magistratu non uno insignis honores
Eximios foris, atque domi, subeunte juventa,
Pubere vix major (præcox sapientia tempus
Venerat ante suum) meruit . . . .

Tran-

(22) Tomo III. *De fortuna Gonzagæ* fol. 188.
(23) *De morte Federici Spagnoli fratris sui ad Ptolemæum fratrem.* Tom. Opp. I. fol. 139. -- 143.

Transfeo ut externas Legatus adiverit Urbes ;
Et quali ad Reges, populofque oraverit ore:
Nam neque fola virum infignem facundia fecit,
Fecit & excellens legum prudentia . . . . .
Nec vero minus hiftorias, & grandia Regum
Facta, quot a prima memorantur origine rerum ;
Terrarum, Cælique locos, quot Regna, quot Urbes
Orbis habet, quot funt montes, quot flumina, ab ortu
Solis ad occafum quot in æthere fidera, quot funt
Infulæ in Oceano, vires, & nomina rerum
Noverat ingenio Divis (24) aut altior, aut par . . . ;
Pegafeas intravit aquas, & in intima fontis
Caftalii fecreta ivit . . . . .
. . . . Quamplurima chartis
Lucubrata diu mandans, ftudioque reponens
Multa gravi, quæ forte fequens mirabitur ætas.

Porro hæc nemo, quæfo, inftituto extranea, rebufque Poetæ N. cenfendis aliena pronuntiet, quum cujus generis vir ille fuerit, qua domo olim viveret, quibus honoribus aucta fit ejus familia, quamque præclaris facinoribus illius ftirps, ac gens inclaruerit, ac etiam qua via tot procerum amicitiam, tot virorum Principum favorem fibi ipfa conciliarit appofitiffime oftendant. Sed enim quæ Poetam N. attingunt propius, ea nos, prout inftituti noftri fert ratio, ordinatim fingula perfequamur.

(24) Servio *Dii* dicuntur æterni: *Divi*, qui ex hominibus affumpti funt; Sic Cæfares *Divi* appellati. Adifis cl. Rivautella, & Ricolvi. *Marmora Taurinenfia differtationib., & notis illuftrata*. Parte I. Marm. XVI.

CAPUT II.

CAPUT II.

ORTUS. NOMEN.

QUA mundi parte, qua imo Italiæ urbe, quove conjugio ortus sit auctor, in cujus ætatem, vitam, ac scripta inquirimus, superiori loco adnotatum, iis omissis, quæ apud Nucerienfem antistitem Paulum Jovium eo spectantia reperias: " Baptista, inquit ipse (25), Carmelitani Ordinis prin- » ceps ex Hispaniola gente honesta, verum ex damnato » coitu natus. „ Ea tamen hic omnino exscribenda censuimus: etsi enim hujusmodi sunt, quæ de Poeta N. scribentem ne minimum commovere debeant, quum quæ non fecimus ipsi, vix ea nostra vocanda sint, ut recte est Ovidio (26) observatum; quia tamen, vel præcedenti solum capite, ex parentum nobilitate, ac etiam virtutibus Poetæ N. laudes majores fecimus, & quia, ut idem hic Poeta N. modulatus est (27):

In sobolem transire patris, cum semine, virtus
Sæpe solet, refertque fatus quo quisque parente est.

Ut modo sileam notam illam apud nonnullos dedecori (*) verti; illud hinc quoque par esse videtur, ut, quam ejus genitoribus calumniam impingit Jovius, apertissimis saltem conjecturis amoveamus. Ac primo quidem virum esse Jovium non magnæ apud eruditos auctoritatis scribit in suo *Virorum Ill. Dictionario* Ladvocat (28), atque ante ipsum

Petrus

(25) *Elogio* LXI.
(26) Lib. *Metamorph.* XIII. ℣. 140.
(27) *Alphonsi* lib. I. tomo Opp. III. fol. 8.
(*) Ii interim legant Denesle *Les préjugés du publ. sur l'honneur* Tom. II. chap. XXI.
(28) » Les savans ne font pas grand cas de son histoire persuadés, que sa » plume étoit vénale, & que la haine, ou la faveur le faisoient écrire, *Diction. art.* Jove.

Petrus Bayle (29); sed & Genuensis vir ille sagacissimus Jovium sublestæ fidei scriptorem traducit (30). Quicquid sane de reliquis illius historici scriptis judicandum fuerit, hoc mihi est indubium eum quod Mantuani res attinet oscitantiam suam aperte nimis prodidisse: ut enim illud omittam, nulla ab eo assertionis suæ argumenta proferri (31),

B 2 quod

(29) Qui idem Lipsium quoque, Bodinum, Vossium, &c. adversus Jovium appellat. *Dict. histor critique art.* Jove *rem A.*, *& F.*

(30) *Logico-Critica* lib. IV. cap. II.

(31) Protulit nonnulla Petrus Niceron, qui, ut Mantuanum thoro damnato susceptum omnino evincat, hæc memorat (*Mémoires pour servir à l'histoire des hommes illustres dans la Republique des lettres* Tome XXVII. pag. 107.) « Il ne » paroît pas, par tout ce, qu'on a de ses œuvres, que son Pere ait été ma- » rié plus d'une fois. Constance de Maggi d'une de meilleures familles de » Brescia est la seule Épouse, qui lui donne. Cependant dans la septieme » Eglogue, qui est un ouvrage de sa premiere jeunesse, il se plaint sous le » nom de Pollux des rigueurs, & de la fierté de sa belle-mere, qui ne peut » être autre, que cette Constance. D'ailleurs son silence affectè sur sa propre » mere, dont il ne parle en aucun endroit, ne fait, que trop connoître, » qu'il n'avoit rien à dire sur ce sujet, qui put lui faire honneur. » Verba, quæ ex VII. Mantuani Ecloga Niceron appellat sunt ista:

Durus, & immitis pater, atque superba noverca
Pollucem graviore jugo pressere juventæ
Tempore, quum dulces animos nova suggerit ætas.

Quibus præmissis astutum ista Mantuanus subnectit:

Et quum jam invalidæ longo sub pondere vires
Deficerent, nullaque odium mansuesceret arte,
Constituit tentare fugam . . . .
Sed jam facta fuga, cunctis erat alea nota.
Fronde sub Herculea fessus mærore sedebat.
Ecce puellari Virgo stipata corona
Ora, manus, oculos, habitumque simillima Nymphæ,
Et tali affata est puerum sermone dolentem:
Chare puer, quo tendis iter? Vestigia verte . . . .
Qua contra Idalios fluctus mihi tollit in altum
Aera Carmelus viridi caput arbore einctum . . . .
Sic essata leves Virgo discessit in auras,
Tum sua juravit Pollux mutata repente
Pectora, & extemplo victum exspirasse furorem . . . . .
Sic igitur Pollux in claustra silentia venit.

Hæc igitur de se locutum Mantuanum existimant Badius, Bernardus de la Monnoye, ac Niceron; sed vero, ut mea quidem sententia fert, immerito; L enim Alphum sic de Galbula Eclogæ illius initio canentem inducit;

Galbula quid sentis? Pollux doctissimus olim
Fistulicen, subito quodam quasi Numine tactus

quod in historico, qualis sibi Jovius visus esse videtur, haud fortassis immerito reprehendas, ubi præsertim auctores

---

Destituit calamos, tunicas, armenta, sodales . . . . .
Quatuor ante dies in Relligiosa secessit
Claustra . . . .

Ea porro quum juvenis extra Religionem, ut infra dicemus, luserit, nec; nisi longe post emissam Religiosi status professionem, edi curaverit, qua de re iterum infra, illud manifesto liquet, versum illum *Quatuor ante dies* nullatenus de Mantuano ipso debere, aut posse exponi, quin & tantæ modestiæ fuisse eum crediderim, ut se, vel personato sub nomine, *Doctissimum Fistulicen* appellare non omnino auderet. II. Vocat inferius *immitem*, *ac durum patrem*. Jam vero id ne de genitore suo typis consignasse dixerimus Poetam N., quem audiemus (capite vitæ hujus III.) ad eumdem Patrem suum ita scribentem: « Ego enim, qui te mihi carior sit, inter mortales habeo neminem. » & alibi canentem:

. . . . Mihi semper ad artes
Ingenuas calcar cura paterna fuit.
Propterea manes ejus reverenter adoro.

annon saltem, si juveni illa excidissent, suppressisset adultus, quum nimirum ætate jam, & Religione gravis emendavit, polivit, ac typis commisit? Quod rursum haud satis advertisse censuerim De la Monnoye, quum ita objectioni illi occurreret (ad *Menagiana* tom. I. edit. Paris. in 12. 1715. pag. 278.) « Je réponds, qu'il faut distinguer les tems, que dans l'âge, & dans » la disposition d'esprit, où ètoit Mantuan un peu devant, qu'il fit cette eg- » logue, ennemi de la contrainte, enclin au plaisir il ne s'accommodoit pas » autrement d'un pere si exact à le faire ètudier; mais que les années lui » ayant mûri le jugement, il avoit dèpuis béni cette sévérité paternelle, » qui lui avoit été si utile. » III. Sed & novercam exinde incusat. Verum quis illud credat potuisse Mantuanum ea de se modulari, ac typis etiam committere, quæ νοθείαν suam aperte nimis indicassent, ubi, quod levi sane permotus ratione, post De la Monnoye, sciscit Niceron, monogamus Poetæ N. genitor fuisset. IV. An Constantiam Deo jam consecratus poemata hæc recudendo *superbam* vocasset, quam plurimum se dilexisse indicat illa ad Constantiæ patriam Brixiam apostrophe, de qua jam capite præc.?

Brixia sæpe tuas, quum sis mihi gratior ipsa,
Vel non grata minus Manto, genus unde Maroni
Altiloquo, genus unde mihi . . . . . .

ex quibus aperte etiam eruitur non potuisse aut Manto ipsa gratiorem appellari, aut æque gratam, nisi æqualia saltem fuissent, quæ id postulassent, motiva, quæque indicat abs dubio verbis illis: *genus unde mihi*. V. Merito hinc VII. hujus Eclogæ argumentum in Bononiensi edit. in fol. MDII., Lugdunensi in 8. MDXXIII., ac, ut sileam reliquas, novissima Antuerpiensi, non est *de Mantuani*, aut *de auctoris*, vel *juvenis*, sed *de conversione juvenum ad Religionem*. Quod vero subdit Niceron nullibi Auctorem N. de matre sua locutum, præterquam argumentum est mere negativum, potest insuper ex hic nuperrime, atque alibi dictis retundi facile, atque elevari. Quidni ergo meliora a critico hoc nostro, quem plurimi tamen facimus, desideret idoneus, æquusque rerum æstimator?

res alii non suppetunt, qui id affirment; unum illud hoc loci meminerim, quo turpiter inflatus scriptor lapsus est, parachronismum, afferens videlicet Poetam N., qui sexagesimum octavum vix attigit annum, octuagenario majorem obiisse; at vero " qui propinquiora nescivit, qua „ ratione tempora remotiora novisse judicandus? „ Infert hic, & jure, ac merito N. Villiers (32). Hinc vero quid mirum

(32) *Biblioth. Carm.* tom. I. col 227. post Petrum Lucium *Biblioth. Carm.* fol. 11., de quo, uti & de Cupero legitimum Poetæ N. ortum suadere conatis. « L'un & l'autre, inquit (*Mémoires* &c. tom. XXVII. pag. 105.) Niceron: « L'un & l'autre a cru apparemment, qu'il étoit de l'honneur de » leur Ordre, de purger la naissance d'un de leurs Généraux de la tâche, » dont elle étoit souillé par là. Ils pouvoient cependant faire reflexion, que » quelque considérable, que soit la dignité de Général d'Ordre, celle de » Pape, qui est au-dessus de toutes les autres n'a pas empêché les Historiens » même Florentins d'avouer, que Clement VII. étoit fils naturel de Julien » De-Medicis. On ne voit pas, que Jove ait eu intérêt à décrire la naissance de Baptiste Mantuan. Un homme nè, comme lui, dans le voisinage » de Mantoue, & agé de XXXIII. ans, lorsque Mantuan morut, pouvoit » être fort bien instruit de la vérité. Il ne falloit pas attendre trente années » à le contredire, & cela sur des présomptions, qu'il est aise de détruire » par d'autres incomparabilment plus fortes. » Hæc fidelis exscriptor Niceron ex Bernardo De la Monnoye, qui, postquam eadem hæc adnotaverat (ad *Menagiana* tom. I. pag. 273.) subdit e vestigio de Paulo Jovio: « On ne l'a » pas accusé d'imposture pour avoir débité la même chose de Pomponius » Lærus, de Jason Maynus, de Christophle Longueil, & de Cælius Calca- » gninus. » Qua ex re quid aut pro se efficiat, aut contra nos plane non video. Sed ne dimittamus Niceron, qui, post allata nuper adversus legitimum Mantuani ortum argumenta, sibi illud, & rursus quidem ex De la Monnoye (*Menag.* tomo citat. pag. 275.) objectat (*Mémoires* tomo citat. pag. 106.) fuisse Auctorem N. liberaliter semper a familia Hispaniola, Ptolemæo præsertim ut fratrem non agnitum modo, verum & dilectum plurimum, & excultum. Qua observatione ut cito se expediat vir doctus continuo illud reponit factum id eo, quod reflorescentibus vix dum in Italia literis, Auctor N., cujus doctrinæ fama longe jam, lateque obtinuerat, nonnihil etiam decoris Hispaniolæ familiæ adjiceret. Verum etsi belle hæc omnia, atque eleganter; vereor tamen, ne non æque omnia exacte: quamquam enim non illud constat studio partium in Mantuani elogio contexendo, ac describendo illius ortu abduci debuisse Paulum Jovium, ita tamen, nescio unde, succensum lineas illas Nucerienfem antistitem scriptitasse unus is neget, qui necdum legerit, quique non illud sciat Jovii fidem non uno loco, nec quoad Mantuanum solum, pluribus fuisse, iisdemque selectissimis viris (ex nota 28. 29.) sublestam, ac dubiam. Sed enim ultro illud concedamus egisse hic ingenue Jovium, annon labi & ipse hoc loci potuit, ac cæspitare? Equidem ex quo patriam Mantua haud multum dissitam nactus est Jovius ipsum quoad Mantuanum falli haud potuisse concludere videtur Niceron; at enim quidni ille erraret, qui Apologiam a Mantuano pro universo Ordine scriptam, ceu scriptam pro se ipso, quod suo loco dicemus, existimavit, quique, ut & ipsi Niceron adnotatum, quoad Auctoris N. mortem supino rursus peccavit errore? Ea interim adisis, quibus reliquas Niceronii animadversiones inferius excipiemus.

mirum si nec desunt auctores, qui Jovio, hacce in re, adversentur, veluti, ne immensam huc advocem nostratium catervam, Moreri quoque (33) animadversum est, clarissimoque Claudii Fleury continuatori (34), qui & in rem suam, ac nobis faventes laudat Vossium (35), Dupin, quemque nos omittimus, nostrum Petrum Lucium (36), multum & ipsum

---

(33) » Selon Paule Jove étoit bâtard de la famille de Spagnoli à Mantoue. » Le témoignage de cet auteur est démenti par celui de diverses autres. » *Grand Diction.* tom. XIV. art. *Spagnoli* pag. 1511. edit. Paris. MDCCXLVIII.

(34) *Hist. Eccl.* liv. CXXIV. n. CXXXIX.

(35) *De Historicis Latinis* lib. III. Quamquam unum hoc habet Vossius ibi (cap. XI. pag. m. 664.) « Baptista Spagnolus Mantuanus XV. Kal. Maii, » anno vel CIↃCCCCXLIV., vel potius quadriennio post e gente honesta, » sed, ut Jovius in elogiis ait, damnato fuit coitu natus, quod tamen ne» gat Petrus Lucius Belga in Carmelitana Bibliotheca. » Scilicet unus Jovius est, ad quem se referunt scriptorum complures Vossius, Konig, Baillet.

(36) Cit. *Biblioth. Carm.* Hisce, quod nuper monebam addendus Antuerpiensis Mantuani editor Cuperus, qui *Epistola tom. I. Nuncupatoria* appellat legitimi ejus ortus impugnatores ad panegyricum a Mantuano in Brixiam, ideo, ut ipse putat, digestum, quod inde esset ex matre oriundus, uti vel recitatum cap. præc., ac nota 31. illius initium utcumque etiam suadet. Verum hisce haud permotus Niceron. « Cet raisonnement, inquit, (loc. cit. » pag. 121. post De la Monnoye cit. loc. pag. 276.) seroit plausible, si dans » ce panégyrique il y avoit la moindre chose, qui tendit à faire croire, » que Constance étoit la mere du Poëte, mais comme il ne se trouve pas » dans cette piece longue de près 700. vers, un seul mot de Constance, ni » de sa maison, on peut tirer de là une conséquence toute opposée à celle » de Cuper, & dire, que, si le Poëte avoit été fils de Constance, il n'auroit » pas manqué une si belle occasion de féliciter la Ville de Brescia d'avoir » élevé dans son sein les ancettres de cette femme. » Verum dictam orationem illam a Mantuano eam fortassis ob causam, quod inde esset ipse oriundus priores, ut inquiebam, panegyrici versus utcumque suadent, quin nec constat quænam alia Mantuano esse potuerit pangendi ejusce carminis movens, probabilis causa. Siluit equidem eo loci Constantiam, at seu causa alia quacumque, seu forte ne philautiæ postularetur ea præsertim recoquendo, quæ alibi de Brixia, de matre Constantia, de Maja domo a Poeta N. copiose narrata observavimus cap. præc. Ceterum, ut illud quoque hoc loci moneam, fidit Niceron, & fidit nimium negativis id genus argumentis.

Sed pergit ultro De la Monnoye (loco citato pag. 277.) hæc de laudata a Poeta N Maja gente scribens: « Il est vrai qu'il prouve magnifiquement » leur noblesse, & leur mérite dans l' Épithalame de son frere Ptolemée; » mais il est visible, que c'est uniquement par rapport à celui-ci, de qui » Constance étoit véritablement mere.

. . . . Constantia mater
Hinc Germane tibi nuribus prælata pudicis.

» Il lui auroit été facile de mettre:

. . . . Constantia nobis
Hinc mater germane aliis prælata puellis.

ipſum pro nullis ſaltem firmata argumentis, imo probabiliter mendaci Pauli Jovii aſſertione elevanda. Hiſce adverſus Nucerienſem hiſtoricum adnotatis, & adverſus eadem, poſt illum, effutientem Thevet, quem Ladvocat (37) credulum nimis, judicioque deſtitutum pronuntiat, imo quem Nicolaus Lenglet (38) temerarium vocat, atque ignorantem, videamus nunc quo demum tempore vir ille clariſſimus, noſtrique Ordinis eximium decus lucem aſpexerit. " Natus eſt inquit Ventimiglia (39) „ natus eſt Baptiſta in Urbe „ Mantua die XV. Aprilis MCCCCXLVIII. „ Coſmas Villiers (40) natum illum ſcribit die XVII. ejuſdem menſis an. MCCCCXLIV. Quum tamen ut Ventimiglia, Moreri, Petrus Lucius, aliique, ita & ipſe Villiers (41) obiiſſe illum cenſeat anno Domini MDXVI., XIII. Kal. Aprilis, ætatis LXVIII. manifeſto inde concludas anachroniſmum, qui, vel prælo currente, vel Bibliographi ncogitantia quadam irrepſit, corrigendum, patriſque Ventimiglia, quoad annum ſaltem, retinendam lectionem, quam & Lezana (42), & Daniel a V. Maria (43), & Moreri (44), & Voſſius (45), &

» Le *nobis* auroit purgé la naiſſance de tout ſoupçon, & *aliis prælata puellis* » auroit fait pour Conſtance une louange moins équivoque. » At I. Hic iterum negativum argumentum obtruditur. II. Quum jam de patre quoad ſe etiam inibi diſſeruiſſet, veritus fortaſſis eſt Poeta N., ne ſi & de matre, quoad ſe rurſum loqueretur, non fratris, ſed ſuas, arrepta ex fratre occaſione, laudes videretur præcinere. Ceterum ex panegyrico in Brixiam dicto conjici illud poſſe, quod ipſi contendimus, jam ſupra eſt animadverſum; præſertim quum ſecus dicendum illud foret *νοθείαν* ſuam Mantuanum ipſum ipſis carminibus ſuis teſtatam voluiſſe, hancque Patri, quem plurimum, ut notatum jam eſt, venerabatur, atque colebat, inurere humanam quidem, aſt non a filio ſolemniter adeo patefaciendam immodicæ *φιλογυνίας* dicam. Quod ſi omnino illud concedendum ſit aliam a Conſtantia matrem Poetæ N. fuiſſe, malim ego iteratas Patris nuptias, vel ex immani una ætatis diſcrepantia, quæ Mantuanum inter, ac fratrem ejus Ægidium (cap. præc.) intercedebat, utcumque conjeciſſe.

(37) *Diction.* art. *Thevet*

(38) *Méthode pour étudier la Géographie* tom. I. diſcours prélim. §. XI. pag. m. 73.

(39) *Hiſtoria chronologica priorum Generalium Ordinis B. V. Mariæ de Monte Carmeli*. Vita XXXI. pag. 167.

(40) *Biblioth. Carmel.* tom. II. coll. 217. 232.

(41) Ibid. col. 218.

(42) *Annal. Carmel.* tom. IV. ad an. Chriſti 1447. n. 2.

(43) *Speculi Carmelit.* tom. II. n. 3427.

(44) Loc. ſup. cit.

(45) V. præc. notam 35.

& Bernardus De la Monnoye (46), & Claudii Fleury continuator (47), aliique fere omnes, uti ſcribit Ludovicus a S. Thereſia (48) exhibent, atque confirmant. Nulla hinc Chronogrammati illi adhibenda fides, quod ſic a Laurentio Berti refertur (49), ut annum exprimat MCCCCXLII. Ceterum natalem Auctoris N. diem non ante annum Chriſti MCCCCLVII. collocandum eſſe, quo nimirum Summus Eccleſiæ Pontifex Nicolaus V. die VI. Martii creatus eſt (50), vel ex ipſo Poeta N. efficimus, ſic de ſe, quodam operum ſuorum loco (51), ſcribente:

Iſtius accepi lucis primordia, quintus
In ſolio Petri quum Nicolaus erat.

Quandoquidem vero, ut nunc diſſeruimus, ſeculo Eccleſiæ XV. labente, ac ineunte XVI. floruit, hinc ab aliis ſcriptoribus, veluti a Jacobo Gaultier (52), Jodoco Coccio (53), Hieronymo Briani (54), Teophilo Raynaudo (55), Petro Lambecio (56), Cherubino a S. Joſeph (57), Bollandia-

(46) Note 3. ad Hadriani Baillet *Jugement des Sçavans* tom. IV. n. 1247. quo loci Jovium carpit, quod natalem Auctoris N. annum adſignarit MCCCCXLIV.

(47) Loc. ſup. cit.

(48) *La ſucceſſion du Saint Prophete Élie* chap. CCLIV. pag. 582. ſæpe inde hunc appellabimus, qui etſi vix 12. paginas in Mantuani percenſendis rebus inſumpſit; omnium tamen, quos noverim, & fuſiſſimus eſt, & maxime accuratus.

(49) *Breviar. H. E.* nota ad cap. IV. ſec. XVI.

NAsCItVR. IN. TERRIS. MONACHVs. BAPTISTA. sVOsQVE.
VATICINA. VERsVs. E. GENITRICE. BIBIT

(50) Daniel Papebrochius *Conatu chronico-hiſtorico ad catalogum Pontificum* parte III. n. CCXII.

(51) *Vitæ ſuæ Epitome ad poſteritatem* tom. Opp. II. fol. 387. diſticho 2.

(52) *Tabula chronographica Status Eccleſiæ cath.* ſec. XV.

(53) *In Theſauro Catholico*.

(54) *Dell' Iſtoria d' Italia* parte II. an. 1458. pag. m. 871., adde Jacobum Gordon tom. II. *Operis chronologici* ad an 1487. pag. m. 562.

(55) *Breviario Chriſt. chron.* parte II. tom. Opp. XI. edit. Lugd. in fol. 1665.

(56) Appendice quatuor priorum capitum libri II. *Prodromi Hiſtoriæ literariæ*, Sciagraphia capitis XXXI. ſec. poſt Æ. C. XV. pag. m. 276.

(57) *Bibliotheca criticæ ſacræ* tomo I. diſſ. I. quæſt. II. art. V. ſect. III. §. I. pag. 116.

landianis (58) inter feculi XV. fcriptores, ab aliis, ut a Ludovico Elia Dupin (59), a Joanne Dominico Mufantio (60), ab Ignatio Hiacyntho Amat De-Gravefon (61), a Berti, aliifque inter fcriptores, qui feculo Ecclefiæ XVI. inclaruerunt, eft adnumeratus.

Natalis anni epocha reftituta, pronum eft de impofito Auctori N. nomine pauca dicamus. Qua in re levis alia attingenda nobis eft de ipfo nomine quæftio. Vocant illum nonnulli *Joannem Baptiftam*; fed errore id factum contendit poft N. Lucium (62), aliofque, Petrus Niceron. Sane fcriptores complurimi *Joannem* omittunt Badius Afcenfius, Konig, Gravefon, Ladvocat, Ventimiglia, alii, quos fecutus Cofmas Villiers Poetæ N. articulum dedit *Bibliothecæ Carmelitanæ* Tom. I. fub lit. B. Quamquam hoc controverfiæ genus ei mihi non videtur abfimile, quod de *Agellius* potius quam *Aulus Gellius* dicendo agitatum olim apud Hub Giphanium (63).

(58) *Actis SS.* tom. III. Septembris, die ejus menfis X. In S. Nicolai Tolentinatis gloria pofthuma §. XIV. n. 187., quo loci vocatur *feculi XV. eximius Poeta*.

(59) *Bibliotheque des Auteurs Eccl.* fiecle XVI.

(60) *In tabulis chronologicis* ætatis VII. tabula XXXV. fec. XVI. pag. m. 211.

(61) *Hift. Eccl.* fec. XVI. colloq. V.

(62) *Bibl. Carm.* fol. 16. Florent. edit. 1593., Alegreus Cafanate *Paradifus Carmelitici Decoris* ad ann. Ch. MDXIII. pag. m. 384., Petrus Niceron (*Mémoires &c.* pag. 111.) de Antuerpienfi Mantuani editione hæc habet: « On a » mal à propos donné ici à Mantuan le nom de Jean Baptifte, qu'il n'a ja» mais pris ne s'étant appellé, que Baptifte. » Quod Niceroni judicium probatur & Petri Villiers (*Bibl. Carm.* tom. II. col. 224.) At vero arguat nos in fua *Eruditorum Charlataneria* pag. m. 118., Menkenius, fi yietis id genus, rancidifque obfervatiunculis tempus necquicquam obteramus.

D. Paquier libro ad calcem fuorum Epigrammatum rejecto, quem *Icones* infcripfit, Auctorem N. alio etiam nomine *Fauftum* appellat, hocque illi diftichon facrat:

Mantua felicem generat fœcunda Maronem,
Hæc eadem fauftis me tulit aufpiciis.

Ego Faufti nomine defignatum Auctorem N. nufquam reperio, veroque fimilem habeo clariffimi De la Monnoye eam in rem conjecturam (ad Baillet *Jugement &c.* cit. n. 1247 pag. 324. nota 3.) « Paquier fe trompe, & fon er» reur peut venir de ce que Mantuan s'eft défigné fous le nom de Fauftus » dans fes Eglogues. » Etfi enim neque illud concederem, eo fub nomine latuiffe Mantuanum; certum nihilominus eft putatum id nonnullis.

(63) Epift. ad Muretum, quæ inter Mureti alias eft LXXVII.

Illius cognomen quod attinet, dictum jam cap. præc. eum a Patre, qui utpote Hiſpani viri filius, *Hiſpanus* appellatus eſt, *Hiſpanioli* cognomen ſortitum, quo etiam patronymico & fratrem ejus Ptolemæum a Mario Æquicola (64) deſignatum invenio, unde & corruit P. Villiers (65) ſuſpicio, Ptolemæum ſcilicet nonniſi uterinum fuiſſe Baptiſtæ N. fratrem, id, quod & ex ſuperius citato ad Ptolemæum ipſum epithalamio falſi revincitur. Sed & *Hiſpanioli* cognomine alterum ex fratribus ſuis Fridericum ipſemet Poeta N. appellat Operum ſuorum Tomo I. (66). Quin & id de reliquis Mantuani fratribus teſtatur Ludovicus a S. Thereſia (67). Porro hoc a natione, qua oriundus Scriptor N. erat, ducto cognomine libenter hic dimiſſo, ut & nihil de agnomine alio *Gonzaga* hoc loci ſubjiciam, quo ſemel, atque iterum (cap. præc.) appellatum vidimus Scriptoris N. fratrem Ptolemæum (68), unum illud obſerves Auctorem N. a Mantua civitate, quam patriam ſortitus eſt, *Mantuanum* dictum, veluti ab Aſcra Bœotiæ vico Heſiodus, a Stagira magnus ille ſcholarum, ac Peripati Coryphæus Ariſtoteles, ab Arpino Tullius, a Walden Thomas N. Waldenſis. Ut adeo duplex ſaltem Heroi N. cognomen fuerit: *Mantuani*, ceu nuper dictum, atque a Patre Hiſpano *Hiſpanioli*, quo fere pacto a Mœone Patre Homerus (69), atque a Laerte Ulyſſes (70) *Mœonidis*, ac *Laertiadis* cognomen eſt aſſecutus; ſcilicet longe jam,

ac

(64) Opp. Mantuani tom. IV. pag. 88.

(65) *Biblioth. Carm.* tom. I. col. 226.

(66) Carmine *De morte Friderici Spagnoli fratris ſui*.

(67) *La ſucceſſion* chap. CCLIV. pag. 581.

(68) Non id familiæ, ſed unius Ptolemæi cognomen fuit, qui dicitur a Mantuano ipſo (*Dialogo contra detractores* tom. IV. pag. 56.) « Ob ſingularem fidem, atque induſtriam in Gonzagarum familiam privilegio adſcitus » Hinc & *Hiſpanioli* paſſim, & paſſim *Gonzaga* appellatus. Atque hinc factum fortaſſis, ut Ptolemæus non ejuſdem cum Auctore N. Patris ab aliquibus crederetur; etſi immerito.

(69) Ex Homeri Biographis Henricus Stephanus *Theſauri linguæ Græcæ* tom. II. col. m. 1293. V. ΟΜΗΡΟΣ

(70) Conferantur Horatii Scholiaſtæ ad ejus illud:

O Laërtiade quicquid dicam aut erit, aut non;
Lib. II. Sat. V.

ac late obtinuerat usque a sæculo Ecclesiæ X., ac præsertim XI. id moris a Joanne Mabillon (71) commemoratum, ut ab arte, dicterio, a patre, matre, loco, urbe, regione cognomina imponerentur.

Brevis hic attexenda esset Vatis N. prosopographia, ni ejus passim icones circumferrentur. Quam æneo schemate N. P. Carolus Caporali expressit, quamque recudit Ventimiglia (72) elegantis eum formæ prodit, editæ frontis, ac latioris, aspectu hilari, gravi tamen, ac decoro; etsi eam haud veram esse ejus effigiem, nec recte satis ab Iconographo cælatam assereret Thomas Wolfius, qui Epistola Jacobo Wimphelingio data Argentinæ VI. Kal. Martii MDIII. hæc inter alia scribit (73). " Fortasse hic scire desideras „ qua statura, & forma sit ipse Mantuanus Baptista . . . . „ Scias id rectissime posse de Baptista dici, quod Homerus, „ & cæteri Vates de Ulysse retulerunt, qui corpore parvus, & forma indecorus, sed ingenio maximus, & animo speciosissimus fuisse perhibetur. Verum est illud Poeticum:

» Non uni dat cuncta Deus, formosus ut idem
» Sit simul, & prudens, ac multa laude disertus
» Viribus eloquii, quo fit, mirentur ut unum. »

Hactenus Wolfius, quod ejus de Mantuani specie judicium assumpsisse item videtur Freytag (74). Sane Mantuani effigies, quam in Lugdunensi illius Operum editione an. MDXVI. ponendam curavit ipse ejus Auditor Stephanus Bassignana, eum, etsi non deformem, certe non nimis venustum exhibet. Conferatur interim *Chalcographica* Jani Jacobi Boissard *Bibliotheca* (75). Nobis alio nunc contendendum

(71) *De re diplomatica* lib II. cap. VII.
(72) Cit. *hist rit chronol. Priorum Gen. Carmelit.*
(73) Refert illam Freytag *Apparatus Litterarii* tomo II. notis ad §. XXC. pag. m. 948.
(74) Loco nuper cit.
(75) Tomo I. pag 168. aliud Vatis N. Numisma appellat Angelus Calogerà. *Opusc.* tom. XXXV. pag. 41., quam nos hic cudimus Auctoris N. effigiem, eam ex citata illius icone, ab ejus Auditore Stephano Gorgonio edita exprimi iterum, ac delineari curavimus.

dendum: etsi autem disseruimus hæc fortasse pluribus; facile tamen ignoscat æquus rerum æstimator, quum probe illud intelligit de Mantuani stirpe, ortu, ætate non eandem omnium fuisse sententiam; ex quo igitur semel dicendum de iis fuit, rem clarius explicare adgressi sumus. Quamquam, ubi nulla recurrit, quæ secus exigat, peculiaris circumstantia, equidem satius fuerit illustrium Virorum gesta confestim exordiri, unde aliquid in legentis utilitatem, & commodum derivari possit. Quæ sane scribendi methodus & veteribus Biographis probata est, & nuper Viri ingenio, doctrina, atque non incondita, vacuaque, uti assolet, sed plane singulari, exquisita, penitissima eruditione spectatissimi Eandi in Regia hac Universitate Geometriæ Antecessoris exemplo commendata, qui cl. P. Joannis Baptistæ Beccaria memoriam illustraturus fere statim a primis illius in Literariam Rempublicam meritis Opus suum est auspicatus.

CAPUT III.

EDUCATIO, VITA SÆCULARIS.

Baptistam Mantuanum ingenue fuisse, ac liberaliter educatum nefas est ambigere, utpote apud Nobiles Parentes, & morum probitate, ac civilitate conspicuos (76). Itaque rationis usum vix Auctor N. attigerat, ut illum continuo ad grandia editum, ac literis, natura ipsa devotum adverterunt parentes, genitor in primis, cui nihil fuit antiquius, quam puerum iis omnibus cumulare subsidiis, quibus

(76) Argumento utor Antonii Caraccioli in S. Cajetani Thienæi vita; Cap. I. n. 7.

quibus in virum, ut doctrina, sic & potissimum pietate excellentem evaderet, quod ipse Auctor N. suo confirmat testimonio (77).

A teneris colui Musas, mihi semper ad artes
Ingenuas calcar cura paterna fuit.

Atque hinc, si id suspicari nunc liceat, ortum habuit dilectio illa, ac cordis in patrem affectio, quam Mantuanus ipse eundem patrem suum alloquens, conceptis hisce verbis, testatur (78): « Qui te mihi charior sit, inter mortales habeo neminem ». Unde & illius vita jam functi satis utique memor vivebat, ut ejus quoque verbis edıscimus (79).

Propterea manes ejus reverenter adoro,
Et precis assiduæ sedulitate juvo.

Quum Grammaticæ operam dedisset optimo usus Magisterio (80) Gregorii Tiphernatis Grammatici sua ætate celeberrimi, cujus Marcus Ant. Coccius Sabellicus (81), Raphael Volaterranus (82), aliique (83), ne ipso Mantuano excepto

---

(77) *Vitæ suæ Epitome* dist. 4. tom. Opp. II. fol. 387. Huc referas, quæ idem habet *De præsidentia Oratoris*, & *Poetæ* tom. I. fol. 173.

O mihi Castalides gratissima Numina Nymphæ,
Quæ puerum quondam me suscepistis alendum.

(78) Epistola, qua eidem suum *De vita beata* Opusculum nuncupavit tomo IV. fol. 178., idque anno, ut colligit N. Lezana (*Annalium* tomo IV. ad an. C. 1464. n. 6.) MCCCCLXIV., qui probabiliter annus fuit Tyrocinii, quo labente, vel certe jam absoluto hæc scripta sunt, quum ibidem fol. 208. aperte dixerit: « quoniam nos in Carmelitarum tribu numeramur ».

(79) *Epitome vitæ suæ* disticho 5. Eum, uti & Avum sibi cephalæa abreptos queritur Auctor *De patientia* lib. II. cap. XXX.

(80) Teste fratre ejus Ptolemæo ea, quam pro eodem Mantuano scripsit, *Apologia* tomo ejus Opp. IV. pag. 123., ac J. A. Fabricio *Bibliotheca mediæ, & infimæ latinitatis* lib. VIII.

(81) Tomo II. *Enneadis* X. lib. VI. col. m. 950.

(82) *Anthropologiæ* lib. XXI. col. m. 640.

(83) V. Tiphernatis Elogium penes Calogera *Nuova Raccolta d' Opuscoli* tomo XI. pag. 327.

excepto (84), meminere, Humaniorum Literarum curriculum Mediolani (85) emensus est, ac inde Patavium profectus, ut Philosophicis disciplinis in celeberrima illa Universitate, quod & ipse quodam loco (86), testatus est, imbueretur, quo tempore octo Priores *Eclogas* suas est modulatus (87), in quarum V., & VIII. personatum *Candidi* nomen ab Auctore adscitum ad albicantem Carmelitarum habitum, quo esset ipse indutus, alludente existimavit Jodocus

(84) Non uno Operum suorum loco, veluti *Ecloga* V. v. 101.

Hæc me jampridem memini didicisse sub Umbro

Atque *Ecloga* VII. v. 10.

Magna canam, nobis quæ quondam tradidit Umber.

Scilicet Gregorius Tiphernas ille erat Umber, ad quem se se referebat his locis, ac præsertim *Ecloga* IV. Poeta N., ut Thomæ Wolfio ipse aperuit ab eodem interrogatus, quis demum esset Umber ille, quem in Eclogis impense adeo, adeo frequens laudaret. Id, quod Jacobo Wimphelingio est postmodum a Wolfio renuntiatum, Epistola ad eundem Argentinæ scripta VI. Kal. Martii an. M.D.III., quam, ut olim jam monitum, appellat Freytag *Apparatus Litterarii* tomo II. notis ad §. XXC. pag. 947. Nimirum, quod toto vitæ hujus contextu pateat, vir erat Mantuanus, ut virtutibus reliquis, tum vero grati animi sensibus magnopere commendabilis.

(85) Mantuæ scribit Ludovicus a S. Th. *La success.* chap. CCLIV. pag. 582. Quum tamen asserat Mantuanus ipse Epistola ad Franciscum Picum Mirandulanum (inter ejusdem Pici Epist. lib. Epistolarum II. pag. m. 1299.) audisse se Præceptorem Georgium Merulam, qui, ut lego notatione quadam ad ejusdem Merulæ præfationem in Rei Rusticæ Scriptores (Appendice ad *Bibliothecam Smithianam* Venetiis in 4. editam an. 1755. pag. CXIII.) Humanas Litteras Mediolani X. annos docuit, exinde Græcas, atque Latinas Litteras Venetiis annos VIII. supra X., unde Mediolanum anno MCCCCLXXXII. reversus supremum ibi diem clausit an. MCCCCXCIV. XV. Kal. Aprilis, jam illud manifesto eruimus Poetam N., qui an. MCCCCLXV. suam jam Professionem emiserat, quique, anteaquam Religionem intraret, Patavii philosophari incœperat, Mediolani Merulam audisse, quum, ut patet, anno tantum MCCCCLXIV. Mediolano Venetias transmiserit celebre illud Alexandriæ N. decus, atque ornamentum.

(86) « Dum in Gymnasio Paduano philosophari inciperem » inquit *præf. in Eclogas* ad Paridem Cæresarium Tom. Opp. I. fol. 54. Qui vero illum philosophicis disciplinis instituit, fuit is fortasse Paulus Bagelardus Patavinus, quem adhuc juvenem Philosophiam in patria sua docuisse tradit Scardeoni, atque, ex ipso, Joannes M. Mazzuchelli (*Gli Scrittori d' Italia* vol. II. parte I. pag. 42.) Obiisse autem MCCCCXCIV., & quidem jam senem scribit Comnenus Papadopoli (*Historia Gymnasii Patavini* tomo I. lib. III. sect. II. cap. V. § XXIV.).

(87) Tom. I. cit. fol. 57. – 88.

docus Badius Ascensius (88), etsi immerito, quum nondum esset tunc Ordinem ingressus, ut vel ipse quoque Mantuanus scribit Operum suorum Tomo I. (89). Errat igitur Ascensius, nisi forte *Candidi* nomen assumpsisse dicatur Mantuanus, quum Religionem jam amplexus Eclogas illas emendaret anno, ut ex Mantuano ipso eruimus (90) MCCCCXCVII. labente, ac ineunte MCCCCXCVIII., quæ sane conjectura ex eo fortassis firmari possit, quod duabus Eclogis IX., & X. postremo adjectis *Candidi* nomen assumitur.

---

(88) Epistola ad Ladislaum, & Clementem Eclogis Auctoris N. præfixa tom. I. fol. 56.

(89) Citata *ad Paridem Cæresarium in suas Eclogas Præfatione*, quo loci hæc habet: « Intellexi apud quemdam literatum virum esse quemdam libellum » meum, quem olim ante Religionem, dum in Gymnasio Paduano philoso- » phari inciperem ludens excuderam, & ab illa ætate *Adolescentiam* vocave- » ram. Carmen est Bucolicum in VIII. Eclogas divisum. »

(90) Citata *ad Paridem Epistola*, quam ei Auctor dedit anno, ut ipsa præfert MCCCCXCVIII., & qua de suo hoc *Eclogarum* Opusculo ita scribit: » Hoc igitur sic castigatum, duabus aliis Æglogis, quas in Religione lusi, in » calce subjunctis, tibi, o Pari . . . . . libentissime dono . . . . . Vale Ka- » lendis Septembris. M.CCCC.XCVIII. » *Æglogas* habent omnes fere editiones ab *αἴξ αἰγὸς Capra, æ*, nec prorsus immerito, seu quod de Caprariis frequens inibi injicitur sermo, ut *Ecloga* IV. v. 20. 21.

Conductus mercede puer præfectus ovili
Assidue pascebat oves, caprum, atque capellas,

seu quod, licet de ovium tantum custodibus loqueretur carminibus hisce suis Mantuanus, Caprarii tamen, atque Opiliones promiscue invicem confundi solent, ut ipso hoc recitato Mantuani loco. Videsis, quæ ex Virgilio (*Ecloga* II. 33.) observat Pagnini (*ad Theocriti Idyllium* I. 23.

CAPUT IV.

CAPUT IV.

IN CARMELI RELIGIONEM INGRESSUS.

QUID de feculari Mantuani converfatione ultra adjiciamus non plane fuppeditant, quæ de vita illius præ manibus funt, qua veterum, qua recentiorum monumenta, nifi unum hoc fortaffe, quod adolefcens erat, ut optimo, ac præcoci donatus ingenio, fic & magno exæftuans virtutis, pietatifque amore, quod & ipfe ingenue aliquando fatebatur (91). Quinimo folitudinis ftudio incenfus, quo & pietatis exercitiis, & fcientiarum cultui impenfius a feculi ftrepitu, hominumque frequentia femotus incumberet, atque ejus, quæ poft funera manet, vitæ defiderio (92) flagrans de capeffendo Religiofæ perfectionis ftatu deliberare cœpit, quumque SS. Dei Matrem fingulari devotionis affectu veneraretur, & coleret, obvium fuit, ut quem in Deiparæ cultum fpeciali quodam modo inftitutum noverat Religioforum Ordinem, hunc piiffimo animi motu optaret. Florebat per id temporis Mantuæ Carmelitarum illa Reformatio, quæ poftmodum ab hac celeberrima Italiæ Urbe *Mantuana* eft dicta, cujus exordia a Martini V. temporibus, anno circiter MCCCCXXV. repetit Joannes Maria Penfa (93), quamvis Congregationis illius magnorum Virorum fœcundiffimæ parentis levia quædam initia pofita jampridem fuerant, ufque ab anno Domini MCCCCXIII. in Syl-

(91) » Dedit enim mihi bonorum omnium dator Deus, ut a fcientiis indif- » folubilem, fic ad bene, beateque vivendi curam conftantem animum. » Sub finem *Apologetici in Maftigophoros* tom. Opp. I.

(92) Id alii ex Ecloga ejus VII. Ego ex ejus vivendi ratione conjicio.

(93) *Teatro degli uomini più illuftri della Famiglia Carmelitana di Mantova*, pag. 20.

Sylvarum conventu auctore B. Angelo Mazzinghi (94). Huic igitur Mantuanorum PP. Congregationi nomen dare & popofcit, & obtinuit Hifpanioli, qui, relicto lare familiari, Ordinis Mariæ fpecialiter confecrati habitum in patrio fuo conventu induit anno, juxta Ludovicum a S. Terefia, Ventimiglia, ac dubitanter id afferentes Villiers, & Niceron, M. CCCC. LXIV., nimirum ætatis XVI. Id, quod, anno tamen haud defignato, ipfe de fe fcribit his verbis (95).

Relligio placuit juveni, placuere cuculli,
  Vitaque clauftrali femifepulta domo.
Cum patribus vixi, quibus a genitrice Tonantis
  Nomen, & Eliæ fub ditione fui.

Erat per id temporis in Mantuæ Carmelo Prior (96) P. Baccalaureus de Vapingo, Novitiorum autem cura demandata Viro, ut fanguinis nobilitate, fic & pietatis laude commendatiffimo Ven. Bartholomæo Fanti, fub cujus difciplina pofitum ab Auctore N. altioris perfectionis tyrocinium fcribit Jofeph Maria Fornari (97), ac Marianus Ventimiglia (98), qui rurfum obfervat Mantuanum N. tanto ufum Magiftro eo perfectionis brevi deveniffe, ut dignum illum habuerit ejus ipfe Sanctiffimus Moderator, ac in rebus fpiritualibus Pater, quem fibi ceu abfolutiffimum veræ pietatis fpeculum imitandum proponeret. Quod & Philippo a SS. Trinitate (99), & Villiers (100) adnotatum. Puto hinc,

D nec

(94) Hujus res geftas, preffiori calamo, enarrat Ventimiglia (*Il Sacro Carmelo Italiano* lib. II. cap. I. §. X.) Fufiori autem Codex vitæ illius MS., quem in laudato Sylvarum conventu adfervari indicat P. Villiers (*Bibliothecæ Carmelitanæ* tomo I. col. 105.).

(95) *Vitæ fuæ Epitome* dift. 6. 7.

(96) Carolo Vaghi tefte (*Commentar.* lib. III. pag. 199.) fuit is Carmeli Mantuani Prior ab anno MCCCCLXIII. ad MCCCCLXV. Idemque probabiliter ac Petrus de Vapingo, quem inter primos Tridinenfis Carmeli PP. appellat poft Vaghi (lib. cit. pag. 304.) Joannes Andreas Iricus civis Tridinenfis (*Rerum Patriæ* lib. II. pag 211)

(97) *Anno memorabile* tom. I. pag. 731.

(98) *Il Sacro Carmelo Italiano* lib. II. cap. II. §. III.

(99) *Decore Carmeli Religiofi* parte I. pag. 175.

(100) *Biblioth. Carm.* tom. I. col. 243.

nec fortaſſis immerito SS. cœnobii illius PP., ac omnium maxime laudatum Novitiorum Magiſtrum, quum propius adoleſcentis virtutem ſpectare datum eſt, in magnam futuræ illius & ſingularis doctrinæ, & eximiæ pietatis ſpem veniſſe, ut adeo haud facile divinaverim, qui ardentius optarent, an Mantuanus ſe Deo ſolemnibus votis holocauſtum cito offerre, an PP. illi religioſiſſimi tantæ virtutis, peroptimæque indolis adoleſcentem individuum ſibi comitem, atque exemplar virtutum abſolutiſſimum, nexu Religionis perpetuo, adſciſcere. Utcumque fuerit ceſſit res afflante Numine utrinque ex voto. Itaque exacto ſumma cum omnium admiratione probationis anno, votiſque ſolemnibus Deo (101) nuncupatis, ea, quæ adhuc ſecularis ſtudiorum gratia inchoaverat, incœpit rurſum itinera ab ipſo his verbis (102) aliquando commemorata:

Me virtutis amor multas perduxit ad urbes,
Et Sophiæ varios fecit habere duces.

Romam igitur ſtudiorum cauſa miſſus eſt, inquit Ludovicus a S. Tereſia (103): quamvis aliquot antea *Profeſſorii*, ut dicimus, annos illi adſignare videtur Ventimiglia (104). Illud interim omnino certum, quod, ubi Romam petere licuit, magnam confeſtim ſui admirationem omnibus fecit, multoſque ſibi neceſſitudine devinxit, quos inter Ludovicum a S. Tereſia (105) præcipuum nominat Falconem Sinibaldum Romanæ Urbis Patricium, Curiæque Apoſtoli-

cæ

(101) Non ultra anni M. CCCC. LXV. initium, quo videlicet a Patribus Ferrariæ ad Congregationis comitia coactis XXV. Junii deſignatus eſt Auctor N. ad Orationem Capitulo ſequenti habendam, teſte Carolo Vaghi. (*Commentariorum* lib. II. pag. 99) Miraris Lector id muneris Auctori N. annum ætatis XVII. vix attingenti collatum: nec tamen unus eſt Mantuanus, qui ad dicendum coram Patribus ad comitia congregatis adhuc junior acceſſiſſe legatur: quin memorat N. Marianus Ruele Orationem a N. Joanne Stephano Chizzola quum XVI. eſſet annorum coram Reverendiſſimo habitam in comitiis generalibus Placentiæ coactis MDLXXV. XI. Kal. Junias. (*Della Biblioteca volante* Scanzia XXII. pag. 114.

(102) *Vitæ ſuæ Epitome* diſt. 8.

(103) *La ſucceſſion* chap. CCLV. pag. 583.

(104) *Il Sacro Carmelo Italiano* lib. II. cap. II. §. IV.

(105) Loco cit.

cæ Protonotarium, utque a Mantuano ipso vocatur (106) *Romulæi Patrem Senatus*, qui Poetæ N. perpetuus Mecænas fuit, & ad quem Mantuanus, Romæ scilicet manens (107), ut gratitudinis officia, quo poterat modo, persolveret, Epigrammata identidem nunc Sapphico, nunc Elegiaco, interdum Epico, nonnunquam Hendecasyllabo carmine conscripta mittebat, quæ videre est Operum ejus Tomo I. (108). Quinimo & in Falconis honorem IX. Eclogam, quæ est de Curiæ Romanæ moribus *Falconem* inscripsit (109).

CAPUT V.

QUAS PRIMUM OBTINUIT DIGNITATES, QUOSQUE VARIOS SUSCEPIT LABORES.

MIrum hic nemini videatur, si vix annum ætatis **XXIV.** attingenti gravia statim munia demandata sunt: id enim acutissimo illius ingenio, quocum herculeos labores, atque eximium

(106) *Carmine* ad ipsum *Hendecasyllabo* tomo I. fol. 101.
(107) Id, quoad aliqua saltem, ipse indicat Poeta N. *De patientia* lib. II. cap. XXII. inquiens: « Verum est id, quod ad Falconem, quum Romæ es» sem, scripsi hoc disticho:

Plurima virtuti laus hic, at præmia nulla:
Nam Deus illius præmia solus habet.

Hæc reperias tom. I. fol. 110.

(108) Fol. 100. -- 118.
(109) Eam Romæ ab Auctore scriptam fuisse colligi posse videtur ex ejus scopo, atque contextu. Id si verum nutat Lezanæ opinio scribentis (*Annal.* tom. IV. ad an. 1464. n. 6.) Eclogam illam ab Auctore compositam anno MCCCCLXIV. quippe is Tyrocinii annus probabiliter fuit, ceu notatum superius, capite hoc ipso, quod illustramus.

mium pietatis studium nullo non tempore adjunxit (110); plane debebatur. Itaque in comitiis Ordinis Generalibus Astæ anno M. CCCC. LXXII. coactis, quibus Summi Pontificis Sixti IV. Bulla *Ad Ordinem* (111), Christophorus Martignonus præsedit, Baptista Mantuanus in Bononiensi Universitate jam Baccalaureus (112) Lector Bononiæ designatus est (113), & quidem, ni vehementer erro, aut Philosophiæ (114), aut, quod minus probabile crediderim, Eloquentiæ. Jamvero etsi omnino non dubito, quin suscepti muneris partes quamsedulo expleret, iis tamen amplissimi ingenii, vastissimæque eruditionis Vir haud ita occupari, ac detineri potuit, ut non multum ei superesset temporis ad alia quoque munia obeunda. Innuit eam rem apertissime Doctoris Laurea ab eo sub hisce temporibus, anno, inquam, M. CCCC. LXX., die XXIV. Aprilis (115), in celeberrimo

(110) « Colla sua dottrina andò sempre unita, e congiunta la pietà, ed » esemplarità de' costumi, e quella, che dicesi scienza de' Santi; quindi è, » che fu applicato al governo, e regolamento degli altri. » Inquit Ventimiglia *Il Sacro Carmelo Italiano* lib. II. cap. II. §. IV.

(111) Refertur ab Eliseo Monsignani *Bullarii Carmel.* tom. I. pag. 295.

(112) Uti scribit *La successïon* chap. CCLV. pag. 583. Ludovicus a S. Teresia.

(113) Lezana *Annal.* tom. IV. an. 1472. nn. 5., & 6. Habes hic & Mantuanorum PP. officia in comitiis non Congregationis, sed totius Ordinis adsignata.

(114) Colligi id posse videtur ex adducendis seq. cap. Auctoris verbis *Epistola*, hoc fortassis tempore, *ad Jacobum Clavarium Urbinatem* scripta; tum ex carmine *De suscepto Theologiæ Magisterio* mox afferendo, quo Theologica studia sibi, per id temporis, veluti extranea fuisse pronuntiat: tandem conjici id etiam potest ex versibus, quos habet Auctor *De morte Petri Nebularii* unius ex Auditoribus suis tom. I. fol. 136.

Ipsum ego (sic enim Superi voluistis) alendum
Suscepi, & docilis Duce me puer, atque Magistro
Primitias habuit, linguæque elementa Latinæ.
Me Duce quicquid habet nova disciplina, vetusque
Hausit, & Aonii fundo tenus intima fontis
In vada descendens se se immortalibus undis
Lavit . . . .

Attigerat autem Nebularius, quum Mantuanus Lector Bononiæ creatus est, annum ætatis circiter XVIII.

(115) Ita scribit Vaghi (lib. *Commentariorum* III. pag. 291.) Unde & illum inter Theologos Bononiensis Collegii, quod, ut id pro re nata moneam, a Constantinopolitanæ Ecclesiæ Patriarcha, nostrique Ordinis decore eximio S. Petro Thoma, sociis aliquot adhibitis, institutum est, recenset Cherubinus Ghirardacci *Della Istoria di Bologna* lib. XXIV. pag. m. 281.

mo Theologorum Felsinatum Collegio suscepta, de qua sic ipse ad Carphorum Machiavellum Virum magnis opibus illustrem tom. opp. I. (116).

. . . . Sacram tentare Minervam
Consilium fuit, & Divinas volvere chartas.
His didici quis sit, magno qui præsidet orbi,
Et solum, summumque bonum, quo ducimur omnes;
Primaque nascentis vidi primordia mundi,
De nihiloque aliquid factum, nec vera locutos
Phœnices, Persasque Magos, Druydasque severos.
Pocula Tantalei semper manantia saxi
Hausimus, & magni calicem potavimus Esræ.
His ubi me quidam satis invigilasse putarunt,
Meque isto sudasse satis videre sub axe,
Consuluere una patrios non spernere mores,
Neve mihi oblatum parvi diadema putarem.
His monitis longa tandem prece victus adhæsi,
Atque ea, quæ Doctos redimunt, insignia sumpsi.
Sæpe quidem dixi: non hoc me dignor honore:
Non decet hos humeros tantæ supponere moli:
Quoad potui, renui, variasque opponere causas,
Ne fieret, studui: verum ars non profuit ulla.

Tametsi quam esset rebus Theologicis attritus, aliorumque animis facultate illa plane Divina instituendis idoneus, tum ex refertissimis omni scientiarum genere scriptis suis abunde colligas, tum etiam ex insignissimis Theologis, quos habuit ipse Auditores, Antonio de Averaria (117), Joanne Stephano de Bassignana (118), Petro Nebulario (119); quam-

(116) Fol. 173. – 175. ubi tamen Machiavelli cognomen silet, quod memorat postea tom. III. lib. *Sylvarum* III. fol. 294.

(117) De eo Villiers (*Biblioth. Carm.* tom. I. col. 164.) Mazzuchelli &c.

(118) Si Ludovico a S. Teresia fides *La Succession* chap. CCLIV. pag. 581. Huic Stephano, quum adhuc viveret, Epitaphium inscripsit, qui eidem præmortuus est Mantuanus, quod habes & in ipsa Lugdunensi Operum ejusdem Mantuani editione ab ipso Stephano adornata tom. I. Conferatur Villiers *Bibl. Carm.* tomo II. col. 110., quo loci notat obiisse Stephanum anno D. MDXVIII. nil tamen afferens de Epitaphii illius Auctore, quem etiam silet (*Gli Scrittori d' Italia* vol. II. parte I. pag. 532.) Mazzuchelli, qui idem scribit Stephanum a Mantuano Generalem Vicarium in Gallias missum; unde & quæ edidit illius Opera Lugduni in Galliis edita sunt.

(119) De quo nos infra cap. X., ac Villiers *Bibl. Carm.* tomo II. col. 590.

quamquam de hifce hactenus. Quum ergo Mantuanus Doctoralem effet Lauream confecutus, iifque expeditus implicatarum difputationum anguftiis, quibus antea fatigabatur, nec interim, quæ exercebat, Lectoris munia omne ei tempus adimerent, in animum induxit libros aliquot per otium confcribere (120). Quum autem hæreret adhuc foluta ne, an carmine expreffa oratione uteretur, & quibus demum rebus pertractandis, confulebat frequens hac fuper re, priorique illa potiffimum Joannem Baptiftam Refrigerium inter Bononienfes eloquentiffimum (121), a quo id aliquando habuit refponfi, ut conquifitis fedulo in eam rem argumentis uter alteri præftaret Orator ne, an Poeta quidpiam, data opera, fcriberet. Morem geffit Auctor N., ac *De præfidentia Oratoris, & Poetæ* carmen deduxit, in quo quid confilii inierit

---

ipfe quinimo Poeta N. tomo I. fol. 134. carmine, quo eidem, non fane, ut habet Lezana (*Annal. Carmelit.* tom. IV. ad an. 1502. n. 6.) anno circiter M. D. VIII., fed probabiliter uti fcribit eo loci Villiers circa an. M. D. II. defuncto parentavit. Equidem favere videntur Lezana, quæ, eo in Nebularium Epicedio canebat Mantuanus fol. 136.

Vixque quaterdenos vivendo excefferat annos;
Aft ego, bis fenis, cui caligantia luftris
Lumina . . . .

Verum hæc a Poeta N. annorum calculo non nimis attente fubducto prolata fuiffe vel Lezana ipfe concefferit, quoties illud animadvertat, non potuiffe Nebularium annos natum vix XL. fatis cedere anno M D. VIII., nifi anno M. CCCC. LXXIV., vix annum ætatis VII. attigiffet, quum tamen eo ipfo jam anno fuiffe ab æmulis quoad Theologicas aliquot affertiones utcumque vexatum Lezana quoque tradiderit. Itaque illud ipfe libentius definiam dicta illa a Mantuano, quum annum vix attigiffet LV., de Nebulario annos jam nato circiter XLV., anno fcilicet M. D., vel M. D. II., præfertim quum legam apud N. Marianum Ruele dictum alias Gilafcum Eutelidenfem in erudita fua Joannis Cinelli continuatione: « Baptiftæ Mantuani Carmelitæ Theo» logi in morte Fr. Petri Nebularii Threnos ad Illuftriffimam Elifambellam » Mantuæ Marchioniffam. Brixiæ ad inftantiam Amudi de Amudis. Idibus » Martii 1504. » Hæc, inquam, leguntur *Della Biblioteca Volante Scanzia* XXIII. pag. 27. Hifce Mantuani auditoribus adjungere videtur Joannes Maria Penfa (*Teatro* &c. pag. 86.) virum alium doctrinæ laude, poeticaque facilitate commendatiffimum, atque eximium Sorbonæ Theologum Vincentium Barfium, de quo Villiers (*Bibl. Carm.* tomo II. pag. 863.), ubi illum vocans Theologum Bononienfem erravit probabiliter, ut merito fufpicatur (*Degli Scrittori d' Italia* vol. II. parte I. pag. 425. Nota 4.) cl. Mazzuchelli.

(120) Ludovicus a S. Terefia cit. Op. *La fucceffion* &c. chap. CCLV. pag. 583.

(121) N. Pellegrinus Orlandi *Notizie degli Scrittori Bolognefi* pag. 159.

rit Vir clarissimus postremi ejusdem carminis versus apostrophen exhibentes, qua se Camænis consecrat, opemque illarum precatur, manifesto suadent, quibus hosce demum subnectit (122).

Hæc Baptista tuum super hoc certamine Vatem
Sit cecinisse satis, Sacræ Mysteria Legis
Dum docet, & parvis ingentia viribus audet.
Plura canam, quando multum quæsita labentur
Otia, quando Deus, quando magis Astra favebunt.

Interea, quod modo nobis observatum est, Auctorem N. musarum studio se devovisse, non id ita accipi velim, quasi nihil exinde amplius soluta oratione conscripserit: supersunt enim vero plures adhuc illius prosæ, de quibus & nos suo loco. Quod porro attinet scientiarum genus, cui navare operam deliberandum erat Mantuano, an eæ scilicet sacræ essent, an vero profanæ, id, inquam, omni prorsus caruit difficultate, quum Nolani Antistitis Paulini sacra percurrere cæpit, eaque venustissima Poemata. Quamvis enim ad rerum Ecclesiasticarum studia nonnisi ægre animum antea adducebat Mantuanus; tanti nihilominus Scriptoris & venustate illectus, & pietate commotus rerum Divinarum studiis ardentius cœpit inhiare, ceu ipse de se testatur Opp. Tom. I. (123), satisque ex scriptis ejus Operibus constat, quorum

(122) Tomo I. fol. 168. -- 173., quibus versibus illud fortasse innuitur, fuisse exinde Auctorem N. ad habendas Sacræ Facultatis Lectiones promotum carmen illud sic exorditur:

Debita cui potior laus est, quæ gloria major
Rhetoris, an Vatis, quem præferat Attica Pallas,
Nostra Refrigerius, quæ sit sententia quærit.
Ipse canam quicquid meus inspirabit Apollo . . . . . .
Quem minus ista juvant, edat meliora precamur:
Delphica namque mei non sunt oracula versus.

(123) » Quum adhuc adolescentulus essem, & a studiis Ecclesiasticis, more » illius ætatis, abhorrerem, forte in ea poemata incidi, & carminis suavitate » delectatus animum ad res Divinas paulatim appuli, & ex illo tempore sa- » crarum Literarum studiosus fui. » *Apologetico in Mastigophoros* pag. 13. Eo testimonio utitur Ludovicus a S. Teresia *La succession* chap. CCLV. pag. 584., ut evincat Mantuanum eo sub tempore, quo *De Oratoris*, *& Poetæ præsiden-*

quorum pleraque aut ſacra penitus ſunt, aut nonnihil ſacri identidem miſcent, ut merito in alibi jam citata *Vitæ ſuæ Epitome* Multivagam ſcripſerit (124):

Multivagam Chriſto feci ſervire Poeſim,
  Et Superis vires, ingeniumque dedi.
Et mihi cura fuit noſtros extollere ritus,
  Ac ſemper veteres extenuare Deos.

Tum lib. *Agelariorum* I. (125):

Non ego Phœbeus Vates, nec Delphica novi
Limina, nec Tripodas, nec pulverulenta recepi
Ex nigris reſponſa adytis: ſequor ipſe Triformem
Pane litans, vinoque Deum, Cæloque Tonantem
Ad Chriſtum Stygio muſas ab Apolline duco.

Cœpit exinde, quam ſibi potiſſimum excolendam aſſumpſerat, ſacram Poeſim exercere, aliquarumque Virginum digerere faſtos, quos variis libris diſtinctos a Græca voce Παρθένος *Parthenices* appellavit, quia vero, eas inter, Carmeli & Mater, & Decor Maria, ceu inter ſidera reliqua Sol præeminet, atque refulget; hinc tribus libris diſtincta priori Parthenice vitam illius carmine elegantiſſimo eſt modulatus, quam *duorum annorum lucubrationem* (126) Parthenices reliquæ ſubinde exceperunt, quamvis nonniſi multo poſt. Sic Parthenicen ſecundam *Catharinam* libris III., & ipſam digeſtam

tia ſcripſit, Divinis quoque rebus animum applicuiſſe; at enim eum Auctoris locum malim ego referre ad Mantuanum multo adhuc juniorem, uti vox illa *Adoleſcentulus* fere cogit.

(124) *Epitome vitæ ſuæ* diſt. 10., & 11.

(125) Tomo Opp. I. fol. 283.

(126) Uti habet Freytag (*Apparatus Lit.* tomo III. notis ad §. VI. pag. 25.), quo etiam loci affirmat abſolutum poema illud die III. Februarii M.CCCC.LXXXI. Revera ſaltem non eſſe ad propiora nobis tempora collocandum exinde effici poſſe videtur, quod factam eo anno illius Parthenices editionem memorat N. Antonius Peregrinus Orlandi (*Origine, e progreſſi della Stampa* parte II. pag. 287.), ac Michael Maittaire (*Annal. Typograph.* tomo I. pag. 429.), qui rurſus (Ibidem pag. 496.) editionem appellat a Freytag, loco nuper citato, pariter laudatam, ad cujus calcem hæc leguntur: *Bononiæ edit. III. Id. Febr. MCCCCLXXXI.*

gestam absolvit, quum denuo Romæ esset, quemadmodum ex ipso aperte (127) colligimus: verum Chronologiæ resumamus rationem. Duodecim ab absoluta Mariana illa Parthenice annis, quatuor nimirum, anteaquam suos *De patientia* libros conscriberet (128), alter ex iis Theologis est designatus, qui Georgium Novariensem, violatæ Catholicæ fidei causa, Bononiæ crematum examinarunt, inque meliorem, si licuisset, frugem appellare conati sunt, velut nar-

E rat

---

(127) » Beatissimæ Virginis, & Martyris Catharinæ Vitam nuper Romæ, » dum tu apud Innoc. Pont. Max. pro Repub, tua splendidum Oratoris mu- » nus obires, heroico carmine complexus sum. Opusculum, ut mihi videtur » pium magis, quam elegans . . . . . . Quadraginta enim, & non amplius » diebus opus absolutum est ». *Nuncupatoria II. Parthenices ad Patritium Venetum Jurisconsultissimum Bembum* tomo II. fol. 57. -- 58. Idque anno M. CCCC. XCI., uti scribit Nuncupatoria suorum in hoc Mantuani Poema Commentariorum N. Lucius Belga. Quamquam Villiers (*Bibl. Carm.* tomo I. col. 233.) Parthenices omnes alias statim post alias elucubratas censuisse videtur. Ea ad Bembum Dedicatoria scribit Mantuanus de Catharina plane nihil locutum Eusebium, qua in re deceptum fortassis Mantuanum, & Catharinam eam esse Heroidem, quam lib. VIII. *Dorotheam* appellat Ruffinus observat ex Tillemontio, Natali Alexandro, Fleury, aliisque N. Villiers (*Bibl. Carmel.* tomo I. col. 223.), & rectissime quidem; verumtamen omnino illud certum est, nihil de illa ab Eusebio dictum, qui, quo loci ad eam se referre putatur, nuda hæc, putaque habet verba (*Hist. Eccl.* lib. VIII. cap. XIV. pag. 350. editionis Taurin. in folio 1746.) *Μόνη γῦν τῶν ἄλλων ὑπὸ τε τυράννου μεμοιχευμένων Χριστιανὴ τῶν ὑπ' Ἀλεξανδρείας ἐπισημοτάτη.* &c., quam mulierem hic ab Eusebio indicatam *Dorotheam* vocat in latina sua Eusebii versione (lib. VIII. cap. XVII.) Ruffinus, quamque eamdem esse ac Virginem, Deique Martyrem Catharinam putatum utique nonnullis: sic Tillemont (*Mémoires pour servir à l'Histoire Ecclésiastique de six premiers siecles.* Tom. V. in S. Petro Patriarcha Alexandrino art. V. pag. m. 447.) de S. Catharina scribit: » Eusebe ne nomme point cette personne si illustre en toute maniere; mais » Rufin . . . dit, qu'elle se nommoit Dorothee . . . » Præiverat Tillemontio Baronius, de quibus tamen ita eruditus e cætu N. Vir Petrus Thomas Cacciari in sua Eusebianæ Historiæ in latinum a Ruffino conversæ editione (tomo I. lib. VIII. cap. XVII. pag. 499. nota g.) « Multi hanc exi- » stimarunt *Catharinam*, vel, ut Græci scribunt, *Hæcatherinam* fuisse; sed » quum nullo antiquo monumento rei fidem faciant, quum etiam Ruffinus » ex primigeniis Eusebii archetypis *Dorotheam* appellet, non eis facile cre- » dendum est. » Hæc Cacciari ad Bollandianos inde nos revocans, qui & ipsi Baronii illa opinione discedunt, Dorotheamque aliam a Catharina fuisse contendunt (tom. I. die VI. Februarii. *Commmentario historico de S. Dorothea* n. 9. pag. m. 777.); patet adeo an arguendus sit Mantuanus, qui fortasse græca solum Eusebii exemplaria versavit, aut, si quid ei super quæstione illa suboluit, nolebat tamen Ruffino abscedere. Quamquam, ut recte adnotatum viro cl. Theodorico Ruinart (*Acta Martyrum sincera* pag. m. 277.) « Lis ista » absque antiquis monumentis dirimi non potest. »

(128) Conscriptos illos ante an. M. CCCC. LXXVIII. putabat Villiers (*Bibl. Carm.* tom. I. col. 233.), at videsis sequentem notam.

rat Mantuanus ipſe *De patientia* lib. III. (129), quo etiam loci hæc habet: « An neſcis, quod quotidie concionamur » ad populum . . . ? » Quibus ex verbis illud rurſum conficias ſacri Præconis munere ſæpe illum quoque defunctum, in quo ſcilicet exercendo plurimum equidem excelluiſſe debuit, quum Orator eſſet & diſertus, & vehemens id, quod ex ejus indole, ex ejus ſcriptis, ex aperto ſynchroni Auctoris Trithemii, Cuperi quoque, aliorumque teſtimonio (130) clare

(129) » Ego quoad potui ab errore revocare ſum conatus Georgium Novarienſem illum, quem ante quatuor annos hic Bononiæ, ut meritus erat, » ardere conſpeximus . . . . . . Poſtquam in Doctorum, ac præſtantium virorum conſeſſu hujus a Notario lecta ſunt dogmata, dicentibus aliis eum » hæreticum, ubi ad me ventum eſt (faciebat enim ordinem dicendi ordo » ſedentium), non hæreticum, ſed quod longe eſt deteſtabilius, reſpondi » apoſtatam . . . . . . Huic noſtræ ſententiæ etſi primum viſi ſunt aliquantiſper quidam adverſari; tandem tamen, ut intellexerunt, omnes aſſenſere. » Paulo poſt ipſe Georgius, ut audirem ipſam beſtiam ſua verba reſonantem, » adductus eſt . . . . Quum igitur alii multa ſcite, apteque, ſed certe, » bonitatem malitia perſocante, inutiliter dixiſſent, ſtatui & ego aliquid præter ea, quæ adducta, dictaque fuerant, ſubinferre, quo, etſi non illi ad » ſalutem, mihi tamen eſſet utilis ad meritum labor meus: ſic ergo inter » nos certamen initum eſt. » *De patientia* lib. III. cap. XIII. Pergit inde hoc loco, ſuaque e ſecretiori Theologiæ penu deprompta argumenta, ac futiles viri nequam reſponſiones alterna ſerie allegat, ac ſolide refellit. Merito autem Georgium hunc a Mantuano apoſtatam dictum exinde etiam fortaſſe colligas, quod in Judæorum ſecta obſtinatus perhibeatur a Hieronymo de Burſellis (*Annalib. Bononienſibus* apud Muratorium *Rerum Italicarum ſcripp.* tomo XXIII. col. 902.); qui vocat illum *Georgium de Monteferrato*, unde fortaſſis *Novarienſis* agnomine, non patria fuit. Scribit autem idem combuſtum juvenem anno M. CCCC. LXXXI., ex quo & illud aperte ſequeretur abſolutos a Mantuano *De patientia* libros anno circiter M. CCCC. LXXXV., quarto ſcilicet poſt crematum Georgium, ut ipſemet Auctor N., quod nuper audivimus, teſtatus eſt. At vero qui tunc potuiſſet ſcribere eodem lib. III. *De patientia* cap. XXIX. « Agitur nunc a Chriſto annus milleſimus, quadringenteſimus, nonageſimus octavus »? An illud aſſerendum a tempore, quo Mantuanus XIII. cit. libri III. caput ſcribebat ad tempus, quo abſolvit caput ejuſdem libri XXIX. annos XI., vel XII. interfluxiſſe? Quidni potius dixerimus cum Freytag (*Apparat. litter.* tom. II. notis ad §. XXCII. pag. 955.) ambuſtum nefarium hominem anno D. M. CCCC. XCIII., ut inde & illud quoque conficiamus (V. quæ adnectimus infra ad Capreoli epiſtolam) abſolutos *De patientia* libros anno M. CCCC. XCVII.? Tunc vero & aliud hoc eſſet inferendum Mantuanum, inquam, adverſus Chriſtianæ fidei apoſtatam illum XII. circiter a conſcripta Mariana Parthenice annos, quod ſupra ſtatuimus, diſputaſſe. Illud hic tamen adverteris non quinque tantum, vel ſex, ſed & plures adhuc annos conſcribendis *De patientia* libris a Mantuano inſumptos: lib. enim ejuſdem operis I. cap. XXXII. ait de Ludovico Morbiolo: *qui anno præterito functus eſt vita*, anno ſcilicet, ut ex nota 216. liquet, M. CCCC. LXXX.

(130) A N. Cupero ſic ejus inſcripta ſunt opera: « *J.* Baptiſtæ Mantuani » Carmelitæ Theologi, Philoſophi, Poetæ, & Oratoris clariſſimi » A Trithe-

clare satis, ac nitide constat. Qua in re illud præterea notatum velim Auctorem piissimum, virumque optimum (131) divina, qua pollebat, dicendi copia in populi commodum, non e sacris tantum suggestis usum esse, verum & privatis quoque consiliis, paternisque admonitionibus nemini, qui ejus opera indigeret, non præsto adfuisse (132), idque tanta seu maturitate judicii, seu ingenii dexteritate, ac comitate sermonis, ut dignum eum habuerit Casalensis Antistes Agnellus Maffei (133), quem his Sidonii Apollinaris (134) verbis

mio autem dictus est: « Orator, & Poeta celeberrimus, ingenio subtilis, ser» mone disertus. » (*De laudibus Carmel.* lib. II.) Non hic omittenda oratio, quam Auctor N. coram Sum. Pont. Innocentio VIII., ac pluribus R. Ecclesiæ Cardinalibus in Omnium Sanctorum solemnitate habuit anno M. CCCC. LXXXVIII., cujusque postmodum exemplar tradidit Bernardo Bembo apud laudatum Summum Pontificem Venetæ Reipublicæ Oratori, qui eam recitanti Mantuano intererat, cuique etiam epistolam orationi illi præfixam Auctor N. dedit, ceu constat ex *Opusculo* XI. cod. MS. sec. XV., quem penes se habebat Hieronymus Baruffaldi, a quo & hunc novimus orationis titulum: « F. Baptistæ Mantuani » Carmelitæ Theologi oratio habita coram Summo Pontifice Innocentio VIII., » & cœtu Cardinalium in Omnium Sanctorum celebritate anno M. CCCC. » LXXXVIII. » Hæc apud D. Angelum Calogerà (*Raccolta d'Opuscoli*, tomo XXVI. pag. 175.), ex quo historicum hoc monumentum appellat suis ad Fabricium (*Biblioth. mediæ, & infimæ latinitatis* lib. II. pag. 170.) adnotationibus Joannes Dominicus Mansi. Quamvis ibi typothetæ fortassis errore scribitur recitata a Mantuano oratio illa an. MCCCCLVIII. Varias alias, easque elegantes Mantuani orationes penes se olim habebat Joannes Balæus (Villiers *Bibl. Carm.* tom. I. col. 232. n. 64.)

(131) Virum, qui bonis moribus non sit, bonum evadere posse Oratorem negat *Oratoriarum Institutionum* lib. II. cap. I. Quintilianus, & verius fortasse, quam prima fronte appareat.

(132) Ludovicus a S. Teresia *La succession* &c. chap. CCLV. pag. 584.

(133) *Annali di Mantova* lib. XI. cap. VI. pag. 848.

(134) Lib. VII. epist. XIII. ad Sidonium Sulpicium de antistite ejus filio Himerio (penes Jacobum Sirmondum *Opp.* tom. I. col. 603. edit. Venet. in folio 1728.) Soleo ipse commoveri, dum penes Auctorem N. hanc recolo Dominicæ Passionis hypotyposin (*De calamit. temp.* lib. II. fol. 34.)

Hinc Pater Omnipotens animos miseratus inertes,
Atque imbecilles sensus, & pectora tarda,
Immensum eoo reseravit ab æthere lumen,
Progeniemque suam summo demisit Olympo.
Hæc sunt illa, quibus Deus instaurare caducum
Naturæ labantis opus tentavit, & omni
Conatus studio veteres avertere morbos.
Ut patrias sordes, crimenque aboleret avitum,
Legit inauditum fari genus. Illita fuso
Sanguine, & ardenti liventia verbere membra,
Perfossumque caput, terebrataque tempora duris
Sentibus erexit miles Romanus in altum

bis commendaret: « abundat animi sale, quum consulitur; » melle, quum consulit». Unde nec mirum si certatim ab omnibus quæreretur adjutor ægra potissimum valetudine afflictis: nam hisce præsertim modis, quibus poterat, omnibus solabatur, doloresque lenire, animosque erigere nullo tempore desistebat, crebrisque collationibus ad mala æquanimiter perferenda exhortabatur, cujus verbis non leve fortassis pondus exinde etiam debebat accedere, quod suo ipse præiverat exemplo; etenim odontalgiam, eamque, ut ejus ipsis utar verbis (135) *Et longam, & acerbissimam pene usque ad rabiem* constanti hilaritate sustinuerat: ut febres hic sileam, quibus non semel vexatus est, aliasque, quas forti semper animo pertulit calamitates his aliquando versibus ab ipso commemoratas (136):

Per mare, per fluvios ivi, per saxa, per alpes,
Mortiferam pestem, bella, famemque tuli,
Sed superi casus mecum venere per omnes,
Et mihi se fidos exhibuere duces.

Hoc

Aera. Frigentes plantas, projectaque longe
Brachia, & humentes oculos, & pectus apertum,
Concretosque pio crines, barbamque cruore,
Ingratæ moriens plebi monstrabat ab alta
Arbore, & ingenti mortem clamore ciebat.
Cujus ad interitum cœpere elementa moveri:
Sol gemuit, nigroque caput velavit amictu,
Contremuit tellus, timuit mare, palluit aer,
Et collisa gravi sonuerunt marmora planctu,
Hæc fuit atra dies, & lamentabile tempus,
Quum, subito media tenebris in luce subortis,
Lumen in horribilem fugit sine nubibus umbram:
Aurea quum vernus retineret vellera Titan,
Longaque longinquæ contraria sidera libræ.
Sic est parta salus homini, longævaque primæ
Cum gemitu, & lacrymis deleta injuria culpæ est.
Immemores tanti populus, patresque laboris. &c.

(135) *De patientia* lib. II. cap. XXX.
(136) *Vitæ suæ Epitome* dist. 17. 18. Imitatur hic Venusini illud lib. I. epist. I;

Per mare pauperiem fugiens, per saxa, per ignem,

Hoc igitur, quo ipſe adjutus fuerat, cælitum favore, bonitate, atque clementia miſeris aliis propoſita, eorum quoque erigere ſpem, fractumque laboribus animum exhilarare pro virili parte ſatagebat ſuetus:

. . . . Patriæ impendere curam,
Nec ſibi, ſed toti genitum ſe credere mundo (137).

Eos inter, qui illius opera, atque conſuetudine levabantur, vir fuit rei familiaris amplitudine, eruditionis vaſtitate, probitate morum ſpectatiſſimus Carolus Antonius Fantuccius, obſtinata jam diu podagra decumbens, ad cujus ſolamen tres *De patientia* libros auſpicatus eſt, veluti ex hujus operis lib. I. cap. I. eruitur (138). Quod ſane Mantuani opus non vacat modo pluribus extollere encomiis, quum egregie de eo jam multa nobis reliquerit, ſua ad Joannem Taberium

(137) Lucanus *Pharſaliæ* lib. II. ỷ. 381. 382. Id, quod erga eos potiſſimum, qui infirmitatibus premerentur, conandum arbitrabatur Vir N. cl. « Sanos
» autem ſibi vivere non licet, unoquoque in ſui favorem illud Platonicum
» uſurpante: non ſolum nobis nati ſumus, ſed ortus noſtri partem patria,
» partem amici ſibi vendicant. » *De patientia* lib. II. cap. XL., quæ eadem Platonis verba meminit lib. *De off.* I. cap. VII. Cicero: extant vero apud Platonem *Epiſt.* IX. *ad Architam*. Sed libeat hic Mantuanum Fantuccio ſuo hæc memorantem audire cit. *De patientia* lib. II. cap. XXVI. « Si etiam, ut ſæpe te
» moneo, vitæ Chriſti portiunculam, quaſi quotidianum animæ panem pro-
» pinante memoria in cibum ſumpſeris, & cogitationis aſſiduæ faucibus rumi-
» naveris, erit ſcaturigo jugis refrigerii, & vitalis quidam liquor, quaſi opo-
» balſami die, ac nocte ſtillantis in animam. Habeto ſemper ante oculos Paſ-
» ſionis Chriſti proceſſum, & ordinem . . . . . voranda hæc frequenter ad
» exornandam mentem cataporia. Habes etiam plures, qui Deum aſſidue pro
» te orent, ex quorum numero & nos ſumus, qui ſi, ut optas, non exau-
» dimur, memento, quia nec Paulus Apoſtolus vas electionis, quum ſtimu-
» lum carnis rogaret a ſe tolli, fuit exauditus, ſed ei dictum eſt: ſufficit tibi
» gratia mea; quia virtus in infirmitate perficitur. Legimus in SS. Patrum hi-
» ſtoriis &c. »

(138) « Quoniam opportunis, ac frequentibus beneficiis huic noſtro Bono-
» nienſi cœnobio magnifice, ac religioſe collatis jampridem tibi nos devin-
» xiſti, Carole Antoni vir religioſe, vereor ne, ſi te longo, & gravi po-
» dagræ morbo laborantem conſolatus non fuero, de graviſſimæ ingratitudi-
» nis vitio poſſim accuſari. » Loco cit. Opp. tom IV.; præmortuus tamen eſt Carolus Antonius; hinc, uti ex Nuncupatoria liquet, filio ejus ſuperſtiti Franciſco Fantuccio opus dicatum.

rium (139) epistola, quam hic in nota (140) excripsimus, Elias Capreolus. Sed neque illud refugiebat vir præclarissimus in rem

(139) Hunc Taberium laudat *Panegyrico* in Brixiam dicto Auctor N. *Rovatensem* illum nominans. Quæ res observata Eminentissimo Romanæ Ecclesiæ Principi Angelo Mariæ Quirini (Epist. XXXIV., quæ est ad Josephum Antonium Saxium IV. Kal. Augusti M.DCC.XLV. pag. 222.) « Taberii in Hu-
» manioribus Litteris excellentiam pluribus versibus celebravit etiam Baptista
» Mantuanus doctissimus Carmelita in panegyrico de Brixia Joannem Rova-
» tensem eum vocans, quod Rovato hujus regionis municipio ortum duxisset,
» eosque ita exorditur:

» Ad varias, quibus es passim celeberrima dotes
» Vir deerat tibi Socraticam formare juventam
» Doctus, & ad musas teneram deducere pubem;
» Ecce, velut Pandora polo delapsa, Joannes
» Rovatensis adest . . . .

» Quæ eadem Eminentissimi Quirini de Taberio verba appellat Saxius *Man-*
» *tissa ad Historiam Typographico-litterariam Mediolanensem* pag. 21.

(140) Extat *Opp.* Mantuani tom. III. initio. « Nisi vana est Pythagoræ pa-
» lingenesia Maronem nobis alterum hæc ætas redivivum produxit Baptistam
» hunc Mantuanum, qui virtute poetica synchronos omnes, ex antiquis etiam
» complures a se longe reliquit . . . . . Idem disciplinarum omnium scien-
» tissimus vitæ severitate, morumque sanctimonia universæ Religionis Carme-
» litanæ Rector, Patrum decreto, constitutus est . . . . . Scis tu quoties
» nos impendentium bellorum tempestates conquerentes, qua verborum sere-
» nitate præsens confirmavit. O magnum amicitiæ Numen! Excogitavit ho-
» mo divinus, quo pacto etiam consoletur absentes. Petrus Nevolarius di-
» gnissimus tali præceptore discipulus, inter Carmelitas Theologus conciona-
» tor eloquentia, moribus, doctrinaque admirabilis aureum illius *De patientia*
» libellum ad nos Brixiam nuper attulit omnis molestiæ præsentaneum medi-
» camentum, quem quum legimus, hoc Virgilianum fortiter exhibemus:

» . . . . . . Quo fata trahunt, retrahuntque sequamur.
» Quicquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
» Virgilius *Æneidos* lib. V. ỳ. 711. 712.

» Tu ergo Taberi suavissime, qui degis in musarum contubernio, natura,
» & arte ad ea, quæ humanitatem exornant, accommodatior, opus ipsum,
» etiamsi sub invito forte authore, publico tamen usui exponendum cures.
» Rem Gaspari quoque Brunello optatissimam, qui ut est acri in politicis
» ingenio, gravissimo consilio, literatura non mediocri, ita eruditissimum
» quemquam fovet, Baptistamque in primis, ut Divum favorabiliter observat;
» omnium denique amicorum desiderio, imo studiosis omnibus satisfeceris:
» spero enim per hoc audebunt ad ingruentis fortunæ nunquam perpetuo bo-
» næ injurias Horatio libenter concinere:

» . . . . Quo circa vivite fortes,
» Fortiaque adversis opponite pectora rebus.
» Horatius lib. I. sat. II.

» Vale Brixiæ IV. Nonas Decembris MCCCCXCVIII. » Quo circiter anno opus illud absolutum est, veluti colligas ex Mantuano ipso lib. III. *De patientia* cap. XXIV. scribente: « Agitur nunc a Christo annus millesimus qua-
» dringentesimus nonagesimus octavus. » Ut habent editiones Antuerpiensis MDLXXVI., ac Parisiensis MDXIII., a quibus levi discrimine discrepat Ar-

tem proximi, ejusque utilitatem amicorum suorum opera uti, ac principum virorum opem in aliorum solamen, & commodum precari, veluti seu ex cognito viri officiosissimi inge-

gentoratensis Matthiæ Schurerii MDX., quæ pro *octavus* habet *septimus*, quin id erroris loco habuerit in mendorum indice, in quo tamen exhibendo Schurerii diligentiam laudat Andreas Chevillier (*L'origine de l'Imprimerie de Paris* pag. 164.) Sed & *septimus* habet, quæ certe *octavus* habere non potuit editio Brixiensis *per Bernardinum Misintam Papiensem III. Cal. Junias anno Theogoniæ MCCCCXCVII.* Editionem hanc, quam præ manibus habemus, appellat etiam N. Peregrinus Orlandi (*Origine, e progressi della stampa* parte I. pag. 163., & parte II. pag. 287.) Ad cujus calcem hæc extat:

Joannis Taberii Brixiani ad Heliam Capreolum
amicorum optimum
Antigraphia.

Postquam plena malis subierunt tempora, nosque
  Scyllæis lacerat sors truculenta vadis,
Nec sperare finit portum temeraria bello,
  Romanum toties Gallia passa jugum:
Vincere si quisquam cupit insuperabile fatum,
  Naturamque animo suppostuisse suo,
Et quasi de cælo mortalia temnere, vimque
  Fortunæ, atque omnem pellere corde metum;
Hæc legat, & sacri servet documenta libelli,
  Quem dedit Ocniacæ fama fecunda tubæ.
Impetrat, ut lætus subeas quodcumque necesse est,
  Parvaque in æternum vertere damna bonum.
Ille etiam nostri mala temporis, ille Roberti
  Fata Ducis cecinit, parthenicesque duas,
Et quæ Socraticis certent Epigrammata chartis
  Multiplicem vitiis impositura modum.
Mox dabit Hispani carmen sublime triumphi,
  Pulsaque ab occiduis numina vana locis.
Cinge tuo Andinas Vati pia Mantua lauros,
  Seu pede, Cadmea seu notat ille manu
Gloria viventi comes inviolata, sepulto
  Atria Cælicolum meta laboris erunt.

Illud hic tamen observasse liceat, quod haud satis miretur lector humanissimus, citatos *De patientia* libros fuisse a Vaghi (lib. II. pag. 204.) Nebulario ipsi adscriptos, deceptum autem Vaghi a Clemente M. Felina scribente de Petro Nebulario: « Conscripsit libellum *De patientia*, de quo habet enco- » mia Helias Capreolus ». Qua ratione id factum conjicere est ex Joanne M. Pensa, qui (*Teatro &c.* in vita Nebularii pag. 77.) perinde & ipse ballucinatus hæc ait: « Mi pare qui inserire lo elogio nobilissimo di Helia Capreo- » lo, il quale scrivendo a Gio. Taberio così si dice a pro del padre: *Petrus » Nevolarius dignissimus tali præceptore discipulus &c.* » Equidem necesse est Eliam Capreolum Carmelitæ hi nostri dormitando exscripserint. Nullum interea *De patientia* librum Nebulario adjudicat (*Bibl. Carmel.* tom. II. col. 590.) P. Villiers.

ingenio, atque indole, seu & ex nonnullis, quæ suppetunt ejusce rei monumentis (141) apertissime liquet. Scribebat igitur, docebat, concionabatur vir cl., quum, eo sub tempore, lethalis epidemia grassari, civesque dire nimium affligere cœpit (142), qua quum non immune evasisset Carmelitarum cœnobium, vix & ipsum lue populatrice infectum est, ut fuit continuo Magistratus jussu præclusum, Religiosisque intra ejus septa degere coactis externum quodcumque cum civibus aliis commercium interdictum, quos adeo, & domestica, qua fratres afflictari cœperant, ægritudine, & annonæ caritate, atque penuria, & assiduis, qui non remittebant, imbribus, ob quos & crudior spirabat aer, & obscuriores, sic dicam, tristioresque transigebantur dies, fere jam vitæ ipsius pertædebat. Ex hisce igitur alter fuit Mantuanus, qui ut erat piissimus, nihil antiquius habuit, quam, ut ad Carmeli decorem, & matrem supplex confugeret, opem illius in præsenti discrimine imploraret, eam-

(141) Sic habemus, *Sylvarum* libris, carmen, quod ipse pro Paulo Fulgoso ad Mediolani Ducem Ludovicum Sfortia digessit, aliudque rursus, quod idem Fulgosus Maximiliano Cæsari offerret, quodque sic ex Pauli ejusdem persona concluditur:

. . . . Pauli precor, atque parentum
Sis Auguste memor. Lætos habitare sub umbra
Cæsaris & nobis liceat. Fulgosa propago
Nos quoque pars rerum non aspernanda tuarum.

Habemus & eam in rem Angeli Politiani ad Vatem N. epistolam, quam integram hic ex ejusdem Politiani operibus (*Epistolarum* lib. VIII. epist. ult. pag. m. 116.) exscribo.

» Angelus Politianus Baptistæ Mantuano
» Theologo suo. S. D.

» Nec dubito, quin amer abs te, nec exigo, quod est incommodum. Sed » nec officio literarum metior amicos, quippe, quod & ab inimicis præstari » solet. Gratulatione tua, quod Philosophiæ sim deditus ipse mihi, medius » fidius, ita gratulor, daturus ut operam sim, quo possis in dies magis » merito mihi gratulari. Sed adolescens hic tuus, consilio nostro si fuisset » usus, magis fortasse suis rationibus consuluisset. Nunc, quoniam consilio » noluit (ni frustra augurium), credo nec opera jam volet uti. Verumtamen & cupio scribas, ut a me expectet omnia, tui quidem causa: nihil » enim molestius, quam fuisse hunc mihi abs te frustra commendatum. Vale. »

(142) Muratorius *Annali d' Italia* tom. IX. an. MCCCCLXXVIII.

eamque, ut iram Dei lenire, ac prorſus etiam avertere dignaretur, fuſis aſſiduis precibus oraret, atque enixe obteſtaretur, conſcripta etiam in eam rem oratione; in qua ipſe ſic infit (143):

Alma parens noſtris toties pulſata querelis,
Si tibi vox forſan noſtra importuna videtur,
Da veniam, pietas in nos tua tanta periclis
Cognita præteritis in ſpem nos erigit amplam . . : :
Nos ergo in tanto poſitos diſcrimine mater,
Si Cælum influxu nos hoc affligit iniquo,
Aſpice, nos illo, quod ſpem facit omnibus, ore . . : :
Eripe ab interitu populum tua ſigna ſequentem,
Nec ſine fidentes tibi tali occumbere fato.
Si tamen hæc noſtrum ſcelus infortunia fecit,
Et Deus ex meritis in nos hunc fulminat ignem,
Nec venit ex aſtris, tua nil tutela videtur
Imploranda minus, quando tu enixa Tonantem
Es potis illius rancorem extinguere, & iram.

Hiſce Mantuani precibus, huic fidei, atque in Mariam pietati adſcribit Ludovicus a S. Tereſia (144), quod neceſſarii ejus, ac magnifici plane benefactores Ludovicus Fuſcarius, ac Joannes Baptiſta Refrigerius eum cœnobio eduxerint, in ſuas ædes receperint, ac liberaliſſime tractarint, id, quod nequimus aptioribus, quam ipſius Auctoris N. verbis referre (145): « Nuper in cœnobium noſtrum diræ peſtilentiæ immiſſo veneno, toti urbi cœperamus eſſe timori: » pellebamur non a colloquio tantum, verum & a conſpectu hominum, & ab omni humano commercio, tamquam baſiliſci, qui ſolo viſu noxii dicuntur, longe prohibebamur. Attoniti eramus, lababant genua, nutabant animi, domi mors imperabat, foris brumale frigus, quotidie pluviæ, annonæ caritas, & publica fames, bellorum

 » ſtre-

(143) Tomo II. fol. 55. — 57.
(144) *La ſucceſſion* chap CCLV. pag. 585.
(145) Tom. II. initio epiſtolæ, qua primam eis dicavit Parthenicen.

» ſtrepitus, hominum ſaluti ſuæ conſulentium ſevera cuſto-
» dia aqua, & igni interdicti videbamur. Undique timor,
» undique calamitatum confertiſſima acies adventare nuntia-
» batur. Intercluſi eramus, nec ulla videbatur evadendi
» via, & erat

Una ſalus miſeris nullam ſperare ſalutem
Virgil. *Æneidos* II. 354.

» Tu cum Refrigerio noſtro (credo a Deo miſſus), in
» atra denſiſſimæ noctis caligine cæcutienti mihi, tamquam
» cum aurora matutinus Lucifer diem aperuiſti, ſpem vitæ
» confirmaſti, xenia miſiſti, in amplas, ac magnificas ædes
» tuas hoſpitio me ſuſcepiſti, lautiſſime, & elegantiſſime
» paviſti . . . . . » Manſit autem apud Fuſcarium, quoad commodam nacti ſunt occaſionem, villam adeundi, cujus ipſe, quum primum licuit, chorographiam in grati animi teſtimonium, eodem loco, digeſſit poemate *Villa Refrigerii* (146) inſcripto, quod tribus hiſce claudit verſibus:

Hæc ego, dum diræ fugiens contagia peſtis,
More hominum, ruri tecum moror, ociamoque
Dum fruimur, luſi. Noſtrum hoc breve munus habeto.

Hæc pariter ea villa eſt, in qua *De contemnenda morte* elegiam eſt modulatus Jaſoni Caſtelli Bononiæ Patritio dicatam, inquit Ludovicus a S. Tereſia (147); quamvis, ut idem adnotat (148), quum eam poſtea & auxerit, & locis pluribus correxerit, abſque nuncupatoria evulgavit continuæ adinſtar apoſtrophes, qua animam ſuam alloquitur, ac ſolatur. Cæterum, quum villa exceſſit, non quoque una opera beneficiorum oblitus eſt; quinimo illorum nunquam immemor grati in Refrigerium animi ſenſus identidem teſtabatur, veluti quum ad eundem Refrigerium (149) carmen

---

(146) Opp. tom. III. fol. 233. – 238.
(147) *La ſucceſſion &c.* chap. CCLV. pag. 585.
(148) *La ſucceſſion* Ibidem.
(149) Tomo I. fol. 124 – 134.

men super mortem amici Collæ Asculani ab eodem Refrigerio id antea rogatus (150) misit, aut quum ad eundem scripsit *De adventu Joannis Bapt. Sabelli Bononiæ Legati*, Sylvarum lib. II. (151)

CAPUT VI.

GRAVIORA, QUÆ OBIVIT MUNIA. ALIÆ, QUAS POTISSIMUM COLUIT, AMICITIÆ.

Anno vertente M.CCCC.LXXVIII., quo erepto e vivis Mantuæ Marchioni Ludovico III. Fridericus I. successit (152), aut non multo post patrios revisit lares Poeta N., uti conjectat (153) Ludovicus a S. Teresia, ubi, quum virtus latere diu haud soleat, haud quoque magno temporis spatio Mantuani pietas, modestia, sapientia Friderico III. ignota fuit: quinimo, virtutum ejus fama in dies percrebrescente,

(150) Liquet ex quarto ejusdem hujus carminis versu:

Extinctum nostra dici testudine Collam
Poscis . . . .

(151) Tomo III. fol. 275. – 276.
(152) *Diarium Parmense* apud Muratorium *Rerum Italicarum Scripp.* tom. XXII. Hubner &c.
(153) *La succession* chap. CCLVI. pag. 585. Sane haud posse ultra hæc tempora Mantuani in patriam reditum collocari exinde efficias, quod anno D. M. CCCC. LXXIX. M. CCCC. LXXX. Mantuæ Carmelum Prior rexerit, ceu tradit Carolus Vaghi (*Commentariorum* lib. III. pag. 199.). Quamquam illud rursus dicendum est Poetam N. Bononiam iterum ad tempus aliquod remeasse: libro enim *Sylvarum* VII. post carmen ad Joannem Sabbadinum folio xxxviii. Bononiensis edit. in fol. an. M. D. II. hæc leguntur:

FINIS BONONIAE DIE SECUNDA
FEBRUARII MCCCCLXXXV.

te, magni adeo illum æſtimare cæpit, ut eum filiorum ſuorum Joannis Franciſci, qui ejus defuncti loco regnavit, Sigiſmundi, qui Vaticana purpura exinde eſt (154) decoratus, atque Iſabellæ Guidoni Ubaldo Duci Urbinati nuptui olim traditæ directorem appellarit, ac ſpiritualem adminiſtrum, quo munere quam ſancte functus ſit Vir N. cl., quamque ſuavi methodo concreditos ſibi adoleſcentes ad omne virtutum genus finxerit, atque ad premenda majorum veſtigia ſedulus pædotriba incitarit, vel unum id abunde ſuadeat, quod magna ſemper liberalitate, ſummis honoribus, miraque benevolentia Auctorem N. ii ſubinde ſint proſecuti, veluti non obſcure ex infra dicendis patebit. Quum autem anno M. CCCC. LXXXIV. exceſſiſſet e vivis laudatus Marchio Fridericus filium Franciſcum habuit ſucceſſorem, cujus regimen graviſſimis aliquando infortuniis vexatum eſt, atque afflictum, ut puta anno M. CCCC. XCV., ac M. D. IX. Priori illo adverſo Marte pugnavit ad Forumnovum non longe a Parma civitate diſtans, quum duceret ipſe exercitum, quem Italiæ Principes Carolo VIII. Galliarum Regi, ne Parthenope in Gallias trajiceret, oppoſuerant. Anno vero M. D. IX., quum ſub Ludovico XII. adverſus Venetos incederet, ab hoſtibus captus eſt. Principis igitur gravibus hiſce afflicti ærumnis, totque calamitatibus vexati adverſos caſus levare conatus eſt Mantuanus duplici ad eum dato carmine: altero, quod in libros V. tribuitur, inſcribiturque (155) *Trophæum Gonzagæ* ob pulſos Italiæ finibus Gallos: altero *Fortuna Franciſci Gonzagæ* (156) prænotato, quo Gonzagam Principem monet Deum reſpiciendum, qui hominum temperet vices, ac rebus eorum omnibus mediate ſaltem moderetur, cui prompto ſemper animo obtemperandum ſit, cujus decreta ultro ſemper, libenterque excipienda: Sunt, inquit ibidem:

Sunt

---

(154) A Julio II. die I. Decembris M. D. V. Sic inter alios Antonius Pagi *Breviario geſtorum Pontificum Romanorum* tomo V. in Julio II. §. XV. an. 1505. pag. m. 396.

(155) Tomo III. fol. 101. -- 187.

(156) Ibi fol. 187. -- 193.

Sunt, qui ſidereis tribuant hæc omnia fatis;
Aſt ego fortunæ; ſeu ſit Deus ipſe, vel altra
Eſt virtus, homini cuivis incognita, quædam
Inferior, ſubjecta Deo, cui ceſſerit ipſe
Tale miniſterium, tantique negotia Regni.
Quicquid agit juſte fieri concedere fas eſt.

In *Trophæo* autem ſolatur illum, ni ei potius gratulatur, quod Gallos, ut ajebam, deviciſſet, quemadmodum vel ex ipſo prioris libri initio facile conſtat: ſic enim illum exorditur:

Aggrediens magno bellum memorabile cantu,
Quo longe Italiam primo Franciſcus ab ævo
Expulit ingenti fortem molimine Gallum,
Cogor ad æthereos ignes attollere longo
Calle fatigandam duro ſub pondere mentem.

Jodocus Badius Aſcenſius, cui, ut natione Gallo, ea minus arridere poterant, quæ gentis ejus dedecori utcumque verterent, aut gloriam vel leviter minuiſſent, vehementius carpit Mantuanum, quod victoriam Gallis tribuendam præpoſtero in patriam affectu Italis adjudicarit, allatoque (157) Raphaelis Volaterrani, Marcique Antonii Sabellici teſtimonio conatur oſtendere, incerto ſaltem Marte ad Tarrum fluvium eſſe præliatum: hoc tamen, quod immerito hic, injuriaque a Mantuano factum arbitratus eſt Badius, ac eum ſecutus Gallus & ipſe Villiers (158), id neque ita incongrue, neque prorſus immerito factum credat judex in

(157) Prænotatione *Ad Trophæum Gonzagæ* fol. 99., & 100., quo etiam loci hæc inter alia: « Demus itaque Poetæ hanc veniam, ut amore patriæ, & » Principis ad ſuos victoriam retorqueat; dummodo ipſe nobis ignoverit, ſi » a Principe noſtro ſtamus, & juſtam ad nos victoriam trahimus: nam & » Thucydides memorat in Græcia interdum ex uno prælio utrinque ſuſpenſa » trophæa ».

(158) *Biblioth. Carmel.* tom. I, col. 225.

in hisce rebus maxime audiendus Henricus de Cocceji (159), cui non prorsus adversatur vir & ipse in hoc rerum genere haud plane spernendus (160) Muratorius, quorum testimonio Poetam N. veluti excusari, præsertim si & circumstantiæ, quibus ea protulit, attendantur, facile quisquam intelligat, tametsi non illud inficiamur eum, quod & Badius, & Villiers (161) queruntur, nimio æstu in Gallos abreptum: at enim dandum id viro, qui, quod eruditorum esse solet, placida quietis silentia, studendique otium efflictim deperibat, ac turbulentos bellorum strepitus altissime detestabatur (162). Cæterum quid, quæso, Badius, quid Villiers

(159) » Quum Carolus Galliæ Rex ex Italia rediret, eique se Gonzaga » Mantuæ Dux opponeret, ancipiti prælio discessum: Gallus enim iter sibi » aperuit, Dux vero impedimenta cœpit; uterque igitur victoriam sibi asseruit. »

Ad Hugonis Grotii *De jure belli, & pacis* lib. III. cap. XX. §. XLV. tomo IV. pag. 373. ed. Lausannæ in 4. MDCCLIX.

(160) *Annali d'Italia* tom. IX. an. M. CCCC. XCV. Hinc « Resta ancor » oggi fra Scrittori in dubbio, se fossero rimasi piuttosto vincitori i Fran» zesi, che, malgrado dell'opposizione, finalmente passarono, o i Veneziani, » che saccheggiarono il campo, e le bagaglie di Carlo. » inquit Petrus Giannone (*Istoria civile del Regno di Napoli* tomo III. lib. XXIX. cap. II.) Quamquam non perinde cunctantur Galli Historici, ubi eo ventum est, ut suum de illius prælii exitu judicium ferant: victoriam enim Regi Carolo tuto ipsi adjudicant, veluti Godefroy (*Histoire de Charles VIII.* edit. Paris. in fol. M. DC. LXXXIV. pagg. 104. 105. 116. 164. 165.), & ante ipsum Philippus De-Comines *Mémoires* liv. VIII. chap. VI.

(161) Locis nuper citatis.

(162) Unde & illa ejus ad Oliverium Caraffa verba, carmine *Pro pacata Italia post bellum Ferrariense* lib. III. *Sylvarum* fol. 291.

Munera qui nôrint, & sanctæ commoda pacis
  Sæva velint stygio bella sepulta lacu.
Triste quid est aliud bellum, quam missa per omnes
  Publica tempestas, diluviumque domos? . . . . .
Secula pax renovat, pax aurea secula portat,
  Et mores priscæ simplicitatis habet.
Ingenuæ redeunt artes, Academica florent
  Otia, Castaliæ sollicitantur aquæ.

Cæterum, quum per otium licuit, hisce belli tumultibus non amplius adeo commotus ingenue cecinit: *Exhortatione ad Insubres*, ut se ultro Gallis subderent, scripta, tomo I. fol. 272.

. . . . Non Gallica gens est
Accusanda, genus non est crudele vocandum.

Rursumque *Dionysii* lib. II. tom. II. fol. 185. de Gallis: Proni, inquit:

Villiers reponant, si Gallum ipsum Graveson Mantuano accinere intellexerint (163)? Verum & ista nunc dimittamus, quamque Sigismundo Gonzagæ laudati Marchionis fratri impendit curam Mantuanus ab eo in spiritus directorem adscitus (164) paucis quoque attingamus; dignus enim, qui & eo nomine commendetur plurimum Vir N. cl., cui nihil fuit antiquius, quam hunc pariter concreditum sibi adolescentem ad altioris pietatis culmen allicere, invitare, instruere, quem etiam adversus vanas fluxarum voluptatum illecebras scripta ad id *contra amorem* (165) elegia, quam & ipsi nuncupavit, præmunire conabatur: Consuluit pietas, inquit:

Consuluit pietas, ut te Sismunde monerem,
  Communem juvenum ne sequerere viam:
Omnis enim tenera puer ut lanugine vernat,
  Perdere in insano tempus amore solet;
Quo caveas igitur scelus hoc, animique venenum,
  Quid sit amor paucis instituare modis.

Qui-

. . . . Proni
Ante dapes ad sacra Deum, servire, jugumque
Ferre negant, fugiunt figmenta, & hypochrisin ore
Liberi, ut ingenuis mos est . . . . . .

Quæ adeo placuere Senatus ad Aquas Sextias Præsidi Bartholomæo Cassanæo, ut (*Catalogo gloriæ mundi* parte XII. consideratione XVII.) scripserit: » Baptista Mantuanus (qui, ut Italus nobis favere non consuevit) testimo- » nium de Gallis, & Gallia tulit in lib. II. *De S. Dionysio*, ubi terram ipsam, » mores, virtutes populi collaudat in hunc modum . . . . .

» Gallia terreni pars est non infida mundi &c. »

(163) » Hic fuit exitus illius expeditionis Italicæ, in qua, ut candide fa- » tear, bellica Gallorum virtus, quam prudentia magis emicuit; tanta siqui- » dem incuria Galli oblectationibus, ac ludis dediti hoc administrabant Regnum, » ut ad id dissipandum, non occupandum venisse viderentur. » Hæc post narratam ad Forum-novum pugnam, Gallorumque in regionem suam reditum Pater De-Graveson (*Hist. Eccles.* sec. Ecclesiæ XV. colloquio I.), quo in testimonio verba illa attendas velim: « Bellica Gallorum virtus, quam pruden- » tia magis emicuit. » Quæ eadem ad literam protulit alias Gallicarum rerum multum, sin & forte nimium studiosus Natalis Alexander (*Hist. Eccles.* sec. XV., & XVI. cap. XI. art. IV. §. IV.), quorum auctoritati novum ea pondus adjiciunt, quæ de infecta eo tempore a Gallis *gallico*, ut vocant, *morbo* Italia scribit (*Annal.* tom. IX. ad annum M. CCCC. XCV.) Muratorius.

(164) Ludovicus a S. Teresia *La succession &c.* chap. CCLVI. pag. 585.

(165) Tom. I. fol. 175. -- 178.

Quibus adeo liquet, hæc ad eum ſcripta fuiſſe, ut ſe illæſum, atque intaminatum ſervaret, non, ut in deſertæ virtutis callem reduceretur, quam rem is forte poſſet ſuſpicari, qui obſervet aliud rurſus carmen *contra Poetas impudice loquentes* (166) ejus intuitu concinnatum, illique traditum, ſi tamen Ludovico a S. Tereſia (167) fides. Utcunque fuerit, eſt huc referri dignus, quem Poeta N. eo loci perſtringit, rerum, quæ impudica Venere dimiſſa, carmine eſſent celebrandæ, breviſſimus cenſus: Eſt Deus, inquit (168):

Eſt Deus, & Trinum ſemper laudabile Numen,
 Unde trahunt rerum ſemina prima genus.
Spirituum ſoboles, cælique decemplicis aſtra,
 Aſtrorumque vices, multipliceſque viæ.
Sunt animæ Divum . . . .
 . . . . Sunt tartara nigra, lacuſque
 Sulphurei, & nigri Regna profunda Jovis . . . :
Sunt ea, quæ profert aer, quæ parturit æther,
 Quæ generat pingui dædala terra ſinu.
Multicolor facies agri, ſylvæque comantes,
 Multiſonæ volucres, multivagæque feræ.
Sunt Sophiæ partes, eſt ingenioſa Matheſis,
 Verbaque clamoſi litigioſa fori . . . . . .
Jugera multiferæ tibi ſint telluris, & horti,
 Navigium, merces, velivolumque mare.
Sunt tibi pampineo veſtiti palmite colles,
 Sunt juga, ſunt valles, multicomumque nemus.
Arva, lacus, urbes, caſtella, ſuburbia, villæ,
 Sunt cava, ſunt tenui flumina preſſa vado.
Elige de multis aliquid, tibi copia rerum
 Maxima materiam carminis iſta feret.

Nata

(166) Tomo I. fol. 97. – 99.
(167) » L'ayant vu porté à lire les Poëtes, ſans diſcernement de ceux, » qui traitent de l'amour déshonête, il écrivit un poëme contre ces eſprits » profanes, qui écrivent en leurs vers les impudicités de la gentilité. » *La ſucceſſion* chap. CCLVI. pag. 585.
(168) Cit. fol. 99.

Nata freto Venus eſt, Veneremque ſub æquora mitte;
  Infima qua nigris pallet abyſſus aquis.
Id cane, quod tetrici poſſint audire Catones,
  Quod probet Hippolyti, Penelopeſque pudor.
Tunc ego te Vatis dignum cognomine dicam,
  Tunc tua cantari digna Poeſis erit.
Tunc Helicona bibes, caſtiſque rigabere lymphis,
  Si Venus in verſu non erit ulla tuo.

Id, quod Poetam N. non docuiſſe modo, ſed & nullo non tempore cuſtodiſſe, ab eoque inter ſcribendum ſumma cautum fuiſſe religione ex ejus operibus manifeſtiſſime liquet, unde & ipſum de ſe jam olim canentem audivimus (169):

Multivagam Chriſto feci ſervire Poeſim,
  Et Superis vires, ingeniumque dedi (170).

Quæ omnia, ſi, ut par erat, Franciſcus Xaverius Quadrio attendiſſet, non eo proceſſiſſet impudentiæ, ut Auctorem hunc N. honeſtatis, pudoriſque omnino neſcium pronuntiaret (171); quinimo jure illud de Vate hoc N. a Hyacintho de Graveſon (172) litteris commendatum agnoviſſet;

G » Fuit

(169) Superiori cap. V.
(170) Huc reſpiciunt illa Petri Lucii, *Carmine ſuis ad ſecundam Mantuani Parthenicen commentariis præfixo*, ubi de N. Poeta ſcribit:

Plectra, chelym, nervos, ſimul omnia Apollinis arma,
Multivagamque Deo juſſit ſervire poeſim.

(171) En illius de Mantuano verba: « Queſto ſcrittore biſogna, che poca » notizia aveſſe di quel, che è convenevolezza, e decoro. » *Della ſtoria, e della ragion d'ogni poeſia* vol. II. lib. I. diſt. II. cap. VIII. particella I. pag. m 603. Ad Mantuani eclogas præſertim ſe referebat, quum hæc ſciſceret Quadrio, at quam immerito! Quin & eæ omnes Taurini olim in fabrica Mart. Cravatii, & Soc. anno M D. XXXV. in 4. hoc titulo prodiere: « De » honeſto amore eclogæ X. cum Elegia contra amorem, » ut teſtis eſt locupletiſſimus Samuel Engel *Bibliotheca ſelectiſſima* lit. M. pag. m. 95.
(172) *Hiſt. Eccl* ſec. XVI. colloq. V., qui nimirum ſuum hoc de Mantuano judicium ex Henrico Wharton exſcripſiſſe videtur dicente de Vate N. cl. « Poeticam venam rebus laſcivis, aut profanis impendere piaculum duxit. » (*Appendice ad Hiſtoriam literariam Gulielmi Cave*, in *Sæculo reformato* pag. m.

» Fuit eximius Theologus, & Poeta optimus, adeoque ca» stus, ut poeticam venam rebus lascivis, aut profanis im» pendere piaculum duxerit. » At vero ut, unde huc nostra evasit oratio, illo nunc redeamus Poeta N. Cardinali (173) Sigismundo, qui jam tum Apostolici Protonotarii munere fungebatur, castigata aliquot poemata concessurus plura, quæ ipse olim digesserat, simul una collegit (174) facto eis, Papinii Statii imitatione, *Sylvarum* titulo, idque

---

156.), quæ tamen Whartoni verba commode exponenda sunt; neque enim nisi rectissime illud est a Miræo (*Auctario de Scripp. Eccl.* §. D. XXXIII. pag. 98. edit. Hamburgensis in fol. M. DCC. XIIX.) de Mantuano N. scriptum: » Poemata ejus varia partim sacra, partim profana Bononiæ, Parisiis, Fran» cofurti, Antuerpiæ, & alibi identidem fuerunt excusa; » quin hinc detrimenti quidpiam apud cordatos viros passa sit Vatis N. modestia, qui rursus alter & ipse est ex iis, quos Joannes de Torres scriptor e Soc. J. eruditissimus appellat, quo probet: « como la destemplança del vicio carnal cautiva el co» raçon, donde reyna, que es otros nuevo dano de la torpeza, » qui demum est titulus libri XVI. operis, quod inscripsit: *Philosophia moral de Princìpes*, cujus libri adisis capp. I., & III., sed & Mantuanus conferatur tomo III. lib. *Sylvarum* IV. pro Mario Olivetano a fol. 297. ad usque 299., lib. etiam *De vita beata* tomo IV. a fol. 186. ad 201.; ea etiam huc referas, quæ habet Auctor *Epistola ad Franciscum Picum Mirandulanum*, quam reperias inter ejusdem Pici epistolas (lib. IV. edit. Basil. in fol. anno M. D. LXXIII. pag. 1360.), ubi hæc inter alia: «Ego enim poema verum, & quod omne » punctum ferre possit non puto, nisi sit grave, castum, ac sanctum. » Quidni ergo jure illum, meritoque appellarit Æquicola « Theologico poeta sancto, » di sancte muse cultore. » *De li commentar i Mantuani* lib. IV.

(173) Ut dictum sexti hujusce capitis initio.

(174) Non omnia tamen, quæ quatuor hisce *Sylvarum* libris censentur, fuere olim sic ab Auctore in unum congesta. Habeo enimvero apud me aliquot operum Mantuani collectionem in 4. paulo vetustiorem typis excusam, at nullo apposito urbis Typographi, anni, vel editoris indicio, ad cujus calcem nonnulla extant ejusdem Auctoris poemata hoc titulo: *Fratris Baptistæ Mantuani Carmelitæ Sylvarum libri duo ad Antonium, & Jafredum Jafredi Caroli Delphinatus Præsidis optimæ spei filios*. Ibi nihil reperias eorum, quæ Antuerpiensis editio habet duobus prioribus *Sylvarum* libris, & alia contra, quæ Antuerpiensis editio illa extra *Sylvas* exhibet, veluti *De quercu Julia*. *In morte Friderici fratris*. *In morte Nebularii &c.*, nec interim omnia continet, quæ extant modo ultimis duobus *Sylvarum* libris. Sic deest Stephani laudatum olim epitaphium, atque ut alia satis multa prætercam, elegia a N. Auctore Philippo Beroaldo Bononiam redeunti dicata, quam etiam appellat eruditus Mazzuchelli (*Gli Scrittori d' Italia* vol. II. parte II. pag. 1005.) Sed & Lugdunensis editio carmina quædam continet sub eo titulo *Epigrammata varia*, quæ modo in *Sylvarum* libros relata conspiciuntur, veluti illa: *De sanctitate jejunii quadragesimalis*. *De morte Nicolai Corregii ad Herculem Cantelmum &c.* In edit. Bononiensi Benedicti Hectoris M. D. II. in fol., quam ceu anni M. D. I. citat (*Jugement des Sçavans* tom. IV. n. 1247 pag. m. 328.) Hadrianus Baillet, *Sylvarum* libri non duo occurrunt, non quatuor, sed VIII. a folio XXVII. ad

idque posteaquam diuturnæ febris incommoda, quæ Sigismundus ipse levare plurimum sategerat, sustinuisset. Huic igitur Eminentissimo Principi collectionem hanc suam nuncupavit, ex qua, quæ facere huc videntur, expromimus (175).

. . . . Sismunde, tuis quæ digna referre
Dona queam meritis, qui me jam tempore longo
Febre laborantem, stygioque ardore perustum,
Devotumque neci rursum vitalibus auris
Reddis, & extincto renovas præcordia morbo,
Nescio, & ambiguis titubat sententia curis.
Non sunt regna mihi, non est opulentia rerum,
Non etiam poma Alcinoi, non tanta supellex,
Quanta fuit Codro, sunt spiritualia quædam
Prædia, sunt, fateor, (sic appellare vetustas
Instituit Vatum subitaria carmina) *Sylvæ*
In campis, ubi produxit pede Pegasus undam:
Has tibi, quo possis rapido divertere ab æstu
Curarum, & Regni magnis anfractibus olim
Solus, & herbosa paulum requiescere in umbra,
Tradimus. Exigui cape dona infirma Poetæ.

Tum inde, post pauca interjecta, muneris, quod apud ipsum aliquando obierat, spiritualis, inquam, monitoris, ac patris memor, sic eum piissima hac alloquitur parænesi.

Sæpe ergo in *Sylvas*, & in otia sancta receptus
Effuge curarum fluctus, & concipe tota
Mente Deum, pacato animo complectere Olympum,
Contemplare polos, & duc in sidera sensus,

 Nec

CXVI., in quorum VIII folio CIII. habetur (nam reliqua mitto) carmen *De præsidentia Oratoris, & Poetæ*. Ex quibus omnibus illud nempe efficias, quod longioris hujusce adnotationis initio assumebam, *Sylvarum* libros non esse a Mantuano eo, quo nunc sunt, modo collectos, atque ordinatos. Quod semel advertisse non inutile fuerit aliquot chronologicis difficultatibus, quæ super nonnulla inibi comprehensa poemata excitari posse videantur, facile enucleandis.

(175) Tomo opp. III. fol. 243.

Nec semper te terra premat, quo fcandere mentem
Exutam membris olim mortalibus optas,
Affectu memori anteveni, cælumque require
In *Sylvis*, Sifmunde, meis, non Pana Lupercum,
Non Satyros, Veneremque leges, non Mænades ullas,
Non Thyafos, hic nullus amans fua fomnia luget,
Nulla canit Siren, Circe mala pocula nulla
Porrigit, eft omnis (libuit quocumque vagari)
Tuta via, & paffim virtus, & honefta voluptas.

Dicendum nunc fupereffet de Marchionum fæpe nobis laudatorum forore Marchioniffa Ifabella, quam Mantuani curæ pariter commendatam dictum fuperius (176). At vero id de matrona hac mulierum, quæ feculo XVI. floruerunt, ut ait Petrus Bayle (177), maxime illuftri adnotaffe fufficiat, ei a Poeta N. dicatas fuiffe III. IV. V. *Parthenices* (178), cujus poftmodum Fratriæ Elifabethæ Herculis I. Ferrariæ Ducis filiæ (179), ac Francifci II. Mantuæ Marchionis uxori carmina alia quædam (180) infcripfit. Jam vero non uni ifti e Gonzaga domo fuere, quibus familiariter uteretur Mantuanus: alium reperimus Ludovicum nomine, feu is laudatorum hactenus Principum frater fuerit, feu nepos, aut confobrinus (181), a quo rogatus Auctor N.,

(176) Sexti bujufce capitis initio.

(177) « Mèrite d'être comptée parmi les Dames les plus illuftres. » Diction. art. *Gonzague* (*Ifabelle de*)

(178) Vitas fcilicet DD. Margaritæ, Agathæ, ac Luciæ. Tom. opp. II. foll. 102. -- 114. 115. -- 121. 122. -- 128.

(179) Muratori *Annali d' Italia* tomo IX. ad an. M. CCCC. XC.

(180) Hanc *Elifabellam* Mantuanus appellat tribus hifce, quæ illi facravit, carminibus: *De Cupidine marmoreo dormiente* (tomo I. fub finem) *De morte, & dedicatione poematum Nicolai Corregii* (lib. *Sylvarum* IV. tom. III. foll. 309. 310.), ac *Parthenice* VII.

(181) » Je trouve un nommé Louis de Gonzague Protonotaire Apoftolique » avoir été ami de notre Mantouan. Je ne fçai, s'il a été frere, neveu, ou » coufin germain de fusdits. » Inquit Ludovicus a S. Therefia (*La fucceffion* chap. CCLVI. pag. 586.) Ipfe tamen facile adducar, ut hunc, de quo Mantuanus fcribit, Ludovicum Gonzaga eum fuiffe credam, quem in Gonzagarum ftemmate inter Ludovici III. Mantuæ Marchionis filios appellat gallica Hubneri editio *Les génèalogies hiftoriques &c.* (tom. II. chap. IX. table I.) Antonius Chiufole (*Genealogia delle cafe più illuftri di tutto il mondo* tav. CC. LXXXVII. pag. m. 578.) &c., quemque an. M. CCCC. LXXXIII. VI. Kal.

N., ut Gonzagiæ ſtirpis encomia diceret, coactus eſt, ob graviora, quibus diſtinebatur, negotia, reſpondere, ut eum pro tunc excuſatum haberet, veluti conſtat ex carmine, quod ad eundem Ludovicum (182) ex tempore cecinit.

Sæpius ad ſacrum cupiens Helicona reverti,
Munus ut excellens, & tanto Principe dignum
Caſtalio de fonte darem, mea carbaſa ventis
Explicui, & ſcalmos accincto remige preſſi: . . .
Verum me variis animi languoribus ægrum
In diverſa ferunt, a Phocide littora fluctus.
Pellor ab Europa, lego puppe Propontida verſa,
Et feror in Phrygiam, Tenedi jam littora cerno,
Jam patet Antanarus, jam culmina cernimus Idæ,
Aonides ſylvæ nobis, & ſancta negantur
Flumina, Dircæi taciturna ſilentia ſaltus
Occluſere novem, prohibentque accedere Nymphæ.
Immiſere rati zephyros, prohibemur arenis
Aulidis, adverſis rado maris æquora fatis.
Quod ſi vela ſinat vento Deus ire ſecundo . . . . .
Curreret extemplo velis mea cymba levatis
Per laudes, Lodovice, tuas, per clara tuorum
Facta, per illuſtres Atavos . . . .
Nunc alio me cura trahit, peregrina vocamur
Per longas in Regna vias, per inhoſpita ſaxa,
Nec ſinor in patriis requiem decerpere campis.
Omnia tum melius referam, quum Purpura frontem
Velabit Romana tuam, quum patribus alto
Adjungere throno, quibus eſt æterna poteſtas.

Curæ igitur, quibus occupabatur Mantuanus, impedimento fuere, quominus Ludovico ſatisfaceret iiſdem quoque prohibitus, ne Jacobi Clavarii Urbinatis vota expleret peten-

---

Decembris Mantúana infula decoratum; anno vero M.D.XI. ſublatum e vivis ſcribit (*Italiæ ſacræ* tomo I. in Epiſcopis Mantuanis col. m. 870. n. XLIII.) Ferdinandus Ughelli.

(182) Tomo III. lib. *Sylvarum* I. fol. 253.

petentis illum, ut Ducum Urbinatum fastos illustrare dignaretur, cuique adeo sic respondet (183).

Assidue dici nostris Jacobe camænis
Poscis honoratam Monfeltria femina prolem:
Id quamquam nobis etiam suaderet Apollo,
Et phœbea cohors custos Heliconidis undæ;
Me tamen ingenti rapit in diversa tumultu
Majus, & æthereo studium magis utile cælo:
Nam mihi divinis juvenilia pectora rebus
Erudienda dedit Superum Pater, omnia in isto
Tempora prætereunt ludo, lucemque nefastam,
Et fastos hoc Marte dies mea conterit ætas.
Ingenuam doceo sanctis assuescere pubem
Moribus, & sacras vestigia ferre per artes.
Nunc mihi per campos iter est, & læta Maronis
Æquora Mincigenæ: via nunc sublimis in altam
Ducit anhelantem Sophiæ paradisios arcem:
Et modo me Stagiræ sua per dumeta, suumque
Non facile accessu limen subvectat alumnus:
Cecropii interdum dulces invisere chartas,
Et libare senis studium delectat, & artem,
Sanctaque nobiscum longos Academia soles
Claudit, & eloquiis damus Arpinatibus aurem.
Quid faciam? Nec enim labor est mortalibus alter
Nobilior, nec cura viro jucundior ulla.
Hanc mihi militiam Deus, & lucentia mundi
Sidera dant, Superum Domino paremus, & astris (184).

Quare

(183) *Sylvarum* lib. I. fol. 244.

(184) Nimirum dicta hæc poetice ab Auctore, qui quam hisce astrologiæ nugis abhorreret indicat apertissime, nedum *Astronomicam* (ut eo loco vocat pro *Astrologica*) artem *inconstantiæ* arguens, *incertamque* pronuntians lib. II. *De patientia* cap. XXXVI., sed & quum de astrologicis conjecturis scribit cit. op. *De patientia* lib. III. cap. XII.: « hæc nugamenta fictitia execramur, & » quasi nænias infantiles ridemus assidue. » Pariter *ecloga* VI.

Qui numerant stellas, & se comprendere fata
Posse putant, stulti . . . .

Legantur & in hanc rem Auctoris versus, quos post hujusce capitis initium ex carmine *De fortuna Gonzagæ* excripsimus:

Sunt qui sidereis tribuant hæc omnia fatis.

Quare age, præsenti si non tibi munere factum
Est satis, urgentes animi causabere curas,
Et veniam concede, labor vult otia tantus,
Mœoniis est opus fidibus, totoque Sophocle;
Nam tuus est omni dicendus Apolline Princeps;
Differimus; tua vota tamen non irrita fient.

Num vero datam hoc loci fidem exsolverit postmodum Mantuanus, haud plane constat; habemus tamen (185) scriptum ab ipso carmen ad *Federicum Urbinatium Ducem*, *quum filiam nuptui traderet*, Joannam scilicet, Francisco Mariæ De Rovere a Guidone Ubaldo, cui nepos erat in filium, atque hæredem adoptato (186).

CAPUT VII.

TEMPORUM SUORUM CALAMITATES DEPLORAT,

ATQUE

AD BELLUM CONTRA TURCAS INEUNDUM CHRISTIANOS PRINCIPES ADHORTATUR.

NARRATIS Mantuani in patriam reditu, quæque illi intercessit cum Gonzagia domo clientela, & quos libens suscepit pro tanto Principe, laboribus, est nobis modo, ne tota invertatur Chronologiæ series, paulo altius recedendum. Sub anno igitur MCCCCLXXIX., quo ad Sabinensis Ecclesiæ regimen Cardinalis Oliverius Carafa evectus est, & quo, veluti

(185) Lib. *Sylvarum* I. fol. 245.
(186) Muratorius *Annali d' Italia* tom. X. ad an. M. D. IV.

veluti jam nobis est ex Muratori (187) animadversum, teterrimæ pestis, famis validissimæ, cruentorumque bellorum flagellis universa propemodum Italia afflictabatur, Mantuanus N. tot calamitatibus perquamvehementer commotus, gravibusque adeo ætatis suæ malis altissime ingemiscens tres mœrens scripsit *De calamitatibus temporum* libros, ad Dominum D. Oliverium Carafa Sabinensem Episcopum, & Cardinalem (188) Neapolitanum, quos sic auspicatur:

Cogimur istius mala tempestatis, & alto
Egressas Erebo furias, turpique fugatam
Virtutem exilio, varias percurrere clades
Ob scelera immissas terris . . . . . .
Bella cient Italæ gentes, nec barbarus hostis
Quæritur, insultans nostris qui finibus instat.
Inter se certare parant, & fœdere rupto
Convertere rigens in mutua vulnera ferrum . . . .
Imbelles, acresque viros, senium, atque juventam
Pallida mortifero pestis grassata veneno
Sternit humi . . . .

Pergit

(187) Cap. hujus vitæ V. nota 142. Atque hic plane erat omnium Italiæ civitatum aspectus, ac teterrima facies, quum effusissimæ Auctoris N. in proximos charitati Mantuani Carmeli Patres, eorum curam, ac salutem credidit semper munificus orbis rector Deus, ut tradit *Commentariorum* lib. II. pag. 104. Carolus Vaghi scribens Mantuanum, ipso hoc anno M.CCCC. LXXIX. & Definitorem creatum, & patrii cœnobii Priorem. Hæc nos omisimus, uti & collatam eidem generalem Congregationis suæ Procurationem annis MCCCCLXXXVI. (eodem teste ibidem pag 195.), ac MCCCCXCI. (ibidem pag. 108.), quin & silebimus institutum illum Definitorem, ac Romæ in S. Chrysogoni Carmelo Priorem, anno MCCCCLXXXVII. (ibi pag. 106., ac lib. III. pag. 324.), ac rursus Definitorem, annis proxime secutis MCCCCXCIV. MCCCCXCVII. MD. MDIII. MDV. MDIX, ut refert idem Vaghi (cit. lib. II. pagg. 109. 110. 111. 112. 113. 115.), qui etiam Auctorem N. Parmensis cœnobii Priorem, anno tamen haud designato, appellat lib. III. pag. 204.

(188) Tomo I. fol. 1. -- 54.
» Baptista Mantuanus illustris Poeta libros tres de calamitatibus temporum » heroico carmine conscriptos, & Sylvarum librum de pacata Italia eidem » nuncupavit. » Inquit De Oliverio Carafa cl. Ughelli (*Italiæ sacræ* tomo VI. in Neap. Archiepiscopis col. 149. num. XCII), quamvis non librum *Sylvarum*, sed alterum ex *Sylvarum* carminibus ei inscripsit Mantuanus.

Pergit inde, graphica hypotyposi, Vates cl., pestisque diræ terrificam plane, ac dignam, quæ hic referatur, imaginem, his verbis, exornat:

Huic tumidum guttur virus levat, ille sub alis
Fata gerit, qua longa humerus se in brachia curvat.
Alterius patulas aures arsura παρωτὶς
Suscitat occultum, longis sub crinibus, ignem,
Attonitumque caput feriens vitalia membra
Occupat, atque vias mors una perambulat omnes;
Attolitque caput, qua cursum fatifer humor
Sistit, & horrificum sensim durescit in orbem.
Id crudele genus necis, hoc immane, feroxque
Supplicium, hæc stygio rabies egressa profundo
Perque domos humiles, perque alta palatia Regum
Sævit, & occultis miseros ferit ictibus artus:
Ut quando, incauti vitio pastoris, ovile
Incustoditum nox intempesta recepit,
Si lupus hesternæ patiens jejunia lucis,
Sollicitusque fame fuerit per limen apertum
Ad solas ingressus oves, non mitigat unum
Ingluviem funus, sed multa cæde madescit,
In totum sævitque gregem: sic acre venenum
Insontes, sontesque modo prosternit eodem.
Jamque cadaveribus desunt loca juncta sacratis
Ædibus, effossa passim tellure, profanis
Conduntur tumulis, inhonoratisque feruntur
Funeribus, dictu horrendum, visuque tremendum!
Præda feris inhumata jacent, & tabe fluenti
Circumstans tetro locus incestatur odore . . . . . .
Pascuntur per rura canes, aquilæque rapaces
Effodiunt duris hominum cava lumina rostris,
Intestina ferunt volucres, & in arbore summa
Exta patrum suspensa diu videre nepotes.
Membra pater vix ægra trahens, dum frigida condit
Corpora natorum, clauso nondum ore sepulcri,
Labitur ipse super sua pignora. Crebra suorum
Sola, domo vacua, mater dum funera plorat,

Cum lacrymis animam tenues exhalat in auras.
Multi, ante occaſum vitæ, vicina ſcientes
Fata ſibi, condique ſuas tellure volentes
Relliquias fodere ſolum, glebiſque ſubactis,
Sacrato vivi ſe compoſuere ſepulcro.
  Rura ſilent, vacuæque ſuis cultoribus urbes,
Jura fori clamoſa tacent, per compita ſurgit
Gramen, & extinctis non lucent ignibus aræ,
Nec ſolitos cantus, nec odores templa Sabæos
Accipiunt, ſquallentque domus, muta omnia mærent.
Qui ſuperant cladi, ſuperum quibus ira pepercit,
Coguntur miſeri ſua dulcia limina cives
Linquere, & in mediis tentoria figere campis:
Sicut per Lybicos ſolet armentarius agros
Ferre larem, ſecumque ſuos vectare Penates.
Vidi ego per tacitos ſaltus, & inhoſpita luſtra,
Mole ſub exeſa ſilicis, curvoque ſub antro,
Monticolas habitare viros, & gramine paſci.
O Superi, loca qui tuti ſecura tenetis,
Si ſcelere offenſi noſtro tam dira movetis
Prælia, ſat veteres, tam multo funere, culpas,
Sat longo luimuſque metu. Jam parcite. Saltem
Relliquias generis, ſemenque relinquite noſtri (189).

Interim

(189) Eadem hæc repetebat, Tragedia, quæ dicitur: *Atyla*, choro I. *Sylvarum* lib. IV. fol. 315.

Bellicus noſtras furor it per urbes,
Marſque lorica radians ahena
Elevat cordis ſitibundus enſem
    Sanguinolentum.
Nulla ſperatur requies in iſtis
Cladibus, peſtis magis iſta ſemper
Creſcit, & virus jaculatur omnes
    Omne per agros.
Jam diu noſter rigat arva ſanguis;
Et feræ cæſos epulantur artus,
Atque per lucos laniata portant
    Exta volucres.
Inſolens campos populatus hoſtis,
Abſtulit fruges, alimenta vitæ
Omnia in prædam dedit, atque paſſim
    Regnat egeſtas.

Interim hisce omnibus etsi angebatur plurimum Carmelita optimus; numquam tamen despondebat animo, seque hæc omnia passus rebus servabat secundis, quibus aliquando frui datum est, dejectosque animos in spem novam erigere; magno scilicet gaudio affectus est, quoties, diro epidemiæ viru cessante, ac remittentibus, quæ alte adeo ipse deplorabat, civilibus dissidiis, hostes etiam, qui fata armis quocumque ferentes mortis vestigia, nullo non loco, sinebant in fugam præcipitem se induerunt, anno MCCCCLXXXI. (190), qui felices rerum exitus quantam pepererint Auctori N. lætitiam, quamque suavi animum ejus dulcedine perfuderint, facile quisquam intelligat, ex quo ipse postquam, nuntio de Turcarum incursibus accepto, sedula continuo anxietate & viros Principes, & Christianos populos ad arma contra illos capessenda, meliori, quo licuerat, modo, adhortatus (191) fuerat, quum exinde collatis simul Roma-

Pallor obscurus, macies, &, haustis
Viribus, languor moribunda pascens
Membra discurrunt, & ubique mortis
Errat imago.
Cernite ærumnas, miseramque sortem
Cælites, nec tot populos sinatis
Amplius turbæ petulantis istos
Ferre tumultus.

His affinia reperias, altero etiam choro, qui in Antuerpiensi, qua potissimum utimur, editione non, ut prior ille, in *Sylvarum* libris, sed extra illos habetur, tomo II. fol. 239. verso.

(190) » Quum Mahometes II. Turcarum Tyrannus cum ingenti classe in » Calabriam appulisset, Hydruntem, vulgo *Ottranto*, expugnasset, ac per » Italiam Barbari fæde grassarentur, in tanto rei discrimine Sixtus IV. curas » omnes ad eos propulsandos adhibuit, Principum opem imploravit, ac tan- » dem Hydruntem vindicavit a tyrannide Turcarum, qui, eodem anno » MCCCCLXXXI. nuncio de Mahometi II. morte accepto, Italia secesserunt.» Graveson (*Hist. Eccl.* sec. XV. colloq. II.), ac ante ipsum Henricus Spondanus, Muratori etiam, in *Annalibus*, alii.

(191) Tomo I. fol. 154. -- 168. carmine, cui hunc fecerat titulum: « Ob- » jurgatio cum exhortatione ad capienda arma contra Infideles ad Reges, & » Principes Christianos » quo & Summum Ecclesiæ Pontificem Sixtum IV., &c., qui tunc imperabat, Romanorum Regem, & Regem Pannoniæ, ac Regem Francorum, Regem H spaniarum, Lusitaniæ rursus, Navarræ, Angliæ, Daciæ, Poloniæ, Prussiæ, & Russiæ, conscriptos etiam Senatus Veneti Patres, ac Mantuæ Marchionem Franciscum Gonzaga, reliquos tandem Europæ universæ Principes ad grave hoc, pro publica omnium pace, ineundum bellum invitabat; ad quos tamen non missa hæc ab Auctore, sed uno sibi fa-

nis, Genuensibus (192), Pannoniis quoque (193), aliisque aliorum Principum copiis, Alphonsus Calabriæ Dux belli Imperator designatus cum Turcis manus conseruit, recuperavit Hydruntem, Christianique nominis hostes conjecit in fugam, Mantuanus sibi temperare haud potuit, quominus jucundum Alphonso promeret epinicion, *Sylvarum lib. III.*, quo hæc, inter alia, est modulatus (194).

At modo Thraicios hostes, Mahometica castra
Finibus ejiciens nostris, & Japygis ora
Non Calabros tantum saltus, urbemque receptam,
Brundusiique lares, & rura Lacinia longe,
Ac Lacedæmonii tutaris jura Tarenti;
Verum omnem Italiam, sicut, qui litora servat,
Vicinos omnes tractus subducit ab undis.

Altero

---

tisfaciendi consilio fuisse digesta, vel ex eo facile constat, quod vir esset ipse privatus, cuique adeo nil cum Principibus in bella ciendis: tum inde ex nimia, qua epistolæ quædam scriptæ sunt, brevitate, ut illa ad Daciæ Regem, quæ imo cum anterioribus aliis, vel ipso contextu, unitur incipiens:

Nec te Dacorum sceptro decorate superbo
Esse decet residem . . . . . .

Attamen quædam saltem ad eorum aliquos missa putavit Ludovicus a S. Teresia (*La succession &c.* chap. CCLVI. pag. 587.) subdens imo, quod sic Mantuanus *incita plusieurs Princes à prendre les armes*. Sane haud equidem illud, nisi immerito, dixeris nec illum unquam ad Reges, ac Principes viros, nec ad eum ipsos scripsisse: « Fu le delizie de' primi Potentati del mondo, » i Papi l' apprezzarono, i Re gli scrissero. » inquit de Auctore N. (*Gli Annali di Mantova* lib. XI. cap. VI. pag. m 847.) Agnellus Maffei, quod rursus, toto vitæ hujus contextu, uberrime patet. Cæterum non apud unum Mantuanum id genus privatæ, sic dicam, encyclicæ exempla invenias. Affini œstro percitus aliquando Carolus Maria Maddius scribebat *ad Principes Italiæ carmen paræneticum*, cujus disticho 10.: cur, inquit:

Cur vos devovit tam dira in fata veternus?
Cur vos nec jugulo cuspis adacta movet?

Adisis illius *anecdota posthuma miscellanea* a Jacobo Machio Mediolani edita in 12. MDCCXXVIII. pag. 240. -- 241. Interea Mantuani objurgatio illa cum exhortatione &c. refertur etiam a Nicolao Reusner *De bello Turcico orationes, & consultationes*. Vol. II. edit. Lips. in 4. MDXCVI. pag. 272.

(192) Muratori *Annali d' Italia* tomo IX. ad an. MCCCCLXXXI.
(193) Claudii Fleury continuator, *Histoire Ecclesiast.* liv. CXV, n. LX.
(194) Tomo opp. III. fol. 278.

Altero a scriptis hisce versibus anno, haudquaquam memoratæ pestis infortunia omnino fuerant extincta, quibus adeo commotus iterum Mantuanus septem ea deflevit a se compositis psalmis (195). Mox anno M. CCCC. LXXXII. rationibus a Muratorio (196) allatis, novum rursus motum est bellum Venetos inter, ac Herculem I. Ferrariæ Ducem, adversus quem signa tulit Robertus Sanseverinas (197), cui quum

(195) Videsis illa tomi I. initio. Arguitur hic a Niceron (*Mémoires &c.* tom. XXVII. pag. 124.) Ludovicus Ellies Du-Pin, quod non VII. Mantuani psalmos; bene vero VII. Davidis a Mantuano carmine donatis, supino videlicet errore detentus annuntiarit, quum imo nec ullum alibi reperire sit Davidis psalmum a Poeta N. latinis versibus expressum, unumque occurrat (*Parthenices Marianæ* lib. II.), quod ipse latino metro adstrinxit Deiparæ canticum *Magnificat* (Lucæ I. 46. &c.)

Magnifice Regem mea mens extollit Olympi;
Et Deus exhilarat sancto mea viscera plausu:
Vidit enim pectus supplex, humilemque ministram;
Ingentique meos vestivit Numine sensus:
Propterea ventura canent me cuncta beatam
Secula; namque modis in me surgentia miris
Omnipotens rerum miracula suscitat Auctor,
Ipsius æterno clementia flumine torrens
In genus omne fluit, sicut in Doridis alvo
Perpetui volvunt plenis vada cursibus amnes:
Explicuit forti vires, animumque lacerto,
Atque suo elatas dispergens robore gentes
Eruit excelsos, humilesque in sceptra vocavit:
Esuriem saturans inopum dimisit inanes,
Qui terræ rimantur opes. Divina videntis
Suscepit miserans pueri genus, atque fidele
Semen, ut antiquis responsa parentibus olim
Abrahamo, natisque dedit, prolique nepotum.

Posuit, ut liquet, *Divina videntis* pro *Israel*, scilicet id quoque sonat Hebræis vox illa. Adisis Calmet (*Dictionnaire de la Bible* tom. I.) Omisimus hic Simeonis aliud: *Nunc dimittis* (Lucæ II. 29. &c.), quod sic ille versibus effert (*Parthenices Marianæ* lib. III.

Jam mea, Sancte Pater, fueras velut ante locutus,
Ultima pacifico concludis tempora fine.
Namque salutarem partum tua maxima dona
Vidimus his oculis, his sustentavimus ulnis.
Immensam referas lucem, populique sub ora
Mittis, ut omnigenas cælesti lumine gentes
Clarificet, crescatque tuæ nova gloria plebi:

(196) *Antichità Estensi* parte II.
(197) Idem *Annali d'Italia* tomo IX. an. MCCCCLXXXII.

quum postea carmen panegyricum Mantuanus panxerit (198), sic, inter cætera, scribit (199):

Arma, viros, fractasque Padus, sub gurgite lato,
Volvit adhuc classes, & adhuc tinnitibus aures
Ferrariæ tantis resonant . . . .

Tum ad Venetos se referens, de quorum Republica optime meritus fuerat Sanseverinas: credimus, inquit:

Credimus officiis olim longæva daturos
Signa triumphalem Venetos ingentibus arcum:
Nam penes hos vivit priscæ virtutis imago (200).

(198) Tomo III. fol. 193. -- 208.
(199) Folio 196.
(200) Quum, versu interjecto, subdat ibidem de eodem Roberto.

At nunc Romanas arces, gentisque Latinæ
Regna, quibus quondam totus non obstitit orbis,
Et violata sacri defendit jura Senatus.

Illud hinc efficias carmen istud non ante annum MCCCCLXXXV. digestum fuisse, quo nimirum Sanseverinas Innocentii VIII. Vexillarius, seu Polemarchus, annuentibus Veneti dominii proceribus, creatus est, ceu habet (*Annali d' Italia* tom. IX. an. MCCCCLXXXV.) Muratorius.

CAPUT VIII.

CAPUT VIII.

UNIVERSÆ MANTUANORUM PATRUM CONGREGATIONI PRÆFICITUR.

S. CHRYSOGONI CŒNOBIUM, ET ECCLESIAM IPSIS ACQUIRIT.

ANNO M. CCCC. LXXXIII. coegere Mantuanæ Congregationis Patres generalia comitia Novelariæ (201), in Rhegiensi Diœcesi, in iisque Mantuanus N. Generalis Vicarius electus est, quamvis annos tantum natus V. supra XXX. Vix autem ad id muneris assumptus rem habuit cum Generali totius Ordinis Procuratore Marco de Monte Catino, qui, die XVI. Maii M. CCCC. LXXXII. in comitiis generalibus Avenione coactis ea auctus fuerat dignitate (202). Rem paucis, sed nitide exponit, quem nunc exscribimus, Ventimiglia (203). « Etsi generalium capitulorum statutis, » ac peculiari sua Bulla, præterito anno, edita Sixtus IV. fra- » tribus, ac sororibus nostri Ordinis nigrum in vestibus co- » lorem præscripserit; attamen, hoc anno, qui Pontificatus » sui fuit postremus, idem Pontifex ad controversias omnes » dirimendas, quæ tunc Religionem inter, ac Mantuanam » Congregationem (cujus præclarissimus vir Baptista Man- » tuanus Generalis erat Vicarius) versabantur, speciali sua » Bulla, ejusdem Congregationis fratribus potestatem facit » habitum grisei coloris, sive *tanè* induendi juxta conven- » tionem inter Generalem Ordinis Procuratorem, & Genera- » lem

(201) Lezana, *Annal. Carm.* an. MCCCCLXXXIII. n. 4.
(202) Idem, ad an. MCCCCLXXXII. n. 7.
(203) *Histor. chron. prior. gen.* ad an. MCCCCLXXXIV.

» lem Congregationis Vicarium antea factam. » Litem illam Eminentiſſimis Oliverio Caraffa, ac Joanni Baptiſtæ Cibo diſcutiendam tradidit Summus Pontifex (204), iiſque pro Mantuano definientibus, eam Bullam, cui initium: *Quæ pro regulari caſtimoniæ* (205), fuiſſe, Mantuani ejuſdem precibus, VII. Kal. Junias, anno M. CCCC. LXXXIV. obtentam ſcribit Lezana (206): fuit autem hæc plane rerum circumſtantia, qua ſcriptam a Poeta N. decimam Eclogam cenſent eruditi (207). Equidem haud facile divinaverim, quid cauſæ eſſet, cur nigri coloris habitum alte adeo deteſtaretur Mantuanus; at quamvis univerſam hanc rem non maximi momenti habeo, nolim tamen quis, capta inde occaſione, Auctorem N. ex eorum ingenio eſſe putet, qui in rebus nihili nimiam ſæpe operam ludunt; ſcitum enim apud veteres colorum in veſtibus normam, uſus, diſcrimina varia omnino fuiſſe, ac magna interdum religione obſervata, id, quod, ut cæteros mittam, oſtendunt relati ab erudito Societ. Jeſu ſcriptore Martino De Roa auctores (208); quinimo nec levis prorſus videatur quæſtio illa, ſi ea attendantur, quæ omnigenæ eruditionis vir Leo N. Rhedonenſis in hanc rem ex ipſo etiam Mantuano diſputat, *Typo veſtis monaſticæ*, titulo potiſſimum V. (209). At vero alia nunc memo-

---

(204) Lezana ad an. Ch. MCCCCLXXXIII. n. 4. Sixtus IV. bulla: *Quæ pro regulari caſtimoniæ* &c. *Bullar. Carmel.* tomo I. pag. 385.

(205) *Bullar. Carmel.* loc. cit.

(206) Cit. nuper loco ad an. inquam, MCCCCLXXXIII. n. 4.

(207) Ludovicus a S. Tereſia (*La ſucceſſion* &c. chap. CCLVII. pag. 587.), Coſmas de Villiers (*Biblioth. Carm.* tom. I. col. 233.)

(208) *Singularium* lib. III. cap. VI., lib. VI. cap. XV. Derives huc etiam nonnulla ex Carmeli (*Storia di varii coſtumi* &c. tom. I. cap. XII.). Videſis & Samuelem Pitiſcum (*Lexico antiquitatum Romanarum* tom. III. V. *Veſtis* pag. m. 695.), rurſus Chriſtianum Brunings (*Compendio antiquitatum Græcarum* cap. III. ſect. II. §§. 4. 5.)

(209) *Studio ſapientiæ univerſalis* tom. III. a pag. 395. aduſque 444. Mantuanum facti, quem vocant, errore deceptum ex hiſce ejus verſibus liquet (*De calamitatibus temporum* lib. III. fol. 44., ubi ſic de magno noſtri Ordinis patrono Elia:

: : : : Rudem tunicam tetræ fuliginis inſtar,
Cui ſimplex, experſque artis natura colorem
Fecerat, induitur, per ſæcula cuncta nepotum
Progenies juſſit ſimilem geſtaret amictum.

memoranda præclare a Mantuano gesta, quæ inter non equidem minimi illud fecerim, quod, per id temporis, Summus Ecclesiæ Pontifex Sixtus IV. (210) concessa olim ab Eugenio IV. (211) Congregationi Mantuanæ privilegia, Mantuani rogatu, non firmarit modo; sed & novis aliis concessis auxerit, atque ampliarit (212), favente etiam Cardinali Joanne Baptista Cibo Ordinis protectore, qui, Sixto IV. die XII. Sextilis M. CCCC. LXXXIV. e vivis erepto, ad supremum Ecclesiæ regimen exaltatus est, assumpto Innocentii VIII. nomine, cui in grati fortassis animi testimonium, ac etiam, ut illum ad piissimi viri Ludovici Morbioli Bononiensis (213) causam pro beatificatione in Romana curia aperiendam permoveret, ejusdem Morbioli vitam carmine digestam consecravit (214), quam rursus, facta ad eundem Summum Pontificem apostrophe, ita concludit:

Magne Pater, qui res hominum specularis ab alto
  Vertice consultes, judiciumque feras:
Nam nihil audendum temere, nec dicere Sanctos
  Convenit assensum Numinis ante tui.
Si tamen hunc liceat cælestibus addere Divis,
  Surgeret ætatis gloria summa tuæ.
Sit tibi prosperitas, te Nestoris, atque Sybillæ
  Secula in æterni nectaris arva ferant.
Hactenus hæc, olim, quum nos donaveris urbe
  Romulea, plectro te meliore canam.

(210) Constit. *Sedis Apostolicæ* XII. Augusti an. MCCCCLXXXIII. *Bullar. Carmel.* tom. I. pag. 378.
(211) Bulla *Fama laudabilis* III. Septembris an. MCCCCXLII. *Bullar. Carm.* tom. I. pag. 203.
(212) Lezana ad an. MCCCCLXXXIII. n. 5.
(213) Cujus mores, atque eximiam pietatem, quum Bononiæ ageret, testis oculatus perviderat, ceu & Henrico Spondano, *Baronii epitome* (ad annum MCCCCLXXII. n. XIV.) adnotatum est, & ex eo Lezana, ad eundem annum (n. 6.) animadvertit.
(214) Tom. opp. II. fol. 220. -- 229. Hoc Mantuani carmen italice reddidit ejusdem Congregationis alumnus Joannes Petrus Chizzola, uti habet Joannes Maria Pensa (*Teatro* &c. pag. 272.), Villiers (*Bibl. Carm.* tom, II. col. 74.).

Quibus ſcilicet Mantuani votis libens annuiſſe videtur Summus Eccleſiæ Hierarcha: nam primo, Ludovici Morbioli memoriam ſacris Eccleſiæ faſtis inſertam colligi poſſe videtur ex viro literis commendatiſſimo Claudio Chaſtellain (215), ex Maſini, Sigonio (216), aliis: quod autem urbe poſtmodum a Summo eodem Pontifice Auctor N. donatus ſit, id, conceptis verbis (217), affirmat Ludovicus a S. Tereſia, qui & illud obſervat plura a Mantuano Romæ degente eidem Summo Pontifici dicata poemata, ad illa fortaſſis reſpiciens, quæ extant *Sylvarum* libris (218). Quo vero tempore

(215) In *Martirologio Gallico* pag. 547., ad quod appellat Villiers *Bibl. Carmelitanæ* tom. I. col. 224.

(216) Eumdem Morbiolum *Beati* inſignit titulo Maſini (*Bologna perluſtrata* IX. Novemb. pag. 562.): ſed & titulo *Beati* decoratur a cl. Philippo Argelati, recenti ſua operum Caroli Sigonii editione Mediolanenſi in folio M.DCC. XXXIII. (tomo III. intra coll. 622.--625), ea ſcilicet referente, quæ de Morbiolo ex Mantuani eo carmine exſcripſerat Sigonius (*De Epiſcopis Bononienſibus* lib. IV. in Philippo Calandrino cit. edit., & tomi coll. 515. 516.), quam rurſus vitam a Sigonio ex Mantuano ſic collectam, & ad ſe a Bononienſi antiſtite Cardinali Gabriele Palæoto dono miſſam collectioni ſuæ Laurentius Surius inſeruit (tom. VII. *De probatis SS. hiſtoriis* die XXVIII. Octobris pag. 795. edit. Colonienſis in fol. an. M. D. LXXXI.). Legatur omnino Benedictus XIV. (*De canoniz*. lib. II. cap. XVIII., n. 6.), ubi hoc, quod in Bononiæ Metropolitana Eccleſia extat, Ludovici Morbioli auratis litteris exaratum elogium commemorat.

BEATO . LVDOVICO . MORBIOLO . BONONIENSI
VIRO . VITAE . SANCTIMONIA . ADMIRABILI . MORVM
INTEGRITATE . MIRACVLORUM . CLARITATE . ILLVSTRI
CVIVS . INCLYTA . FACTA . BAPTISTA . MANTVANVS
LVCVLENTO . CARMINE . PROSECVTVS . EST
VIX. AN. LII. OBIIT. V. NON. NOVEMB.
CIↃ. CCCC. LXXX.

CHRISTVM . DILEXI . FOVIT . ME . DENIQVE . CHRISTVS
QVAESIVI . CHRISTVM . CHRISTVS . ET . ECCE . MIHI

Laudatur hinc Mantuanus & ab Emmanuele de Azevedo, *Synopſi Benedicti XIV. de canoniz. loc. cit.*

(217) » Cet ouvrage plût au Pape, qui le manda à Rome, où il s'emplo- » ya en divers ouvrages, qu'il lui dédia. » *La ſucceſſion* &c. chap. CCLVII. pag. 587.

(218) *Pro die natali Laurentii Archiepiſcopi Beneventani* fol. 250. 251. *De legatione Inachi Mendociæ Comitis Tendiliæ, Regii, pro Majeſtate Catholica, ad eumdem*

pore Summi Pontificis nutu Romam venerit indicat Ludovicus idem a S. Teresia, anno videlicet MCCCCLXXXV., quo Vicarii Generalis munere est absolutus. Ex iis autem (219), quos tum sibi præcipuo devinxit amore, fuit Eminentissimus Hieronymus Basso De-Rovere Sixti IV. ex sorore nepos, Recinetensis (220) Episcopus, ac titulo S. Chrysogoni Cardinalis (221), apud quem, quum magnam & pietatis, & sapientiæ existimationem consecutus esset Mantuanus, in animum induxit Princeps Eminentissimus Ecclesiam, cujus ipse titulo nominabatur, cœnobio eidem adjuncto, Mantuanæ Congregationis Patribus adsignare, seu id executus postea fuerit anno, ut putasse visus est Lezana, MCCCCLXXX., seu paulo serius, uti contendit Ludovicus a S. Teresia eam præsertim ob causam, quod S. Chrysogoni titulum Cardinalis Basso nondum, eo anno, suscepisset, cui & Ventimiglia subscribit asserens (222) fundatum S. Chrysogoni cœnobium anno MCCCCLXXXVI., quam sane in figenda concessionis illius epocha historicorum discrepantiam, quum haud plane ignoraret Lezana citatus,

 hoc

Innocentium VIII. Oratoris fol. 247. -- 250. Huc quoque appellandum fortassis carmen epicum quingentis constans, ac septuaginta circiter versibus, inscriptum: *Papalis triumphus*, quo Innocentii Papæ VIII. στεφανώσις describitur *Opusculo* XII. codicis MS. Hieronymi Baruffaldi (penes Calogera cit. olim tom. XXVI. pag. 175.), quod Mantuano N. adscribendum suspicatur idem Baruffaldi I., quod excipit immediate *Opusculum* XI. continens memoratam alibi (nota 130.) ipsius Mantuani orationem: II., quod, inter Legatos solemnitati illi adstantes, principem locum Mantuano adjudicat.

(219) » Le terme de Vicaire Général de notre Mantouan, qui, selon les » constitutions de cette Congrégation, ne doit durer, que deux ans, étant » expiré, notre Mantouan fut à Rome par ordre de sa Sainteté, où il se » fit admirer par sa doctrine & sa piété. Entre les Cardinaux, qui pour ses » qualités l'affectionnerent, fut le neveu de Sixte quatrieme, comme fils » d'une sœur de ce Pape, nommé, à cause de son pere, Jérome Basso, que » d'autres nomment Jérome de Ruvere, du nom de sa mere. Ce Cardinal » ayant été crée par son oncle Evêque de Recanati en la Marque d'Ancone, » Cardinal de Sainte Balbine, & puis, en changeant de titre, Cardinal de » S. Chrysogon, considérant de près les vertus de notre Mantouan, & ayant » sçu de lui la régularité, qui s'observoit en la Congrégation de Mantoue, » voulut leur fonder un Convent à Rome, & leur donna l'Eglise de S. Chrysogon. » *La succession* chap. CCLVII. page 587.

(220) An. MCCCCLXXVII. juxta Ferdinandum Ughelli (*Italiæ sacræ* tom. I. in *Episcopis Recanatensibus* §. XXIV. col. m. 1223.

(221) Fabre Claudii Fleury continuator (*Hist. Eccl.* liv. CXIV. n. CXLIII.

(222) *Il Sacro Carmelo Italiano* lib. I. cap. VI.

hoc pacto, dissentientes invicem opiniones componere, ac mutuo conciliare satagebat (223). « Data est Ordini nostro, » sub anno isto (1480.), celebris in alma urbe S. Chrysogoni nuncupata Ecclesia . . . . . . Ad annum 1486. casum quidam referunt; alii ad annum 1487., cæterum » non magni ponderis est hæc diversitas, quia potuit contingere, quod, toto hoc septennio, Religio curaret habere » hanc Ecclesiam, præsertim quum similia negotia Romæ » procrastinari soleant, & ita etsi pro anno 1480. inchoata » fuerit hæc donatio, non tamen perfecta usque annum » 1486., vel 1487. Id certius donatam fuisse a Cardinali » Recanatensi, procurante N. Baptista Mantuano, cujus merita apud Principes magnos hoc, & majora præmia jure » expetere possent ». Utcumque fuerit concessionis Bulla *In eminenti* sub die IV. Julii signata est, anno M. CCCC. LXXXIX., uti constat ex *Bullar. Carmel.* tom. I. pag. 407.

---

(223) Tom. IV. ad an. MCCCCLXXX. n. 2.

CAPUT IX.

CAPUT IX.

CREATUR SECUNDO SUÆ CONGREGATIONIS VICARIUS.

SACRAM MARIÆ LAURETANÆ ÆDEM ORDINI OBTINET,

EIQUE, PRO VALETUDINE RECIPIENDA; NUNCUPAT VOTUM.

QUUM vir æternum victurus, & ubi privatam agebat in suo Ordine personam, tot exantlaret pro ea, cui se mancipaverat, dilecta Congregatione labores, nil utique mirum, si illum in patrem nemo Religiosorum non vehementer excuperet. Hinc factum, ut coactis Mutinæ suæ Congregationis comitiis, anno MCCCCLXXXIX. fuerit secundo (224) in Generalem ejus Vicarium electus. Quum autem laudatus olim Recanatensis præsul, & Mantuanum N., & creditam illi Congregationem novis in dies cumulare beneficiis, suumque erga illam affectum, clarioribus, quibus poterat, argumentis, eidem testari satageret, cœnobium Congregationi in sua Recanatensi Diœcesi concedere instituit, Templorumque sanctissimum, ac omnium, quæ in orbe sunt, celeberrimum, sacram Lauretanam Ædem ejusdem curæ committere decrevit, quam, Innocentii VIII. auctoritate, suscepit, eodem hoc anno (225), Mantuanus, qui illius custodiæ triginta adhi-

(224) Lezana (ad an. MCCCCLXXXIX.), Villiers (*Bibl. Carm.* tom. I. col. 229.), Vaghi &c.

(225) MCCCCLXXXIX., quam etiam epocham amplectitur (*Resp. ad N. Sebastianum a S. Paulo* art. XVI. §. XV. n. 189.) Daniel Papebrochius.

adhibuit ex gravioribus Mantuanæ ſuæ Congregationis Patribus, ut teſtes ſunt locupletiſſimi Lezana (226), Villiers, Ventimiglia, ac cæteri Ordinis annaliſtæ, ipſeque Mantuanus, brevi, quam ſcripſit, illius Domus hiſtoria ampliſſimo eidem Cardinali nuncupata (227), quam de eo argumenti genere eſſe omnium primam obſervat, *Hiſtoriæ Lauretanæ* lib. II. cap. VI. Horatius Turſellinus, quo eodem loci, magnum ſacro illi domicilio nomen, ea Mantuani lucubratione, comparatum ſcribit, alterumque ex triginta iis Patribus Mantuanum ipſum fuiſſe cenſet, quod ultimum non utique videtur ita certo conſtare, niſi brevi eum inibi moratum dicamus: præterquam enim graviſſima, quibus ille diſtinebatur, negotia, ac muneris ſui partes alio eum neceſſario vocabant, fuiſſe ipſum inde abſentem ex eo etiam apertiſſime videris, quod, aliquot exinde annis, uti habet Ludovicus a S. Tereſia (228), ideſt, ante annum ſaltem M. CCCC. XCII., ut non obſcure inſinuat Coſmas Villiers (229), votum Auctor N. emiſit ad eamdem Divam Virginem

---

Regebat tunc Ordinis clavum Pontius Raynaudus: hinc illa N. Sebaſtiani Fantoni Caſtrucci verba: « L'anno MCCCCLXXXII. ſotto Siſto IV. fu eletto » Generale Ponzio Raynaud d' Avignone, il cui generalato fu reſo celebre » per la cura della S. Caſa di Loretto commeſſa in ſuo tempo all' Ordine » Carmelitano. » *Iſtoria d' Avignone* tom. I. lib. I. cap. X. §. V.

(226) Ad an. MCCCCLXXXIX. n. 3. Vigintiduos tantum Patres Ædi Nazarethicæ cuſtodiendæ deſtinatos memorat Penſa (pag. 54.). Qui triginta adſignant, eos quidem *Patres graviſſimos* appellant; at forte quinque etiam, aut ſex Laicos, eo Carmelitarum numero, complectuntur.

(227) Habes illam tom. opp. IV. pagg. 216. -- 226. Laudat eam, inter alios, Honoratus N. a S. Maria *Reflexions ſur les regles, & ſur l'uſage de la critique* tom. II. liv. III. diſſert. I. art. II. §. II. pag. 233.

(228) Cit. op. chap. CCLVII. pag. 588.

(229) *Bibl. Carmel.* tom. I. col. 233. Cæterum labente anno MCCCCXCIV., ac MCCCCXCV. ineunte, Mantuæ illum fuiſſe liquet aperte ex ejus ad Joannem Franciſcum Picum epiſtolis, quarum altera data eſt Mantuæ, menſe Octobris MCCCCXCIV.; altera ibidem, die XXVII. Novembris ejuſdem anni; altera item Mantuæ III. Januarii anni proxime ſecuti MCCCCXCV. Extat prior illa operum Joannis Pici pagg. 392. 393.; altera lib. II. *Epiſtolarum* Joannis Franciſci Pici pag. 1296.; poſtrema ibidem pag. 1299. Quamquam non hæc impediunt, quominus & ad aliquod tempus commoratum ibi Mantuanum credamus, præſertim quum & a Carolo Vaghi dicatur: *Sanctiſſimæ Domus Lauretanæ primus cuſtos.* (*Commentariis fratrum, & ſororum Ordinis Beatiſſimæ Mariæ Virginis de Monte Carmelo Congregationis Mantuanæ* lib. II. ad an. MCCCCLXXXIX. pag. 108.).

nem, *pro recipienda sospitate post febrem acerrimam* (230), quod sic carmine expressit:

Ad tua confugio supplex altaria, Virgo,
  Et fero nocturnas in tua templa preces.

Tum vero distichis 32. 33. 34.

Erue me tantis igitur, Regina, periclis,
  Et laceræ sparsas collige navis opes.
Mox, ut liber ero, Lauretia Templa revisam (*),
  Et tibi de nostro carmine munus erit.
Carmine persolvam grates, & carmine laudes,
  Carmine divinum testificabor opus.

Ad votum hoc, quod & Petrus Canisius (231) scriptor apud Jesuitas clarissimus commemorat, emittendum animum decumbenti Mantuano adjecerant fortassis prodigia illa curationum, quæ, quum ibi ipse versaretur, haud semel fuerat demiratus, veluti facile conjicere est post Ludovicum a S. Teresia (232), cui & illud animadversum, carmen hoc Virgini Lauretanæ ab Auctore devotum intercidisse (233); neque

---

(230) Tomo opp. II. fol. 54. 55.
(*) Vox hæc notam præc. illustrat.
(231) *De corruptelis verbi Dei* tomo II., qui est *De Maria Deipara Virgine*; lib. V. cap. XXV.
(232) *La succession* chap. CCLVII. page 588.
(233) Hæc tamen habet de Lauretana illa Domo, libro *Agelariorum* VI.

. . . . . . Delubrum est illud venerabile magnæ
Matris, ab Assyriis quod Dii super æquora quondam
Huc manibus vexere suis. Visa ire per undas
Hæc (res mira!) Domus, visi ire per æquora Divi.
Nam Divum Regina Arabis offensa Tyrannis,
Qui temere Assyriam se se effudere per omnem,
Fugit, & huc voluit secum migrare penates.
Quotquot ab Assyriis hæc usque ad littora pontum
Juxta habitant fecere fidem. Pamphylia jurat
Se vidisse, Cilix, Lycius, Minoia Tellus,
Tænarus affirmat, Delphine, & Arione vectos
Tænarus insignis. Facti meminisse fatentur
Arcades, Ætoli: scopulis Epirus ab altis
Ad mare tota ruit. Thalamo fuit hospita sancto

neque enim ulla subesse videtur æqua dubitandi ratio, quin fuerit ab eo sanitati videlicet restituto conscriptum, Virginique SS., prout voverat, dicatum. Illud hic interim, ceu pro capitis coronide, noverit vitæ hujus Lector, sacram Laureti Ædem, quam Congregationi, & Ordini obtinuerat Mantuanus, eam, Congregationis Vicario Petro Traversino (234), Sanctæ Sedi fuisse restitutam, anno, ut putat Lezana (235), M. CCCC. XCVII., vel potius, uti ex Vaghi colligit Ventimiglia (236), anno sequenti M. CCCC. XCVIII., novem scilicet a suscepta illius custodia annis, quod & Tursellino adstruitur (237), vel paulo post, idque, seu ob aeris incommoda, cælique ex circumjectis nemoribus, lacunisque plurimis gravitate, qua ad extrema usque fratres inibi degentes identidem perducebantur, ut quorumdam sen-
tentia

Illyris. Illyricos primum divertit in agros;
Sed pertæsa locos, parvo post tempore, rursum
Prodigio grandi, volitans de litore in undas
Italiam versus gressum, aspirantibus euris,
Vertit, & ut tetigit terras sublimis in auram
Exiliens (vidit Picens miracula, & Umber.)
Hos tenuit colles, illaque resedit in arce.
Et quia transvectam mulier Laureta recepit
Virginis Ædiculam præbens ubi sisteret agrum;
Lauretæ Delubra vocant. Neu crede superbam
Hanc Ædem venisse fretis: superaddidit ista
Templa Sacerdotum Princeps ingentia Paulus.
At breve sublimi latet hac sub mole facellum,
Quod fugat infernos manes, quod discutit omne
Morborum genus, extremis venit unde periclis
Auxilium, seu sors terra, seu sæviat alto.
Huc Itali, Siculique ferunt solemnia vota,
Huc fluit Epirus, fluit Ulyris, accola Rheni,
Accola Danubii, venit usque a littore Narbo
Galliæ, & isthmiacæ Spartanus ab æquore terræ.

Iisdem fere militat argumentis, pro asserenda huic historiæ fide, Daniel Farlatus Jesuita doctissimus. *Illyrici sacri* tomo IV. in *Episcopis Corbaviensibus* §. III. pag. 95. edit. Ven. in fol. MDCCLXIX.). Conferatur de Lauretana hac Æde omnium optime meritus Petrus Valerius Martorelli.

(234) Confer de illo *Bibl. Carm.* tom. II. col. 619.

(235) Colligit id ipsum post Lezana eruditus Villiers.

(236) *Histor. chronol. Prior. Gen.* ad an. MCCCCXCVIII., atque *Il sacro Carmelo Italiano* lib. I. cap. VI.

(237) *Historiæ Lauretanæ* lib. II. cap. VIII.

tentia eſt; ſeu, quod, ut alii opinantur, impenſis, eo loco neceſſariis vix ſatisfacere poſſent (238).

CAPUT X.

QUOD RELIQUUM VITÆ HABUIT, ANTEAQUAM SUPREMUS RENUNTIARETUR UNIVERSI ORDINIS MODERATOR.

QUUM, anno M. CCCC. XCI. Auctor N. Vicarii officio eſſet abſolvendus, congregatis ad comitia Patribus nonnulla agenda propoſuit, quæ & Congregationis decori, & quietæ ſingulorum tranquillitati, ut (239) Villiers adnotatum

eſt,

(238) Nazarethicæ hujuſce Domus hiſtoriam primum a ſe editam ſuſpicatus Cuperus (nuncupatoria ad ſuæ edit. tomum IV.) falſi arguitur a cl. Freytag (*Apparatus litt.* tomo III. notis ad §. VI. pag. 34.) ex Petro Niceron, qui (*Memoires &c.* tom. XXVII. pag. 122.) vetuſtiorem aliam illius hiſtoriæ editionem, in Ædibus Aſcenſianis, an. MDXIV. adornatam commemorat. Interim, ut ad dimiſſam a noſtris ſacræ illius Ædis cuſtodiam revertamur, an alia fuerint, præter memorata, inde excedendi motiva non plane conſtat. Henricus Spondanus (ad an. MCCCCLXXXIX. n. XI.) loci intemperiem cauſatur & ipſe. Mirere fortaſſis, humaniſſime Lector, univerſam hanc rem & Raynaldus ſiluerit, & alii rerum Eccleſiaſticarum Annaliſtæ: verum, præterquam eorum quoque permulti id tacite innuunt, dum ceu veram aſſumunt a Mantuano conſcriptam illius Templi hiſtoriam, qua fuſe hæc omnia ille perſequitur, veluti ipſe Raynaldus (ad an. MCCCCLXXXIX. n. XXIII.), Honoratus a S. Maria (loco ſuperius, nota 227. citato), alii: ergone Mantuanum Diœceſano ipſi Antiſtiti, in re aperta adeo, adeo impudenter mentitum ſuſpicemur? Ergone ex uno aliquorum ſilentio robur omne adimatur, omnis detrahatur fides expreſſæ Turſellini, Spondani, Bzovii, Papebrochii, aliorumque auctoritati? Ceterum hoc Hiſtoricorum aliquot ſilentium mirari is deſinat, qui brevem noſtrorum ad Laureti ſacellum manſionem animo repetat, Scriptorumque non rem tantum ipſam, quam, quo illa ſcribitur, ſcopum attendat. Interea non hic ſilendus Bruzen la Martiniere, qui de ſacra illa Æde ait: « Innocent VIII. y mit les Carmes. » (*Grand Dictionnaire géographique & critique* tom. V. art. *Lorete* pag. m. 312.

(239) Loco inſ. cit.

eſt, atque ex Summi Pontificis Bulla (240) *Pro parte dilecti filii Vicarii Generalis* eruitur, conducerent. Iis aliquando expeditis, privatam vitam, ſtudiiſque, quibus tantopere delectabatur, idoneam agebat Mantuanus, quum Summus Eccleſiæ Pontifex Alexander VI. (241), gente Hiſpanus, die XI. Auguſti, anno M.CCCC.XCII. (242) Pontificio tridemate coronatus, vehementer exoptans, ut Domini ſui Ferdinandi Aragoniæ Regis præclara facinora, ſtilo, ut decebat, gravi, expolitoque, celebrarentur, id muneris Mantuano N. demandavit præcipiens illud potiſſimum, ut Granatam a Maurorum manibus, Ferdinandi ſollertia, ac bellica virtute, omine felici, adſertam vividiori carmine caneret, ac poſterorum memoriæ, ſpeciali quadam ratione, ſtudioque commendaret. Propoſuerat igitur, ut habet, argumento in hoc Mantuani carmen, Aſcenſius: « Propoſue» rat Poeta juſſus a Pontificum maximo Alexandro VI. or» diri bellum Ferrantis, ſeu Ferdinandi Hiſpaniarum Regum » clariſſimi, quod tunc feliciter gerebat in Saracenos pro » recipienda Granata, quam nuper feliciſſime recepit; ſed, » quia nondum profligatum tunc erat, & Poeta pluribus » urgebatur negotiis, conſtituit, veluti præludium quod» dam, Alphonſum prius dicere. » uti ipſemet Auctor enarrat, initio libri I. ſcribens (243):

Heſperiæ gentis bellum orditurus, & arma
Magnanimi Ferrantis eram: ſic juſſerat orbis
Rector, ab excelſa Romam qui temperat arce;
Sed vetor . . . . . .
Interea dum Mars bellis flagrantibus hoſtem
Fulminat, & noſtris ſcelerum caput arcet ab oris,

Nos

(240) Prodiit, non, ut ait Ludovicus a S. Tereſia (chap. CGLVII. pag. 588.), menſe Septembri; ſed, ut Lezana ſcribit (ad an. M.CCCC. XCI. n. 2.), & poſt ipſum Villiers (*Bibl. Carmel.* tom. I. *in Cardinal. protector. ſerie*), menſe Novembri, & quidem non, ut habet Lezana die XXIII., ſed VIII., uti habet, eodem loci, Villiers, ac *Bullar. Carmel* tom. I. pag. 410.

(241) Non IV., ut habet, cit. loco, Ludovicus a S. Tereſia.

(242) Ex Papebrochii Chronotaxi. In *Propylæo*, ſeu *Conatu chronico-hiſtorico* parte III. num. CCXVIII.

(243) Tomo opp. III. fol. 2. -- 98.

Nos alia ordiri, sed non aliena parumper
Fas erit, ac magnis tenui præludere cantu
Orsibus, atque diu residem tentare monaulon.
Alphonsus modo carmen erit . . . .

Dicavit opus illud Reverendissimo Condissalvo Hæredio Tarraconensi Archiepiscopo, de quo hæc Auctor (244):

K 2

Ipse

(244) *Alphonsi* lib. V. fol. 78. Alterum Hæarediæ gentis virum, Ducemque invictissimum Consalvum Ferdinandum Agelarium celebrat Poeta N. carmine in libros VI. tributo (tomo *Operum* I. fol. 282. -- 374.), atque *Agelariorum* titulo prænotato. Fuisse illud a Mantuano jam sene conscriptum hi ejus indicant versus (ibidem lib. IV. paulo ante finem):

Quo rapitis fessum Libethrides? Iste juventæ
Est labor. Istud onus, quod erat melioribus annis,
Quum cecini Alphonsum, Mantoaque bella, ferendum
Ante senectutem, labenti imponitis ævo.

atque ea fortassis causa factum est, ut minus perfectum evaserit poema illud; quamquam non adeo parvipendendum, ut innuisse videtur Jovius, qui scilicet hic prodit in scenam iterum, locoque olim citato, sic pergit: « Incidit » (Mantuanus) in ea tempora, quibus nullis mediocribus Poetis locus erat. » Reperit tamen sibi æmulum, incondito furore, Consalvi res gestas decan- » tantem, cujus explosione claresceret. Is erat Cantalicius pro bono Poeta » ab optimo Duce mediocris etiam virtutis amantissimo liberalissime ditatus. » Verum & hunc, & ipsum quoque Carmelitam, desumpto eodem argumen- » to, Gravina male partæ laudis loco strenue deturbavit, quum inchoatum » poema nobile Pontano, atque Actio censoribus recitasset. » Quæ eadem seu vera fuerint, seu falsa exscripsit (*Jugement des Scavans* tom. IV. n. 1247. pag. 327.) Hadrianus Baillet, seu, inquam, vera fuerint, seu non; saltem enim comparari invicem non amplius possunt, quum Gravinæ opus illud, uti a De la Monnoye (ad cit. Baillet tom. IV. n. 1252. nota 2. pag. 332.) scriptum est, interciderit. Quin aperte illud est a Moreri de Mantuano adsertum (*Grand Dictionn.* V. *Spagnoli* tom. XIV. cit. olim edit. pag. 1511.) » Passoit pour le plus excellent Poete de son tems. » quod & aliorum fuit de eodem Mantuano judicium; etsi Mantuanus pro ea, qua erat, humilitate, atque modestia, longe aliter de se ipso sentiebat, qui & aperte illud ad Pontanum scripsit, carmine, quod illi extempore cecinit, atque *Sylvarum* libris reperitur.

Quum legerem nuper, curis accensus amaris,
Uraniem, Pontane, tuam, lucentiaque astra,
Et cæli stellantis opus, egressa repente
Luxit, ut expulsa sol tempestate, voluptas.
Carminibus vis tanta tuis, quantam neque Circe,
Nec Medæa sagax medicis invenit in herbis . . . . ;
Te virides inter lauros, Bajanaque tempe,
Per loca, quæ fertur coluisse Papinius olim,
Pierides aluere Deæ. Nos inter opacas

Ipse sacras ad dura manus non porriget arma:
Relligio juvenem, pietasque innata Deorum
Præficiet sacris. Illum. Romana videbit
Tarraco, sollemni pompa, conscendere ad aras.

Anno M. CCCC. XCIV. prodiit Mantuæ (245) celebre Joannis Crestoni Carmelitæ Dictionarium græco-latinum, sic græce inscriptum: ΛΕΞΙΚΟΝ ΚΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΟΝ. ab Henrico Stephano, a Joanne Alberto Fabricio, in utraque tum græca, tum latina Bibliotheca, a Mansi, a Saxio, ab aliis (246) commendatissimum, atque, ea fortassis occasione, ejus.

Mintius eduxit salices, per aquatica rura,
Inter arundineas, lutris ubi tecta, lacunas.
Propterea mea fila situm sensere palustrem,
Et rudis ex trunco nobis formata saligno
Est lyra, & articuli resides, & inutile plectrum.

(245) N. Orlandi *Origine, e progressi della stampa* parte II. pag. 381.

(246) V. *Bibl. Carmel.* tom. I. coll. 820. 821. Adde his Ludovicum Antonium Muratori (*Differt. XLIV. medii ævi* col. 929.), ubi tamen Carmelitam eum fuisse minime scribit, quod, quum & alii aliquot siluerint, ac sæpe, uno *Monachi Placentini* vocabulo, indicent; factum hinc, ut insigne adeo Carmelitici Ordinis mei decus Benedictinis Monachis accensuerit nuperrime (*Storia della Letteratura Italiana* tom. VI. parte II. lib. III. cap. II. §. ult.) Hieronymus Tiraboschi, quamvis facile arbitror mendum cl. Historiographo, quin vel adverteret, excidisse, quum advocet, ibidem, ad Literariam Saxii Historiam, qua semel, iterumque *Carmelita* appellatur, uti & *Carmelitam* fatentur (mitto enim NN. Lucium, Falconem, Casanate &c.) Henricus Stephanus, Trithemius licet Benedictini Ordinis Abbas, Fabricius, Morhofius, Maittaire, aliique multi penes Villiers, cit. loco, quibus addendi omnino Mazzuchelli (*Gli Scrittori d' Italia* vol. I. parte I. pag. 88. nn. XI. XIII.), Mansi laudatus (*Præf. ad Fabricii Bibliothecam mediæ, & infimæ latin.*), appendix ad *Bibliothecam Smithianam* (pag. CCCXIV.), Apostolus Zeno (*Lettere* vol. II. lettera XC. pag. 184.), ex quo etiam discimus Franciscum de Giannini Græcolatinum Crestoni *Lexicon* N. Baptistæ Mantuano adjudicasse. Rursus Crestonum *Carmelitam* expresse nominant Hermannus Torrentinus (*Dictionario poetico* Lugduni apud Gryphium edito MDXXXV. epist. ad Lectorem), Casimirus Oudin (*Differt. de primis artis Typographicæ Inventoribus* cap. IV. de Scripp. Eccl. tom. III.) a Christiano Volphio (*Monumentis Typographicis* parte II. Hamburgi MDCCXL. pag. 872. seqq.) exscriptus. Omisi libens Mantuani fratrem Ptolemeum, qui Joannem Placentinum *Carmelitam* vocat, ejusve & Lexicon, & Psalterium laudat (*Apologia pro Mant.* pag. 147.): silui etiam, qui omnium instar esse possit, Christophorum Poggiali, a quo (*Memorie storiche di Piacenza* tomo II. pag. 280.) Joannes Monachus Placentinus dicitur: « Frate Carmelita-
» no . . . . . . celebre Letterato Piacentino, che fu uno de' primi, e princi-
» pali ristoratori delle Greche lettere in Italia » pag vero 282. notat ex Bagaratto, sodalem hunc N. ob penitissimam Græcarum literarum cognitionem,

ejus Auctori gratulabatur Poeta N. carmine, quod hoc & inchoatur, & definit disticho (247):

Vade Calestani visure cacumina montis,
Vade, bono auspicio; sed meliore redi (248).

Anno M.CCCC. XCV. celebrata sunt Mutinæ Congregationis comitia, in quibus, qui simul convenerant, Patres Mantuanum N. sibi in Præfectum, tertia vice; elegerunt (249), quo munere absolutus privatam rursus vitam egit adusque annum M. CCCC. XCVII., quo, Vaghi (250) teste, creatus est Definitor. Eo sub tempore, anno, inquam, M. CCCCXCVIII. die XXVII. Martii, una cum P. M. Thoma De Caravagio viro & ipso de Mantuano cœnobio suo perquamoptime merito, a D. Magdalena de Melis ædes, tradita pecunia, coëmtas Mantuanis Patribus acquisivit (251). Scilicet ita pietatis officiis, ita litteris, studiisque suis incubuit, ut quæ privatam spectabant cœnobii œconomiam haud tamen oblitus, & in iis sedulam quoque operam collocaret, id, quod & toto vitæ hujus contextu, capite præsertim XI. facile suadetur, & non eximia laude vacat (*).

Altero exinde anno M. CCCC. XCIX. Ludovicus XII. Galliarum Rex Mediolani Ducatum, Genuam, atque Novariam bello potitus, vix redux in Galliam profectus erat, quum

Græcum antonomastice appellatum. Hisce omnibus non est cur Moreri adjiciam, scribentem tom. VI. pag. 1070. edit. Paris. MDCCXLIV. « Craston » Jean Carme de Plaisance. »

(247) Habes carmen illud lib. *Sylvarum* III. foll. 292. -- 294.

(248) » Calestanus mons ab Urbe Parmensi sexdecim mille passibus distat » ad flumen Parmam assurgens saluberrimo aere, atque loci amœnitate jucun» dissimus. » Inquit in hoc Mantuani distichon Joseph Antonius Saxius (*Historia Literario-typographica Mediol.* col. CLXXII. ad an. M.CCCC. LXXV.) exscriptus a N. Villiers *Bibliothecæ Carmel.* tom. I. col. 816.

(249) Lezana ad an. M.CCCC. XCV. n. 2.

(250) *Commentariorum* lib. III. pag. 110.

(251) » Unam petiam terræ, cum domo, curte, uno stallo a lignis, uno » podiolo, uno ambitu, seu anditu in contrata Grisonis, penes viam com» munis. » uti ex MSS. Notariorum Francisci Chisolfi, & Joannis Baptistæ Venturi schedis tradit Carolus Vaghi, lib. *Commentariorum* III. pag. 201.

(*) Lege, si placet, Ant. Genuensis proœmium ad lib. *Lezioni di commercio* parte I.

quum Ludovicus Sfortia, cognomine Morus, Mediolanum pergens, anno sequenti M. D. eos populos in suas partes faciles deprehendit, Urbemque illam ingressus est, Februario exeunte (252), quamvis non diu eam tenuit; mense enim Aprili, in Gallorum manus iterum venere (253), eisque præfecit Ludovicus Carolum de Ambasia, atque, ut ex Ferronio Ludovicus a S. Teresia (254) animadvertit, Jafredum Carolum, qui fuerat Delphinatus quondam Præses. Hisce igitur rerum circumstantiis, Mantuanus N. carmen deduxit, quo subactas eas gentes, ut Gallis tandem acquiescerent, adhortabatur (255), quodque laudato viro amplissimo Jafredo Carolo (256) nuncupavit, hisque absolvit versibus:

Vos autem, Insubres, animos componite, pactis
Indulgete. Bonis, quæ fert justissima tellus,
Quæ Deus impertit, sancto sub Rege, fruendum.

Anno, qui proxime est insecutus M. D. I. coactis Novelariæ Generalibus Congregationis comitiis, conscripti ejus PP. ad supremum ipsius regimen Auctorem N. quarto, assumpserunt (257), quo functus Poeta N. anno D. M.D.III. quum Julii II. ex sorore nepos Galeotus Franciottus (258), die XVIII. Novembris hujus anni, Vaticana purpura fuisset ab eodem Summo Pontifice decoratus, Eminentissimo huic Principi carmen sacravit, quod ex Julii Summi Hierarchæ insigne, quercu (259) nimirum, *Quercus Julia* inscripsit (260).

Eo

(252) Muratori *Annali d' Italia* ad an. Chr. M. D.
(253) Idem, ibidem ex *Cronica di Venezia*, inter *Rerum Italicarum Scriptores* tom. XXI.
(254) Op. cit. chap. CCLVII. pag. 589.
(255) Extat illud opp. Mantuani tom. I. foliis 271. -- 281. hoc titulo *Exhortatio ad Insubres*.
(256) Eum hic, uti & lib. *Sylvarum* IV. *Vicecancellarium* appellat.
(257) Lezana ad an. M. D. I. n. 3.
(258) Fleury contin. *Hist. Eccl.* liv. CXX. n. XXIX.
(259) Philippus Bonanni (*Numismata Pontificum Romanor.* tom. I. in Julio II. §. II. pag. m. 142.): scilicet Franciottus Julii II., a quo inter ejus familiæ viros fuerat cooptatus, & cognomen, & insignia assumpserat, inquit Ludovicus a S. Teresia *La Succession* chap. CCLVII. pag. 589.
(260) Tomo III. fol. 239. – 242.

Eo quoque ſub tempore, ideſt anno circiter M. D. II. amiſit Auctor N. virum, ut Religionis vinculo, ita & peculiari neceſſitudine conjunctiſſimum Petrum Nebularium, cui ipſe neniam panxit, opp. tomo I. eam ſic auſpicatus:

Cor miſerum, curis non deficientibus umquam
Expoſitum . . . . (261)

Tum inde obitus illius epocham deſignat ſcribens (262):

Vixque quaterdenos vivendo exceſſerat annos;
Aſt ego, biſſenis cui caligantia luſtris
Lumina . . . .

Quæ tamen haud ſatis recte interpretatum Lezana, ſuperius (263), vidimus, qui idem narrat (264) digeſtam ante annos circiter XXVIII. a N. Mantuano pro Nebulario *Apologiam*, tribus libris comprehenſam (265), occaſione poſitionum aliquot, quas Petrus Nebularius, ſimul cum altero ejuſdem Congregationis alumno Juliano de Brixia (266), propalam adſeruerat, quaſque hæreſeos poſtulabant Theologorum nonnulli, ab ipſius Nebularii præceptore Mantuano viro in id genus rebus exercitatiſſimo ſtrenue confutati, atque repulſi, cujus conatibus ſe quoque adjungens Prior tunc Generalis Chriſtophorus Martignonus diploma obtinuit a fel. rec. Papa Sixto IV. (267), quo, quæ jam gravius effervеſcebat, contentio dirempta eſt (268), rumorque omnis

(261) Fol. 134. – 139.
(262) Fol. 136.
(263) Capite hujus vitæ V. nota 119.
(264) Ad an. M. CCCC. LXXIV. n. 4.
(265) Eos MSS. poſt Trithemium, Fabricium &c. appellat *Bibl. Carm.* tom. I. col. 232. Villiers.
(266) De quo Auguſtinus Biſcarretti (in *Palmitibus vineæ Carmeli* fol. 14.), Auguſtinus Oldoinus (*Athenæi Liguſtici* pag. 379.), aliique penes Villiers *Bibl. Carm.* tom. II. coll. 204. 205.
(267) XXIII. Auguſti M. CCCC. LXXVII. Incipit: *Sacer Ordo veſter.* Videſis *Bullarium Carmel.* tom. II. pag. 353.
(268) Quid Nebularius, quid ſocii minus caute affirmarint nuſquam invenio; at gravis mihi ſuſpicio, dixerint illi non poſſe Deum, infinita ſua omni-

nis prudenter sopitus. Quadriennio post, anno, inquam, M. D. VI. quum Summus Ecclesiæ Pontifex Julius II. Tyrannos Ecclesiæ finibus pellere esset adgressus, Perusioque Joannem Paulum Baglione, Bononia Joannem Bentivoglio (269) expulisset, subque Ecclesiæ dominium Civitates illas reduxisset, ei, hisce causis, gratulatur Baptista Mantuanus zelum ejus pro Dei gloria, Ecclesiæque pace laudans magnifice, atque extollens, *Præcinio*, quod sic tomo II. fol. 236. auspicatur:

Maxime Quercentum Princeps, & summe Sacerdos,
Qui jura, & leges divumque, hominumque gubernas
Ense potens gemino, cujus vestigia adorant
Cæsar, & aurato vestiti murice Reges.
Non Italæ solum gentes; sed tota per orbem
Sparsa tibi æternas grates Ecclesia solvit:
Nam, postquam in Petri solium te Roma levavit,
In decus antiquum, majestatemque vetustam
Publica res Christi tandem revocata, Tyrannis
Respirare potest, & ducere gaudia victis.

Quos duos postremos eucharistici hujusce carminis versus appellat, Philippus Bonanni (270). Eodem quoque anno, Man-

potentia, semel damnatum hominem salvare, quod equidem, si de absoluta omnipotentia interpretati sunt, næ ii, toto, quod ajunt, cælo, aberrarunt. En autem quibus demum mea hæc nititur conjectura. Lego penes N. Ludovicum a S. Jacob *Biblioth. Pontif.* lib. I. pag. 204.) Sixtum IV., inter alia, scripsisse: « Contra errores cujusdam Carmelitæ Bononiensis affirmantis Deum, » sua omnipotentia, damnatum hominem salvare non posse. » Quod opus illud forte est a Daniele Papebrochio (*Propylei ad Acta SS. Maji*, seu *Conatus Chronico-historici* parte III. num. CCXVI. in Sixto IV. §. V.) citatum, summoque eidem Hierarchæ, uno hoc titulo, adscriptum *De potentia Dei*. quod illi rursus adjudicat (*Dictionnaire historique-critique* art. Sixte IV. Remarque I.) Petrus Bayle.

(269) Muratori (*Annali d' Italia* tomo X. an. M. D. VI.) Morem fortasse mutaverat Joannes Bentivolus, ut de eo expulso gratularetur Mantuanus, quem superioribus annis (lib. II. *De patientia* cap. XXIV.) *Virum præstantissimum* appellarat, cui imo Auctor N. quoad Bononiæ moratus est, a consiliis fuit, & a confessionibus, ceu habet, ex P. Felina, Carolus Vaghi (*Commentariorum* lib. II. pag. 105.).

(270) *Numismata Pontificum Romanorum* tomo I. in Julio II. §. XIII. pag. m. 152. Laudat rursus carmen illud Andreas Victorelli ad Alphonsum Ciacconium (*Vitæ, & res gestæ Pontificum Romanoram* in Julio II. tom. III. edit. Rom. in folio an. M. DC. LXXVII. col. 242. lit. F.).

Mantuanus N. excepit libens insigne opus *Sermonum* Bononiæ excusum, ac sibi a Chalcographo Benedicto in perpetui obsequii argumentum (271) dicatum, quod composuerat Vir in Mantuana eadem Congregatione poeseos laude, rhetorices vi, latinaque, & græca eruditione spectatissimus Baptista Panætius Ferrariensis Herculi I. Ferrariæ Duci a secretis, & consiliis, qui anno M. CCCC. LXXXV. Mantuano Vicarii munere, prima vice, defuncto Reveri suffectus fuerat (272), quique rursus, secunda vice, Generalis Vicarii officio expeditus Mantuanum, tertia vice, Vicarium Generalem an. M. CCCC. XCV. habuit successorem, & de quo Joannes Gerardus Vossius (273), Joannes Albertus Fabricius, aliique admodum multi penes Ordinis N. insignem, ac nobis sæpe laudatum Bibliographum Patrem Villiers *Biblioth. Carmel.* tomo I. col. 217.

Sequenti anno M. D. VII. quinta vice, ad Vicarii Generalis munus iterum vocatus Pater amplissimus a suæ Congregationis Proceribus, in Capitulo generali Mutinæ celebrato, ut refert ad ipsum hunc (274) Christi annum eruditus Lezana; manebat scilicet Congregationis Patribus alta mente defixum Platonis monitum a Valerio Maximo (275), aliisque commendatissimum: beatas fore societates illas, quibus sapientes viri præficerentur, laudeque Philosophiæ spectabiles, aut quibus præfecti sapientiam colerent, ac recte philosopharentur, cujusmodi certe, etsi plures tunc erant apud Mantuanæ Congregationis PP. haud dubium tamen, quin esset Hispaniolì N. omnium facile princeps. Huic igitur, quinto, delatum Generalis Vicarii munus, quo adhuc, summa cum omnium laude, fungebatur, sequenti anno M. D. VIII., quo Cameraci generalis contra Venetos diæta habita est, a pluribus Europæ Principibus, Pontificisque

 Lega-

(271) Lucius (*Biblioth. Carmel.* fol. 8.), Joannes Alb. Fabricius (*Bibliotheca mediæ, & infimæ latinitatis* lib II:), alii.

(272) Lezana ad an. M CCCC. LXXXV. n. 7.

(273) Lib. III. *De historicis latinis*. Adde cl. Tiraboschi (*Storia della letteratura Italiana* tom. VI. parte II. lib. III. cap. VII. §. ult.)

(274) Tomo *Annalium Carmel.* IV. n. 7.

(275) Lib. VII. cap. I.

Legato Cardinali Georgio de Ambasia (276), qui, anno proximo, Pontificia quoque ope adjuti in Rem illorum publicam signa tulerunt, id, quod, cum historicis aliis bene multis Spondano, N. Paulo Clerici, Guicciardini, Muratori, aliis, describit, Vicarii licet munere occupatus, Auctor N. non equidem, citato nuper ad Julium II. *Præcinio*, ut immerito visum Lezana (277), sed, ut Ludovicus a S. Teresia (278), ac P. Villiers (279) constituunt, carmine, quod *Bellum Venetum* (280) prænotavit. Quantum in eo conscriben-

(276) Muratori *Annali d' Italia* tomo X. ad an. M. D. VIII. Factum hinc, ut, quod infra laudabimus, Mantuani *De bello Veneto* carmen eum aliquando titulum sortitum sit: *Baptistæ Carmelitæ historia belli Cameracensis carmine hexametro enarrata*, quo titulo, carmen illud Poetæ N. memorat inter Venetarum rerum Scriptores (*Lettere* vol. II. lett. LXXVII. pag. 156.) Apostolus Zeno.

(277) Ad an. M. D. IX. n. 1.

(278) Op. cit. chap. CCLVII. pag. 589.

(279) *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 235.

(280) In ea tamen, qua utimur, Cuperi editione, tomo I. fol. 245. ita inscribitur carmen illud: *Commentariolus de bello Veneto anni* CIↃIↃ., posito videlicet numero rotundo; hoc enim anno, ullum Venetos inter, gentesque alias Christianas bellum efferbuisse ex historicis plane non constat: quinimo hæc habet apertissima verba clarissimum Italiæ decus Muratori (*Annali d' Italia* tomo X. an. M. D. I. sub finem): « Trovavasi allora la Veneta Repubblica in » non pochi affanni per la guerra col Turco, il quale ogni dì più insolen» tiva, e non meno in Grecia, che in Ungheria sempre più s' ingrandiva » alle spese de' Cristiani. Erasi ben fatta lega fra essa Repubblica, il Papa, » i Re di Francia, Aragona, ed Inghilterra, e con altri Sovrani contro quel » comune nemico &c. » Cæterum, quum bellum hoc illud demum sit, ad quod ineundum Europæ Principes adversus Venetos condixerant, anno, ut vidimus, M. D. VIII., id autem non obscure indigitet Vates N. sub laudati Commentarioli initio, res jam adversus Lezana confecta videtur. En Poetæ versus.

Magnanimus Rex Gallorum jam fœdere functus,
Quo Marco connexus erat, Germanica contra
Regna, novis Venetum vires contundere, & ausus
Aggreditur bellis, & init cum Cæsare pacem.
Conspirant in fœdus idem Burgundia, Arago,
Roma Sacerdotum domus inclyta, Tuscus, & Umber,
Picentes, & Flaminii, Ligur, Insuber, Alpes,
Helvetii genus armipotens, Ferraria, Manto.

Carmen hoc dicatum a Mantuano fuisse laudato olim Carolo Jafredo ex continua, qua, toto hoc carmine, eum alloquitur, apostrophe satis nitide constare putarim. Sic ait fol. 245.

Maxime vir Jafrede, tuum largire favorem.

scribendo & temporis Auctor N., & operæ impenderit haud plane invenio, ut neque invenio aliud quidquam fuisse ab ipso elucubratum, ante annum circiter M. D. XI. quo, quum, impensis Reverendissimi Patris Petri Terrasse Ordinis tunc Generalis, ederentur Mediolani Resoluti Doctoris N. in *Sententiarum* libros commentarii, opera nimirum, ac studio Joannis Stephani de Bassignana (281), in eumdem Bacconem epigramma editioni illi præfigendum Mantuanus deduxit (282), qui, eo etiam sub tempore, digessit (283) sæpe nobis laudatam *Vitæ suæ Epitomen*. Interim non illud hic omittendum, quod, quum cit. anno M. D. XI. Mutinæ coacta sint Congregationis comitia (Vaghi *commentar.* lib. II. pag. 116.), Eminentissimus Ordinis protector Sigismundus Gonzaga, literis suis Mantuæ, die VI. Maji ejusdem anni, datis: « Singulis Fratribus capituli celebrandi Mutinæ in Con» ventu N. mandat, ut recipiant, & audiant Magistrum » Baptistam Hispaniolum in dicto capitulo ejus nomine. » Extat harum literarum autographum sigillo cereo munitum in papyro illius Conventus, quemadmodum eruitur etiam ex Transpontinæ archivio, in tabulario Ordinis, *Plut.* II. tit. *Congr.*

 CAPUT XI.

Folio 250.

Tu vero, Jafrede, licet non gesseris arma.

Versu demum, qui a postremo est tertius, fol. 271.

Si, Jafrede, notes quo res pervaserit . . . .

(281) *Biblioth. Carm.* tom. II. coll. 108. 607.
(282) Refert illud Villiers *Biblioth. Carm.* tom. I. col. 751.
(283) Colligitur id ex ipsius *Epitomes* dist. 2. & 3.

Istius accepi lucis primordia, quintus
In folio Petri, quum Nicolaus erat.
Nunc in puppe sedet rector, qui nonus ab illo est,
Julius & pacem doctus, & arma senex.

Etsi vero hæc vel de ineunte Julii Pontificatu exponi commode possent, quippe inauguratus est, anno ætatis LXI. quum tamen, eo anno MDIII. Mantuanus annum ageret LV., a quo bis adhuc Congregationis Vicarius electus est, supremusque inde creatus universi Ordinis Prior, videtur nonnisi ad aliquot post annos revocanda illa *Vitæ suæ Epitome*, cujus disticho 20. ait:

Ad senium veni, stadium vitale cucurri,
Et fero jamdudum, pro pugione, rudem.

CAPUT XI.

SUPREMUS ELIGITUR UNIVERSI ORDINIS PRÆSUL.

ANNO M. D. XIII. electus est, sexta nimirum (284) vice, Generalis suæ Congregationis Vicarius in comitiis Ferrariæ coactis (285), quo eodem anno « Dum Romæ sub novo Pontifice Leone X. sacri Concilii Lateranensis V. continuatur celebratio a Julio II. præcedenti anno, incœpta, » in eadem alma Urbe, atque in S. Martini ad Montes » cœnobio generale capitulum Noster celebrat Ordo illuc » a novo Pontifice translatum, ubi præsidente Cardinale Sigismundo Gonzaga Ordinis protectore, in vigilia SS. Trinitatis, Supremus Ordinis Moderator Joannes Baptista Hispaniolus, seu Mantuanus, etsi absens creatus est. ». Inquit ex *Papyro Ordinis* Ventimiglia (286), cui accinit Lezana (287), addens electum illum *ab omnibus, duobus exceptis*, ut merito *a communi voti assunto* dicere eum potuerit

(284) Sexta, inquam, atque postrema; neque enim, nisi errore, scribit Petrus Niceron (*Mémoires &c.* tom. XXVII. pag. m. 108.), fuisse Mantuanum Congregationis suæ septies Vicarium.

(285) An Ferrariæ, an alibi hæret Lezana, aitque, *ut creditur* (tom. *Annal.* IV. ad an. M. D. XIII. n. 2.). P. Villiers scribit *Ferrariæ* (*Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 217.). *Ferrariæ* quoque Carolus Vaghi (*Commentariorum* lib. II. pag. 117.) &c.

(286) *Historia chronologica Priorum Generalium* ad an. M. D. XIII. Quum vero Trinitatis festum occurrerit, eo anno, die XXIII. Maji, patet, die XXII. ejusdem mensis, ut ait Vaghi (*Commentariorum* lib. I. pag. 64.), electum illum fuisse Ordinis universi Generalem Priorem.

(287) Loco nuper cit. Eo in capitulo, Scotiæ, ac Tholosæ Provinciales, uti & Parisiorum, & Romanæ curiæ Priores Generalis Hispanioli arbitrio, ac voluntati relictos scribit (loco nuper cit. sequenti pag. 65.) Carolus Vaghi.

tuerit, alio loco, Ventimiglia (288). Fuit igitur in latina Generalium Priorum serie octavus supra vigesimum, ut notat (289) Ludovicus a S. Teresia, ni malis dicere illum, cum Ventimiglia (290), primum supra trigesimum, tribus scilicet annumeratis Generalibus Ordinis Vicariis, Natali Bencesi inter Bartholomæum Racoli XXII. Generalem Ordinis Priorem, & XXIII. Joannem Faci: rursus Gulielmo de Quercu a XXV. Christophoro Martignono ad XXVI. Pontium Raynaudum, atque ab hoc ad XXVII. Petrum Terasse Marco Reclusio. Jamvero « quæ pius hic Prior, pro » sibi commissi gregis conservatione, gesserit quis enarrare » poterit? » inquit post Lezana P. Villiers (291). Nedum statuta quædam iis rerum circumstantiis aptissima, sanctionesque communi Ordinis bono maxime idoneas optimus gregis pastor edidit, si Petro Thomæ Saraceno fides (292); sed verbo insuper, & exemplo, quibus præerat, prodesse curabat: nemini deerat N. hic, non urbis dixerim, sed orbis (293) totius civis: neminem, quem ope sua ad colenda impensius studia, pietatisque exercitiis incumbendum indigere conspiceret, non consiliis, non propositis prœmiis, non toto, quod ajunt, pectore, industriaque fovebat: omnibus præsto erat, sodalibus præsertim, quos omnes amantissimus pater diligebat ut filios, omnes, ut viros Deo sacros, humillimus (294) præsul colebat; ut mirari haud subeat, nullum pene fuisse obsequii, nullum existimationis, ac reveren-

tiæ

(288) *Il sacro Carmelo Italiano* lib. II. cap. II. §. IV.
(289) Chap. CCLIV. pag. 580.
(290) Cit. *Histor. chronol. Priorum Gen.*
(291) *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 217.
(292) *Menologii Carmelitarum* parte II. pag. 394.
(293) Ut ajebat de se, penes Plutarchum (*De exilio* pag. m. 600.) magnus ille Philosophus Socrates.
(294) Illud memoriæ proditum est, fuevisse Mantuanum Davidis hoc comma identidem ingeminare; *Ego sum vermis, & non homo*, quo se referens, in suo *Musæo*, P. Felina sic illum jam vita functum de se loquentem inducit:

Me reputo vermem; sed fundit corpus odores.
Balsama virtutum non timuere necem.

Conferatur & Vaghi (lib. *Commentariorum* II. pag. 117.).

ſiæ argumentum, quod ultro illi non detulerint ejuſdem Ordinis PP. imo nec ullum amicitiæ ſignum, quod non ei exhibuerint viri ſpectatiſſimi ab Ordine ipſo extranei, qui, ut & Carmelitæ omnes, merito id de eo aſſerere potuiſſent, quod olim eſt de Trajano Imperatore a Plinio dictum (295): » Habes amicos, quia amicus ipſe es: neque enim, ut alia » ſubjectis, ita amor imperatur: neque eſt ullus affectus tam » erectus, & liber, & dominationis impatiens, nec, qui » magis vices exigat. Poteſt fortaſſe Princeps inique, po» teſt tamen odio eſſe nonnullis, etiamſi ipſe non oderit; » amari, niſi ipſe amet, non poteſt. Diligis ergo, quum » diligaris, & in eo, quod utrique honeſtiſſimum eſt, tota » gloria tua eſt, qui ſuperior factus deſcendis in omnia fa» miliaritatis officia. » Quamquam nec formidabat hominum vultus, ubi res Ordinis publica ſic videretur exigere. Appello utriuſque rei teſtes Piſtorienſes Ordinis N. PP., quorum Carmelum Vexilliferi, aliorumque iſtius (296) Urbis Procerum poſtulationibus annuens, ſumma dexteritate, ac prudentia, reformavit, quemadmodum ante jam reformaverat Mediolanenſis Carmeli ad Comenſem Portam alumnos, poſtulante D. Carolo de Clairmont Generali pro Rege Galliarum in Italia Tenente: unde & conceſſum Congregationi Piſtorii cœnobium a fel. rec. Leone X. Bulla, quæ incipit (297): *Licet alias dilectus filius Magiſter Baptiſta*. Reliquos autem Conventuum aliorum PP. ſuperiores potiſſimum, qua valebat, induſtria, quibus poterat mediis, ope, & conſilio regebat, ac ſuaviter moderabatur, idque non eo, quo frequenter peccatur, partium ſtudio, non ea, quæ ſocietates haud raro pertubat, injuſta perſonarum acceptione: ſed uno Religionis zelo, fovendæque pietatis amore, quo ultro etiam, libenterque, dum licuit,

» Ordi-

(295) *Panegyri* pag. m. 157.

(296) Carolus Vaghi (*Commentariorum* lib. II. pag. 118.) ex tabulis MSS. Petri Uſimbaldi Cancellarii Piſtorii, ſub die XIII. Februarii, an. M. D. XIV. Villiers *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 218.

(297) Non XXIV. Maji, uti ſcribit (ad annum M. D. XIV. n. 8.) Lezana, ſed, ut notatum in Bullario Carmelitano (tom. I. pag. 453.), XV. Novembris M. D. XIV.

» Ordinis Congregationibus nedum Mantuanæ, cujus ipse » alumnus; sed & Albiensi nuper emergenti opem ferebat » uti scribit Villiers (298), ac ante ipsum citatus sæpe Lezana (299), cui & illud notatum est, Congregationis Albiensis Patres, vix absoluto anni M. D. XIII. generali capitulo, Regis Galliarum Ludovici XII. commendatione, ac Generalis Hispanioli zelo, & auctoritate fretos Congregationis suæ approbationem, atque confirmationem a Summo Pontifice Leone X. impetrasse; quinimo & privilegia omnia obtinuisse, omnes exemptiones, & gratias, quibus Mantuana gaudebat, Bulla, eodem anno M. D. XIII. emissa (300): *Dum fructus*. Nihil igitur omissum Viro optimo, quod Religioni impensius colendæ, fovendæque altius pietati conduceret, vestigia nimirum insistenti magni quondam Generalis Prioris Joannis Soreth, cujus olim funus, anno circiter M. CCCC. LXXII. carmine decorarat (301). Hinc etiam, quia, ut habet, post Lezana (302), Villiers (303): « Quia in ca- » pitulo Romæ, anno M. D. XIII. congregato, statutum » erat, ut Provinciales per sexennium in Provincialatu ge- » rendo permanerent, credens hoc Fratrum, & domorum » Ordinis statui prospero in spiritualibus, & temporalibus » adversari a Summo Pontifice Leone X. Breve impetravit, » quo decernitur, ut ex tunc in perpetuum Provinciales ad » triennium duntaxat eligi, & deputari deberent. Quod » quidem Breve Sigismundo S. Mariæ Novæ Diacono Car- » dinali Mantuano, & Bernardino de Senis Vicario Gene- » rali, nonnisi post mortem N. Baptistæ Spagnoli Mantua- » ni, datum est, die XXII. Martii M. D. XVII. » (304). Sed

(298) *Bibl. Carm.* tom. I. col. 218.
(299) Ad an. MDXIII: n. 6.
De ea Congregatione adeatur, si libet, Lezana tomo *Annal.* IV. ad an. Christi M. D. n. 3., M. D. I. n. 3., M. D. V. n. 2., & Villiers *Biblioth. Carm.* tom. II. coll. 289. 605.
(301) Opp. tom. I. fol. 143. -- 147.
(302) Ad annum M. D. XIV. n. 3.
(303) *Bibl. Carmel.* tom. I. col. 218.
(304) Breve illud, cujus hoc initium: *Dudum pro parte quondam Baptistæ Mantuani*, reperias *Bullar. Carm.* tomo I. pag. 463.

Sed & alio quoque nomine, universum, cui præerat, Ordinem sibi devinxit Pater vigilantissimus, curans nimirum, ut, quæ in ritus nostri Missalibus emendanda, atque addenda occurrebant, spectatissimus e cœtu N. Vir, ac Provinciæ Venetæ quondam Præfectus Joannes Baptista Cataneus corrigeret, atque ordinaret, qui adeo Missale a se emendatum, ejusdem Generalis jussu, Lugduni edidit in folio, anno M. D. XVI. *si fidem dabis Ludovico Jacob in sua Bibliotheca Carmelit. MS. pag.* 189. inquit, qui bibliographica ejus studia gloriose æmulatus est, laboresque Herculeos prosecutus P. Villiers (305).

Sub hisce diebus, grave & illud exhibuit magnanimitatis argumentum Auctor N. quod, quum ingentem illi pecuniæ vim Mantuæ Princeps Ludovicus dono misisset, ut illam in sui, ac successorum annuum censum converteret, hanc ipse eorum satis memor, quæ *de instabilitate divitiarum*, de illarum *insatiabilitate*, ac *sollicitudine* (306) etiamnum adole-

---

(305) *Biblioth. Carmel.* tomo I. col. 216.
Indicatum hic a Ludovico Jacob Missale reperire, quantumvis allaboraverim, non potui. At enim inter perantiqua N. Ordinis Missalia, quæ servat Taurinensis hujus N. Carmeli Bibliotheca, alterum extat Venetiis editum apud Lucam Antonium de Giunta anno M. D. IX. Idibus Januarii in 8., cujus folio cclxxxviii, quod ab ultimo est quintum, hæc lego: « Explicit missale secundum ordinem fratrum gloriosissimæ dei genitricis, semperque virginis » mariæ de monte carmello: per venerabilem sacre theologie magistrum » fratrem baptistam venetum de cathaneis ejusdem sacri ordinis: magna » cum diligentia emendatum. Quod impensa sua, ac solerti cura Lucasantonius de giunta florentinus in Venetorum civitate florentissima impressit. » Anno natalis domini M. D. IX. idibus januarii. » Quæ, quum anteaquam Mantuanus supremus renuntiaretur universi Ordinis Prior, evenerint, jam illud exin efficias, non utique illius jussu primum susceptam a Cataneo Missalis correctionem; quamvis Mantuani fortassis nutibus, novis, iisque plurimis additionibus auctum, novaque adhibita cura, ab eodem Cataneo emendatum illud est, quod & apud nos habemus in folio, & ad cujus calcem hæc legimus: « Missale secundum ordinem fratrum carmelitarum cum omnibus requisitis & cum cernentibus formam missalis ipsius ordinis nec non & » aliis multis superadditis ad oportunitatem temporum & locorum fratrumque & secularium devotionem quæ ex diversis locis autenticis habita sunt studiosissime revisum correctum & emendatum in clarissima venetiarum urbe per reverendum sacre theologie magistrum baptistam venetum de cathaneis ejusdem sacri ordinis: arte, & impensis luce antonii » de giunta florentini diligentissimi impressum feliciter explicit anno domini » 1514. pridie cal. septembris. »

(306) *De vita beata* tom. IV. pag. 201. 292. 203. &c.

adolefcens fcripferat, liberaliter recufavit, quod ægre ferens Princeps ille munificentiffimus egit rurfus apud eumdem Mantuanum, ut portionem faltem aliquam ultro reciperet: quapropter, ne iterato recufans inurbanus audiret, arbitratus gratum fe Gonzaga Principi facturum, fi, quam ab eo fufcepiffet, pecuniam, in Carmelitarum eidem nobiliffimo Principi fubditorum utilitatem, & commodum infumeret, Mantuani cœnobii fui alumnos percontatus eft, quid tunc potiffimum religiofæ eorum domui neceffarium videretur, a quibus quum id habuiffet refponfi, futurum utile plane, ac congruum omnino, fi in urbis vicinia, laxandis fodalium animis, puriorique aeri fruendo villatica domus excitaretur, ea pecuniæ vi affumpta, quæ ad id operis fufficere poffet; quod reliquum fuperfluit, ad Principem officiofiffimum humillimas ei dicens gratiarum actiones remifit, domo prope urbem extructa *San Pietro d' Ungheria* dicta (307), ad quam Carmelitæ fui, honeftæ recreationis, æquiffimique folatii nomine, quum per tempus liceret, fecederent. Sed & Mantuanæ ejufdem Congregationis PP. in Conventu S. Barnabæ civitatis Florentiæ degentes magnam fortaffis Generali N. debent gratiam; facile enim crediderim, nonnifi illo potiffimum agente, a Summo Pontifice Leone X. Bullam obtinuiffe: qua, anno M. D. XIV. die XXVIII. Maji indulgentias conceffit « porrigentibus manus adjutrices pro repa» ratione Ecclefiæ, & Conventus S. Barnabæ (308) ».

---

(307) Joannes Maria Penfa (« Teatro degli uomini più illuftri della fami» glia Carmelitana di Mantova » pag. 54.), Ludovicus a S. Terefia (chap. CCLVIII. pag. 590.), Maffei (*Annali di Mantova* lib. XI. cap. VI. pag. 847.) &c. Nefcio interim ecquid cauiæ fuerit, cur fcriberet Penfa (pag. 55.) acquifitam Mantuanis PP. hanc villam, anno M. CCCC. LXXXVII.

(308) Jofeph Alb. Ximenes *Bullar. Carm.* tomo III. pag. 205.

CAPUT XII.

QUÆ ALIA PRÆCLARE GESSIT SUPREMA HAC DIGNITATE POTITUS.

ETsi grave ſatis videri poterat onus, quod, voto omnium communi, ſuſceperat; etſi, ut vel ex narratis liquet, ſummo ſtudio, ac paterna plane ſollicitudine, munere hoc ſuo fungi conabatur; haud tamen paſſus omnem dilabi occaſionem, qua conſuetis ſtudiis apponeret animum, varia paſſim carmina, diverſa idemtidem poemata conficiebat, quæ inſignibus illius ævi proceribus dicavit. Sic Eminentiſſimo Eccleſiæ Principi Laurentio Puccio Cardinalium albo, XXIII. Septembris M. D. XIII. adſcripto (309) D. Blaſii vitam, duobus libris, carmine epico digeſtam obtulit (310). Tres libros, heroico pariter carmine, conſcriptos Nicolai Tolentinatis geſta proſecutus eos Joanni cuidam Tolentinati, Equiti aurato nuncupavit (311). Inſcripſit quoque viro ſibi amiciſſimo, ac nobis ante laudato Carolo Jafredo olim Delphinatus Præſidi, ac Mediolani tunc Vice-Cancellario Dionyſii Areopagitæ converſionem, vitam, & agonem, libris tribus, enarrata, quæ illico Jafredus Reverendiſſimo D.

(309) De quo ex Ciacconio, & Aubery Claudii Fleury continuator *Hiſt. Eccl.* liv. CXXIII. n. CI.

(310) Opp. tom. I. fol. 179. -- 205. Aut aliud aliquod Mantuani carmen reſpiciebat, aut, Joannis Baptiſtæ nomine, alium a noſtro ſubaudivit, aut egregie prorſus hallucinatus eſt Stephanus Maria Fabrucci, quum inter eos, qui Laurentii Pucci laudes, fuſiori calamo, perſecuti ſunt, Joannem Baptiſtam Mantuanum appellat, *Elogiis clariſſimorum virorum, qui Piſanæ Academiæ lucem addidere* opuſculi VI. parte altera. (penes Calogerà *Raccolta d' opuſculi* tomo XL. pag. 102.)

(311) Ibidem fol. 205. -- 245. Eam vitam Auguſtinienſes PP. iterum, atque iterum, privatis ſumptibus, excuderunt: velut Romæ an. MDCX ſtudio P. Jacobi Alberici. Rurſus Antuerpiæ curante Cornelio Curtio, quam editionem appellat cl. Berti *De rebus geſtis S. Auguſtini* cap. XLII.

D. Stephano Poncher Parisiensi (312) Episcopo consecravit (313). Scriptus inde a Poeta N. heroico itidem carmine, Georgius, viroque excellentissimo Jacobo Trivultio Marchioni Vigevani, ac magno Galliæ Polermacho (314) dicatus, anno, circiter, M. D. VII., saltem si Ludovico a S. Teresia fides (315), a quo discedens Villiers, tribus annis serius opus illud collocat (316), anno M. D. X., videlicet non id plane certum, uti nec certum omnino, quo demum tempore, modulatus sit Joannem Baptistam (317), quovе suum, metro sapphico, cecinerit Albertum (318). Sed &

M 2 opus

(312) Conferantur de præclaro hoc Parisiensi antistite Sammarthani (*Gallia Christiana* tom. I. in *Episcopis Parisiensibus* §. 102. ad an. Ch. M. D. VI. pag. 460. edit Paris. in fol. M. DC. LVI.), qui (ibidem n. I. pag. 400.) ex Launoy, aliisque animadvertunt, Dionysium Parisiensem immerito cum Areopagita confundi, ceu & ipse rem, quod Poetarum esse solet, non nimis attente scrutatus, receptamque apud multos traditionem secutus Mantuanus, hoc carmine, adstruebat. Quamquam nec, si rem mature ab illo expensam diceremus, sequeretur debuisse illum ea, quam amplexus est, opinione discedere, quum tueantur illam etiamnum critici satis celebres, laudari eam in rem ab Honorato a S. Maria (*Reflexions sur les regles* &c tom. I. diss. VI. art. V. §. III. pag. 207.), quibus ultro assentitur Petrus Halloix quest. I. in scriptam a se ejusdem S. Dionysii vitam, cujus etiam vitæ cap. I. in notis, hoc Mantuani carmen appellat (tom. II. opp. ejusdem S. Doctoris pag. 260. G-L. edit. Balthassarris Corderii, Antuerpiæ MDCXXXIV. in fol.).

(313) Tomo II. opp. Mantuani foll. 160. 161., a quo adusque fol. 200. Dionysii acta censentur, ubi tamen, quum Jafredus Mantuanum supremum Ordinis Moderatorem haudquaquam appellet, tantula mihi suspicio est, ne alio fortassis tempore, carmen hoc ab Auctore N. fuerit conscriptum, anno, inquam, M. D. IX. circiter, veluti habet, Mantuani operum Chronotaxi, P. Villiers (*Biblioth.* tom. I. col. 233.); quamquam inter opera ab eo, generalatus tempore, absoluta istud quoque revocare videtur Ludovicus a S. Teresia (*La succession* &c. ch. CCLVIII. pag. 590.).

(314) Trivultii eam dignitatem meminit Muratori *Annali d' Italia* tom. X. an. M. D XI.

(315) Cit. op. chap. CCLVIII. pag. 590.

(316) *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 233.

(317) Tomo opp. II foll. 229. 230. Quod sic auspicatur:

Agnifer æterna juvenis dignissime vita,
Ante Deum præco, Lucifer ante diem.

(318) Opp. tomo II. fol. 231. – 233., cui hoc initium:

Mensis Augusti redeunt honores.

qui D. Alberti hymnus in Breviarium nostrum, correctione aliqua adhibita, relatus est, laudatusque a Bollandianis Biographis, tom. II. die VII. Augusti

opus est hisce omnibus carminibus longe nobilius, ea tempestate, a Poeta cl. absolutum, XII. scilicet *Fastorum* libri, quod regnanti, per id temporis, Summo Christiani orbis Hierarchæ Leoni X. consecravit, ubi, mense Aprili, quo loco *De SS. Leonibus* ingerit sermonem, Mecœnatem suum, meditato eo carmine, celebrat (319), quod incipit:

Nunc Decimus Leo Tyrrhena de gente . . . . .

Huic

---

§. IV. n. 28. commentarii prævii in vitam S. Alberti, quo etiam loci, Mantuanum N. *Virum* appellant *undecumque celeberrimum*. Eum vero hymnum liceat fortassis suspicari a Poeta N. anno M.CCCC.LXXVI. concinnatum, quo videlicet, prid. Kal. Junias. Summus Ecclesiæ Pontifex Sixtus IV. Bulla *Cælestis aulæ &c.* edita, approbavit, ratam habuit, Apostolicaque auctoritate, atque ex certa scientia confirmavit concessionem a Callisto III. vivæ vocis oraculo, anno M.CCCC.LVII. factam, qua cultum D. Alberto Carmelitæ publice in Ecclesiis quibuscumque exhiberi permisit. Confer Ventimiglia (*hist. chronol.* ad an. 1476.), Bollandianos (cit. loco §. I.) &c. Hic tamen, anteaquam ad alia progrediar, ea elevanda est nonnullorum conjectura, qui, quod legant proprium D. Alberti officium, anno circiter M.CCCC.XI. concinnatum, uti Lezana, aliique observant, suspicantur idcirco, aut dici saltem posse putant, *Hymnos illos Baptistæ Mantuano tribui, licet ab alio, longe ante ipsum, fuerint compositi*. Ita (*Biblioth. Carmel.* tom. II. litt. S. N. LXV. col. 748.) Villiers; at non id perspecte, nec merito: ut enim sileam omnium pene scriptorum sensum ei, hac in re, adversari, non satis intelligo potuerit hymnus ille, Mantuano adhuc superstite, ejus nomine, in lucem emitti, ni fuisset ab eo reipsa lucubratus, quum præsertim hic primum titulus hymno illi sit adpositus (V. edit. Bonon. M.D.II. fol. CX.): *Baptistæ Mantuani Carmelitæ, Theologi, in Divi Alberti nativitate, hymnus pro restituta salute votum*. Ad hæc nonnihili faciendus videtur, qui, toto hoc hymno, se prodit, ipsissimus Auctoris N. stilus, veluti ex mutua ejusdem cum sapphico alio *ad Falconen*, aut epicò in D. Albertum (lib. *Fastorum* VIII.) collatione facile quis deprehendit. Cæterum neque erit, cur nos multum commoveat adlata ab adversariis conjectura: utcumque enim vetus fuerit antiphonarum, quæ modo recitantur, ac eorum, quæ nunc leguntur, responsoriorum usus; hymni tamen, quos ipsi canimus, nonnisi post annum M.D.XLIV. in N. O. Breviaria sunt relati: siquidem *Ordinale divinorum officiorum sacræ Religionis Carmelitarum decreto Capituli generalissimi celebrati Paduæ* 1532. &c. jussu P. Gen. Nicolai Audeth Venetiis editum M.D.XLIV. apud Nicolaum de Bascarinis, folio 91. verso, pro die S. Alberti, matutinis horis hymnum adsignat: *Hic pius prudens*. Ad laudes hymnum: *Jesu Redemptor*. Ad utrasque vesperas: *Adest natalis*. Hinc, qui primus de inserendo Breviariis Mantuani hymno cogitavit, est is fortasse Audethi successor Joannes Baptista de Rubeis, cujus mandato Breviarium prodiit Venetiis apud Lucam Antonium Giunta in 8., anno M.D.LXVIII., cujus exemplare habemus præ manibus, &, in quo laudatos Mantuani hymnos conspeximus, licet suppresso cl. Vatis nomine, quod, non ita multo post, adscribi cœptum: sic (antiquiora non vidi) Breviaria, quæ edi curavit P. Gen. Henricus Silvius, Baptistæ Mantuani nomen præseferunt.

(319) Tom. opp. II. fol. 287. Id, hoc loco, animadvertendum, in Mantuani operum chronotaxi, S. Honoratii Arelatensis antistitis vitam, quam,

Huic Summo Ecclesiæ Præsuli quum esset Mantuani insignis pietas, atque in gerendis rebus dexteritas satis perspecta, fuit ei idcirco valde semper acceptus, atque ab eo nedum inter Lateranensis V. Concilii Patres adscitus (320); verum & ad gravia alia passim munia adhibitus. Ea inter perhonorificum illud, quod « Apostolicus Legatus missus est ad » pacem inter Franciscum Galliarum Regem, & Mediolani Ducem conciliandam, Apostolicis Litteris diei XIII. » Julii, anno M. D. XV., ut ex Bibliotheca Urbini Ducis » patet, quæ in Vaticana adservatur. Codice signato M. D. » XII. pag. 40. » Uti post Patrem Villiers (321), adnotat Ventimiglia. Ea legatione, felici omine (322), perfunctus fortassis

citata sæpe Antuerpiensi editione, habes, nulla peculiari nuncupatoria præfixa, tomo II. mense Januarii foll. 256. 257. Augustino Grimaldi Episcopo Grassensi, non vero Leoni X., ut reliqui *Fastorum* libri, fuisse ab Auctore inscriptam; quum enim nonnisi, an. M. D. XV. exeunte, vel ineunte M.D.XVI., qui fuit ipsi supremus, eam, post reliquos *Fastorum* libros, absolverit, arbitratus est, non posse illam *Fastorum* libris aliis, alterius auspicio editis inseri, uti inseri vix equidem potuit; scilicet ad *Fastorum* calcem rejecta est post D. Sylvestrum, sed ante epilogum, in Lugdunensi ejusdem anni M. D. XVI. editione. Quod & post Ludovicum a S. Teresia (ch. CCLVIII. pag. 590.), adnotatum Patri Villiers (*Bibl.* tom. I. col. 234.). Ast vero, ut monebam, in Antuerpiensi editione, suo loco reposita est inter vitas reliquas Leoni X. nuncupatas.

(320) Quum ex nota 286. electus fuerit Generalis Ordinis Prior, anno reparatæ salutis M. D. XIII. XXII. Maii, patet eum etiam alterum fuisse ex iis, quos Leo X. eodem anno M. D. XIII. die III. Junii, ultra prælatos a Congregatione deputatos, elegit, qui interesse deberent particularibus ejusdem Lateranensis V. Concilii Congregationibus; nam eos inter censetur etiam *Reverendus Dominus Generalis Carmelitarum*. Apud Philippum Labbe, & Gabrielem Cossart (*Conciliorum* tomo XIX. col. 797. Venet. edit. in folio MDCCXXXII.).

(321) *Bibl. Carm.* tomo I. col. 240., Ventimiglia in Auctoris N. vita pag. 167. ubi tamen codicis illius non 40., sed 4. paginam, typographi, ut puto, errore, appellat, quamvis omnino est 40.

(322) Uti saltem conjicimus: inita enim exinde pax, atque percussum inter utrumque Principem amicitiæ fœdus, ceu liquet ex Francisci I. Galliarum Regis ad Mediolani Ducem Maximilianum Sfortiam epistolis a Joanne Christiano Lunig (*Codex Italiæ diplomaticus* tomo I. edit. Francofurt, & Lipſ. an. M. DCC. XXV. parte I. sect. II. classe I.) relatis, quarum prima, quæ ordine est XLIV. (ibidem col. 523.) gallice scripta, latine tamen sic prænotatur: » Tractatus inter Franciscum I. Galliæ Regem, & Maximilianum Sfortiam » Ducem Mediolani, causa Ducatus Mediolanensis, conclusi. d d 14. Octo- » bris an. 1515. » Alteri Latino idiomate exaratæ (N. L. col. 527.) hic est titulus: » Francisci I. Galliarum Regis diploma, quo Maximilianum Sfortiam » Mediolani Ducem, abolitis omnibus male contra se factis, in gratiam recepit, eique omnia bona mobilia, & immobilia, jura &c. restituit. d d. 8. » Martii. an. 1516. »

fortassis jam erat, quum Carmelitici Ordinis sui apologiam, so-
luta oratione, commentaretur, ni malis scriptam illam, anno,
ut creditum Villiers (323), M. D. XIII. quam Principi Emi-
nentissi-

(323) *Bibl. Carmel.* tom. II. col. 150. art. *Jordanus de Mantua*. Eam apologiam non pro tuendis Ordinis partibus, sed pro retundendo suorum adversariorum impetu, a Mantuano editam ratus, ut videtur, Paulus Jovius hæc habet, loco olim citato: « Octogenario major Mantuæ decessit non plane felix, » quum in extremo vitæ actu, defensionem contra criticos scribere cogere- » tur, qui ejus poemata obelisscis non inanibus misere confodissent. » At perperam hæc Nucerienfis Præsul. Quæ Mantuanus in sui defensionem scripsit, sunt: *Apologeticon in Magistophoros* (tom. I.). *Contra detractores* (tom. IV. pag. I., & seqq.), ac denique *Contra calumniatores* (tom. IV. pag. 57., & seqq.). Porro, quam scripsit *in extremo vitæ, defensio*, ea non est *Apologeticon*: editum enim illud prius, ac *Parthenices*, anno, ut habet Villiers (*Bibl. Carmel.* tomo I. col. 223.), M. CCCC. LXXXVIII. imo & antea (V. superius cap. V.) excusæ in lucem prodirent, quod priora Apologetici verba satis ostendunt: » Quoniam fortasse complures, inquit Fuscario, & Refrigerio suis Poeta N. » rei, ut mos est, novitate pellecti, etsi non perlegent, legent tamen Par- » thenicem nostram sub vestris jam jam nominibus edendam, ne in aliquem » malæ opinionis morbum incidant, volo quamdam salutaris antidoti synthe- » sim eorum mentibus admovere. » Sed nec esse potuit defensio illa *Epistola contra calumniatores*, qui videlicet non solent viris eruditis, scientibusque deesse (V. Theophilum Raynaudum, clausula operis: *Erotemata de malis, ac bonis libris* tomo operum XI. pag. 380. edit. Lugd. in fol. M. DC. LXV.): eam enim dedit Poeta N. fratri suo Ptolemæo, quum is pro illo apologiam meditaretur, unde, sub ejus initio, ita ipsum affatur: « Gratias ago, quod protectio- » nem meam tam benigne suscipias, & pollicearis te onus susceprurum re- » fellendi eorum maledicta, &, ut fratrem decet, fratri subvenias. » Eam autem apologiam moliebatur Ptolemæus, imo ultimam jam illi manum imponebat, anno circiter M. D. VIII., veluti ex supra (cap. I.) adlata Marii Æquicolæ ad Bardellonium epistola manifesto colligimus. Epistola vero *contra calumniatores* eam esse anteriorem, quam *contra detractores* scripsit, liquido, ut mihi videtur, efficias ex eo, quod illam *contra calumniatores* concludat asserendo nolle imposterum, quamcumque ei dicam insufferint obtrectatores, in arenam contra illos descendere: « Hæc est, inquit, hæc est voluntas Dei, » ut benefacientes obmutescere faciamus imprudentium hominum ignoran- » tiam. Hæc satis ad præsens generaliter dixisse: si quid vero ad singula ob- » jecta dici sit necesse, relinquo tibi totam hanc provinciam, quod litera- » rum peritia facit, ut possis, & fraterna charitas facit, ut velis. » Non igitur in vitæ extremo privatam sui causam oravit Mantuanus, ut nequicquam est a Jovio dictum, de cujus proinde in hanc rem verbis merito Mantuani illud (*Parthenices* II. lib. III.) occentat (*Biblioth. Carmel.* fol. 12.) Petrus Lucius:

Ludicra sunt levibus vulgo recitanda Poetis.

Interim laudatam ejus pro Carmelitico Ordine apologiam præ oculis habuisse videtur P. Alexander Fichet, dum iis illum accenset (*Bibliothecæ scientiarum* pag. m. 76.), qui Ordinum Religiosorum historias contexuerunt; nisi forte ad MS. Mantuani librum se referebat *De ortu, & diversitate Religionum* a Villiers laudatum (*Bibl. Carmel.* tom. I. col. 232. n. (a.)).

nentiſſimo Sigiſmundo Cardinali Gonzaga ejuſdem Ordinis, quod jam meminimus, protectori dicavit (324), cui perinde, aliquot ante annis, Tractatum ſacraverat, quem *De loco Conceptionis Chriſti* adverſus Petrum Lucenſem (325) fuerat lucubratus.

---

(324) Tomo IV. pag. 232.-- 243.

(325) Tomo eodem pag. 200.-- 215. Non de loco, quo Mantuanus ipſe fuerit conceptus, veluti (*Bibliotheque des Auteurs Eccl.* ſiecle XVI.) perperam ſcribit Dupin eam ob rem a Niceron (*Mémoires* &c. tome XXVII. pag. 124.), & a Villiers (*Bibl. Carmel.* tom. I. col. 229.) reprehenſus. Ejuſce interim quæſtionis Romam uſque delatæ exitum, hiſce prodidit verbis, Mantuanus ipſe (tract. cit. pag. 215.) « Dum hæc dictarem, ſupervenerunt literæ de » litis terminatione, &, ut mihi relatum eſt, non fuit ipſe Petrus condem- » natus; ſed, tali ordine, Judices proceſſerunt. Convocatis ex omnium Re- » ligioſorum Ordinibus viris Theologiæ peritis quæſtio fuit propoſita, & ad » dubium examinandum tempus aſſignatum. Demum, ſecundum reſponſa eo- » rum, lata eſt ſententia, atque ita Romæ, ſicut prius fuerat Mantuæ, da- » mnata eſt opinio; ipſe vero Petrus benigne abſolutus, atque dimiſſus. » Cui rurſus nihil hic detractum velim, præſertim, quum illum, & ſacris, & profanis literis inſignem ſanctiſſime & vixiſſe, & obiiſſe ſcribant Pennottus, Fabricius (*Biblioth. mediæ, & infimæ latinitatis* tomo V. lib. XV. pag. m. 264.), ac Joannes Dominicus Manſi, eruditis ſuis ad eundem Fabricium adnotationibus; ipſe autem Mantuanus (ibi pag. 214.) *Virum* eum appellet *modeſtiſſimum*.

CAPUT XIII.

CAPUT XIII.

OBITUS.

» QUEMADMODUM invitus ipſe ad Carmeli celſiſſimam » dignitatem evectus fuerat, ſic, triennio vix elapſo, eadem » ſe ſponte abdicavit, ut vulgo autumant Scriptores, tantæ » illi moli ſe imparem ratus, utque Deo, ſuiſque ſtudiis » liberius vacaret (326). Parum tamen abdicationi ſuæ ſu- » perſtes fuit; ſiquidem gravi morbo correptus Mantuano » in cœnobio diem clauſit extremum XIII. Kal. Aprilis, » anno reparatæ ſalutis M. D. XVI. ætatis ſuæ LXVIII. Ec- » cleſiæ clavum tenente Leone X. » Inquit, in ſupremi N. Antiſtitis vita, Marianus Ventimiglia, quocum in aſſignanda emortuali ejus die conſentiunt Daniel a Virgine Maria (327), Ludovicus a S. Tereſia (328), Petrus Niceron (329), alii: at XI. Kalendas Aprilis, fato eum ceſſiſſe ſcribit Graveſon (330), & ante illum Joannes Gerardus Voſſius, quorum opinioni domeſticorum illam prætuliſſe videtur Villiers (331), cui & Moreri, & poſt ipſum Ladvocat

(326) Hæc ſcilicet ex eorum ſententia diſputat Ventimiglia, qui Mantuanum generalatu ſe abdicaſſe reipſa exiſtimant, quorum tamen opinionem & ipſe inferius, & nos, poſt ipſum, explodimus.

(327) *Vinea Carmeli* n. 966. Qua deceſſerit infirmitate nullibi reperio; at ejuſmodi certe eſſe debuit, quæ cadaveris corruptionem minime importaret, ni forte ejus integritas ſupernaturali cauſæ, & quidem, uti ex nota 344. inferri poſſe videtur, probabilius eſt tribuenda. Verum hic ea meminimus, quæ dicta inferius, nota 349.

(328) Chap. CCLVIII. pag. 591.

(329) » Il mourut le XX Mars de l'année M. D. XVI. agé de LXVIII. ans, » & non pas de plus de LXXX. comme Jove l'a dit mal à propos. « (*Mémoires* tom. XXVII. pag. 109.), quo etiam nomine, Jovium ſuggillat, in Mantuani *Jugement* (loco olim cit. pag. 324.), Hadrianus Baillet.

(330) *Hiſt. Eccl.* ſec. XVI. colloq. V.

(331) *Bibl. Carm.* tom. I. col. 218.

cat (332), aliique adstipulantur. Emendandi igitur Vossius, & Graveson, quique eorum de Mantuani obitu epocham sequuntur.

N

(332) Sed & XIII. Kal. Aprilis defunctum illum scribunt Bollandistæ (tom. I. die V. Februarii. In *S. Agatha* prævii ad acta commentarii §. XV. n. 139.), Aubertus Le Miree (*In auctario* §. D.XXXIII. pag. m. 98.). Hinc frustra, anno ætatis LXXII. mortuum illum censuit Auctor epitaphii, quod ex Francisco Swertio (*In deliciis orbis terrarum*) ita exhibet (*Bibl. Carm.* tom. I. col. 219.) Cosmas Villiers.

D. O. M.

ALTER. HIC. IACET. A. MARONE. VATES
NATVS. MANTVAE. ET. IS. QVIDEM. POETAE
DIGNIOR. TITVLO. NISI. INCIDISSET
IN. FLVCTVS. VARIOS. SCIENTIARVM
QVO. MVSAS. COLVIT. MINORE. CVRA
PRIMVS. HIC. TAMEN. A. MARONE. NATVS
MANTVAE. COLVIT. POETA. MVSAS
ANDINOS. QVE. BIBIT. SACRO. ORE. FONTES

VIXIT. ANNOS. LXXII. NATVS. 1444.

Quod idem Mantuani sarcophagum, & a Freytag, absque ulla tamen epocha (*Apparatus litterarii* tomo II. notis ad §. XXCII. pag. m. 956.) relatum, sic Italica elogiorum Pauli Jovii editione (Venet. in 8. anno M. D. LVIII. pag. 128.), inepte scilicet, conversum legitur.

QVI. GIACE. IL. BVON. POETA. MANTOANO
A. VERGILIO. SECONDO. E. SARIA. STATO
FORSE. DI. LVI. PIV. CHIARO. E. PIV. LODATO
S. IN. ALTRO. POSTO. NON. AVESSE. MANO
MA. TRASCORSE. PER. VARIE. DISCIPLINE
ONDE. CON. LENTO. STVDIO. E. VIE. MINORE
CH. EI. NON. DOVEA. FECE. ALLE. MVSE. HONORE
PRIMO. (IN. MANTOA. PERÒ.) QVELLE. DIVINE
DONNE. DOPO. MARONE. EGLI. IN. PREGIO. HEBBE
E. CON. SVA. BOCCA. SACRA. L. ONDA. BEBBE
DE. LE. FONTANE. ANDINE

tur. Sed & mendum videri possit, idemque insignius, illorum, qui Mantuanum generalatu se abdicasse tradunt: etsi enim ultro illud, ac libenter concedimus invitum illum ad ministrandam Rem Carmelitarum publicam accessisse, nec, nisi, ut Dei nutibus obsequeretur, latam adeo capessivisse provinciam, ac tantum in se oneris suscepisse, veluti & nimium perspecta Auctoris virtus, & aperta ea de re Danielis a V. Maria (333), Ludovici a S. Teresia (334), Villiers (335), Ventimiglia (336), Moreri quoque (337), ac continuatoris Claudii Fleury (338), aliorumque testimonia clare satis evincunt; quominus tamen generalatum abdicasse credam gravis obstat Mariani Ventimiglia conjectura: eo defuncto, inquit Vir cl. (339) « Eo defuncto, Pontifex Leo » X. duo Pontificia Brevia edidit. Primum sub die XXX. » ejusdem mensis Martii, quo Generalem totius Ordinis Vi- » carium Joannem Baptistam de Parma instituit . . . . . . » Ex quo sane aperte infertur, quam valde vapulet Posse- » vini, aliorumque opinio, qui autumant Baptistam Man- » tuanum, extremis vitæ suæ annis, ac tertio post genera- » latus adeptionem, munere illo se abdicasse. Siquidem, si » id verum esset, cur, post ejus obitum, Generalis Vica- » rius, qui Religionem regeret, foret destinandus? Præter- » quamquod idem Pontifex Baptistam, in suo Brevi, ad » extremam usque vitam Generalem Ordinis Priorem ad- » pellat; inquit enim: *Quum quondam Baptista Mantua-* » *nus, dum viveret, totius Ordinis Fratrum Beatæ Ma-* » *riæ de Monte Carmelo Prior Generalis nuper fuerit vita* » *functus*. Et paulo post, per Mantuani obitum, Religio- » nem sine Præsule dicit: *Et ne sine capite existat*, Gene- » ralem instituit Vicarium. Igitur ipse solus, quoad vixe- „ rit,

(333) *Vinea Carmeli* n. 966.
(334) Chap. CCLVIII. pag. 591.
(335) *Bibl. Carmel.* tomo I. col. 218.
(336) *Hist. chronol.* in ejus vita.
(337) *Dictionnaire* loco olim cit., ubi sic de Mantuano: « Fut obligé d'ac- » cepter la charge de Général même. »
(338) *Hist. Eccl.* liv. CXXIV. n. CXXXIX.
(339) Loco nuper cit.

» rit, supremus Ordinis extitit Præfectus. Verum tamen » est Baptistam de Parma, vivente adhuc Mantuano, Vi- » carium Generalem quidem fuisse, ut ex eodem Brevi » colligitur; at non totius Ordinis, & absolutum; sed Prio- » ris tantum Generalis, & ipsi subjectum ab eodem Romæ » in sui locum suffectum, dum ille morbo forsan prægra- » vatus in patrium secessit cœnobium, ubi diem supremum » obiit.

» Altero vero Brevi, die VII. Aprilis ejusdem anni, edi- » to, S. Pontifex Mantuano Conventui assignat, atque unit » cuncta bona, ac pecuniam a Generali, post mortem, re- » licta, quocumque jure non obstante, quod super illis ha- » bere quomodolibet possent sive Religio, sive alii Man- » tuanæ Congregationis Conventus. Prodiit autem illud Bre- » ve, postulante Sigismundo Cardinali Gonzaga Mantuano, » atque Ordinis protectore. » Hactenus Ventimiglia (340), qui forte id jure a nobis exigat, ne depositum a Baptista Mantuano generalatus officium arbitremur (341).

---

(340) Citatum prius illud Breve, quod incipit: *Cum, sicut accepimus, quondam Baptista Mantuanus*. extat *Bullar. Carm.* tom. I. pag. 457. aliud vero, cujus idem fere initium: *Cum sicut accepimus, quondam Baptista Spagnolus*. ibidem reperias pag. 458.

(341) Quidni ergo asseruerim minus recte illud a Niceron scriptum (*Mémoires* tom. XXVII. pag 108.) « Ayant été élu Général de tout l'Ordre en » M. D. XIII. dans un chapitre général, qui se tint à Rome, il tacha d'éten- » dre la Reforme sur tous les Convens; mais voyant qu'il ne pouvoit y » réussir il se dégouta de sa dignité, & y renonça en M. D. XV. pour se » donner plus librement aux belles-lettres, qui faisoient son amusement, & » sa délice. » Erravit hoc ipsum, si tamen errasse dicendus (*Storia della letteratura Italiana* tom. VI. parte II. lib. III. cap. IV. §. XX. pag. 229.) eximiæ ceteroquin eruditionis vir cl. Tiraboschi.

 CAPUT XIV.

CAPUT XIV.

PRÆCLARORUM VIRORUM DE MANTUANO TESTIMONIA,

AC BREVIS ILLIUS OPERUM CENSURA.

» LE Ciel, & la Terre, inquit Ludovicus a S. Teresia » (342), conspirerent, après sa mort, a rendre des témoi- » gnages honorables des mérites de cet Homme. Le Ciel » en ce, qu'il a conservé jusqu'à présent son corps incor- » rompu, & sans lésion aucune, comme on voit au dit » Convent: La Terre en ce, que Féderic fait l'an. M. D. » XXX. (343) premier Duc de Mantoue par l'Empereur » Charle cinquieme, fit eriger dans la plus belle place de » la Ville un arc triomphal, sous le quel sont posées les » statues de Virgile, & du Mantouan faites de marbre » avec cette inscription:

ARGVMENTVM. VTRIQVE. INGENS.
SI. SECLA. COIRENT.

Primum

(342) *La Succession* &c. chap. CCLVIII. pag. 591.

(343) Licet antea Dominus, tunc primum tamen *Ducis* titulo a Carolo V. decoratus. V. Muratori (*Annali d' Italia* tom. X ad an. M. D. XXX.), Franciscus Haraeus (*Annalibus Ducum, seu Principum Brabantiæ* tomo II. in Carolo V. ad an. M. D. XXX. pag. m. 583.)

Fridericum hunc innuere debebat, & fortassis volebat optimi ingenii vir Joannes Baptista a S. Alexio, dum scriberet Mantuani obitu, & Summum Ecclesiæ Pontificem Leonem X., & Romanorum Imperatorem, Austriæque Principem Fridericum mœrore affectos (*Compendio istorico* &c. sess. V. cap. IV. pag. 224.). Sane Romanorum Imperator Fridericus III. ab anno jam M. CCCC. XCIII. circiter, sublatus fuerat, cujus successor Maximilianus I. Imperium tenuit ad annum usque M. D. XIX. Videsis inter alios Eliam Reusnerum (ΒΑΣΙΛΙΚΩΝ. parte I. In stirpe Pharamundana. Ecphrasi Rami IV, stemmatis Habsburg. pag. m. 37.) &c.

Primum illud de incorrupto Mantuani cadavere nostri omnes affirmant, ex quibus sic, cit. Auctoris N. vita, eruditus Ventimiglia: « Cum fama, & odore sanctitatis, vita, di- » scessit, ejusque corpus in Mantuano suo Templo condi- » tum est, ubi decenti tumulo adhuc integrum, & incor- » ruptum, magna cum veneratione, adservatur, ut egomet » vidi, anno M. DCC. LX. » (344). Hisce igitur omnibus attentis, uti &, quibus vivens floruit, virtutibus, factum est, ut *Venerabilis* titulo, passim ab Auctoribus appellaretur, eumque laudatus Ventimiglia inter Venerabiles pietate Viros recensuerit, suo *Il sacro Carmelo Italiano* (345). Sed & Daniel a Virgine Maria (346) inter *magnis virtutibus insigniores* ipsum collocat. Raynaudus autem (347) Mantuanum

(344) » Communi Fratrum sepulchro conditus, post multos annos, inter » aliorum defunctorum corpora sanie, taboque consumpta solus integer, cla- » rus, nitens, ambrosiam, nectareumque odorem fundens, non absque san- » ctitatis opinione, repertus est. Quæ res maxime movit populum, ut com- » muni ære, nitidiori (ut hodie pie conspicitur) sepulchro extructo claude- » retur. » Inquit *Biblioth. Carmel.* fol. 12. P. Lucius Belga, cujus postrema verba de extructo, communi ære, sepulchro exscripsit (*Speculi Carmelit.* parte II. n. 3429.) Daniel a Virgine Maria: ut adeo non passim accepto, sed, peculiari quodam sensu, cineres ejus *sacri* appellari posse videantur, sarcophago, quod ex *Deliciis orbis terrarum* Francisci Swertii allegat (*Biblioth.* tom. I. col. 219.) Cosmas Villiers.

D. O. M.

MANTVA. ME. GENVIT. TENVIT. QVOQVE. MANTVA. SACROS.

NVNC. MEA. NVNC. CINERES. MANTVA. CHARA. TENET

Ductum hoc videtur ex illo in Virgilium, quod refert Ferettius, Bonada, alii:

MANTVA. ME. GENVIT. CALABRI. RAPVERE. TENET. NVNC

PARTHENOPE. CECINI. PASCVA. RVRA. DVCES

(345) Lib. II. cap. II. §. IV.
(346) *Speculi Carmel.* parte II. NN. 3427. 3428. 3429.
(347) *Scapularis Partheno-Carmelitici* parte I. cap. IV. §. IV. n. 72.
Adjungi his posset Antonius Maria Perotti, qui P. Bartholomæum Fanti, ac N. Auctorem dicit: *L' uno, e l' altro per santità di vita commendatissimi*.

tuanum laudat inter Carmelitas doctrina, pietate, gratia miraculorum conspicuos. *Beati* vero nomine illum decorat N. Joseph a Jesu (348). Quamvis dicta hæc accipias, sensu a fel. rec. Urbano VIII., nec non a sacra universalis Inquisitionis Congregatione permisso XIII. Martii M. DC. XXV., V. item Julii M. DC. XXXIV. (349).

§. I.

DE RE EJUS POETICA.

QUAM sibi Mantuanus pepererit eximiæ eruditionis, ac poeticæ artis gloriam, quantaque, Apollineæ præsertim facundiæ laude inclaruerit, ut alia bene multa ostendunt præclarorum virorum eam in rem testimonia; tum illud, non infimo loco, habendum existimem, quod ex statua illi a Friderico Mantuæ Duce, ut vidimus, erecta possit desumi. Ejus autem, ut Nostros omnes prætercam, meminere Maffei, Graveson (350), atque ipse etiam Jovius (351) vocans tamen

---

Oratione habita comitiis Mantuanæ Congregationis XIII. Maji, anno M. DCC. LXVII. In Mantova per l' Erede di Alberto Pazzoni, in 4. pag. 30. nota ultima. Sed neque hic omittenda, quæ typis edita sunt, libello supplici ad N. O. PP. in comitiis generalibus, anno M. DCC. LVI. Cesenæ congregatos, pro causa B. Angeli Mazzinghi prosequenda: « . . . . . . Providum, » ac saluberrimum consilium est promovendas apud Sanctam Sedem, in præ» sentiarum, assumere causas Beatorum, qui nimirum publico, & immemo» rabili cultu modo gaudent, prout sunt B. Archangela Tridinensis, B. Joan» na Scopelli, B. Francisca Amboise, B. Baptista Hispanioli, B. Bartholo» mæus Fanti, B. Jacobus Cravacoriensis . . . . ; » &c.

(348) *Istruzione intorno al sacro abitino* cap. II. qu. V. R. I.

(349) Præsertim quod ejus attinet incorruptionem; non enim incorruptio quæcumque miraculosa. Adisis Benedictum XIV. *De Servorum Dei beatificatione, & Beatorum canonizatione* libro IV. parte I. cap. XXX.

(350) *Hist. Eccl.* sec. XVI. colloq. V.

(351) Elogio LXI.

Quamquam, si recte eam epigraphen, ut exponenda est, interpretemur, nemini haud penitus infrunito ridenda putabitur comparatio illa. Audiatur, qui universam hanc rem exponit dilucide Agnellus Scipio Maffei (*Annali di Mantova* lib. XI. cap. VI. pag. 848.), ubi hæc de Mantuæ Duce Francisco: » La gloria delle sue armi, ed azioni, è celebrata senza fine da tutti gli Scrit-

men illam *piam hercle, si non ridendam comparationem*. Verum, etsi eorum opinione satis abludimus, qui Mantuanum Virgilio aut æqualem (352) habuere, aut illo etiam meliorem (353); haud tamen ægre illud audimus, Vatis N. poemata, ceu *Divina* habita fuisse ab emunctæ naris, gravissimique judicii viris, Joanne Pico Mirandulano (354), ac

---

» tori famosi di quel tempo, e presso S. Francesco fu scolpita la sua imma- » gine tra quella di Virgilio, e di Battista Carmelitano con questo verso

» ARGVMENTVM. VTRIQVE. INGENS. SI. SECLA. COIRENT

» volendo inferire, che non minor Eroe, ed argomento di essere cantato » per Virgilio sarebbe stato del Trojano Enea il Marchese Francesco, che » pure fu il soggetto celebrato da Battista Carmelitano rarissimo Poeta, se » il secolo di Francesco si fosse congiunto con quello del famosissimo Vir- » gilio. » Ubi haud satis mirere, ullam a Jovio reperiri potuisse inter utrumque Vatem, quæ ridenda sit, comparationem.

(352) Joannes Trithemius (*De laudibus Carmelit.* lib. II.) Mantuanum esse prosa Ciceroni, metro autem Virgilio æqualem definit. Quo se referens Labbe (*Diss. hist.* ad Robertum Bellarminum *De Scripp. Eccl.* tomo illius opp. VII. pag. m. 542.) scribebat de eodem Mantuano: « Consule Joannem Tri- » themium, ex cujus encomio hæc, dubio procul omni, obliteranda: *qui* » *metro Virgilium, Ciceronem prosa æquat, ne dicam superat*: sunt enim falsissi- » ma iis, qui gustum aliquem latinitatis habent, licet ingenium ejus copio- » sum, & mira in pangendis carminibus facilitas, aliæque dotes satis com- » mendari nequeant. »

(353) » Battista Mantovano celeberrimo Poeta, le opere di cui lo dichia- » rano superiore a Virgilio. » Inquit Joannes Petrus de Crescenzj (*Presidio Romano* lib. III. parte II. narraz. II. n. 5.). Pariter N. Lucius Belga (*in Biblioth. Carmel.*), & ante ipsum Vir alias doctissimus, Vatesque idem cl. Joannes Franciscus Picus (*De studio humanæ, & Divinæ philosophiæ* lib. I. cap. VII. pag. m. 21.), Poetam N. utpote Christianum Virgilio, ethnico scilicet Vati præferri oportere existimant: « Sed non Religionem nunc spectamus, verum » artem poeticam. » Inquit scitissime Joannes Gerardus Vossius (*De historicis latinis* lib. III. cap. XI. pag. m. 665.).

(354) » Olim ad te, optime Pater, non scripsi, sed interim legi, quæ scri- » psisti, divina scilicet, atque sanctissima illa tua poemata, in quibus ea re- » rum majestas, is splendor est eloquentiæ, ut certatim in illis palmam sibi » vendicare verba, atque sententiæ videantur. Felix, qui velis optima, ea- » dem possis. Felices nos, quibus non solum legere, quæ scripsisti, sed etiam » te amare, te videre, te alloqui datum est. Dives hic mihi materia, & » quæ non epistolam, sed justum volumen impleat, si evagari me in laudan- » dis tuis poematis vel imbecillitas sineret nostra, vel pudor tuus. Hoc unum » dixero delectari me adeo lectione tuorum carminum, ut fere quotidie, » quum me vel tædium, vel fatigatio cœperit, in illa, quasi in hortum de- » litiarum, solitus sim secedere, unde animo tanta semper oboritur voluptas, » ut nihil cupiat magis, quam iterum fatigari, ut iterum recreetur. » Joannes Picus Mirandulanus, epistola ad Baptistam Mantuanum Carmelitam (opp. ejusdem Pici pag. 368. edit. Basil. in fol. M. D. LXXII.).

ac Philippo Beroaldo (355), quibus fortasse, & Jovianus Pontanus (356) adjungendus est, & Joannes Franciscus Picus prælaudati Joannis Pici nepos eruditissimus (357), Erasmus

(355) « Perlegi nuper divina divini Baptistæ Carmelitæ poemata, quæ evi- » denter ostendunt parentem rerum naturam, in progenerandis poeticis inge- » niis, haudquaquam decoxisse, Mantuamque nobis alterum Maronem ex Pa- » lingenesia Pythagorica reddidisse. Equidem Vates omnes priscos adoran- » dos puto, maximeque Virgilium, cui hic noster proximus, longo quidem » intervallo, sed tamen proximus, in quo ingenium copiosum, & mira » doctrinæ multijugæ abundantia exuberat. » Philippus Beroaldus de Man- tuano Confessario suo (ut Beroaldus ipse, eadem hac epistola, scribit) epi- stola ad Hieronymum Carmelitam. (opp. Mant. tom. III. nec non apud Vil- liers *Bibl. Carmel.* tom. I. col. 237.)

Ad hæc interim, eademque, ut mihi quidem videtur, haud satis bene in- tellecta respiciebat fortassis Marcus Guasco, dum (*Cronica* fol. 340. edit. Venetæ in fol. M. D. LIII.) scriberet: « De la famiglia de Spagnuoli nacque in » Mantoua Battista de l'Ordine Carmelitano gran Teologo, gran Poeta, e » ne l'altre buone littere molto dotto. Fu in questi tempi in tanta stima, » che alcuni, che tengono de l'anima l'opinione Pitagorica, dicono hauer » hauuto costui nel corpo quella istessa anima c' hebbe nel corpo Vergilio » suo compatriota. » Videsis & notam 140.

(356) Ait is (*Epistola* Auctori N. data Kal. Juniis M. CCCC. XCIX.) ejus- modi fuisse Mantuanum, « quem latinæ Musæ non memorabilem modo, ve- » rum maxime etiam admirabilem & nostris faciunt, & futuris facturæ sunt » sæculis » (opp. Mant. cit. nuper tomo III. initio uti, & laudato nunc nunc loco, Villiers.) Quinimo Pontanus, ut ait de ipso, in Mantuani *apologia* (opp. Mant. tomo IV. pag. 116.), frater ejus Ptolemæus: « Erat . . . . Poeiæ » N. sic addictus, sicut constat ex ejus epistolis, ut eum loco Numinis ha- » bere videretur. »

(357) Dicit is Poetam N. *Mantuæ spem alteram* (lib. I. *De studio divinæ, & humanæ Philosophiæ* cap. VI. pag. 18.), quin & tanti illum faciebat, ut, quæ ipse alias doctissimus scriberet, hæc Auctori N. corrigenda, atque elimanda consignaret: « Opusculum quoque nostrum heroico carmine paulo ante com- » positum ad te perferendum obtuli (Ptolemæo fratri) . . . . . alia missurus, » & majora, ubi cognovero hoc idem a te, jure amicitiæ, & perlectum, & » castigatum. » Inquit ille, epistola ad N. Auctorem (lib. *epist.* IV. pag. m. 1359.), cui, quum hæc respondisset Mantuanus (epistola, quæ extat inter illas Pici, eodem lib. IV. eadem pagina 1359.) « Poema, quod religiose, elo- » quenterque, & docte conscripsisti, neque laudare, neque admirari satis » possum . . . . » Respondit Picus, epistola altera (eodem lib. IV. pag. 1360. & seqq.), qua hæc habet, inter alia (pag. 1361.): « Rediit ad nos Poema » nostrum . . . . . laude . . . . . cumulatum . . . . optassem equidem, » ut ipsum quoque pupugisses, quo illæsum potuisset egredi. » Pergit inde, eadem hac epistola, aitque (seq. pag. 1362.) « Aveo, quæ nuper scripsisti, » perlegere, & quæ mihi Ptolemæus frater recentes elucubrationes a te per- » scriptas affirmavit, magna cum delectatione cernere, vicissimque, si id pla- » cuerit, mittemus nostra permutantes: Χρύσεα Χαλκείων, ἑκατόμβοι ἐννεα- » βοίων. Quod ut facias quæso: & quamquam Χρύσεα daturus es; tamen non » est timendum, ut φρένας ἐξέλετο Ζεύς. Carpi XI. Kal. Sextilis, anno M. » D. V. » Adisis & superiorem notam 353.

Erafmus quoque vir ille κριτικώτατος (358), Jacobus Wimphelingius, Elias Capreolus (359), quofque ante appellavi-
O mus,

(358) Malim, inquit Defiderius Erafmus: « Malim hemiftichium Mantuani, » quam tres Marullicas myriadas. » Epiftola ad Wimphelingium Bafiieæ data M. D. XVII. die III. Februarii, quam ineditam fcribit De la Monnoye; etfi fatetur non ideo fe exiftimare illam apocrypham (ad. Baillet *Jugement* &c. tom. IV. n. 1244. pag. 321. nota I.) quin & illud obfervat (ad N. 1247. pag. 327. nota I.) ipfum de Mantuano judicium tuliffe ex laudato Erafmo eruditum Konig. (adifis iftius *Biblioth. vet.*, *& novam* lit. M. pag. 504. editionis Altdorf. M. DCC. LXXVIII.) Hac autem in re, etfi acute illud obfervatum videtur eidem Baillet (ibi N. 1247. pag. 326.), potuiffe illa ab Erafmo dici, non, ut extolleret Mantuanum, fed ut Marullum deprimeret; fi tamen, quæ hic recurrunt, circumftantias attendiffe iibeat, id jam videri poterit fatis improbabile, quum amico viro fcriberet Erafmus de Mantuano optime equidem fentienti, penes quem adeo nullius plane fuiffet roboris inftituta ab Erafmo in Marulli contemptum comparatio. Quam autem egregie, quam alte de Mantuano fentiret Wimphelingius vel exinde conjeceris, quod, epiftola Argentorati Kai. Maji M. D. XVIII. Matthiæ Schurerio data, vehemens eidem aperuerit, quo ipfe æftuabat, defiderium, aliquando fcilicet obtinendi, ut, qui apud Chriftianos erant latinarum litterarum antecelfores, Tibullo, Propertio, Catullo, Lucretio item, Marullo, idque generis falacibus Poetis dimiffis « Baptiftam Mantuanum in libris faftorum lectu digniffimum . . . . . » fuis difcipulis interpretarentur. » Confer, quæ fuperfunt, hujus epiftolæ reliqua apud Villiers (*Biblioth.* tom. I. col. 238.). Quamquam nimis illud quidem apertum eft, fi modo non Religionem, fed carmen fpectemus, aureæ ætatis Scriptores terendos manibus, informandæque latina lingua juventuti proponendos. Cæterum Erafmus non demiffe adeo de Mantuano fentire fatis, *Ciceroniano*, ut ipfe vocat, *Dialogo* oftendit, quo loci, Poetam N. ipfi prætulit Actio Sincero Sannazaro. Quod Erafmi judicium notavit & Floridus *Lectionum fubcifivarum* lib. III. capite VI. apud Janum Gruterum *Lampadis*, five *Thefauri critici*, tomo I. *Syllogæ* V. pag. m. 1200. Quinimo Auctorem N. tanti demum faciebat acerrimi vir ingenii, ut (*Epiftol.* vol. II. epift. CCCXCV.) afferuerit fore aliquando, ut Mantuanus N. vix non Virgilio æquiparandus haberetur. Miratur, fcio, hoc Erafmi judicium (loco olim citato) cl. Tirabofchi; at illud faltem mecum ipfe inferat non adeo levem, enervatum, incomptum fuiffe Mantuanum, ut non plurimi eum fecerint Viri ingenio, eruditione, ac rerum delectu fpectatiffimi. Interea Baillet fufpicionem illam fuam omnino inde exfufflari intelligat. Ea autem Erafmi ad Wimphelingium epiftola, quam inter illius opera anecdotam fcribit De la Monnoye, quamque nuncupatoriæ tomi II. opp. Mantuani Cuperus attexuit, hujufmodi eft.

» Vivimus, valemus, tui meminimus, te amamus omnes, &, fi tuo fiat » commodo, adventum quoque tuum expectamus. Novum Teftamentum jam » ad metam properat. Hieronymus belle procedit. Demiror judicium Sapidi. » Juro, quifquis is fuit, qui hoc illi perfuafit, nihil illo ineptius. Malim he» miftichium Mantuani, quam tres Marullicas myriadas. Cura, ut revalefcas, » & podagram unacum fcabie profliges. Scripferam Abbati Volfio, verum » epiftola periit, nefcio cujus culpa. Scripfi ne querereris me non fcripfiffe. » Bene vale. Salutat te cœtus omnis doctiffimus, me excepto, tuique amantiffimus, me non excepto. Bafileæ, poftridie Purificationis, anno XVII. (fubaudi M. D.)

(359) Audivimus illum (nota 140) de Auctore N. fcribentem: « Virtute » poetica fynchronos omnes, ex antiquis etiam complures a fe longe re» liquit. »

mus, aut laudabimus infra sane plures, ut recte illud jam inde effeceris, Mantuanum alterum saltem ex iis censeri posse, de quorum inscribendo epitaphio disserens vir in id genus rebus maxime audiendus Jacobus Pontanus (360): « Multum, ait, valebunt in hisce epitaphiis comparationes. » Ut, si in Poetam scribas, eum conferas Ovidio, Pro- » pertio, Tibullo, Catullo, Virgilio, Homero, Orpheo, » ipsi Apollini . . . . Exaggeranda uniuscujus- » que in suo genere eruditio . . . . . Si quis libros edide- » rit, commendandus labor, laudanda Scriptoris beneme- „ rendi de posteritate voluntas. „ Equidem non illud abnuerim Mantuani carmina visa quibusdam flaccidiora, potissimum, quod, ut Lilius Gyraldus (361), atque post ipsum Fleuryanæ Historiæ Continuator (362) observant, nimios plane versus extemporanea abusus facilitate conscripserit; sed enim præterquam est Mantuano censura illa cum optimis alias Poetis Lucano, Silio, Statio, ut Ravisius Textor (363) adnotabat, communis: illud negari haud potest, quod

---

(360) *Poeticarum Institutionum* lib. III. cap. XVIII., quod prænotatur: « De » epitaphio Sanctorum, Religiosorum, Eruditorum, ac Sapientum » Sic Franciscus Roseti Veronensis Poeta nedum Virgilio a Monembasiensi Episcopo Arsenio prælatus est; verum & ipsi fere Homero a Reniero antepositus. Conferatur Scipio Maffei *Verona illustrata* parte II. lib. IV. col. m. 206. Sic etiam Mantuanus *Carmine ad Hermolaum Barbarum* Cortesium Musæo æquiparat.

(361) Dialogo I. *De Poetis sui seculi*. Gyraldum Mantuano, hoc loci, uti & viris aliis longe spectatissimis paulo injurium agnoscit (*De erroribus magnorum virorum* cap. VIII. pag. 121.) Leo Allatius. Sed & ægre fert Mantuani editor Cuperus (*Dedicat.* tom. I.) Politianum a Gyraldo Poetæ N. prælatum: « Nam » quod ad eruditionem pertinet, non video qua in re Mantuanus Politiano » cedat . . . . Quod vero ad dicendi facultatem pertinet, parem, mea » sententia, in tam diverso dicendi genere, laudem videntur mereri posse. » Politianus enim angustiore, verum altiore alveo ingentem aquarum vim tra- » hit, Mantuanus latius exspatiatur: fluit ille plenior, hic fertur rapidior, » atque (quod erat Longolii de Budæo, & Erasmo judicium) in Politiano » plus nervorum, sanguinis, spiritus, in Mantuano plus carnis, cutis, colo- » ris, agnoscere est: in illo plus diligentiæ, in isto plus facilitatis: ille om- » nia utilitati, hic plurimum delectationi tribuit: pugnat ille cura, ingenio, » gravitate, dignitate, hic Mantuanus subtilitate, lenitate, jucunditate, ad » victoriam contendit. »

(362) Liv. CXXIV. n. CXXXIX.

(363) Epist. XLI.

Scimus, & hanc veniam petimusque, damusque vicissim.
Horat. *ad Pisones*.

quod est ab eodem laudati Fleury Continuatore animadversum, plura esse ex ejus carminibus recte, nitide, eleganter exposita, atque adornata; ut adeo æquo severius censoriam in illum virgulam Aristarchi hi nostri, Jovius præsertim, Julius Cæsar Scaliger (364), Hadrianus Baillet (365), Bernardus Fontenelle (366), atque Franciscus Xaverius Quadrio (367) exercuerint, quorum auctoritate ne quis forte, æquo plus moveatur, illorum hic criminationes summatim perstringo. Illud igitur Mantuano improperant, quod Sanctarum Virginum loco Hamadryadas habuerit, profanæ poeseos fabulas, ac mythologica adinventa sacris carminibus suis ultra, quam dici possit, frequenter admiscuerit, ac studiose nimis sit consectatus. Quam rem etsi satis & ipse animadverto, nolim tamen jus sibi quisquam assumat omnia idcirco illius scripta improbandi, ipsumque traducendi ineptum, battologum, ac levem musopattagon: quamquam

 enim

Scimus jure illud interdum de Mantuano effari nos posse, quod olim Scaliger (lib. VI. *Poetices*, qui *Criticus* dicitur cap. IV. pag. m. 788.) « Dummodo scribat, quod in mentem venerit . . . . susque deque habet. » Grave nimirum incommodum, quo ii utique esse deberent immunes, qui Appollineæ inhiant lauro, ut enim recte est a Berruyere scriptum (*Les caracteres* chap. I.) « Il y a des certaines choses, dont la médiocrité est insupportable: la poësie, la musique, la peinture, le discours public. » Unde, ut subdit (ibidem chap. XI.) « Les Peintres, les Musiciens, les Orateurs, les Poëtes, tous ceux, qui se mêlent d' écrire, ne devroient être capables que d'émulation. » Hæc, inquam, non nescimus; at illud contendimus, quod, ut vel Jovius ipse fateri debuit: « Carmelitæ satis ad laudem fuit, quod per quindecim secula neglectos a civibus Andinos fontes salubriter ebiberit. » Quod certe quanti ei stetisse debuerit prudens rerum æstimator intelligat; licet rursus est id ingenue fassus Mantuanus: « Poema omne carptim composui, cursim absolvi. » (*Contra calumn.* pag 80.), ex quibus tamen nolim inferret Niceron (*Mémoires* &c. tome XXVII. pag. 109) « que le jugement, & le gout ont toujours manqué aux ouvrages de Mantuan. » Nam *opera ipsa satis respondebunt*, ut idem Mantuanus (ibidem seq. pag. 81.) adversus illos scribebat, qui ei crimini vertebant, quod cyclico olim scriptori Venusinus (*ad Pisones*):

Parturient montes, nascetur ridiculus mus.

(364) Cit. *Poetices* lib. VI. cap. IV. Eam Scaligeri in Mantuanum, virosque alios clarissimos petulantiam stomachatur Leo Allatius *De erroribus magnorum virorum* cap. VIII. pag. m. 133.

(365) *Jugement des Sçavans* tom. IV. edit. in 4. n. 1247.

(366) *Discours sur la nature de l'eglogue* pag. m. 154.

(367) *Della storia, e della ragion d' ogni poesia* vol. II. lib. I. dist. II. cap. VII. particella I.

enim refugere id genus scribendi more Christianæ poeseos indolem summi aliquando hujusce artis magistri Muratori (368), Rapin (369), Racine (370), Rollin (371), Triveri (372), aliique definierunt; scitum illud tamen, quod est ab eodem quoque Rollin, a Triveri laudato, a Joanne Vincentio Gravina (373) adnotatum, fuisse id, ætate illa, non Vatum equidem, sed imo ipsius, quo vivebant, seculi vitium, quo adeo & Hieronymus Vida lapsus est, & vehementer peccavit, si tamen peccasse dicendus Sannazarus (374); quorum proinde nemo non recte Ovidianum illud usurpet (375):

Si

(368) *Della perfetta poesia* lib. I. cap. XXI.
(369) *Réflexions sur la poëtique en particulier* §. XIII. Œuvres tom. II. pag. m. 151.
(370) *La Réligion poëme*. Préface.
(371) *De la maniere d'enseigner, & d'étudier les Belles-Lettres* tom. I. liv. II. chap. I. art. IV. Menzini A. P. lib. IV.
(372) *Ragionamento intorno la poesia* tom. I. op. *La Redenzione*.
(373) *Della ragion poetica* lib. I.
(374) Cæterum Scriptor cum primis doctus, atque in illo rerum genere pro millibus unus Boileau Despreaux, postquam dixisset (*L'art poëtique* chant. III. v. 217. 218.).

Ce n'est pas, que j'approuve en un sujet Chrètien
Un Auteur follement idolatre, & payen.

subdit illico adversus eos, qui vel in profanis rebus, cujusmodi certe sunt Auctoris N. eclogæ, Mythologia uti nos posse negant:

Mais dans une profane, & riante peinture
De n'oser de la fable employer la figure,
De chasser les Tritons de l'empire des eaux,
D'ôter a Pan la flute, aux Parques leurs ciseaux,
D'empêcher, que Caron dans la fatale barque
Ainsi, que le Berger ne passe le Monarque,
C'est d'un scrupule vain s'allarmer sottement,
Et vouloir aux lecteurs plaire sans agrement.

Quinimo « Sebbene lo Scrittore Cristiano, inquit Jacobus Mazzoni (*Difesa » di Dante* lib. III. cap. XLVIII.) in soggetto religioso deve a più potere » fuggire di riportare quelle favole de' gentili, che contengono disonestà, e » sono contrarie a' buoni costumi, quando non lo faccia per condannarle, » e ributtarle: non può nondimeno giustamente riprendersi, se con favole » oneste nel senso letterale, e utili nell'allegorico volesse invitare, e spronare i lettori a vivere bene, e beatamente. » Quod Mazzoni judicium &, præfatione ad opus: *Dio, Sonetti, ed Inni di Fra Gio. Batt. Cotta*. libentissime approbat Justinianus Pagliarini, quorum fortassis auctoritas, etsi non litem dirimit, certe adversarios fere etiam auctoritate pugnantes haud penitus juvat, sed & Muratorius conferatur loco citato.
(375) *Tristium* lib. IV. dist. I.

Si quæ meis fuerint, ut erunt, vitiosa libellis;
Excusata suo tempore Lector habe.

Uti & eorum nemini non Horatianum istud occentem (376):

Sunt delicta tamen, quibus ignovisse velimus.

At pergit Xaverius Quadrio (377), Mantuani Amintam ejusce ingenii, quod plane ab agresti pastorum more abhorreat, inconsulto nimis depingi, veluti, quum asserere fingitur haud ullam manere, post funera, vitam: sed enim, quam illi merito hic ea reponeret Ravisius Textor, quæ objiciebat olim (378) calumnianti Mantuanum, quasi crapulam, ac temulentiam approbasset, dum in *Fausto* septimum etiam haustum non denegabat: " Perpendas velim, » inquit, priusquam quicquam crudum, & impræmeditatum evomas, quemnam pastorem his verbis inanibus effutientem induxerit. » videlicet, ut iis occurramus, quæ sunt a Quadrio objecta, legisse debebat Vir certe eruditus, quæ de eodem Aminta scripserat antea eamdem hanc objectionem veluti præoccupaturus Mantuanus (379):

Ut leges audivit, ad hæc respondit Amintas;
Civis enim fuerat puer, & versatus in urbe.

Sed tamen gravius illud, quod emersit inde incommodum: etenim haud satis recte singula hæc perpendentes collectores op. *Nouveau Dictionnaire historique* V. *Spagnoli* de Mantuani eclogis differentes scripsere: « Il detruit dans l'une la » croyance d'une autre vie. » Scilicet hoc illis animadvertendum

(376) *Ad Pisones*.
(377) Cit. loco pag. m. 603.
(378) *Epistola* XLIII. pag. 73. Taurin. ed. in 12. an. M. D. XCIII.
(379) Ecloga præc., quæ *Fortunatus* inscribitur. ℣℣. 133. 134. Clamat; scio, Fontenelle, cit. loco, pag. 177. « En vain le Mantouan pour excuser » cela, dit, qu'Amintas avoit passé bien du tems à la ville ..... ces er» reurs-là ...... doivent être ignorés des Bergers »; at non æque iis, qui, ut id constanter repetam, in urbe versati fuerint.

tendum erat dicta hæc ab amente pastore, quem pluribus confestim rationibus pastor alius refellit (380).

Sed vero audiamus quid novi afferant Scaliger, quid Baillet: quamquam nihil novi objiciunt, nihil, quod ab aliis exscribere non potuerint, animadvertunt, quos ideo possis adhibita jam aliis responsione refellere. Cæterum neque erit cur multum severiori eorum critice commoveamur; scitum enim Baillet, virum, ut Lengleto (381) dicitur, *causticum* fuisse, multaque, ut a Menagio (382) ostensum,

---

(380) Quis enimvero, quis illud sibi persuaserit animæ immortalitatem illi negatam, qui (ut loca cætera mittam, quæ habet passim, libris *Fastorum*. Carmine etiam *De contemnenda morte* tomo I. fol. 121. *In morte Collæ* ultimis versibus. Eodem tomo I. fol. 134. *De morte fratris sui Friderici*. Ibidem fol. 142.) hæc canebat in *S. Nicolao Tolentinate* lib. I. initio (eodem tomo I, fol. 205.)

Fundamenta novi jaciens amplissima mundi
Ille opifex tantorum operum sine corpore quædam
Fecit, & humanos non admittentia sensus.
Hæc ea sunt, quæ morte carent . . . .

Sed digni, qui in hanc rem afferantur, versus, quos habet Auctor, *vitæ suæ Epitome* tom. opp. II. ad calcem.

Ad senium veni, stadium vitale cucurri,
  Et fero jamdudum, pro pugione, rudem.
Liber ab hoc tandem mortali corpore vadam
  Ad Superos, vel quo me Deus ire volet.
Ipse mihi pater est, quocumque vocaverit ibo,
  Et mala non ægra singula mente feram.
Me tamen illius precor ut clementia blande
  Excipiat, sceleri nec sit acerba meo.
O Populi pacem, qui me coluistis, habete,
  Et pro me accensis sacrificate focis.
Tu quoque Carmeli montis longæva propago,
  Spiritui fac sis officiosa meo.
Crebra, Sacerdotes, pro me libamina Christo
  Reddite, & ad veniam sollicitate Deum.

Hæccine alteram vitam negantis verba? Quam hic apposite Phædri illud:

. . . . Decipit
Frons prima multos . . . . .   (*Prolog.* lib. IV. *fabularum*)

(381) In suo *Traité historique, & dogmatique sur les apparitions, les visions, & les révélations particulieres* tom. I. chap. X. §. XIV. pag. m. 281.

(382) In *Anti-Baillet* Nimirum Baillet & de his, quæ nesciebat, judicium ferre haud cunctabatur. Sic (*Jugement* &c. cit. N. 1247. pag. 324.) hæc tuto

ſum, turpiter peccaſſe; Julium autem Scaligerum quid morer, qui tantum ſibi in Horatium ipſum permiſit, ut ſcriptam ab illo Poeticam ad Piſones licenter nimis damnare ſit auſus? Id, quod nullo ferens animo Vates e Carmelitico cœtu N. clariſſimus Joſeph Maria Pagnini ſibi temperare haud potuit, quominus ei attico, quod ajunt, ſale affricuerit (383):

Flacci

---

pronuntiat: « Quoiqu'il y ait un grand nombre des poeſies du Mantouan, » qui ait vu le jour, nous ne pouvons pas néanmoins nous vanter encore de » poſſeder, par la gratification de l'Imprimerie, toutes celles, qu'il avoit » compoſées, ſi eſt vrai, comme on le publie, qu'il avoit fait plus de cin- » quante cinq mille vers. » Scilicet, tribus prioribus tomis editionis Antuerpienſis, quam tamen ipſe etiam Baillet appellat (ibidem pag. 328.), ultra quinque, & quinquaginta verſuum millia contineri teſtis eſt, qui eos calculo ſubduxit N. Franciſcus Minucius (confer Lucium *Bibl. Carm.*, & poſt ipſum Villiers *Bibl. Carmel.* tom. I. col. 238.) Quod præproperum Baillet judicium, & Niceron notavit (*Mémoires* tom. XXVII. pag. 110.). Quamquam ſcripſiſſet utinam pauciora, ſed quæ antea, juxta Venuſini monitum (*Ad Piſones*) perfectum decies caſtigaſſet ad unguem! Fuiſſet id & legentibus magis utile, & magis ipſi glorioſum. (confer eumdem Baillet *Jugemens* tom. I. part. II. chap. X. pag. m. 236.) Aſt, fateor,

> Unicuique dedit vitium natura creato.
>
> Propertius lib. II. *elegia* XVII.

(383) *Appendice* ad tom. II. collectionis græcorum Bucolicorum ΘΕΟΚΡΙ'ΤΟΥ, ΜΟ'ΣΧΟΥ &c. pag. 124.

> Εἰς Ἰούλιον Καίσαρα τὸν Σκαλιγερόν.
>
> Σκαλιγερός φη ἄτεχνος Φλάκκου τέχνη. Ἐμοὶ δὲ
>
> Τοῦ στίχος ἀντὶ ὅλης Σκαλιγεροῖο τέχνης.

Jamvero fuiſſe & Scaligerum, & Baillet in Mantuanum iniquos ii pariter celeberrimi viri, qui memoriis Trivultianis litterariam ævi noſtri Rempublicam ditavere, exiſtimarunt (*Mémoires de Trévoux* 1753. tom. II. art. LXIV.): acerba enim vero hæc ſunt, ac virulenta nimis, quæ, ut Scaligerum ſileam, profert (cit. N. 1247. pag. m. 325.) Hadrianus Baillet: « Juſqu'ici nous n'a- » vons fait, que nous divertir de notre Poëte, dans le deſſein de donner » lieu au Lecteur de méditer ſur l'induſtrie, que peut avoir un Poëte Régu- » lier pour ſavoir allier les devoirs de la vie monaſtique avec le paſſe-tems » de la poeſie. » Quod ridiculum mihi videtur Bailleti propoſitum. I. Etenim a ſingulari, quod ajunt, ad generale concludit. II. Poeſim merum *paſſetems* habere videtur; quum tamen certo illud conſtituant poeticæ artis magiſtri, non delectare modo, ſed & prodeſſe Poetas. Conferantur in hanc rem, quæ ſcribit Quadrio (*Della ſtoria, e della ragion d' ogni poeſia* vol. I. lib. I. diſt. I. cap. III.). Ad alterum, quod objectat, ſi id animo inſtitutum erat Baillet monere Lectores, non poſſe eum, qui regularis vitæ muniis occupe-

Flacci ars arte caret: ſic Scaliger. Aſt ego Flacci
Verſum, præ cuncta Scaligeri arte, velim.

Porro ut ad Mantuanum N. noſtra regrediatur oratio, *ſa fécondité étoit ſurprénante*, inquit Moreri (384), ejuſque rei argumento eſſe ea poſſunt, quæ præ manibus habemus, illius ſcripta. Legantur vel unæ ejus *Parthenices*, tum, expedito præjudiciis animo, fateamur ingenue divina eſſe, ut cum Beroaldo dixerim, divini Baptiſtæ Mantuani poemata. Annon enimvero, ut id nunc exempli loco aſſumam, annon divina, quæ habet *Parthenices Marianæ* lib. I. (385)? Ut, quum vere novo, inquit de Annæ differens fœcunditate, ac ortu Mariæ:

Ut, quum, vere novo, tepefacta roſaria multæ
Veſtit frondis honor, primum dureſcit in orbem
Folliculus, barbæque comam producit acutæ,
Mox inflare ſinus, tunicaſque implere virentes
Incipit, & concreta diu, ſub cortice, proles
Turget agens rimas tenues, &, vertice ſummo,
Purpureas oſtendit opes, rubicundaque labra.
Poſtremo, quum pulchra ſuos aurora colores
Explicat, & vitreum glomerant nova gramina rorem,
Panditur omne decus, valviſque emiſſus apertis
Flos hiat, & læto arridet venientibus ore.

Annon

tur, idoneum colendis muſis, verſibus non utcumque incondito ſtrepitu pangendis tempus reperire, næ is rem eſt aggreſſus, quæ ipſis adnotationibus ſuis non bene ſatis cohæreat: agnovit enim & ipſe immenſam pene verſuum copiam ab Auctore N. perſcriptam; illud igitur critico certe doctiſſimo concedatur inepta eſſe Mantuani poemata; erit tamen illud indubium, eſſe eum potuiſſe paucioribus quidem, at iiſdem & adhuc multis, & accuratius longe deductis contentum, qua ſane hypotheſi, Mantuanus, etſi regularis vitæ occupationibus diſtentus dici, vel Baillet ipſo judice, meruiſſet optime utrumque ſimul conjunxiſſe & *les devoirs de la vie monaſtique, & les paſſe-tems de la poeſie*, uti, nec niſi magna cum laude, conjunxere, etſi regulares, Vida, Billius, Petavius, Corneille, Zanchius, Rapin, Ceva, Ricci, Cotta, Pagnini, alii admodum multi?

(384) Loco olim cit.
(385) Tom. opp. II. fol. 2.

Annon, inquam divina hæc? Annon rursus, & quæ habet, Mariæ ad invisendam Elisabeth (386) hodœporico:

Plena Deo Mater, fœtuque animosa latente
Trans juga, trans altos saxosa cacumina montes
Se tulit ad sera fœcundam prole parentem,
Cognatamque nurum partus visura beatos,
Virgineoque sinu parvum structura nepotem.
Dumque viam carpit, pedibus calcata pudicis
Gestiit immensum tellus, & dulcia, longo
Tempore, servavit presso vestigia dorso.
Tota venustatem regio mirata, decusque
Ætheriæ frontis, fusumque per ora pudorem.

P Arrisit

(386) *Marianæ Parthenices* lib. II. Affinia legas, saltem quod inventionem, ac rerum ordinem spectat, apud Actium Sincerum Sannazarium *De partu Virginis* lib. II, ex quo tamen caveſis, ne excerpsisse aliqua Mantuanum suspicere: absoluta enim est ab Auctore N. Mariana Parthenice, anno, ut vidimus, M. CCCC. LXXXI., quo sane tempore, nondum certe opus illud suum elucubraverat Sannazarus, qui, perpetuos viginti annos, eidem expoliendo, Jovio, Mireo, Tessier, Bailiet, Moreri, Vulpio testibus insudavit: ortus enim, anno D. M. CCCC. LVIII. nequiverat libros illos, ab anno usque M. CCCC. LXXXI. publicam in lucem emisisse, qui opus hoc suum, anno ætatis III. exorditus. Quid ergo? An Plagiarius Sannazarus? Longe absum, ut hoc feram de cl. viro judicium: etsi enim quædam sunt penes utrumque Scriptorem, quæ ad se propius accedunt, velut Mantuani ista:

Hæc anus; at senior, vocis cui clauserat usum
Imbecilla fides . . . .
Luna ter umbrosum radiis impleverat orbem . . . .
Parthenices I. lib. II.

ac illa Sannazarii:

Hæc Virgo; at senior, nullus cui vocis ademtæ
Usus erat . . . .
Et jam luna cavum ter luce repleverat orbem . . . .
De partu Virginis lib. II.

Novi tamen, quod & facto Petrus Bayle confirmat, posse Auctorem alterum alteri, vel quin legerit, concinere, ingeniique affinitate quadam, easdem res, iisdem pene verbis, efferre. Ad hæc satis quisquam intelligit, multa esse posse in utroque, & Mantuani illo, & hoc Sannazarii poemate, affinia, quod normam uterque desumpserit ex Lucæ capp. I., & II.: ni id mavis afferere, ex lecta Mantuani Parthenice quædam Sannazarii animo defixa hæsisse, quæ postmodum scribens, facile fit, vel quin adverteret, imitatus. Id ut non impossibile est, ita nec forte improbabile: quamquam non æquo plus conjecturis indulgeo.

Arrisit procul omnis ager, nemus omne virentes,
Exorto jam vere, comas curvavit, & ibat
In flores tunc omne solum, fragrantia rura
Purpureas passim violas, & candida passim
Lilia fundebant. Nitidis e fontibus undæ
Volvebant dulces, cursu crepitante, susurros.
Assyrii colles assurrexere, Thaboris
Se juga flexerunt, Dominam speculatus ab alto
Vertice Carmelus caput inclinavit apricum.
Coniferas pinos, & odoriferas cyparissos
Blandior alternis flectebat nutibus aura,
Aura laborantis, tenui spiramine, circum
Colla, sinusque volans, & candida Virginis ora.
Terra suas monstrabat opes, & lucidus æther,
Nubibus expulsis, vultu ridebat aperto.
Crinibus auratis, solitoque decentior acres
Sol urgebat equos, tersoque ardebat Olympo.

Annon rursus divina, tersa, elegans ejus illa ad B. N. Soreth apostrophe (387)?

Mens mihi sæpe fuit pro te quoque sumere plectrum,
Atque tuas nostro complecti carmine laudes,
O nivei quondam pastor gregis, o Pater altæ
Rupis, & irrigui fontis, montisque beati,
Cujus inaccessis Vates habitasse sub antris
Fertur, & eventus rerum cecinisse futuros:
Sed mea, sopito stupuerunt sanguine, corda,
Ut solet, hiberno tellus quum frigore torpet,
Postquam fama tui mæstissima nuntia fati,
Tristibus auspiciis, Italas pervenit ad oras (388).

Omnia

(387) *In obitu Joannis Soreth Ordinis N. Generalis* tom. I. fol. 143.

(388) Obiit Andegavi, uti scribit anonymus Auctor, quem puto Rovelinck, *De religionum origine* cap. XXVII. (apud cl. Edmundum Martene, & Ursinum Durand *Veterum Scriptorum, & monumentorum* tom. VI. col. 61. edit. Paris. in fol. M.DCC.XXIX.): oppetiit vero mortem VIII. Kal. Augusti M.CCCC.LXXI., uti habet, in ejus vita, (cit. olim *Hist. chron.* pag. 140.) Marianus Ventimiglia, quo etiam loci, tantam scribit fuisse vigilantissimi

Omnia tunc gelido riguerunt membra timore,
Tunc lyra lapſa manu, digitis tunc pleĉtra remiſſis
Sunt colliſa ſolo, tremulo vox defuit ori.

Atque inde poſt pauca (389).

. . . . Sed jam cæli frons læta ſereni
Panditur, undoſumque minus jam murmurat æquor,
Humidus auſter abit, ſilet æther, atra recedunt
Nubila, purpureo ſol naſcitur aureus ortu.
Graminis aura tepens, florumque cacumina leni
Incurvans flexu gratos diffundit odores,
Atque, levi ſtrepitu, fugiens ſe frondibus altis
Inſerit, & ſomnos molli blandita ſuſurro
Concitat, & virides ludens circumvolat agros.
Jamque procul nobis pulſa caligine, tandem
Carmeli ſe monſtrat apex, vitreique redundant
Fontis aquæ ſuaves, quæ ſummo vertice lapſæ
Subjeĉtos rimantur agros, & florida circum
Rura ſoporifero labuntur murmure, ſeque
In vicina brevi devolvunt æquora curſu.

Annon, quandoquidem hoc licet uti vocabulo, annon divina, quæ habet *Carmine panegyrico in Robertum Severinatem* (390)?

Ut, poſtquam, domito florens viĉtoria regno,
Te reducem nobis dederit, cum laude triumphum
Accipiens curru venias inveĉtus, & auro

 Splen-

hujuſce Paſtoris, pro credito ſibi grege, ſedulitatem, ac diligentiam: « Ut » de hujus Generalis ævo Baptiſta Mantuanus loquens merito cecinerit:

» Religio, & pietas Patrum inſtaurata reſurgit. »

Verum, quum extet is Mantuani verſiculus *Ecloga* X. ſcripta, ut vidimus (Nota 207) anno M. CCCC. LXXXIV. ſuſpicari quis poſſit errorem hic cl. Auĉtori ſubrepſiſſe, quamvis non id ego tuto aſſeruerim.

(389) Fol. 144.

(390) Tom. III. fol. 199.

Splendidus, & niveos videas ſudare jugales,
Axe ſub aurato, ſparſis candentibus alta
Circum colla jubis, greſſuſque audere ſuperbos;
Sed frænis parere tamen, legemque magiſtri
Compoſito ſervare gradu. Deſcendet ab alto
Limine, ſolemni pompa plebiſque patrumque
Cinctus, & albenti gradiens in veſte Sacerdos . .
Maximus, immenſo magnum decus addet honori.
Nec Tarpeia tibi rupes, ſed ſumma petentur
Limina, ſidereo poſuit quæ Roma Tonanti,
Clavigeroque Patri, ventis ubi cymba ſecundis,
Navigat in tutos, ſpumoſa per æquora, portus.
Roma coronatos paſſim per compita funes
Ducet, & extenſo claudet velamine cælum,
Per celebres aulæa vias ſuſpendet, & omnis
Vicus odorato late ſpirabit amomo.
Tum tuba pacificos cantus, alternaque reddet
Carmina, partitis vicibus, tunc tibia dulces
Ad numeros inflabit ebur, totoque ſonabunt
Æthere plaudentes populi, ſonus omnibus idem
Lætitiæ confuſus erit, ruet undique magnum
Multiſonæ pelagus turbæ, tibi geſtiet omne
Limen, & ex alto ſpectabunt culmine matres.
In vultus converſa tuos ſuſpenſa manebit
Roma diu . . . .

Quid adhæc illa memorem, quæ canit idem lib. *Sylvarum* II. (391) ad Pamphilum Saxum Mutinenſem?

. . . . Tunc eſt placidiſſima cælo
Temperies, tunc eſt felix, opulentaque tellus,
Denique tunc urbes, ſtrepitumque peroſa voluptas
Fert ſpatians alacrem per rura virentia greſſum.
Si captare feras, & opaca invadere luſtra,
Venatuque acrem juvat exercere juventam,

Retia

(391) Tom. III. fol. 269.

Retia, tela, canes, arcus, plenamque pharetram
Præbet, & accincto tibi militat agmine luna.
Si libet ardentem, quum sol volat altius, æstum
Evitare, soporque oculis blandissimus instat,
Sternit humum formosa Dryas, gelidaque sub umbra,
Gramineos parat accubitus, ubi mollibus auris
Mota ciet lenem quercus frondosa susurrum
Ad rivi salientis aquas, ubi plurima garrit
Ales, odorati pingunt ubi gramina flores.
Quod si prædari fluvios, & aquatica regna
Et Glauci delectat opus, maculosa per amnem
Lina moves, amnem, cujus vada vitrea sulcant
Tergo albi lucente greges, vel, arundine mota,
Piscem agis herbosæ recubans in margine ripæ,
Et prædæ arridens esca rursum induis hamum,
Gaudentemque suo fallis discrimine turbam.
Si placet aut laqueo volucrem, vel fallere visco,
Aut aliis petere insidiis, ut ab æthere lapsus,
Fulminis instar, avem feriat pede, pectore, & ore
Vultur, & aeriæ spectacula cernere pugnæ,
Hæc nemus, hæc valles, hæc dant tibi gaudia campi.

Sed & quidnam alia hac venationis descriptione tersum magis, atque vividius (392):

Venatum Rex ire parat, properata vorantur
Prandia, pars jentant, sunt, qui venatica tollant
Retia, sunt, qui vincla canum setosa lacertis
Innodent, raucoque animent cava cornua cantu.
Lusitana alii parvis hastilia rostris
Longa ferunt, aurito alii venabula ferro.
Latratu longe arva sonant: iterata vocantum
Vox, crebro clamore, canes in nubila tendit.
Itur in antiquos saltus, ubi densa ferarum
Lustra silent, canibus per opaca sagacibus antra
Immissis

(392) *Trophæi Gonzagæ* lib. IV.

Immiſſis, hinc grunnit aper, factoque per umbram
Agmine, ſpumantes acuit, cum dentibus, iras.
Hinc lupus arrectis ſe proripit auribus, illinc
Attonitum cervus tollit caput, atque repente
Damarum, leporumque greges per devia, curſu
Præcipiti, nemus omne agitant, clamoribus echo
Reſponſura vagis, dum multa repercutit, auget
Murmura confundens voces hominumque, canumque.
Stant circum ſylvas equites, prædamque parati
Expectant, nec jam patitur ſua lora moloſſus.
Sparta rapax gemit, & latrat, detrectat habenas.
Ecce ingens ruit e ſylvis, ac, fulminis inſtar,
Fertur aper, qualem vidit Calydonia quondam
In campis, Meleagre, tuis: ad ſidera clamor
Tollitur, it longis falcato bellua rictu
Dentibus, ignitis oculis, dorſoque recurvo,
Hiſpida, & arrectis, quaſi ſentibus, horrida ſetis.
Dant canibus curſus, equites, pediteſque ſecuti
In cuneum ſe ſe extendunt: fera clauſa tumultu
Multiplici nunc hac roſtro, nunc dimicat illac.
Qua trucibus rictum ciliis porrexerit, hoſtem
Submovet in tergum: latrant, nec cominus audent
Attrectare canes. Tum Rex calcaribus urgens
Quadrupedem Lybicum prætervolat, atque retrorſum
(Tantus erat magnæ vigor, atque induſtria menti)
Converſa fugiens apri caput impetit haſta,
Quæ valide impacto ſubiens mucrone cerebrum
Non eſt vulſa manu, ſed fixa tenacius hæſit,
Pondereque oblongo caput inflectente ſiniſtrum
In latus, it converſus aper, mox tota repente
Turba hominumque, canumque ruens oppreſſit inermem.

Annon iterum exacta hæc, graphiceque depicta cadaveris, mortiſque deſcriptio (393)?

. . . . Ut

(393) *Alphonſi* lib. II.

. . . . Ut limina contra
Astitit Alphonsus gelidæ male-olentia mortis,
Substitit, & tenebras oculis scrutatus inanes
Prospicit excursus, piceo sub fornice, longos,
Incertamque diem, calligantesque recessus.
In medio accumbens super alta cadavera monstrum
Corpora lambebat fluido stillantia tabo,
Monstrum ingens, cui flexilibus frons orba colubris
Cingitur, effusi liquere sedilia dentes
Concava, truncatis deformia naribus ora
Ostendunt inhonesta cavi duo verticis antra.
Occiput aure caret, geminæ sed utrinque cavernæ
Semper hiant, tetroque fluunt in pectora tabo.
Verticis os glabrum, cervix nodosa, lacertos
Nulla ligat junctura humeris, sine viscere costæ,
Arida membra sonant motu collisa, sub alvo
Tecta sepulcrales hydri posuere, cubantque
In thorace cavo coluber, nepa, vipera, bufo.
Stant famulæ circum dominam pallorque, timorque,
Et dolor, & pestis, quæ nigro armata veneno
Obvia transadigit lethalibus inguina telis:
Alciden dedit ipsa neci, qui vicerat hydram,
Qui Japhytas, qui Centauros, & cætera monstra.
Atque tridentifero febris metuenda lacerto,
Vulgatum, & commune malum, quod fortia sternit
Corpora, & extremis gaudens nunc ignibus ardet,
Nunc tremulo contracta gelu stridentibus alget
Faucibus, & quærit frigenti incendia tergo.
Et tenuis sine ventre (*) fames, & semper hiulca
Fauce sitis . . . .
Omne marasmorum genus, & sine voce synanche,
Improba, mordaci serpens prurigine lepra,
Et caput involvens nebulis lethargica moles . &c.

Quid vero nunc dixerim de iis, quæ habet disertissimus idem Auctor super Christi Nativitate (394)?

Tota

(*) *Ventris erat pro ventre locus* . . . . inquit de fame Ovidius.
(394) *Fastorum* lib. XII.

Tota ſub Auguſto, gemini quem limina Jani
Ter clauſiſſe ferunt, tellus pacata ſilebat,
Sævaque depoſitis Bellona quieverat armis,
Quum bona tam felix pepererunt ſidera tempus.
Roma triumphatum ſcribi mandaverat orbem,
Solemnemque dari ſibi regna per omnia cenſum.
Et, quum quiſque ſolum peteret natale, ſuamque
Tenderet in patriam, ſenior (395) cum conjuge Joſeph
In

(395) Hæc ex recepta olim opinione: videlicet non ſenem illum fuiſſe exiſtimant Sandini (*Hiſtoria Familiæ ſacræ* §. IV. de S. Joſeph), ac, ut ſileam reliquos, (*De ſacrarum imaginum hiſtoria* lib. III. cap. XII.) Joannes Molanus, *Theſauri theologici* a Zaccharia collecti tomo IX.

De SS. hoc Patriarcha illa jam & præclare, & poetice expreſſa cecinerat (*Marianæ Parthen.* lib. III. fol. 37.):

. . . . Veterem patriam Davidis Joſeph,
Cum conſorte gravi Bethlemica regna petebat.
Jamque ſuburbanas ædes intrarat, & urbem
Turba frequens complebat, erant plena omnia multo
Hoſpite, & ingenti ſtrepitu, plenæque ſonabant
Confuſo clamore domus, promiſcua vulgi
Congeries atra ſub apertis nocte jacebant
Porticibus, nulloque tegi vagus advena tecto
Jam poterat; ſicut, populo quum maximus omni
Pollicitus veniam ſcelerum, poſt quina Sacerdos
Luſtra, vocat turbas Romana in Templa fideles.
Propterea exeſi montis ſub rupe cavata
Ligna ſenex ramoſa ferens ex arbore cæſa
Parvula congeſto fixit præſepia fœno,
Et circum jumenta locans aſinumque, bovemque
Fraxinea ſtravit ſaxoſa cubilia fronde,
Fomiteque appoſito circum, de marmore flammas
Excutit, & claris noctem fugat ignibus atram.
Binaque ſaxa viæ lapidoſo ex aggere vellens,
Pronus humi duo ſcamna brevem convolvit in uſum,
Admotaque uxore focis, ſtridentia poſtquam
Ligna diu lachrymas, nebulaque humente vapores
Ejecere graves oculis, & libera pulſis
Undique flamma micat fumis, ſpelæa ligato
Claudit, & hybernum prohibet velamine frigus.
Mox inopem e dorſo cœnam deportat aſelli.
Cantharus, & paſſæ, Cereris cum frugibus, uvæ,
Carica, juglandes, &, cum carioride, mala,
Et ſiliquæ dulces, & parvi caſeus orbis.
Delitiæ ruris nocturnæ hæc pabula menſæ.
Ut dapibus ſedata fames, de tempore partus
Colloquium ſubiit, nonum jam currere menſem,
Nataliſque inſtare dies ut conſtiut, orant,

In Bethlehemeos ducens asinumque, bovemque (*)
Venit agros, quia ab oppidulo descenderat illo.
Hospitibus vero quum plena frequentibus essent
Undique tecta, larem parvo sibi legit in antro.
O memoranda dies, & aperto splendida cælo!
Nox erat, & Capro junctus, tellure sub alta,
Sol gradiens nostri radiabat sidera cæli.
Cancer in excelso stellati cardine mundi
Stabat, in occasu, qui fert in vertice delta
Dux signorum Aries: Libræ duo brachia in ortu.
Quum soboles Divina novem jam mensibus acta
Prodiit, & Christus terris apparuit infans.
Mox jubar immensum, sine lumine solis, & ignis,
In tenebris ortum toto resplenduit antro.
O lux, quæ nostri decus es, & gloria secli!

Q Tum

Ante gravescentem ne sarcina deferat alvum,
Quam patrium limen repetant, notosque penates.
Propterea, tardæ quantum valuere senectæ
Invalidæ vires, Mariæ curam adhibet omnem,
Sollicita pietate, Senex. Jam languidus ignis
In cineres ibat, levibusque albere favillis
Ceperat, & blando nutabant lumina somno.
Vestibus explicitis, ægra cum conjuge fessus
Procumbit senior, tepidoque obductus amictu
Stertit, anhelanti stertit spelunca susurro.
Deciderant umbræ nemorum, sine crinibus omnis
Arbor erat, nidosque avium monstrabat inanes .....
Attulerat medio nox alta silentia cursu,
Astraque per tenebras tremulis ardentia flammis
Lustrabant dubio frigentem lumine terram.
Occiderant ignes, & calligaverat antrum:
Quum subito Matris clausa Puer editus alvo,
Expulit umbrosam, cælesti lumine, noctem.
Advenere chori Superum, promptique, agilesque
Dulce ministerium nato exhibuere Tonanti,
Et dulces cecinere modos. Tulit ora repente
Territus hac novitate Senex, & strata cubili
Membra levans Pueri Numen recubantis adorat.

(*) Asinum in Bethlehem duxerit Joseph; at bovem quoque eo ab ipso traductum non facile credat amicus lector; quin nec puto id creditum Mantuano; etsi forte nec defuere qui id opinarentur, quibusque licet assentiretur Mantuanus, non inde tamen (nam hoc potissimum quæro) non optimus esset musarum cultor; imo nec tum certo errasse dici posset, quippe id demum non certo constat.

Tum ſubito, ex ſe ſe, quam non acceperat, ortam,
Progeniem (396) cernens, tanti miracula partus
Mente volutabat genitrix, oculoſque ſilentem
In puerum fixos admirabunda tenebat,
Et genua inſiſtens, palmis ad pectora junctis,
Numen adorabat latitans ſub imagine noſtra.
O veneranda dies cunctis prælata diebus!
Ecce chori Superum magnis pæana ſonantes
Cantibus aſſiſtunt timidis paſtoribus: (O res,
Numquam viſa prius!) Divi paſtoria corda
Sollicitant, puerique docent cunabula nati.
Paſtores igitur caulis abiere relictis,
Videruntque ſuum natum de virgine Numen (397).
O miranda dies naſcenti conſcia Chriſto!
Hac quoque (*) nocte, Magi clarum videre cometam
Impendere jugis, cæloque ardere ſereno.
Hic eſt ille Puer, de quo vulgata per orbem
Carmina fatidicæ quondam cecinere Sybillæ (398),
Tan-

(396) Ambiguus hic locus, quo vel indicat aſpexiſſe Mariam filium ex ſe, quin adverteret, editum, juxta illa, quæ habet (*Marianæ Parthenices* lib. III fol. 38.).

Jam levis, &, partu, nullos experta dolores
Suſtulit infantem Virgo ....

vel, quo innuit genuiſſe illam puerum nullo humano ſemine ſuſceptum, ceu habet clarius (lib. II. *Marianæ Parth.* fol. 27.), ubi ſic cæleſtem Paranymphum eam alloquentem inducit:

Pone metus, inquit, Superis gratiſſima Virgo,
Lætus ab ætherea venio tibi Nuntius arce
Æterni jucunda ferens mandata Tonantis.
Conceptura novos, ullo ſine ſemine, fœtus,
Et prolem paritura Dei, Materque futura es
Stirpis olympiacæ tactus non paſſa viriles.

(397) Alibi: *Et videre Deum propter jumenta cubantem*. Reperta inibi muta hæc animantia contendit Sandini: *Hiſt. fam. ſacræ*. cap. I. de Chriſto §. VIII.

(*) Quia tamen, ut viſum nonnullis, ingens itineris ſpatium cito nimis confeciſſe dicendi forent Magi, hinc, vel non citra miraculum, viam eos abſolviſſe, vel & eis ſtellam, antequam Chriſtus naſceretur, apparuiſſe ſcribit, lib. *Faſtorum* I. Auctor N. quamquam forte neque ad hæc confugiendum.

(398) Extitiſſe illas ſeu pauciores, ſeu plures contendit nuperrimus e Carmelitico cœtu meo Theologus Petrus Thomas Santabarbara (*Critice Apologe-*

Tantaque concordi Vates præſagia cantu.
Iſte ſuo adventu renovat Puer omnia, leges,
Sacra, Sacerdotes, ſecum nova ſecula portat,
Nec contentus erit Judæi limite Regni;
Sed faciet gentem Regnis ex omnibus unam,
Imponetque ſuo tractum de nomine nomen
Gentibus, & Regnis uſque ad confinia terræ
Ultima, & obſeſſis circumfuſo æquore terris.
O præclara dies omni memorabilis ævo!
Ite Lares procul inferni, diſcedite templis,
Gloria veſtra ruit, veterem deponite faſtum.
Delphice claude fores templi fallacis Apollo,
Cortinam, tripodaſque ferens cervice ſub orcum
Labere, & ad ſtygias tua fer reſponſa lacunas.
I Venus in tenebras, & tu, Saturnia Juno,
Cum Jove, majeſtas vobis quum nulla ſuperſit
Amplius in terris. Erebi diſcedite ad umbras.
Rex verus ſua Regna ſubit, procul ite Tyranni,
Ponite perſonas, &, quos rapuiſtis, honores.
Hic Puer, hic Infans eſt, qui Titania fecit
Sidera, qui ſolem docuit conſurgere, ab ortu
Tendere ad occaſum, quo tempora quatuor anni
Ordine partiri, terriſque infundere poſſet
Semina tot rerum: tanta eſt in corpore virtus
Exiguo, teneris tam mira potentia membris.
O dilecta dies albo numeranda lapillo!
Ætherei Patris manet alta mente repoſtum,
Et latet in membris Verbum mortalibus (O res
Quæ caret exemplo!). Pietas Divina ferendæ
Hanc opis eſt meditata viam, deſcendit ab alta
Majeſtate volens humili ſuccurrere mundo.
O jucunda dies alacri digniſſima plauſu!
Iſte Puer ſiccis ibit ſuper æquora plantis,

 Ven-

tica veterum Eccleſiæ Patrum adverſus Joannem Dallæum, & Joannem Clericum tom. I. diſſ. II. §. IV.), ubi illa potiſſimum excepit, quæ, pro adverſariorum ſententia, a Baſnage, l'Herminier, ac Dupin congeruntur. Præiverat illi Honoratus a S. Maria tom. liv. diſſ. II. *Reflexions &c.*

Ventorum, pelagique potens dominabitur orco,
Et ſtygiis revocabit aquis in corpora vitas
Quum volet: ægrotis ejus divina voluntas
Infundet, quoties erit implorata, ſalutem,
Et quandoque prius: nobis amor illius ingens,
Non expectatis precibus, ſuccurrere novit.
O lux fauſta novos inter celeberrima faſtos,
Qua Deus incepit fracto ſuccurrere mundo!
Aſpicite, ut nobis hodie ſe credidit alto
Æthere deſcendens, noſtras ſe miſit in ulnas,
Pauperis hoſpitii ſordes non horruit Auctor
Noſter, & humanis oculis apparuit ipſe
Rerum opifex. Quod ſi cauſam, quæ moverit illum,
Quæritis, hoc pietas opus admirabile fecit.
O Nox, quæ ſuperas lucem ſplendore diurnam!
O Nox delicias, Nox, quæ fers omnia tecum
Gaudia! Nox omni major, meliorque triumpho!
O Nox, Angelico cantu, quæ ſola fuiſti
Digna frui! Nox fauſta die feſtivior omni,
Qua Deus in terras nectar pluit, ambroſiamque,
Mannaque, coritioſque crocos, & Hymettia mella!
Salve, Sancte Puer, ſecli venientis origo,
Progenies magni ſemper manſura Tonantis,
Sis bonus ætati noſtræ, miſerere tuorum,
Et tua ſit ſemper miſeris clementia portus.

Annon iterum eximia plane, annon præclara, divina, quæ habet. . . . Verum nolumus, quod facile ipſe Mantuanum legens obtineas, nulla hic urgente neceſſitate, conari pluribus, unumque id monuiſſe ſufficiat, Mantuanum egregiis operibus ſuis, nedum immortalis famæ gloriam ſibi, poſt fata, promeritum, atque vel apud ipſos rei poeticæ magiſtros, Joannem Deſpauterium (399), Raviſium Textorem (400), Hermannum Torrentinum (401), Bartholomæum.

(399) *Verſificatoriæ* lib. III. tit. U. *ante conſonantem in primis ſyllabis* V. *Buchar.*, *Rugio*, *Hugo*.
(400) *In Epithetis*. quavis fere pagina.
(401) *In Dictionario poetico* V. *Eliae*.

mæum Botta (402), Nicolaum Nemesejum Charmantium (403), *Regiam Parnassi* (404), *Phraseologiam poeticam* Taurinensem (405), magno semper in honore habitum, quem-

(402) In Hieronymi Vida lib. II. *Christiados*.
(403) *In Parnasso poetico*, ubi *De sacra poesi*.
(404) Passim, ut in *Elias*, *Achab*, *Anna*, *David*, *Jezabel*, *Josaphat*. Adde his Henrici Smetii Alostani *Prosodiam*.
(405) Voce *Abel*, & alibi. Ibidem tamen, *Indice vocabulorum controversorum* pag. 926. edit. M. DCC. LVI. arguitur Mantuanus, quod secundam in *Helvetii* corripuerit: nimirum ait hic *de bello Veneto*, ut loca alia sileam:

Helvetii, genus armipotens, Ferraria, Manto.

verum, ut universam hanc rem, quoad licebit, deproperem, dignetur Phraseologiæ collector alterum ex Taurinensibus Rhetorices Professoribus secundam quoque syllabam in voce illa corripientem audire:

Mox, ubi & Helvetios contra, Gallosque propinquos.

inquit (*De Syndone Taurinensi* appendice pag. XVIII.) cl. Joannes Bernardus Vigo, qui rursus (ibidem pag. L.)

Fœdereque Helvetii, auspiciis felicibus, ante.

hujus autem Viri latina, græcaque eruditione spectatissimi quanta sit, ut aliis in rebus; ita & in hisce potissimum auctoritas seu nuper laudatum ejus poema, seu præclara alia, quæ edidit, quibus longe, ac late ejus apud literatos fama pervagata est, palam testantur: quin & per ipsammet *Phraseologiam* brevis est syllaba isthæc (lit. H. pag. 411.) ex Mantuani ipsius auctoritate, cujus etiam hic versus pro figenda ejus syllabæ quantitate adducitur:

Helvetii tibi dura acuunt venabula, & enses. *Mant.*

quamvis nihil ex id genus exemplis in rem vel adversariorum, vel nostram erui posse putem, quum, qui longam velit, *synæresi* postremam syllabam efferat, secus, qui brevem, quin eamdem corripientibus favere ullatenus possit græca ortographia ἐλουήτιοι. Nam I. vox illa græca non est. II. Ultimam in *Salis* duplici nomine, apud Græcos longam ab Ausonio corripi, aliaque id genus ab aliis observat (*Institutionum linguæ græcæ* lib. III. cap. XXVII.) Jacobus Gretserus. Quæ omnia demum etsi sufficere hic possent; libet adhuc tamen eum recolere Sannazarii pentametrum:

Ductaque bis pulsos signa per Helvetios.
Elegiarum lib. III. eleg. I. dist. LXX.

Sed & alia est, eodem loci (pag. 927.), in Mantuanum criminatio: » Thymiama, atis, nec imitandus Mantuanus, qui primam corripuit. » (V. ejus hymnum in D. Albertum) Sed eccur non imitandus? Sane Calepini *Decaglotta* primam illam corripit, uti & in affinibus vocabulis *Thymiamaterium* &c. tom. II. pag. m. 694. At quoniam lego apud Propertium lib. II. elegia XIX.

Grata domus Nymphis humida Thymiasis,

quemadmodum optimis Scriptoribus aliis, Poetis vero præsertim evenire ut plurimum solet, utque, ipse sibi Poeta N. Horatium (406) imitatus veluti spondebat (407), *Vitæ suæ Epitome*; verum, & quam laudem viventibus coævorum invidia (408) denegare suevit, est ipse vivens adhuc ultro, feliciterque assecutus, quod & Beroaldo adnotatum (409), ut illud merito usurpare Mantuanus potuerit, quod olim de se est ab Ovidio dictum lib. IV. *Tristium* eleg. ult.

Gratia

---

dicamus ultro syllabam illam ancipitem, indicique vocabulorum *controversorum* inferendam; ergone non imitandi, qui illam corripiunt? Annon primam in *Cyane*, quæ ex Phraseologia brevis est, & producit, & corripit idem non sibi constans Ovidius?

Cognita Cyane, præstanti corpore Nympha.

Et alibi.

Quaque suis Cyanem miscet Anapus aquis.

Conferatur, qui hæc, qui alia his affinia, ac numero plura exempla adducit Poetæ N. Apologista frater ejus Ptolemæus (*Corollario de licentiis Poetarum* tom. IV. opp. Mantuani pagg. 189. 190. &c.) Nolim hinc tamen nostræ huic Phraseologiæ quidpiam detractum: quin læta semper mente, recolant expolitioris literaturæ cultores industriam, atque solertiam, qua vetus *Regia Parnassi* in lectissimæ juventutis commodum a cl. Ricolvi, novæ hujus Phraseologiæ ope, emendata est, aucta, illustrata, collectaque ex aureæ præsertim ætatis Scriptoribus diviti locutionum segete, locupletata.

(406) Lib. III. ode XXX. dicentem.

. . . . Multaque pars mei
Vitabit Libitinam . . . .

(407) *Vitæ suæ epitome* dist. 12.

Plurima conscripsi, quæ si ventura probabunt
Secula, durabit nomen in orbe meum.

(408) Esse quid hoc dicam, vivis quod fama negatur,
Et sua quod rarus secula lector amat?
Hi sunt nimirum Invidiæ, Regule, mores,
Præferat antiquos semper ut illa novis.
Martialis lib. I. *Epigr.* X. ad Regulum.

(409) » Merito itaque vivens ea fruitur gloria, quam post cineres paucissimi consequuntur, eamque vivus sentit, quæ post fata præstari magis solet, venerationem. Interest posteritati suæ, monstraturque digito prætereuntium, nec solum habetur in manibus, & ediscitur, verum etiam in

Gratia Musa tibi: nam tu solatia præbes;
Tu curæ requies, tu medicina venis,
Tu mihi, quod rarum est, vivo sublime dedisti
Nomen, ab exequiis quod dare fama solet.

Libens nunc, coronidis loco, attexam Joannis Alberti Fabricii (410) de Mantuano N. judicium. « Joannes Baptista » Hispaniolus patria Mantuanus, eoque notior nomine, » Carmelitarum ab anno M. D. XIII. Prior Generalis, diem » obiit in patria, anno M. D. XVI. ætatis LXVIII. Poeta » insignis, ut summorum virorum judicia a Christiano Dau- » mio in libro *De caussis amissarum radicum Latinæ lin-* » *guæ* pag. 79. seq. notata, & Laurentius Cupærus, in » præf. operibus Mantuani præmissa, & Petrus Lucius, in » Bibliotheca Carmelitana, adversus Jovium disputans, lon- » ge magis autem operum ipsius inspectio Lectori erudito, » & æquo facile persuadebit. Quamquam audiendus etiam » fortasse Ludovicus Vives, qui pag. 299. libri III. *De* » *tradendis disciplinis* « Magis copiosum, & facilem, quam » tersum, & sublimitati argumentorum respondentem no- » tat.

» scholis enarratur, & inde saluberrima tyrunculis dictata Grammatistæ præ- » scribunt. » Inquit Philippus Beroaldus, loco nota 355. citato. Sed & Mantuanus audiatur, qui adversariorum obtrectationibus aliquando vexatus hæc ad fratrem scribebat (*Epistola contra calumniatores* tom. IV. pag. 69.) » Libet hic, o Ptolemæe, quia & licet mihi apud te libere loqui, & tecum » apte expostulare, quum res poscit, de me, & pro me pauca loqui . . . . » Me namque oportet mei esse memorem, qui censores sortitus sim tam au- » steros. Leguntur ubique libelli mei, & videntur esse totius orbis judicio » approbati; non omnes tamen, sed, qui jampridem sunt editi, ac Bononiæ » per Benedictum Hectoris impressi; fere enim in totum Christianismum per- » venerunt, quacumque latina lingua est diffusa . . . . Veniunt ad me » crebro epistolæ ex Galliis, ex Brittanniis, a Germania, ex Dacia, ab » oceano usque Cimbrico, quibus intelligo opuscula mea illic esse in pretio, » ab omnibus legi, ab omnibus laudari. »

Si quem delicatulum hæc offendant, meminerit hæc, privata epistola, scripta, & ad fratrem scripta, & animi levandi causa; videlicet

Eructare suos quædam est medicina dolores.

Cæterum nec magnorum virorum est meritas laudes quandocumque, & quocumque modo respuere. Dignum, quod in hanc rem legatur Gregorii cognomento Theologi carmen *Ad Nicobulum*.

(410) *Biblioth. mediæ, & infimæ latinitatis* lib. II. pag. m. 169.

» tat. Certe iniquam puto Dempsteri censuram, cui *Poeta » perbarbarus est, & corruptus*. Itaque potius probo Bal- » thassaris Bonifacii judicium lib. XV. cap. III. *Historiæ » Ludicræ*, cui Mantuanus « Patria Maronis haud indignus, » & inter Myncii Cygnos numerandus, Ovidio, quam » Virgilio propior, licet ab utroque longo intervallo di- » stans, venæ, etsi non usquequaque puræ; uberrimæ ta- » men, miræque felicitatis, & facilitatis in rebus explican- » dis. » Quod si, ob nævos quosdam, qui in meditata ejus carmina incurrerunt, Poetæ gradu sit is dejiciendus, illud caveat severior criticus, ne ipsam quoque *Æneidem* aut cum (411) Virgilio ejus Auctore flammis destinandam arbitretur; aut Maroni ipsi, quod ausus est Harduinus (412), adjudicet; quot enim non in illa animadvertit hic idem inepta, inconcinna, solœca, barbara? Cæterum, quod jam monuimus, non illud propugnamus, Auctorem N. aureæ linguæ Poetis comparandum; at certe non prorsus infelici exitu conatum, ut, sin minus tantam ingenii præstantiam, eloquiique flumen assequi poterat; ad eam tamen, quoad licuisset, proxime accederet, quam rem libeat fortassis lectori, ut, aliquot adductis exemplis, nitidius nunc explicemus. At enim vero ecquis non id manifesto comperiat, quis non hoc sibi actutum persuadeat, ubi secum attente reputet (*) haud

---

(411) Bayle *Dictionn.* art. *Virgile*. Rem. G.

(412) In *Pseudo-Virgilius* operum pag. 280. & seqq. edit. Hagæ-Comitum in folio M. DCC. XXXIII.

(*) Unum id, hoc loci, animadvertimus Poetam N. quum scribenti illi auctor aliquis, quem imitaretur, occurreret, paraphrasi libenter uti solitum, seu, quod, quæ dicta jam aliis fuerant, hæc ipse nitidius conaretur exponere; seu, quod imitator, non exscriptor videri satageret, id, quod aperte videas in his, quæ speciminis loco, apponimus ejusce rei argumentis.

Lucretius (*De natura rerum* lib. VI. ℣. 51. 52.)

Quorum operum causas nulla ratione videre
Possunt, hæc fieri Divino Numine rentur.

Mantuanus (*Fastorum* lib. II. in S. Matthia)

Quisquis enim nescit rerum dignoscere causas,
Effectus, ut scire aliquid videatur, Olympo
Imputat: ignorans istis defenditur armis.

haud potuisse Mantuanum; ea, qua vivebat, ætate, in celebrem adeo Poetam evadere, quin aureis Latinæ linguæ

R Scripto-

Virgilius (*Æneidos* lib. I.)

. . . . Dictis mœrentia pectora mulcet:
O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum.)
O passi graviora: dabit Deus his quoque finem.
Vos & Scyllæam rabiem, penitusque sonantes
Accestis scopulos, vos & Cyclopea saxa
Experti: revocate animos, mœstumque timorem
Mittite. Forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt. Illic fas regna resurgere Trojæ.

Mantuanus (*Parthenices* II. lib. III.)

Alloquitur comites, turbataque pectora firmat.
O Socii mecum terræ, pelagique labores
Experti toties, longæque pericula passi
Militiæ, quid vos terret præsentia mortis,
Quæ celerem cursu zephyrum, volucremque sagittam
Vincit? Ubi fortes animi, generosaque virtus,
Cordaque ad horrendos numquam perterrita casus?
Ponite tristitiam, rectos attollite vultus.
Cernite perpetuo fulgentem lumine mundum,
Æthereasque domos. Animis ea patria nostris.

Horatius (lib. IV. ode IV.)

Fortes creantur fortibus, & bonis.

Mantuanus (*Alphonsi* lib. I.)

In sobolem transire patris cum semine virtus
Sæpe solet, refertque, satus quo quisque parente est.

Horatius (lib. I. epist. VI.)

Quicquid sub terra est in apricum proferet ætas.

Mantuanus (*Alphonsi* lib. III.)

Cuncta aperit secreta dies. Ex tempore verum
Nascitur, & veniens ætas abscondita pandit.

Seneca Tragicus (in *Agamemnone* choro actus I. ℣. 6. 7.

Alia ex alia cura fatigat,
Vexatque animos nova tempestas.

Mantuanus (in *Sylvis* ad Sabadinum)

Scriptoribus & diu, & multum insudarit (413). Quod nequit equidem non magnam illi gloriam, ac laudem peperisse;

Nunc animus curis coquitur, nunc corpora morbo,
Et stimulos affert quælibet hora novos.

Claudianus (In III. *Consulatu Stilichonis* v. 113. &c.

Fallitur egregio quisquis sub Principe credit
Imperium: nusquam libertas gratior extat,
Quam sub Rege pio . . . .

Mantuanus (*In Sylvis de adventu Sabelli Bononiæ Legati*)

Libertas est summa bonis sub Principe justo.
Roma, sub Augusto postquam pacata fuisti,
Quæ tibi libertas potuit contingere major,
Quæ tibi Trajano melior fortuna reluxit?
Felices igitur populi, quos vivere Divi
Concedunt sub Rege pio . . . .

Ovidium silemus, Statium, Manilium rursus, ac sequioris ævi Poetas Ausonium, eique familiarem Paulinum, Boetium item, ac Prudentium, quos, ea ratione, sæpicule imitatum Mantuanum facile utrorumque comparatione eruditus lector intelligat, qui sane haud mirabitur Auctorem N., quum carmine scriberet, Poetarum & sensus imitatum, & verba, quum, vel ubi soluta uteretur oratione, Poetarum ipsissima verba perquamfrequenter usurparet. Id videas, & solis *De patientia* libris, quorum I. cap. III., & lib. II. cap. XXX., & lib. III. cap. pariter XXX. Ovidium. Lib. I. cap. IV., & XIII. Horatium. Lib. I. cap. IV. XVII., & XXVIII. Maronem. Lib. II. cap. XXV. Lucretium. Lib. II. cap. VIII. Manilium. lib. III. cap. XXIV. Lucanum. Lib. I. cap. XXI. Claudianum exscribit, ut nihil hic de Græcis adjiciam, de quibus opportunior recurret aliqua adnotandi locus, utque nec memorem Juvenalem, Persium, Catullum, Senecam Tragicum, quorum verbis utitur *De vita beata* foliis 185. 197. 202. &c.

(413) Qui autem illud adverterit, studuisse Auctorem N. latinæ linguæ Poetas imitari, intelligat is, una opera, eum & Græcorum morem, quos prisci Latinorum secuti sunt, in suis poematis retulisse. Quin & nimis illud absonum videatur suspicari hominem græce peritissimum, librorumque, ut constat, helluonem a diuturna, diligentique Græcorum lectione abstinuisse, neque hortulos suos ex limpidis eorum fontibus irrigasse, Lyrici monitione posthabita (*Ad Pisones*):

. . . . Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.

Conferantur Homerus, utroque poemate; atque Arati *phænomena*, quorum nil omisisse videtur Mantuanus, quem rursus & ex Theocrito multum profecisse arbitraverim, uti ex Leone a Theocrito, & Apro a Mantuano descriptis (unum enim id exempli loco assumam) fortasse non obscure conjicias: sic ergo Theocritus (*Idyllio* XXV. v. 240. & seqq.).

risse; ni tamen id falsum magnam fuisse olim, ac reputari etiamnum ipsorum aureæ ætatis Latinorum gloriam Græcorum sapientissimos æmulatos esse, quod graviter olim a Quintiliano (*Inst. Rhet.* lib. X. cap. I.) pronuntiatum est, ac

 nuper

. . . . μ' εἶδε περιγληνώμενος ὄσσοις
Θὴρ ἄμοτος, μακρὴν δὲ παρ' ἰγνύησιν ἔλιξε
Κέρκον, ἄφαρ δὲ μάχης ἐμνήσατο, πᾶς δὲ οἱ αὐχὴν
Θυμῷ ἐνεπλήσθη, πυρσαὶ δ' ἔφριξαν ἔθειραι
Σκυζομένῳ, κυρτὴ δὲ ῥάχις γένετ' ἠύτε τόξον,
Πάντοθεν εἰλυσθέντος ὑπαὶ λαγόνας τε καὶ ἰξύν . . . . . . :

Nimirum ut vertit N. Pagnini:

. . . . Me vidit circumspectans oculis
Bellua insatiabilis, longamque circum poplites volvebat
Caudam, ac statim pugnam meditabatur, totum autem collum ipsi
Ira impletum est, & rufæ horruerunt comæ
Irascenti; ac spina dorsi curva facta est, sicut arcus,
Quum undique curvaretur ipsa circa latera, & ilia . . . . .
. . . . . . In me Leo sævus e longinquo, toto impetu prosiliit
Gestiens corpus lædere; ego autem altera sagittas
Manu prætendebam, & ab humeris duplex vestimentum;
Altera vero clavam aridam supra illius tempora attollens
Impingebam in caput: in duas vero partes asperam fregi
Ibidem in hirsuto capite sylvestrem oleam
Belluæ indomitæ: concidit vero illa, antequam supervenirem,
Ex alto in terram, & tremulis pedibus constitit
Nutans capite; nam caligo illi oculos ambos
Invasit, quum cerebrum in ossibus vi concussum est.

Cum hisce nunc ea conferantur, quæ de excito canibus Apro elegantissime cecinit Mantuanus, versibus superius allatis, quibus venationem describit *Trophæi Gonzagæ* lib. IV. Pariter dum tertiæ illius eclogæ extrema percurro subit animum illustratum a Mosco Bionis epitaphium (*Idyllio* III.), etsi, fateor, se habet ad illud ut juvenilis conatus ad absolutissimum absolutissimi Poetæ carmen. Rursus dum hæc Mantuani verba recolo (ecloga V. ÿÿ. 59. 60. &c.)

Hoc amor, hoc pietas, hoc vult Deus. Omnia non dat
Omnibus, ut nemo sibi sit satis, indigeatque
Alter ope alterius. Quæ res conjungit in unum
Omne genus, Gallos, Mauros, Italos, & Iberos.

ejus versiculi mihi videre videor exegesim, quem habet eodem *Idyllio* XXV. v. 50. Theocritus:

Α"λλου δ' ἄλλον ἔθηκε θεὸς γ' ἐπιδευέα φωτῶν,

nuper a Joanne Georgio Walchio (414) luculenter ostensum.

Alia nunc excipienda superesset, quam Mantuano olim intentarunt, calumnia, quamque imperiti quidam homines sacris Vatibus inurere pergunt; viros scilicet Deo sacros dedecere poesim. Esset autem facile inania hæc otiosorum hominum commenta exsibilare, ageremusque & ipsi eam rem perlibenter, ni eam jam ipse olim Mantuanus, felici exitu, *Apologetico* suo (415), propositis Ambrosii, Juvenci, Paulini, Davidis etiam, aliorumque exemplis, ac rationibus, modeste quidem, sed docte repulisset, quod bene jam pridem adverterat, Joannes Despauterius Grammaticorum, sua ætate, facile princeps, quum, præfatione ad *Artem suam versificatoriam*, scriberet (416) « . . . . . Christiani autem » Pontifices, Abbæ, Cardinales, & cætera Ecclesiæ colu- » mina poeticen, ut Diaboli pabulum tum spernere cepe- » runt; immerito tamen, ut pulcherrime in Apologetico » suo ostendit Divinus Poeta Baptista Mantuanus » Quamquam non eadem ipse censuerim &, quæ tuetur eo loci Mantuanus N., &, quæ, ceu diabolica, diris devota sunt a primis Ecclesiæ columinibus, atque ab iis Christiano Viro indigna reputata. Cæterum conferri ea poterunt, quæ de hoc argumenti genere disputat Princeps Romanæ Ecclesiæ Eminentissimus, doctrinaque juxta, ac probitate morum insignis Joannes Bona (417), eique familiaris N. Leo Rhedonensis, Epistola ad Summum Ecclesiæ Pontificem, Musisque & ipsum amicum Urbanum, eo nomine VIII. (418). Sed de Mantuani poetice hactenus.

---

(414) Diatribè *De variis modis litteras colendi apud veteres Romanos* §. II. In *Parergis Academicis* pag. m. 57.
(415) *Apologetico*, quod scripsit *adversus Mastigophoros* tom. opp. I.
(416) *Commentariorum grammaticorum* pag. 357. Paris. edit. in fol. M.D.XXXVII.
(417) Epistola, quæ in novissima Roberti Sala editione est IV.
(418) *Epistolarum Selectarum* T. I.

§. II.

§. II.

EJUS THEOLOGICIS IN REBUS PERITIA.

QUOD ex hactenus disputatis apparet, deque illo, ex Pici Mirandulani epistolis, scribit, Vir in litteraria Republica spectatissimus Joannes Laurentius Berti (419), erat Mantuanus N. « Non solum carmine, sed omni scientiarum » genere excultissimus. » Erat, inquam, Theologiæ laude, Philosophiæ cognitione, vastitate eruditionis, ad miraculum usque (420), commendabilis. Apud Graveson (loco olim citato) audit: *Eximius Theologus*, *& Poeta optimus*: a Berti *Theologus*, *& Poeta clarissimus* (421) dicitur: *Sacræ Theologiæ Doctor insignis* a Joanne Trithemio (422) appellatur. Quin nec ullum uspiam inveneris, qui hanc ei gloriam invideat, quam rursus & Possevinus, & Maldonatus, & Benedictus XIV., & Mamachius, & alii innumeri ipsi ultro detulere. Quamquam non externa opus est auctoritate, ut rem non aliunde melius, ac tutius, quam ex ipsis ejus operibus cognoscendam, aperiamus, unde & ad illa, ceu ad insignis Theologi scripta, se se passim referunt Theologicas disputationes suas exornaturi non imi subselii scripto-

---

(419) *De rebus gestis S. Augustini* cap. XX. pag. 40. Accinit, ut alios omnino plures sileam, Possevinus, ex cujus *Apparatu*, hoc de Mantuano judicium assumit Hyacinthus Gimma (*Elogj Academici della società degli Spensierati di Rossano* Parte II. in elogio. N. Caroli Sernicola, quod serie est XLVII. pag. 217.) « In Divinis Scripturis eruditissimus, & in secularium litterarum scien- » tia nulli secundus, sacræ Theologiæ Doctor, Philosophus insignis, Poeta, » & Orator celeberrimus, ingenio excellens, sermone disertus. » Hisce omnino dignus est, qui accenseatur Benedictus XIV. a quo Mantuanus *Theologus* dicitur, *Poeta*, *& Orator* (*De canoniz. SS.* lib. II. cap. XVIII. n. 7.).

(420) *In ogni genere prodigioso* vocat Mantuanum Petrus De Crescenzj (*Presidio Romano* lib. III. parte II. narraz. II. n. 15.)

(421) *De Theologicis Disciplinis* lib. XIII. cap. VI.

(422) *De laudibus Carmelitarum* lib. II. Adde his Moreri, cui Mantuanus: *bon Théologien*.

ſcriptores, Martinus Azpilcueta Navarrus (423), Jodocus Coccius (424), Laurentius Berti (425), utque ſileam cæteros, ac N. N. ipſos Thomam Beauxamis (426), Lactantium Domanini (427), Matthiam a Corona &c., Melchior Canus, qui Magos ad recens nati Salvatoris cunabula perductos regali dignitate ſpoliari ægro animo ferens, inſtituta ea de re controverſia, hæc ſibi ipſe objecit: « Probabiliſſi- » me a Baptiſta Mantuano, aliiſque recentioribus aſſeritur » Magos Reges non fuiſſe (428). » Ideo autem Mantuanum expreſſe indigitat, quod, uti ſcribit Antonius Sandini (429): « Joannes Baptiſta Mantuanus primus creditur negaſ- » ſe Magos fuiſſe Reges ita ſcribens in *Epiphania*:

» Nec Reges, ut opinor, erant: nec enim tacuiſſent
» Hiſtoriæ Sacræ Auctores genus iſtud honoris,
» Inter mortales quo non ſublimius ullum.
» Adde, quod Herodes, ut magnificentia Regum
» Poſtulat, hoſpitibus tantis regale dediſſet
» Hoſpitium, ſecumque lares duxiſſet in amplos.

Etſi autem non is mihi nunc animus, quid pro hac opinione, quid contra illam afferri ſoleat, expendere, altiuſque univerſam hanc rem examinare; illud tamen obſervaſſe liceat, pro utraque ſententia viros decertare ſpectatiſſimos, criticæque, & eruditionis laude omnino celebres. Sic Mantuano Cornelius Janſenius Gandavenſis Eccleſiæ fulgentiſſimum lumen (430), Jacobus Hyacinthus Serry (431), aliique velificantur, quos Joannes Maldonatus Scriptor e Societate

(423) Tom. III. *In Enchiridio* cap. XIX. pagg. m. 413. 414., aliiſque operum ſuorum locis.

(424) *Theſauro Catholico*, perfrequenter, ut puta. Tomo I. lib. I. art. III. & IV., tomo II. lib. IX. art. I &c.

(425) Loco nuper citato, necnon ejuſdem operis lib. XXIX. cap. IV. lib. XXXIII. cap. X. &c.

(426) *De Fide, & Symbolo* lib. III. cap. V. &c.

(427) *De Providentia* tom. I. lib. I. cap. XXII.

(428) *De Locis Theologicis* lib. XI. cap. III.

(429) *Hiſtoria familiæ ſacræ*. Cap. III. *De Chriſto* §. III. nota 5.

(430) *Comment. in Concordiam Evang.* parte I. cap. IX.

(431) *Exercit.* XXXIV, N. II.

cietate Jesu exactissimus (432) adversus Theodorum Beza, & Maldonati verbis, Prosper Lambertini (433), post laudatum ab utroque Mantuanum, *multos* vocat, *& eruditos Theologos*, contrariam propugnantibus sententiam eodem Cano, Maldonato, Sandini, Lambertino, quosque is postremus in rem suam appellat, nec non, ut mittam reliquos, Sebastiano Barradio (434), ac N. Joanne Sylveira (435), qui Mantuano, ejusque ea de re opinione exposita, in adversam tamen sententiam, quod integrum cuique fuerit, concedunt. Quamquam arbitratur Panormitanus Archipræsul Matthæus Basile (436) Magos fuisse a Mantuauo regia dignitate haud penitus expoliatos, nec majestate Principis omnino dejectos, sed *Regulos* dumtaxat putatos, atque *Toparchas*. Qua re, si certis posset rationibus evinci, nactus jam esset Mantuanus sententiæ suæ adsertorem Isaacum Casaubonum (437), Natalem Alexandrum (438), alios, quibus omnibus ea, quæ instituto nostro satis aliena est, disputatione relicta, levem, qui superest dissipandus, nonnullorum scrupulum evellamus, quibus scandalo fuere concepta hæc Mantuani verba (439) « Theologorum quidam » doctissimi, atque clarissimi, subtilissimis disputationibus » quæsierunt, an per Christi miracula probatu sit possibile » eum fuisse Deum, & Messiam in antiqua lege promis- » sum. Sunt, qui affirment, sunt &, qui negent. Ego » autem (ut paucis expediam) in eorum, qui negant, hoc » est

---

(432) *Comment.* in cap. II. Matth. col. 47. edit. Lugd. in fol. M. DC. II.

(433) *Annotazioni sopra le feste* parte I. §. XXXV.

(434) Lib. IX. *Comment. in Harm. Evang.* cap. VIII.

(435) Quest. II. N. 8. *in Matthæi* cap. II. v. I. Mantuano recedit & Berti, qui tamen in Poetæ N. versibus auctoritatem, non ratiocinium visus est attendisse, quum scripserit (*De Theologicis Disciplinis* cit. lib. XXIX. cap. IV.) post recitatos Auctoris N. versus: « Baptistæ denique Mantuano Carmelitæ » doctissimo opponimus alium ejusdem Instituti Virum celebrem Joannem » Mariam Verratum Ferrariensem, qui in *Catena* docet Magos fuisse *Sapien-* » *tes, ac Reges*. »

(436) *Exercit.* VII. adversus Serry N. XXXIX. ad calcem tomi III. opp. ejusdem Serry edit. Lugd. in fol. M. DCC. LXX.

(437) *Exercit.* II. *in Baronium*.

(438) *Hist. Eccl.* sec. I. cap. I.

(439) *De patientia* lib. III. cap. IX.

» est Gerardi Bononiensis. & Pauli Perusini Ordinis mei, » sententiam vado: si namque per miracula id probaretur, » jam non crederetur, sed id nobis credendum proponitur: » adde, quod, quum non constiterit, qua virtute, propria » scilicet, an aliena, Dei, an Beelzebub, ut Judæi calum- » niantur, id fecerit, dici semper poterit, id commune & » aliis fuisse. » Quam quidem sententiam, ni peculiares aliæ in Christo circumstantiæ attendantur, &, si accipiatur de puta, nudaque factorum præternaturalium positione, liquet nihil in se, quod non rationi congruum sit, continere, quum æque magna, seu & majora prodigia (Resurrectionem semper excipio) a Prophetis patrata sint, ab Apostolis, ab aliis thaumaturga virtute præditis viris, quod & Mantuano observatum est, citato loco, ubi rursus, adductis Ethnicorum præstigiis Æsculapii, Magorum in Ægypto &c. evidenter ostendit portentosos rerum eventus & penes Idololatras reperiri, quod nemini hactenus negatum (440). Sed enim illud non satis attendit Mantuanus, peculiares quasdam recurrere in miraculis Christi circumstantias, quæ illis ad divinitatem ipsius adstruendam pondus omne, omnem vim, ac robur adjiciant: finem dico, perseverantiam, numerum, speciem; etsi enim quædam perpetravit, quæ possint, permittente Deo, & vanis præstigiorum conatibus obtineri, & fascinatis sensuum organis illudere; certe quod ipse, triduo postquam crucifixus obierat, juxta, ac Discipulis erat ante pollicitus, redivivus surrexerit, Divinitatis argumentum illud est, quotquot excogitari fortassis possunt, equidem maximum. Quam rem nec, ut par erat, observavit Lactantius ipse, cujus hæc sunt explicatissima de miraculis Christi verba (441). « Disce igitur, si quid tibi cordi est, non » idcirco a nobis Deum creditum Christum, quia miracula » fecit; sed quia vidimus in eo facta esse omnia, quæ no- » bis annuntiata sunt vaticinio Prophetarum. » Itaque mallem rem expendissent uterque maturius; characteres enim super-

(440) *V. Histoire critique des pratiques superstitieuses*. tom. I. liv. I., & liv. II. chap. I. &c. Petrus le Brun.
(441) *Divinarum Instit.* lib. V. cap. III.

ſuperſunt, quibus vera, ac genuina Chriſti, Prophetarum, Apoſtolorum, Catholicæque Eccleſiæ miracula a Dæmonum ſecernamus præſtigiis (442), & rationes haud deſunt, quibus pateat Moyſen, Eliam &c. ut ut thaumaturgos; eorum tamen neminem fuiſſe Meſſiam, & tamen Meſſiam fuiſſe Jeſum: ſi enim veri nominis miracula unus Deus efficere poteſt, ſeu id Angelorum miniſterio fiat, ſeu ab ipſo Deo immediate, quod & Mantuanus (443) fatetur: Deus autem non poteſt mendacio umquam patrocinari, illud jam inde conſequitur, & neminem ex laudatis Prophetis fuiſſe Meſſiam, quum miracula, nonniſi, ut Prophetas ſe aliis probarent, ediderint; Meſſiam vero fuiſſe Chriſtum, quod prodigia, ut Meſſiam ſe oſtenderet, patrarit, quibus rurſum & illa evaneſcant neceſſe eſt, quæ, ſecundo loco, Mantuanus urgebat, uti & diſpelluntur, quæ ab illo in primis objecta ſunt, Chriſti ſcilicet, Divinitatem, quæ, ceu ex fide credenda proponitur, non poſſe eam naturali quoque ratione evinci: annon enim ſufficiat de Chriſti Divinitate aſſerere, quod de Supremi Entis exiſtentia Theologi docent, ad fidem, inquam, pertinere, quum iis ſuſcipitur Revelationis fontibus, qui rem credendam proponunt, nec via aliqua naturali, aut philoſophicis argumentis demonſtrant; tum autem demonſtrari, nec, ceu de fide, haberi, quum iis hauritur naturalium rationum momentis, quibus veritas illa philoſophice poſſit ſuaderi? Modo, ut ad priorem illam redeamus quæſtionem, eximia plane dixeris, quæ de aſſerenda ex Chriſti miraculis ipſius Chriſti Divinitate diſputat *Contra Gentes* Angelicus (444). « Prædicta etiam Dei

» Incar-

(442) Conficiunt eam rem apertiſſime, hoc loco, Theologi, ubi, inquam, de Chriſti Divinitate eſt ſermo; quin & in id nervos omnes intendunt Simon, Faſſon, alii.

(443) Ait nimirum lib. cit. cap. X. quod « Non omnia in cauſas naturales, » ſed quædam & in Dæmones, quædam, hoc eſt ea, quæ vera ſunt, in » bonos Angelos, & in Deum ſint referenda miracula. » Quibus ex verbis liquet rurſus, ea, quæ Mantuanus habet de miraculis, æque apud Gentiles, a Dæmone patratis, de iis tantum accipi debere operibus, quæ falſa portenta ſunt, vacuæque nimium faſcinatorum ſenſuum, vel immutatæ phantaſiæ illuſiones. Qua de re & plura, &, ut ejus moris eſt, egregie Doctor vere Angelicus. I. parte queſt. CXIV.

(444) Lib. IV. cap. LV. n. 8.

» Incarnatio sufficientibus indiciis hominibus manifestata est: » Divinitas enim nullo modo convenientius manifestari po» test, quam per ea, quæ sunt propria Dei: est autem Dei » proprium quod naturæ leges immutare possit, supra natu» ram aliquid operando, cujus ipse est auctor; convenien» tissime ergo probatur aliquid esse divinum, per opera, » quæ supra leges naturæ fiunt, sicut, quod cæci illumi» nentur, leprosi mundentur, mortui suscitentur. Hujusmo» di quidem opera Christus effecit, unde & ipse, per hæc » opera, quærentibus: *Tu es, qui venturus es, an alium » expectamus?* suam Divinitatem demonstravit dicens: *Cæci » vident, claudi ambulant, surdi audiunt.* » Quæ eadem peracute etiam edisserit Incognitus N. (445). Cæterum & Mantuanus ipse, quoties non de Christi miraculis in se unice spectatis, sed & ad eas, quæ miracula ipsa comitabantur, circumstantias attendens loqueretur, ingenue, ut plane decebat, fassus est (446):

. . . . Miracula certe
Plurima testantur Christi Numenque, Fidemque.

Et alibi adversus Nestorium Divinitatem Christi impugnantem (447):

Attendebat enim solum, quæ opprobria passus
Christus erat, non quæ toties miracula fecit,
Nestorius levis, & petulans, elatus, & audax.

Scilicet miracula Christi iis esse circumstantiis posita, quibus non possent non illius Divinitatem evincere creditum id & Mantuano, quamquam arbitratus est facta illa pure in se, ac nude spectata non validum aliquod efficere Divinitatis ipsius argumentum: quæ interim omnia, idcirco ajebam, inquit de se Mantuanus (448): « Non, ut nostra in» firmem

(445) Super psal. CXVIII. ℣. 129.
(446) *In S. Dionysio Areopagita* lib. I. sub finem.
(447) *Fastorum* lib. I. in *S. Cyrillo*.
(448) Cit. *De patientia* lib. III. cap. IX.

» firmem, pro quibus etiam fundendus est cruor; sed ne » simul cum nostris aliena confirmem, quibus est cum no- » stris commune miraculum. » improprie scilicet dictum, veluti ipsius Mantuani verbis nuperrime est adnotatum, cujus tandem opinionem de uno miraculorum veri nominis auctore Deo ex ea etiam objurgatione assequimur, qua ethnicus quidam populus ab illo vocatur (449):

. . . . Inops mentis, miracula qui non
Per tam clara Deum cognoverit . . . .

Quamquam & ea de re jam satis.

Nunc autem, si quam divitis venæ esset, quantaque facilitate, vel in Theologicis ipsis veritatibus exprimendis Auctor N. commendaretur, adductis aliquot eam in rem exemplis, ostendisse liceat, de Deo hæc habet (*Parthenices* II. lib. III.).

. . . . . . Deus est æternus, & ingens,
Nec comprensus adhuc, nec, quæ comprendere possit
Mens est ulla Deum. Simplex essentia, nullis
Intercepta locis, non circumscripta figuris,
Unus, & in plures numquam divisus, ab omni
Conditione procul nostra, mortalia nedum
Omnia; verum etiam vincens cælestia longe.
Solus hic immensum fecit non Jupiter orbem.
Quicquid habet Phlegeton, quicquid cava viscera terræ,
Quicquid inest pelago, quicquid secat aera pennis
Condidit, & solus totum hoc opus ipse gubernat.

Et alibi (*in S. Margarita*, seu III. *Parthenice*):

O Pater, unde fluit rerum immutabilis ordo,

(449) *In S. Georgio* ỿ. 14. a fine. Atque ita etiam exponendos censuerim Paulum Perusinum, de quo Casanate (ad annum Christi M. CCC. XLIV. cap. XCIV. *Paradiso Carmelitici Decoris* &c.), ac Gerardum de Bononia, de quo Villiers (*Biblioth. Carmelit.* tom. I. coll. 548. 549.).

Cui fas est quodcumque libet, cui lege voluntas (450)
Libera, cui præsens, quod præterit, atque futurum est.

Ac rursus (*Alphonsi* lib. I. ultimis lineis)

Nam Deus est immensa, omni sine corpore, simplex,
Viva, æterna, potens, vigilans diffusa per omnem
Corpoream molem Ratio, simul omnia, quæ sunt,
Quæ in causis ventura latent, quæ sustulit ætas
Jam finita, in se cernens, æquabile cunctis
Numen, & affectu vacuum . . . . . .

Atque iterum (*Alphonsi* lib. I. sub medium):

Quum Pater hanc molem cæli, terræque, marisque
Conderet archetypi ducens ab imagine mundi (451)
Cuncta

(450) Nimirum Deus est SUMMA RATIO. Cæterum « Est legis vocabulum ambiguum: nam, aut eo significatur norma quæpiam actionum in ratione posita, ac infixa, veluti arte, exemplari, atque, ut Græci Philosophi dicunt, *idea*, ac παραδείγματι; aut superioris alicujus temperantis voluntas, qua velit sibi subditos uti in actionibus suis regendis. Si cum priori notione accipiatur, & homini cuilibet sua ratio, & ratio Dei Deo erit lex. » Inquit Genuensis *Metaphysicæ* parte IV. lib. I. cap. IV. §. II.; §. autem III. « Si cum altera notione, quæ ejus vocabuli propria est, dum de legibus disseritur, legis vocabulum accipiatur, erunt ejus proprietates *essentiales* omnino quatuor. I. Ut sit ratio summa: II. Ut sit ratio ejus, qui jure imperat: III. Qui ea subditos obligare velit: IV. Et possit. Principio enim, nisi lex sit summa ratio, indigebit ipsa alia ratione, qua regatur; neque idcirco esse poterit aliorum norma. Deinde nisi is, cujus ratio lex est, jure imperet, jure quoque ei non paretur; ut, si adigere velit ad obsequium, sit injustus. Præterea nisi velit obligare, admonitio potius, & consilium erit, quam lex. Tandem nisi possit ad obsequium rebellantes adigere, tota inutilis jacebit. Quibus ex rebus sequitur, solam æternam Dei rationem ejus voluntate, & potentia suffultam veri nominis legem esse, & quidem perfectissimam. » Denique §. V., pluribus præmissis, sic pergit: « Alii post Okamum non pauci e Schola, & Renatus ipse Cartesius voluntatem Dei, velut præcisam ab æterna ejus ratione fontem universi juris esse dicunt, ut, quodcumque Deo placuit, id continuo sit justum. Hoc ego in erratis pono, non, quod non sit justum, & sanctum, quodcumque Deo placuit; nihil enim ei placere potest, quod Naturæ, & Sapientiæ suæ non sit consentaneum; nec est illius Naturæ quidquam consentaneum, quod non sit justum, & sanctum; sed, quod ante omnem Dei voluntatem (liceat, hoc in loco, ad mentis nostræ brevitatem accommodate loqui) in ipsa ejus Natura, & Intellectu Ratio inest justi, & sancti. »

(451) Notus Boetii locus (*De consolat. Phil.* lib. III. metro IX.) unde hæc expressisse videtur Mantuanus, qui ipsum hunc Boetii locum citat *De loco Conceptionis Christi* pag. 208.

Cuncta prius confusa rudi produxit acervo . . . . . .
Mente creandarum Deus exemplaria rerum
Servat, & æternis in se videt omnia formis,
Et quo quidque modo fieri, quo limite claudi
Possit, ut in rebus numquam labatur agendis.

De Prædestinatione (*Alphonsi* lib. II.):

Justitiæ si tanta Deo custodia, mundum
Æquali si lance regit, cur judicat ante
Omne operum fas, atque nefas? Elabitur ergo
Cura, labor, meritum: frustra vigilantia, frustra
Relligio, frustra pietas, opera omnia frustra,
Nec vitio utilior virtus . . . .
. . . . Deus liber, neque recta volendo
Prosequitur, sed recta facit sine lege voluntas (452).
Illa æterna: illa omnipotens, illa omnia versans
Non agitur; sed agit quicquid deliberat æquum est.
Humanas hucusque licet se attollere mentes;
Altius antiquæ scelus, & superbia matris.

De Trinitate (*Fastorum* lib. V. *de Trinitate*):

. . . . Substantia certe,
Quæ Deus est, una est: numerum Persona recepit:
Sicut enim plures arbos gerit unica ramos,
Unica Personas sic fert essentia plures:
Sic etiam plures animæ de simplicis uno
Stipite procedunt vires. Exempla feruntur
Ista, quia in numero, totaque propagine rerum
Proposito certum est, nil esse, quod undique quadret . . .
. . . . Hæc est essentia simplex,
Una, nec admittens numerum, tribus insita tantum
Suppositis, ut nostri utar sermonibus ævi.

De

(452) Hæc iis haud satis cohærere putes, quæ scribit *De patientia* lib. II. cap. IV. « Nihil a Dei Numine sine recta ratione fieri posse. » ni forte hæc ejus verba interpretere modo nuper exposito.

De Protoparentum lapſu (*Alphonſi* lib. VI.):

Hanc frugem, cui nectar ineſt dape dulcius omni
Suſpiciens hominum Genitrix, heu! credula pluſquam
Fas erat, incaute rapuit, raptamque momordit,
Nec ſatis id, decepta virum decepit amantem.
Heu amor infelix, infortunata voluptas!
Quid faceret tamen Adamus? Premit undique bellum:
Hinc Deus, hinc ſerpens, & pro ſerpente Virago;
Hinc amor, inde timor: mens oppugnata laborat,
Ut ratis hinc auſtris, illinc aquilonibus acta.
Vicit amor gravis affectus, violenta libido.
Ergo, thori ſociam, ſua blandimenta, ſuaſque
Delicias amens ne contriſtaret, eodem
Naufragio ut mercem amiſit, puppemque reliquit,
Vix tabulæ innitens rapidis evaſit ab undis.
Artibus his dejecta Viri conſtantia mortem
Incidit, atque ſuo ejectus cum Conjuge regno
Venit ad incurvis fodienda (453) ligonibus arva,
Quæ ſentes, tribuloſque ferunt, quæ reddere victum
Cultori, niſi victa negant, quæ fundere frugem
Agricolæ, niſi vi, ferroque coacta recuſant.
Hæc igitur latis arbor, quæ frondibus umbram
Porrigit, & libro pingues lactente mariſcas (454)
Semper alit, necis, & morbi lethalis origo eſt:
Nam neque Caucaſeo recubans in monte Prometheus
Cæleſti, ut perhibent, læſit ſua ſecula furto;
Una ſed hæc noſtri tanti rea criminis arbor.

De Incarnatione (*Alphonſi* lib. VI.):

Induit humanam effigiem, ſtatuitque vocari
Numen homo, clauſitque Deus ſe in ſtemmate noſtro.
Non

(453) Confer Petavium *De opificio ſex dierum* lib. II. cap. VI. NN. I., & II.
(454) » Quis fructus iſte vetitus inquiritur: frumentum reputarunt nonnulli; » uvam alii; ficum quidam, ceraſum, pomum tandem plures. Quæ poſterior » ſententia, quamquam non melioribus, ac ſuperiores cæteræ, fulta, obti- » nuit. » Inquit Auguſtinus Calmet. *Diction. Sacræ Scripturæ* tom. I. lat. Ven. ed, in fol. an. M. DCC. XXXIV. pag. 113. V. *Arbor ſcientiæ boni, & mali.*

Non secus, ac, stellis si quando ex æthere pulsis
Sol jubar infundat nebulis, & vestiat auræ
Majestate suæ, vacuoque accommodet axi.

De Eucharistici Sacramenti institutione (lib. VI. *Fastorum*, ubi de Eucharistia):

Post epulas Christus mortem passurus acerbam
Instituit sacrum, quod tunc mœrore labantes
Prosternente animos fuit huc transferre necesse.
Non fuit ex avibus, non ex Cerealis aristæ
Fruge, nec ex gregibus Sacrum, tenerove juvenco,
Qualia Gentiles, & gens Judæa solebant
Reddere Cælitibus. Sacrum fuit ipse Sacerdos.
Ipse fuit, sed se cælavit imagine mira:
Nam quæ panis erat, quæ vini essentia quondam,
Fecit, ut in Christi Corpus, sacrumque cruorem
Transierit subito, salvis utriusque figuris.

De Supremi Numinis cultu (*præf. in Fastorum libros*):

Omne bonum sublime jubet Natura quibusdam
Insignire modis, certoque extollere cultu.
Primus honor sacrum est, prima excellentia, qua non
Esse potest major, Patris excellentia summi; est
Ergo hic ejus honor, quo testificamur, ab ipso
Quod sumus esse Deo, quod vivimus, atque movemur,
Ipse opifex: nos ejus opus; pro talibus ergo
Offerimus meritis illi libamina soli.

De Martyrum constantia (*Parthenices* II. lib. II. in ore D. Catharinæ)

Omnia Christus habet. Rubet omnis sanguine tellus
Innocuo. Memini Romæ vidisse gregatim
Christigenas duci, & quosdam periisse ferarum
Morsibus, & quosdam gladiis, in flumine quosdam,
In mare, complures fodienda ad marmora missos.
Flumi-

Flumina, terra, fretum fuſo ſacrata cruore
Numen habent Chriſti, debentur & omnia Chriſto.
Vidi ego Cæciliæ pœnas, & flebile Sanctæ
Funus Anaſtaſiæ vidi, Agnetiſque dolores,
Tiburti, fratriſque necem. Crudelia nobis
Vulnera Chryſogoni veniens narravit ab Iſtris
Nuntius, &, fateor, lacrymæ cecidere tepentes.
Hippolytus laniatur equis; Laurentius ardet,
Nec ſuperare virum flammæ, nec ferrea poſſunt
Verbera. Sic emitur Cælum, ſic invidus Orcus
Vincitur, & nulla eſſe poteſt victoria major.

De Juſtorum præmiis (*Parth.* II. lib. III.)

. . . . Nobis nihil eſt in morte timendum (*)
Chriſtigenis, quibus eſt aliud poſt funera longe
Nobilius vitæ genus immortalis Olympo.
Oppetere eſt iterum naſci. Tormenta ſubire
Pro virtute pium . . . .

De viſione beatifica (*Alphonſi* lib. II.)

Noſſe ſat eſt. Qui novit amat. Pulcherrimus Auctor
Orbis, ut arcanum nos in penetrale recepit,
Tum nova lux Divorum animis illapſa repoſtas
Ingeniis formas, ſimulacra leviſſima rerum
Disjicit, & raptas mentes attollit in orbem
Lucis

(*) Non hæc errore a Tridentinis PP. (ſeſſ. VI.) confixo, ut liquet vel ex alibi recitata vitæ ſuæ epitome: ſed catholico ſenſu, quo fere Poeta ævi noſtri cl. ſibi, inquit:

. . . . Sibi nec reſtingui tartara poſcunt,
Quos bene geſta ſatis tranquillant . . . .
Melchior Polignac *Anti-Lucr.* I. 535.

eriguntur nimirum *ſpei*, ut vocant, certitudine, de qua ut cæteri pene omnes, ita & perſpicue recentes ex Ordine meo Theologi Brocardus a S. Nicolao (*profeſſione Fidei Catholicæ* tom. III. art. XXX. cap. IX.), Bonifacius Giardi (*Il Salmiſta Teologo* tom. I. cap. XXVII.), Gauggi quoque, Reyneri, alii.

Lucis inaccessæ, jubar immortale, quod ipsis
Cælitibus solis, quum vult, aperitur, & uno
Explicat obtutu, quæcumque in corpore quondam
Scrutari voluere, modis fallacibus, umbræ.

De Sanctorum invocatione (*Alphonsi* lib. II.)

. . . . Super astra feruntur
Insignes pietate animæ, meritisque potentes
Magna valent, & opes possunt præstare vocatæ.

De Mortuorum suffragiis (*Fastorum* lib. XI. *in Commemoratione Defunctorum*)

Prima dies Superos Cives colit, altera Manes
Expiat, æternos non qui damnantur ad ignes,
Quos spes nulla fovet, quos nulla piacula solvunt;
Sed quibus est veniale nefas, vel origine ab ipsa,
Vel capitale prius factum veniale dolendo . . . .
. . . . Hos quamquam Patris clementia in umbras
Non agat æternas; tamen, ut terrena relinquant
Somnia, & antiquos habitus, & inusta malarum
Semina curarum, per regna cathartica mittit . . . .
Quintuplici vero Manes ratione juvantur.
Prima salus oblata Deo sunt azyma liba,
Et calices, prosunt animis jejunia, prosunt,
Quæ miseris donantur, opes, litanea, precesque,
Est aliud, si vera recens (455) sententia patrum.
Manibus auxilium. Nam quædam æraria dicunt
Conflari ex meritis Christi, Divumque colentum

T Æthera,

(455) Emollienda hæc fortassis: quamquam, ut recte est Bellarmino adnotatum (*De Indulgentiis* lib. I. cap. XIV.): « Res non est certissima, & apud » Catholicos indubitata Indulgentiis juvari posse animas, quæ in Purgatorio » pœnas luunt. » Adisis Franciscum Veronium (in *Regula Fidei Catholicæ* cap. II. § IV.) penes fratres Walemburch (*De controversiis Fidei* tomo II.), penes Zacharia (*Thesauri Theologici* tomo VII.), penes Hooke (*Religionis naturalis, & revelatæ principia* tomo III. parte II. pag. m. 656.) &c.

Æthera, Romanus quæ dispensare Sacerdos
Partirique potest, animisque impendere functis.
Corpore, qui Elysios possunt sperare Penates.
Auxilio tali factum *Indulgentia* nomen.

De Providentia (lib. *Agelariorum* II. initio):

Nam neque Rectorem magna hac in mole putandum
Defore, qui cælos verset, qui tempora certis
Digerat ordinibus, qui accommodet omnibus annum
Frugibus, & totum hoc opus admirabile curet.
Sic quoque, si quando excelsam per cærula puppim
Artifici gressu videas incedere; quamquam
Te lateant, qui vela regunt, clavumque gubernant;
Vim tamen advertes, motum quæ temperet ullam.

Tum etiam ad futuram vitam appellans: Deprendes hinc, ait (*Alphonsi* lib. II. ante medium):

Deprendes hinc esse Deum, mortalia casu
Non fluere incerto (456), fortunam, & fata videbis
Invali-

(456) Aperte hic ad Claudiani illa intendit digitum (*Contra Rufinum* lib. I.):

Sæpe mihi dubiam traxit sententia mentem
Curarent Superi terras, an nullus adesset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu.

quamquam melius Mantuanus, ut Providentiam Deo, mundique adferat procurationem, ad futuram vitam appellat eam ex iis, quæ in mundo eveniunt, demonstrari haud posse arbitratus contra, ac existimavit Claudianus, eo loci, subdens:

Abstulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Absolvitque Deos ....

quamobrem vapulat hic multis apud Racine (*La Religion* chant. II. nota 25.) scribentem: « Cette raison est fausse. Le Ciel ne se justifie pas toujours de » cette façon. Combien de scelerats n'ont point été punis sur la terre? Clau» dien en devoit conclure un autre sejour, où tout sera retabli. » Quod scilicet factum Mantuano. Dignus, qui in hanc rem conferatur N. Periconi (*La Ragion del Vangelo* tom. I. Ragion. V. n. 23.), quo loci, autumat, in nullius futuræ vitæ systemate, providentiam in Deo haudquaquam posse defendi. Videsis & Jacobum Foster *serm.* XV.

Invalidis contra arbitrium conatibus ire,
Ac juste puniri hominem, qui jura, Deumque
Spreverit. Et quamquam, superis dum vescimur auris,
Una habitent scelus, & virtus; tamen omnia certis
Orbe alio dirimenda locis, fore præmia laudi,
Et delectum operum, ac meritorum examen habendum.

Adde quæ de universi regimine habet *Parthenices* I. lib. III. fol. 39.

Ille regit cælos, atque immortalis olympi
Possidet imperium, & fatalia temperat astra.
Ille facit pronam Tauri (*) incandescere frontem,
Et Titanis equos ad aquatica brachia Cancri
Flectit, & ardentem sub Virgine temperat æstum,
Atque suas servare vices vaga sidera jussit,
Chironem torpere gelu, Caprumque nivosis
Imbribus, & glacie strictos requiescere campos.
Messibus æstates, hyemem nive, purpureum ver
Floribus, autumnum pomis, & frugibus implet,
Chasmataque, & terræ motus, ventosque sonantes,
Imbriferasque facit nubes, fulmenque per ipsa
Nubila contorquens violentos excutit ignes.
Ille fretum levat, ille premit, vitæque, necisque
Lora tenens Superis leges imponit, & Orco.

Adversus Hæreticos æternis cruciatibus mancipatos (*Alphonsi* lib. I.):

Tartara, & inferni carcer Jovis, unde reverti
Non datur, immanes animas, quibus ultima luxit
Cælesti sine luce dies, prædantur, & atris
Infodiunt latebris, quibus Iscariotis ab alto

T 2 Pen-

(*) Candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus . . . .
Virgilius lib. *Georgicon* I. 217.

Pendet adhuc ſcopulo, volitanſque per (457) aera Simon
Infamis Magus, & lucri execrabilis auctor
Vapulat. Hic velut æternis immobile ſaxum
Ictibus expoſitum Pellæi infamia Nili
Arrius: hic gemina ducens ab origine mundum
Latrat in obſcuro Manes abſconditus antro,
Eunomiuſque Deum lacerans, & tota ſub Orcum
Hæreſiarcharum ſoboles intruſa latentem.
Præſidet his Machometus Arabs . . . .

At enim deficiat me dies, ſi quæcumque huc ſpectant, Mantuani loca nunc pergam exſcribere. Itaque illud potius videamus, quomodo nedum Poetæ clariſſimi, nedum inſignis, graviſſimique Theologi: verum

§. III.

HISTORICI QUOQUE FAMAM SIBI EST PROMERITUS.

OSTENSUM §. præcedenti, Mantuanum virum fuiſſe Theologicis in rebus apprime verſatum, cui ſcilicet laudi neceſſario aliam hanc quoque addamus oportet, fuiſſe, inquam, illum & hiſtoricis cognitionibus eruditum, quum, ut Joſepho Auguſtino Orſi (458), aliiſque animadverſum eſt, nemo unquam Theologiæ palæſtram, vel mediocri, poſſit greſſu percurrere, cui non aliquod Eccleſiaſticæ ſaltem Hiſtoriæ

(457) Hæc ex veteri ſententia Poeta N. quam non veteres modo penes Tillemont (*Mémoires &c.* tom. I. in vita S. Petri); verum & recentiorum permulti excipiunt, ſed omnium maxime Vir, hoc rerum genere, peritiſſimus Gaetanus Maria Travaſa (*Storia critica delle vite degli Ereſiarchi* tom. I. in vita Simonis Magi cap. XVII. pag. m. 171., & ſeqq.), ubi tentatos a Mago aerios tractus, eumque, Apoſtoli Petri orationibus, præcipitem actum, lectiſſima, ut ejus moris eſt, eruditione, propugnat.

(458) Præf. in Hiſt. Eccl.

ſtoriæ ſubſidium accedat. Quamquam non eas tantum calluit Auctor N. hiſtorias, ſine quibus, nemo, vel aliquam Theologiæ laudem conſequi valeat, ſed & nullum pene hiſtoriæ genus reperias, in quo non fuerit ille, ſaltem ut ſeculi ferebat genius, diu, multumque attritus. Annon enim in Sanctorum, in Pontificum, in Principum, in Nationum virtutibus, geſtis, bellis, præclaris facinoribus deſcribendis, extollendis, verſuque, vel proſa celebrandis, Hiſtorici partes, munuſque inſigne eſt perſecutus? Annon ad illum, ut Hiſtorici &, nomine, & ſubſellio dignum appellant Joannes De Pineda (459), Guillelmus Burius (460), Ludovicus Cellotius (461), Nicolaus Reuſnerus (462), Agnellus Maffei (463), Joannes Jacobus Chiflet (464), Ludovicus Antonius Muratori (465), Joſeph Antonius Saxius (466), Laurentius Berti (467), Robertus Sala (468), magnæ Encyclopediæ adnotator (469), ut Baronium (470) ſileam, ut Turſellinum, Sigonium, Surium, Torelli, Honoratum a S. Maria, Benedictum XIV., Keislingium, Cardinalem Quirini, Bayle etiam, alioſque, ne ipſis exceptis Bollandianis, quamvis a Daniele Papebrochio dictus eſt *Poeta melior*, *quam*

(459) *De la Monarchia Eccleſiaſtica* libro XXII. cap. XXXIII. N. IV.
(460) In Innocentio II.
(461) *De Hierarchia* lib. V. cap. IX. p. 299.
(462) Refert Mantuani *objurgationem cum exhortatione ad capienda arma contra Infideles*. Vol. II. *De bello Turcico orationes, & conſultationes* pag. m. 272.
(463) *Annali di Mantova* lib. XI. cap. VI.
(464) *Anaſtaſi Childerici Francorum Regis &c.* cap. XXII. pag. 328.
(465) *Rerum Ital. Scripp.* tom. XX. ante *Hiſtoriam Mantuæ* Bartholomæi Sacchi, vulgo, Platinæ. Videſis & Joannem Georgium Grævium ad eamdem Platinæ hiſtoriam *Theſauro antiquitatum, & hiſtoriarum Italiæ* tom. IV. parte II.
(466) Utitur Saxius & Mantuani auctoritate, quo SS. Corporum Gervaſii, & Protaſii mm. poſſeſſionem Mediolano vindicet, diſſertatione, quam de eo argumenti genere, adverſus Papebrochium adornavit. Mediolani in 4. M. DCC. XIX. cap. IV. §. 52.
(467) *Iſagoge ad ſacram geographiam* cap. II., alibique.
(468) Notis ad Joannem Bona *Rerum Liturgicarum* tomo III. lib. II. cap. I. §. IV. N. I.
(469) Ad art. *Northumberland*. tom. XI. pag. 211. edit. Liburn. inchoatæ an. M. DCC. LXX.
(470) Semel, atque iterum in *Martyrologio*. Adde Odoricum Raynaldi in *Annalium Baronii continuatione* ad an. M. CCCC. LXXIII. N. LXIII. tom. X. pag. 541. edit. Lucenſis M. DCC. LIII. Bertrandum d'Argentré (*Hiſtoire de Brétagne* liv. X. chap. XLII.), Philippum Argelati (*Biblioth. Scripp. Mediol.* tom. II. col. 1387.

quam Historicus (471), quod tamen ita Biographo illi clarissimo dabimus, ut nec ipsi ejus censuram, nec Mantuano narrationes suas vitio vertamus; etsi enim illud omnino concedendum, plura esse in Vate N. cl. poeticis, ut cum Livio (472) dixerim, « Poeticis magis decora fabulis, quam » incorruptis rerum gestarum monumentis. » quod vel ipsis, non equidem infimæ notæ historicis Herodoto, Plutarcho, Dionysio Halic, Livio, Valerio M., Diodoro &c. passim exprobratum, ceu nupero quoque Auctori Joanni Carolo Denina (473) observatum est, quibus Svetonium patriæ N. eximium decus, Scriptorque nitidissimus Comes S. Raphaelis (474), aliosque alii adjungunt (475), ne cum Flavio Vopisco (476) « Neminem Scriptorem, quantum ad Historiam pertinet, non aliquid esse mentitum » affirmem; illud tamen, hoc loci, oratos velim severioris, ac nimium difficilis ingenii Criticos, non id jure exigi a Poeta, ut iis omnibus, quæ ineluctabili rationum pondere asserta non sint, abstineat, nullasque referat uno vulgi rumore (477) susceptas traditiones: annon imo, ut olim est a Rapin (478), atque Pontano (479) dictum: « Fictio magis, quam carmen » poetam facit. » qui adeo, ubi Historici munus, quod plures solent, persequitur, lectorem desideret ea eruditionis supellectile, ea ingenii dexteritate præditum, ut facile, quæ mere,

(471) Tomo III. die XXIII. Aprilis. *Prævio Comment. ad acta Megalo-Martyris S. Georgii* §. III. N. 18. quod ipsum repetit *Responsionibus ad N. Sebastianum a S. Paulo* art. XI. §. XIV. N. 96.

(472) Præfat. in Hist. Rom.

(473) *De studio Theologiæ* lib. II. cap. III.

(474) *Storia di due secoli famosi in Italia* parte I. cap. XX.

(475) Adisis & Petrum Le Brun (*Histoire critique des pratiques superstitieuses* tome I. liv. I. chapp. I. II. III.), Feyjoo (*Theatro critico universal* tom. II. disc. II. tom. IV. disc. VIII.) &c.

(476) *In Aureliano*. Inter *Augustæ*, ut vocant, *Historiæ* Scriptores a Casaubono, Parisiis, anno M. DC. III. in 4. editos pag. 308.

(477) Præsertim quum & illud nonnumquam usurpare liceat:

Certus abest Auctor; sed vox hoc nuntiat omnis.
Credo tibi, verum dicere, fama, soles.
Martialis lib. VII. *Epigr.* V.

(478) *Reflexions sur la Poetique en général* § XX. Œuvres tom. II. pag. m. 112.

(479) *Progymnasmatum Latinæ linguæ* tom. II. progymn. LII. in nota.

mere, ac pure historica sunt ab injectis, data opera, episodiis, colloquiis, eventibus, verbo dixerim, fabula mature dispiciat, rite invicem separet, sollerter, exacte, acute discernat? Ex quo igitur non omnia, quæ canit Mantuanus, hæc ad criticæ regulas ipse exegerit (exegit videlicet plura (480)), non hinc continuo illud negaveris, multa ab eo &

(480) Sic negavit Magos Christi adoratores fuisse Regia dignitate conspicuos, ut notatum §. præc.; qua in re ut adversarios, ita & habuit sectatores. Negavit Patriarcharum annos menses fuisse, quod tunc « Malalehel quin» que annos, & totidem menses natus genuisset. » *De patientia* lib. II. cap. XXXVIII. Ait enim Scriptura *Geneseos* V. 15. « Vixit autem Malalehel sexa» ginta quinque annis. & genuit Jared. » Pronuntiavit cœspitasse Ovidium, quum caneret lib. *Fastorum* IV. de Proserpina, & sociabus:

. . . . Comites accedite, dixit,
Et mecum plenos flore referte sinus.
Præda puellares animos oblectat inanis,
Et non sentitur sedulitate labor.
Hæc implet lento calathos e vimine nexos,
Hæc gremium, laxos degravat illa sinus.
Illa legit calthas, huic sunt violaria curæ,
Illa papavereas subsecat ungue comas.
Has Hyacinthe tenes, illas amaranthe moraris,
Pars thyma, pars rorem, pars melitoon amat.
Plurima lecta rosa est, sunt & sine nomine flores.
Ipsa crocos tenues, liliaque alba legit.

Narrantur hic scilicet collecti flores: « qui numquam legi possunt uno die, » sed nec uno mense; violæ namque florent veris initio, rosæ vere jam præ» cipiti, &, paulo post rosas, lilia alba: amaranthus intrante autumno, & » crocum mense Octobris. » Inquit Mantuanus (*Epistola contra Calumniatores* pagg. 86. 87.), de quo rursus hæc tradit, in ejus *Apologia* (pag. 148.) Ptolemæus: « Dixit mihi aliquando inter ambulandum, si nonnulli nostræ æta» tis sunt tam severi censores Poetarum, quid dicturi essent, si nunc pri» mum ederetur Æneis Virgilii nostri, in cujus prima pagina tot licentiæ, » ne dicam errores legenti se offerunt? . . . . . Dicerent enim, quod Tuc» cæ quoque, & Varo visum est, Maronem tantum opus male inchoasse, » & quatuor primos versus ex fronte tollendos. Item quod dicenda male » proposuerit, quum dicit:

» Arma, virumque cano . . . .

» nam eodem ordine proponere debemus, quo exequimur; ipse autem pri» mo exequitur de Viro, postea de bello. Item, quod falso dici videatur:

» . . . . Trojæ qui primus ab oris.

» nam Æneas non primus, sed Diomedes ab oris Trojæ venit in Italiam; » nam tempore Æneæ jam condiderat Argyrippam . . . . Item, quum » dicitur:

» . . . . Terris jactatus, & alto.

& vere fuisse, & mature scripta: quinimo nec quæcumque illi passim objiciuntur, hæc recte in illum animadversa putaveris. Sic falsum est, eo dementiæ ipsum evasisse, ut, quod minus caute ei improperat Jacobus Hyacinthus Serry (481), militem latus Christi lancea transverberantem, cæcum penitus, sed sacrato postea ipsius Christi cruore sanitati restitutum dixerit (482). Liquet nempe fuisse militem illum a Vate N., ceu ægra solum acie, lippisque tantum oculis (483) descriptum. En Poetæ versus, quorum postremos

» Improprie locutus sit . . . . Item, quod dixerit *Latio* pro *in Latium*, » & genus Latinum descendisse ab Ænea, quum ante Æneam fuerit Latium, » & Latinum genus. » Quod postremum notavit exinde in suo *Pseudo-Virgilio* (§. I. pag. 285.) Joannes Harduinus. Alia his affinia, quæ si Scaligerum consulas, & ipsa artem critices attingunt, reperias apud eumdem Mantuanum cit. *Adversus Calumniatores Epistola*. Quod si, quandoquidem huc nostra deflexit oratio, non in factis modo, sed & circa verba critica ars aliquando versatur, ceu liquet ex Honorato a S. Maria (*Reflexions &c.* tom. I. diss. IV. part. I. art. XI.); habeas unum saltem ejusce quoque rei ex Mantuano exemplum in voce *Pascha* (*Fastorum* lib. II. ubi de festis mobilibus).

. . . . Solemnia fiunt
Inclyta, quæ פסח nomeclat Judæa vetustas.
Pascha vocant nostri corrupto nomine, & istam
Judaicæ mendam tulit ignorantia linguæ.
Iste tamen fluxit Grajis a gentibus error,
Quæ, quod nos *patior* πάσχω dixere, putabant,
Quod Messiam passum audierant ea tempora circum,
Nomen id exortum. Nostro פסח dicitur ore:
Transitus. Hoc nomen clades Ægyptia fecit.

Quod græcum illius vocis etymon censuerint Lactantius, Ambrosius, Irenæus, eos hinc emendandos consentiunt Walchius (*Diatriba de Lactantio, ejusque stilo* cap. VII), Argonensis (opere e Gallico in Latinum a cl. Reineri converso *De optima legendorum Ecclesiæ Patrum methodo* parte I. cap. VIII.) Laurentius Masei (nota 34 in Sigonium *De Republica Hebræorum* lib. III. cap. IX. tomo IV. novissimæ editionis coll. 129. 130.). At enim haud debent hæc, quæ exempli tantum loco assumimus, pluribus nos morari. Atque ea porro sufficiant, ut saltem conjiciamus Mantuanum, quum id operæ pretium duceret, seu historici partes, seu Poetæ, vel Philologi munus obiret, perspicuçlate esse locutum, quod & ex alibi adnotatis conspexeris.

(481) *Exercit.* LV. N. VIII.

(482) Lib. *Fastorum* III. die XV. Martii fol. 281.

(483) Notatum id Bollandianis, qui, post relatos illos Mantuani de S. Longino milite versus (tom. II. die XV. Martii. Comment. prævio ad acta utriusque Longini, militis scilicet, ac Centurionis §. II. N. 19), sic per-

mos tantum quatuor morofus ille criticus, ftilique, ut ait Nonnote (484), non undecumque laudabilis, vel, quod Mantuanus minime legerit, vel, ut tuto illum derideat, adducit:

Rege fub Augufto, fub fucceffore fuifti
Centurio. Demum, in foribus quum lenta feneƈtus
Jam foret, ad Chrifti crudelia fata cohortem
Jam lippis duxifti oculis, & lumine tardo.
Tu cæcus non mente minus, quam corpore fanƈtum
Lancea, & admoto peƈtus mucrone petifti.
Inde, cruor confufus aquis haftilia circum
In digitos lapfus, tetigit quum lumina, morbum
Suftulit . . . .

Patet igitur lippis tantum oculis, ægra acie, lumine tardo, non cæcum penitus, nec more andabatarum ferientem fuiffe illum a Mantuano depiƈtum: quinimo Sanƈti hujufce Militis hiftoriam exaƈte fuiffe, riteque a Poeta N. digeftam, conceptis verbis, afferuit *æquiffimus artis criticæ æftimator*, ut a Liberato Faffono (485), ab Anfaldi (486), aliifque dicitur, Honoratus a S. Maria (487).

At gravius eft, quod fidem hiftoriæ pertinet, prolatum a quibufdam de Hiftorico N. mendacium. Scripfere videlicet Spanheimius (488), Petrus Zornius (489), Ægidius

 Strauch

gunt: « Hæc ille, qui, ne tam infanus videatur, ut omnino cæco lanceam » traƈtandam commiferit, prius dixerat eum *lippis oculis*, *& lumine tardo*, co- » hortem duxiffe ad Chrifti necem. » Subdunt ii quidem, ne vel hoc dici potuiffe; *quippe & ipfum fatis auditu eft abfonum*. At enim fi his verbis id forte affumunt, non poffe viro militi, feni præfertim ophthalmiam ingruere, aut nequiviffe, lippis oculis, cohortem ducere, aut ducere faltem non debuiffe, rem, puto, dixerunt nec rationi fatis congruam, nec quæ facile communi omnium experientia firmetur.

(484) *Diƈtionnaire philofophique de la Religion* art. *Religieux* qu. VI.

(485) Differt. *De cultu Jefu Chrifto a Magis adhibito* §. IV.

(486) De Martyribus. Contra Dodwellum.

(487) *Reflexions fur les regles, & fur l'ufage de la critique* tom. III. liv. V. diff. V. art. I. §. I., ubi hæc de Mantuano: « A écrit en vers avec beau- » coup d'exaƈtitude l'hiftoire de S. Longin. »

(488) *Differt. hiftorica de temere credita Petri in Urbem profeƈtione* cap. II.

(489) Vol. II. Opufculorum facrorum, cap. I. differt. hift. *De Natalitiis Cathedræ S. Petri* §. IV.

Strauch (490), alii, Mantuanum de adventu Petri Romam nihil locutum, quod, etsi nec Mantuano, cui plura omisisse licuit, injurium, neque Catholicæ sententiæ de Romana Petri sede foret incommodum; ne tamen circa *virum gravissimum*, ut Poetam N. Mamachius nominat, impune mentiantur, vel & calumnientur Protestantes, adversus citatos scribillitarios, hunc Mantuani de Apostolorum Principe locum (491) adducunt ipse Thomas Maria Mamachius (492), quique ex illo multum profecisse potuit, eruditus Petrus Franciscus Pogginius (493):

Inde per Ægeum, per Cycladas, Joniumque,
Multa mari, & terris discrimina passus ad urbem
Romuleam mundi dominam, rerumque potentem
Venit, ubi æterni jaceret primordia regni.

Folio autem præcedenti hæc jam de Nerone canebat:

Jussit enim Petrum, quo non insignior alter
Relligione fuit, pedibus sublime levatis,
Ore in humum verso, pendere patentibus ulnis,
Et paulum rigido jugulum submittere ferro.

» Abeant nunc Protestantes illi, concludit Mamachius (494),
» Petri itineris Romani oppugnatores, atque ex Mantuani
» carminibus Petrum, neque martyrium obiisse Romæ, ne-
» que Romam venisse umquam, si possint, efficiant. »

Verum alia attingenda nobis quæstio est, deque Joannæ Papissæ fabula, quam & suis celebravit carminibus hic N. Historicus, pauca mox adnotanda. Occurrunt, inquit de Vatis

---

(490) Seu mavis Nicolaus Petræus *Differt. Historico-Theolog. de vita S. Petri.*
(491) Ex lib. *Fastorum* VI. fol. 315.
(492) *Originum, & antiquitatum Christianarum* tom. V. lib. IV. parte II. cap. IV. p. 587.
(493) *De Romano D. Petri itinere, & Episcopatu* exercit. I.
(494) Cit. loco pag. 589. in Nota. Affinia de S. Paulo reperias apud eumdem Mantuanum *Parthenices* I. lib. II. v. 345. seqq.

Vatis N. poemate *Alphonsus* inscripto, post Niceron (495), Freytag (496) « Occurrunt libro III. fol. 44. b. tres versus, quibus Joannam Papissam in inferno pænas luere ce-
» cinit, quique a fabulæ patronis veluti testimonium omni
» exceptione majus proferri solent.

» Hic pendebat adhuc sexum mentita virilem
» Fœmina, cui triplici Phrygiam diademate mitram
» Extollebat apex, & pontificalis adulter.

Quæ sane Poetæ N. verba sibi, ex legitimam Romanæ Cathedræ successionem impugnantium ore, objiciunt Dominicus Gravina, *De notis, seu signis Ecclesiæ* (497), & Dominicus à SS. Trinitate (498) *De Summo Pontifice Romano*; hæcque demum illa sunt, quæ una e Mantuani operibus delenda rectissime est a Fidei per Hispaniam Quæsitore Antonio Sotomayor (499) pronuntiatum: neque enim, nisi fabulam, continent, eamque putidissimam; licet non ejusmodi eam fuisse, quam & Mantuanus, & alius quivis, utroque stans pede, rejiceret, ex ea argumentorum copia, quæ congeri ab ejus propugnatoribus solet, manifeste nimis eruitur, unde nec temporis dispendium se facturos arbitrati sunt viri spectatissimi, Florimundus (500), Leo Allatius

(495) *Mémoires &c.* tom. XXVII. pag. 119.

(496) *Apparatus litterarii* tom. III. Notis ad §. VI. pag. 30., quo loci subdit. « Conf. Merkwürdige Historie der Pabstin Johanna aus des Herrn von
» Spanheim Professoris der Academie zu Leyden, lateinischen Dissertation
» von dem Herrn l' Enfant gezogen vnd von demselben nebst verschiedenen
» Anmerkungen des Herru des Vignoles in Franzæsischer Sprache herausgegeben;
» nunmehro aber wegen ihrer Vortrefflichkeit aus dem Franzæsischen ins Teu-
» tsche uberfetzet. Frfurt. vnd Leipz. 1737. in 8. parte II. cap. V. p. 154.

(497) Apud Joannem Thomam de Roccaberti *Bibliotheca Maxima Pontificia* tom. VIII. pag. 758. seqq.

(498) Penes eumdem Roccaberti tom. X. pag. 290. &c.

(499) *Indice librorum prohibitorum expurgatorio* classe II. litt. B.

(500) In suo *L'Anti-Papesse*, quo loci chap XXII. n. IV. Mantuanum dire vexat, quasi historiam illam nullis non coloribus pinxerit, hæcque paulo concitatior de eo scribit: « Renfermé dans un cloitre il a dans ses poëmes
» représenté la Papesse, avec plus d'honte, & d'infamie, que nul n'avoit ja-
» mais fait: c'est Baptiste Mantuan, lequel en parle ainsi.

tius (501), atque, ut sileam cæteros, ipse Bayle (502), si vacuum illud otiosorum, imo & malignantium hominum commentum, ex professo, aggrederentur, ac nullo stare talo evincerent.

Alio nunc suscepti muneris partes nos vocant, atque alius, quem hic expendamus, Poetæ N. locus, ex carmine S. Nicolai Tolentinatis profertur. « In fine libri I. (verba » usurpo citati nuper Fraytag (503)) Merlinum Britanni- » cum, quem magicis artibus plurimum valuisse nonnulli » Scriptores perhibent, cælitibus adscripsit:

» . . . . Vitæ venerabilis olim
» Vir fuit, & Vates venturi præscius ævi
» Merlinius, Laris infandi de semine cretus.
» Hic fatus infami coitu pietate refulsit
» Eximia superum factus post funera consors. »

Accipiamus hæc igitur de Ambrosio Merlinio, quem turpi commercio natum commemorant apposita Ludovico Moreri additamenta, quique apud Gesnerum (504), aliosque *Mago-*

» Je vy en un gibet cette fine femelle,
» Qui travestie en homme, & feignant un saint zele
» Jusqu'au siege Papal, par ruse, ètoit monté:
» Or avoit sur son chef cette putte effrontée
» Le triple diademe, & son pailliard ètoit
» Auprès d'elle pendu, qui son mal detestoit.

» Cestuy-cy adjoute, pour l'embelissement du conte, la penderie de ce mays- » tre Escuyer de l'écurerie papale, dont nul n'avoit jamais parlé, que luy. » Quibus in verbis Remondi fidem desideres; nullibi enim de hippagogo, seu agasone, nullibi de aliquo, nisi fœminæ illius, & quidem apud inferos suspendio loquitur Poeta N., quod & Alexandro Cooke adversus Florimundum scribenti adnotatum est, ipsique Bayle (Dictionn. art. *Papesse* Rem. D. Nota 62. tom. IV. pag. m. 473.) animadversum. Quod vero putidius cæteris rem Mantuanus expresserit, id vero, ni mavis Remundo negasse, Christiani Poetæ zelo, cujus certe nihil deerat Mantuano, dandum erit omnino. Quamquam neminem forte reperias, qui pressius historiam illam attigerit; tantum aberat, ut conquisitis sedulo mendacibus phaleris exornare eam studeret, fucoque, ac vanis pigmentis delinire.

(501) *Confutatio Fabulæ de Joanna Papissa ex monumentis græcis*.
(502) *Dictionn. Hist.-Crit.* art. *Papesse*.
(503) Sæpe cit. *Apparatus litterarii* tom. III. Notis ad §. VI. pag. 23.
(504) In *Bibliotheca*. Adde Joannem Pitseum *De illustribus Britanniæ Scripp.* N. 39. pag. 89.

Magorum Antesignanus audit; ergone corripiendus illico, emendandusque Mantuanus? Viri illius vaticinia ad annos sexcentos in pluribus manifeste cōmpleta scribit relatus a Joanne Alberto Fabricio (505) Ordericus Vitali (506). Magiæ insimulationem quod attinet facile id quidem evenire potuit V., quo vixit, Ecclesiæ seculo, Viro mathematicis cognitionibus, ac rebus physicis, uti de eo scribit Lelandus (507), attritissimo, quo fere pacto (rem nemini ignotam dico) evenit postmodum, seculis vicinioribus, Rogerio Bacon, Trithemio, Pico, aliis, ob quædam præclare a se adinventa, in Magiæ suspicionem adductis. Cæterum Merlinium hunc a Merlinio Caledonio, quem *pietate*, & *doctrina clarum* Pitseus (508) appellat, quemque cælitus & ipsum afflatum (509), ac inter sanctos alios apud Cambros sepultum memorat; non æque ab omnibus fuisse olim distinctum ex eodem Pitseo (510) colligitur: facile ergo, utroque Merlinio confuso, unum, eumdemque putavit Mantuanus, & eum scilicet, quem furtiva Venere genitum autumant, & eum, quem vitæ pietate illustrem commendant. Utcumque fuerit; neque enim id modo mihi arrogem, ut in re nimis ea quidem implexa definiam, hoc saltem liquet, non id gratis omnino, aut, pravo aliquo animi motu, a Poeta N. assertum (511).

§. IV.

---

(505) *Bibliotheca mediæ, & infimæ latinitatis* tom. V. lib. XII. pag. m. 70.
(506) Lib. XII. ad annum M.C.XXVII. pag. 887.
(507) Capp. XXVI. XXVII.
(508) *De illustribus Britanniæ Scripp.* N. 58. pag. 101.
(509) Fabricius quoque id asserit. *Bibliotheca mediæ, & infimæ latinitatis* tomo V. lib. XII. pag. m. 70.
(510) Cit. sup. loco N. 39. pag. 90.
(511) Hisce non acquiescat fortassis Niceron, qui (*Mémoires &c.* tom. XXVII. pag. 115.) « On reconnoit, inquit, la crédulité, & le peu de jugement de » l'Auteur dans ce, qu'il dit ici, à la fin du premier livre, du fameux Mer» lin: car quoiqu'il admette le conte vulgaire, qui le fait fils du Diable, il » le reconnoit pour un Prophete, & le met, de sa grace, au nombre des » Saints. Voici le passage .... *Vitæ Venerabilis olim* &c. » At enim, quantumlibet exclamet Niceron, haud multum universam hanc rem in Mantuano demirer, quem etsi defendere possem, hocque argumenti genus latius, penitiusque diducere, quum tamen & meæ parco, & legentium verecundiæ, unum illud hoc loci satius habeam, monere, inquam, prolificum nefandi Laris concubitum a Delrio (*Disquisitionum magicarum* tom. I. lib. II. qu. XV.),

§. IV.

PHILOSOPHI INSIGNIS LAUDEM SIBI COMPARAVIT.

DE philosophicis Poetæ N. cognitionibus nihil, arbitror, est, quod ultra adjiciamus: namque Poeta erat; fuit igitur & Philosophus: « Quid enim est aliud poetice, inquit tersissimus,

---

a Leone Allatio (*De patria Homeri* cap. II. pag. m. 30.), ac nuperrime a doctissimo Theologiæ in Ovetana Universitate antecessore Benedicto Hieronymo Feyjoo (*Cartas eruditas, y curiosas, en que por la mayor parte se continua el designio de el Teatro critico*. Tom. I. carta XII. pag. 142., & seqq. Matrit. edit. in 8. M. DCC. LI.) propugnatum, quorum priorem illum etsi ridet, certe non refellit art. *Incube* Encyclopédie. Itaque nasci inde homines posse viri melioribus etiam, ac Mantuanus, seculis editi censuere: at posse hominum quemlibet sanctitate inclarescere nemini aut jure olim negatum est, aut aliquando negabitur; non ergo, etsi falsa protulisse dicatur Mantuanus, aut impossibilia dixit, aut levibus tantum ingeniis adserta paradoxa, quibus minus ægre admittendis conducant fortasse, quæ disputat, inter alios, Vir equidem non ineptus Petrus *Le Brun* (tom I. *hist. crit. des pratiques superstitieuses* liv. I., & II.). Quod si errasse dicendus Mantuanus, dicatur ultro, diceretque ipse, si viveret, qui, ut a fratre ejus Ptolemæo memoriæ proditum est (in illius *Apologia* tom. IV. pag. 122.), de errore, quem in *Trophæo Gonzagæ* patrarat, quondam commonitus palinodiam libens cecinit, his versibus:

Carmina de nostro duo sunt tollenda Trophæo,
Quæ liber in primo limine quartus habet.
Dum memoro magni fatum Demosthenis, erro.
Alterius culpam culpa secuta mea est.
Scribo, quod invenio scriptum. Seducta fefellit
Me mea credulitas, & male cauta fides . . . .

Erroris, cujus hic meminit, ea (si id, arrepta occasione, adnotandum est) fuerat causa, quam ipse, his narrat verbis (*Contra Calumniatores* pagg. 83. 84.): « Dum junior olim Demosthenis vitam e Græco in Latinum per Leonardum versam perlegerem, & ad locum mortis ejus pervenissem, pro *Calaurea*, *Calabria* scriptum reperi, & ex illo tempore in ea opinione semper » permansi, ut crederem Demosthenem vita functum esse in Calabria. Et » propterea postmodum scribens Tropæum Mantuanum, quum quædam Calabriæ loca percurrerem, dixi Demosthenem occidisse in Calabria, quum » non in Calabria parte Italiæ, sed in Calaurea scopulo, vel insula juxta » Peloponnesum ad Orientem posita, vitam veneno commutarit in mortem.

ſiſſimus, idemque acutiſſimus ſcriptor Maximus Tyrius (512), » quam Philoſophia tempore vetuſta, conſonantia metrica, » argumento fabuloſa? Porro Philoſophia, quid aliud, » quam poetice tempore junior, harmonia expeditior, ar- » gumento apertior? » Sed enim, Poetam N. quod attinet, legantur ejus, quæ extant, utriuſque generis ſcripta, ſatiſque, ni vehementer erro, patebit, illum Ethices, Aſtronomiæ, Geographiæ, Metaphyſices, ac etiam, quoad per id tempo-

» Et de hoc ſero certior factus ſum ex lectione codicis græci Strabonis Coſ- » mographi, quem tunc non legeram. » Appellat hic Mantuanus ad Strabonis verba illa *De ſitu orbis* lib. VIII. (pag. 360. Baſil. græco-lat. edit. in fol. M. D. XLIX.) « Tantopere autem ipſius Dei veneratio valuit apud Græcos, » ut potiti etiam rerum Macedones hucuſque tutum, ſecurumque loci perfu- » gium, inviolatumque ſervarent, locique ſupplices revelli ſint veriti, qui » ad Calauriam ipſam confugerint (*τὺς εἰς καλαυρίαν καταφυγόντας.*) adeo, ut » Archias comitatu ſeptus militum Demoſthenem violare minime ſit auſus. » Confer, ſi vacat, Chriſtophorum Collarium *Geographiæ antiquæ* lib. II. cap. XIV. §. XXXI. pag. m. 1013. Interim hiſce omnibus tantum abeſt, ut quidpiam detractum putem Vati diſertiſſimo, quin id mihi argumento eſt, Virum illum fuiſſe, ut in exergo ejus habet effigies a N. Stephano Baſſignana Lugdunenſi editioni præfixa, utque paſſim a Scriptoribus vocitatur, *Ter maximum*: notum ſcilicet, quod graviter olim a Celſo (libro VIII. cap. IV.) pronuntiatum eſt: « Levia ingenia, quia nihil habent, nihil ſibi detrahunt. » Hinc ea palinodiæ laus, ea encomia, quæ, fuſiori ſtilo, perſequitur Antonius Maria Salvini (*Diſcorſi Academici* diſc. LXX.). Jam vero & nobis ita comparatum, ut, quam in Mantuano laudamus ingenuitatem, ea & ipſi gloriemur plurimum: agnoſcimus proinde levem in Auctore N. nævum ei a Lancellotti, quem honoris cauſa nomino, improperatum, quod ſecundam in *profuturus* produxerit, velut, quum ait (*In morte Collæ* fol. 126.) de hominis anima:

. . . . Pavetque
Profutura, cupit nocitura ignara futuri.

At hoc eſt, quod in critico eruditiſſimo haud ſatis intelligam, eccur, inquam, adverſus Mantuanum eam unam Virgilii auctoritatem adduxerit, qua non τῦ *profuturus*, ſed τῦ *futurus* quantitatem oſtenderet. An id ab eo factum, ut brevem primam in *futurus* Mantuanum doceret? Aſt corripuit illam, eodem ipſo, quem nuper laudabam, verſiculo, ut fere ſuſpicer corruptum eum Mantuani locum, qui rurſus, ne ſingula huc referam, Virgilium (Æneidos X. 501.) penes exſcribens, ait (*De calamitatib. ſui temporis* lib. III.):

Nubila mens hominum, ſortiſque ignara futuræ.

Errarit igitur Mantuanus, at tamen, quæ de *ſyſtole*, ac *diaſtole* tradunt Grammatici, animo ſunt revolvenda.

(512) *Serm.* XXIX. edit. græco-lat. Pariſ. in 8. M. D LVII. pag. 220.

temporis licuit, Physices amplissimam habuisse notitiam; nullamque non partem, libertate vere philosophica (513) atti-

(513) Ignoverit amicus Lector si vix me contineo, quominus Auctorem N. Potamonicum Philosophum, hoc loci, salutem. Ac, mea quidem sententia, utique Mantuanus iis accensendus videtur, qui nullius addicti jurare in verba magistri, quo eos cunque rapit species pulcherrima veri, eo læti contendunt. Id etsi binis posset verbis evinci, quum nequiverit non esse in Philosophia Potamonicus, qui in non dogmaticis Theologiæ veritatibus Eclecticus erat, ceu ipse de se testatus est lib. *De patientia* I. cap. XXXI., ubi de patientia, ac fortitudine scribit: « De his aliter ab aliis disseri, & præcipue a Thoma Aquinate nescii non sumus; sed more Academicorum nulli sectæ addicti ex unaquaque, arbitratu nostro, quod placet, assumimus. » in ea tamen re ostendenda libet paulisper immorari. Itaque sic habet cit. *de patientia* lib. I. cap. IV. « Libet enim hic a Platone dissentire, qui cum scientiarum » habitibus venire animas putavit in corpora: placet magis in Aristotelis venire diatribam, cui placet animas, quum vivificandis corporibus sociantur, » similes esse tabulæ puræ, in qua nihil est pictum, nihil figuratum. » Interim Platonem tuetur lib. III. cap. XXII., eique alibi etiam subscribit. Stagiræum autem Philosophum, quem præterea sequitur, eodem citato opere, tum alibi, tum lib. II. cap. XVIII. arguit postea, eodem libro capp. VI. XLIV. &c. Sed & ejusdem libri II. caput VII. inscribitur: « In quo consistat » felcitas in hac vita contra Peripateticos, & Stoicos. » ait vero in iis eam constituendam, quæ docet magister omnium Christus; systema, ut olim a Patribus, ita & erudite nuper a Joseph Guerreri *Della Filosofia morale Cristiana* illustratum. Rursus lib. II. cap. XVIII. adversus Pythagoram insurgit. Lib. autem ejusdem operis III. cap. X. Avicennam exagitat, uti & lib. II. cap. XXXVIII. Plinium, cui tamen adstipulatur aliis scriptorum suorum locis, præsertim vero libri II. capp. XXVIII. XXXIII. &c. Quidni autem ita ille se gereret, qui ut non illud ignorare poterat, homines omnes idemtidem cæspitare, sic & probe illud sciebat, quod recte olim fuerat a Lactantio dictum (*Divin. Instit.* lib. VII. cap. VII.) « Nullam sectam fuisse tam deviam, » nec Philosophum quemquam tam inanem, qui non viderit aliquid ex vero. » Quam rem facile exinde quis inferat, quod, ut nullum Philosophum, andabatarum in morem, Auctor N. sectatus est, ita nec eorum quempiam non plurimi semper æstimaverit: « Utinam, inquit de Joanne Pico (epistola ad illius nepotem Joannem Franciscum Picum inter hujus opera Basileæ, ut ante monuimus, edita lib. II. *Epistolarum* pag. 1296.) « Utinam opus illud de » concordia Platonis, & Aristotelis, antequam decederet, absolvisset; pollicebatur enim titulus ejus omnem antiquorum Philosophiam. » Quibus scilicet quid, sodes, clarius ad ejus erga veteres Philosophos omnes obsequium, studiumque innuendum? Quod rursus studium, quam æstimationem inde etiam conjeceris, quod omnium indiscriminatim lectioni sedulus Auctor N. incumberet, quorum quod ingens illi non deesset copia apud Refrigerium suum, eo quoque nomine, ruri apud ipsum, ut ante præmonitum est, libens manebat, quin & sibi temperare haud potuit, quominus, *Villa Refrigerii* (tom. opp. III.), eam rem pressius attingeret: Hic, inquit:

Hic sedem Plutarchus habet, peregrinaque nostris
Comparat, & magno Heroum facta explicat ore.
Hic Pater historiæ Livius grave, grande, superbum

attigiſſe: quinimo & de re muſica aliquid fuiſſe a Baptiſta Mantuano conſcriptum expreſſe teſtatur Auctor e Societate

Fatur, & eloquio terſo, dulci, atque venuſto;
Magnificoque ſonans Romana Saluſtius acta.
Hic Strabo velut ex alto ſpeculatur olympo
Regna, urbes, pelagi tractus, quod circuit orbem,
Quod dirimit terras, mundumque amplectitur omnem.
Plinius omne genus rerum, quod dædala finxit
Mirificis natura viis, ſalebroſus, & aſper,
Verba coagmentans duris coeuntia nervis
Libat, & immenſi numerat miracula mundi.
Hic Cicero, cui dicendi ſuprema facultas,
Et ſermonis apex, rigidis cui fortior armis
Lingua per Æthiopum populos audita, per Indos:
Hic Æneis, opus, cui non certaverit omnis
Græcia, naturam ſuperat, deſcendit ab aſtris,
Ab Jove defluxit, lepor immortalis in illa eſt,
Majeſtaſque Deum latebris confeſſa latentem
Corporeis, qui qualem hominem decet eſſe monebat:
Crimina mordaci Venuſinus Horatius ore
Taxat, & extollit lyricos ad ſidera cantus.
Hic magni Sophiæ Autores: Stagiræus, & alta
Mente Plato, conſulta Deum qui novit, & omne
Quod licet externo, quod ſcire mathemate noſtro.
Hic Stridone ſatus loquitur Pater ore trilingui,
Acris energiæ ſtimulis mortalia corda
Sollicitans, rapidis acuit Deus enthea flammis
Pectora, & acclamans tonitru facundia magno
Fulminat, ac verbis animi tonat impetus altis.
Hic ſedem Pater Hipponis Carthagine natus
Auguſtinus habet, cujus ſapientia, fontis
Inſtar inexhauſti, per mille volumina fluxit:
Hic alii plures, quos enumerare volentem
Copia fruſtratur, vicinaque veſpera nocti.

Quibus in verbis neſcias fortaſſe quid mirere magis, ſtilum ne, an eruditionem, ingenium, an judicium, rerumque delectum, quæ omnia rurſus, ut alibi ſæpe, ita & *Alphonſi* lib. V. potiſſimum oſtendit, ubi de Leandro, Paulo Oroſio, Iſidoro, aliiſque, per Hiſpaniam præſertim, celeberrimis viris ſic, pro more ſuo, eleganter:

. . . . Turbinis inſtar
Arriadas Leander agens, & tempora Paulus
Omnia ſurgentis memorans ab origine mundi.
Artis, & ingenii locuples Iſidorus, utraque
Inclytus Heſperia, clara hæc ortu, illa ſepulcro.
Hic ſublime decus Libyæ Fulgentius olim
Exul, & ablato ſulcans maria alta magiſtro.
Hic cenſor morum Eutropius, cui læta ſenectus . . . . :
Romanuſque Pater Damaſus, cui clarus Arator
It comes, & multo radians Prudentius auro,

Jesu eruditissimus, qui fortassis, utpote eamdem cum illo patriam sortitus, in eaque diu versatus, aliqua præ mani- bus

Seduliusque gravi resonans mysteria cantu,
Atque novam tetrica legem gravitate Juvencus
Ausus & heroo Christum celebrare cothurno.
Tu quoque Sidoni, proles Aquitanica, quondam
Pastor apud Ligerim, Tuque o pietate refulgens
Eximia Pauline Pater, qui barbara vincla
Forti animo persers, & Tu numerose Boeti,
Qui servare doces vocum intervalla, lyramque
Tendere, & inflari vocalibus organa ventis,
Ausonio conjunctus ades . . . .

Itaque decebat auctum tot cognitionibus virum, tanta præditum eruditione hominem, ea frui libertate, eam deligendi facultatem habere, quæ unica certe est, ut alios inter adnotat Muratorius (*Delle riflessioni sopra il buon gusto* parte II. cap. X.) veri aliquando inveniendi via. Quo autem prudens hæc philosophandi libertas in Mantuano evaserit, hi ejus indicent versus (*Dionysii Areopag.* lib. I. fol. 163. 164.), ubi de Græciæ habitatoribus: Nec minus est, inquit:

Nec minus est, quod maturam cognoscere rerum,
Quod potuere oculis homines his collibus orti,
Gens prope cælestis causas penetrare latentes.
Nec sat erant inventa domi, peregrina secabant
Æquora, fatidicam Memphim, suppostaque Cancro
Æthiopum regna, & combustam ardore Syenen
Perpetuo, mensam solis, statuamque loquentem.
Infinita ibant quasi tum ambage viarum,
Chaldæos etiam, nudisque habitata Sophistis,
Trans Indi, trans Gangis aquas, deserta petebant.
Tanta explorandi sitis, & solertia veri.
Prædati tandem Sophias orientis, & austri
In patriam, similes apibus, quæ rura volantes
Per longinqua legunt flaventia mella, redibant.
Hinc genus Italicum Sophiæ, quod condidit olim
Pythagoras Calabris longum versatus in oris,
Et quod ab antiquo memorant Thalete repertum
Nomen adhuc servans, quod fecit Ionica tellus.
Hi duo sunt, venis fontes qui grandibus implent
Doctrinæ, sine fine amplum, sine littore pontum.
Cernis in hoc sparsas, quasi Cycladas æquore, sectas,
In quibus authores clari Titania supra
Astra, viri turbam cathedris affantur ab altis.
Hic magnos aperit tractus Stoa montibus altis
Aspera, florigeris redolens Academia campis.
Adde Stagiriticos agros, dumetaque paucis
Pervia, in obscuras hominem ducentia sylvas.
Hoc ambita freto, nigrisque habitata colubris
Cyrenæa palus, Cynici sine frugibus horti.
Atque Epicuræi famosa mapalia saltus.
Et pleræque aliæ, quarum jam sola supersunt
Nomina. Res autem, Christo apparente, recessit.

bus habuit musicæ illius monumenta, P. Antonius Possevinus (514): patet adeo, nonnisi rectissimefuisse eum a Trithemio

(514) *Bibliothecæ selectæ* lib. XV. cap. VI. Quin & fuisse illum « neque Legum, aut Juris civilis, neque Medicinæ ignarum » conceptis verbis affirmat (epistola II. tomi nuncupatoria) Mantuani editor Laurentius Cuperus. Id, quod, & ipsa ejus scripta, non uno loco, insinuant. Conferantur, quæ de vario morborum genere scribit *De patientia* lib. II. cap. XXX., quæ item memorat *Alphonsi* lib. II., aliisque operum suorum locis. Quam autem habuerit Legum peritiam, ut aliunde conjici potest, sic, & potissimum, ab eo, quem *contra detractores* scripsit, dialogo post medium. Cæterum, neque putem in hisce facultatibus, ac Medice præsertim, admodum excelluisse Mantuanum; quamvis haud illud abnuerim, hoc sensu, inter Medicos censeri eum posse; quo & Homerus, & Virgilius, & alii aliquot penes Fabricium (*Bibliothecæ Græcæ* vol. XIII. lib. VI. cap. IX.), quatenus, scilicet, præcepta quædam medica, morbos aliquot, aliqua pharmaca poematis suis memoraverunt. Hic autem obvia se se offert occasio supinum Joannis Burchardi Menkenii errorem detegendi, qui, in suo germanice scripto eruditorum Lexico, quæcumque seu metro, seu prosa, seu philologica, seu medica a Baptista Fera Archiatro Mantuano exarata sunt, ea omnia Carmelitæ N. adjudicavit, errore, quem, & sua cl. Cinelli continuatione, adverterat Roboretani Carmeli Prior Marianus Ruele (*Biblioteca volante* Scanzia XXI. pag. 20.). Erat quidem hic Fera Poetæ N. familiaris, qui & in illum febrientem sequens hoc lusit epigramma (*Sylvarum* lib. IV.).

Quum febris Medicum ruri vidisset agentem,
  Frenduit, & torvas sic ait ad comites:
Hic est, qui toties nos exturbavit ab urbe
  De procerum thalamis, de mulierum adytis.
Cogitat hinc etiam nos exturbare. Quid ergo
  Contra has insidias consilii capimus?
I, quartana, tuis splenem confige sagittis,
  Ut cito per venas frigidus humor eat.
Paret, & in vulnus telum fugit. Ille relinquens
  Rus redit, & lecto languidus ecce jacet . . . .

Hic nescio an & illud de Auctore N. adjecerim, Pictorem eum quoque fuisse. Id de eo testatur Vaghi (*Comment.* lib. II. pag. 115.) scribens: « Fuit » Pictor, & Poeta, sed in utroque modestus, & pius.. » Quæ tamen qui accipienda sint probe assequitur peritus lector, cui id facilius forte persuadeam fuisse Mantuanum Lapidariæ etiam rei studiosum, non quod peculiarem aliquam monumentorum syllogen adornaverit, præsertim quum id, per ea tempora, conaretur, anno circiter M.CCCC.LXXX. alter magni nominis Carmelita Mantuanæ & ipse Congregationis alumnus Michael Ferrarinus, de quo, nec, nisi magna cum laude, scribunt Muratori (præf. in *Thesaurum novum veterum inscriptionum*), Maffei (*Græcorum Siglæ Lapidariæ* pag. m. 142.), Monfaucon etiam (*Bibliotheca Bibliothecarum* MMSS. tomo II. pag. 760. codice 5998.), Bimard (apud Muratori loc. cit.), Villiers (*Bibl. Carm.* tom. I. col. 450. &c.), alii; sed quia, quam sibi comparaverat, lapidum, marmorumque notitiam, hanc identidem, prout opus tulisset, in rem suam diligentissime usurpabat. Sic ad ejusce generis monumenta appellat, Ptolemæi fratris *Epithalamio*, epistola *contra Detractores* pag. 66., ac rursus, alia sequenti 67. &c. Vide & inferius notam 519.

themio (515), atque inde a N. Ventimiglia (516) *Insignem Philosophum* reputatum, jure etiam, ac merito illud a Prædicatorii Ordinis Professore Ferdinando Maria Sicco scriptum fuisse (517): « Capta a Barbaris Constantinopoli, anno mil- » lesimo

---

(515) *De laudibus Carmelitarum* lib. II.
(516) In Auctoris N. vita.
(517) *Logicæ, ac Metaphysicæ Institutiones* Dissertatione procemiali de Philosophia in universum cap. VI., quod est *De præcipuis recentioribus Philosophis*. Diceres ab eo exscriptum Christophorum Augustum Heumannum, qui (*Conspectus Reipublicæ Litterariæ* cap. IV. §. XLVII. pag. m. 145.), hisce etiam, aliisque Græcorum doctissimis antea nuncupatis, continuo subdit: « Itali horum partim exemplo, partim institutione eruditi, hac ætate, fuerunt Gasparinius, Bartholomæus Facius, Joannes Jovianus Pontanus, Leonardus Aretinus, Poggius Florentinus, Laurentius Valla, Flavius Blondus, Baptista Mantuanus, Bartholomæus Platina, Nicolaus Perottus, Gregorius Tiphernas, ... &c. »

At dignus omnino, qui, præ cæteris, audiatur (*Historiæ criticæ Philosophiæ* periodi III. parte I. lib. I. cap. I. §. XIII. tom. IV. Lipsiensis edit. in 4. an. M. DCC. LXVI. pag. 31.) Jacobus Bruckerus, quo loci scribit: « . . . . . Præter hos, ingens adhuc acervus eorum est, qui stellarum exorientium instar, dispellere tenebras, quas barbaries, per tot secula, induxerat, & revocare litterarum lucem, felicibus auspiciis, conati sunt, hincque de ornatiori quoque Philosophiæ cultu fuere sollicitì, inter quos, si vel solam respicias Italiam, celeberrimum nomen extulerunt Leonardus Justinianus, Bartholomæus Facius, ... Marcus Antonius Coccius Sabellicus, Joannes Baptista Mantuanus, Philippus Beroaldus, Accius Sincerus, sive Jacobus Sannazarius, ... & cætera caterva, quæ, seculo XV. ad vindicandum litterarum honorem surrexit, quos, serius licet, imitata est Gallia, Britannia, & Germania. Nemo enim horum ita humaniorem disciplinam tetigit, ut Philosophiam prorsus negligeret, eamque ex ipsis Aristotelis, & Interpretum Græcorum fontibus discere nollet. Quo labore eo facilius defuncti sunt, quo meliorem Græcæ linguæ, & antiquæ historiæ, etiam philosophicæ, ex lectione veterum Auctorum comparatæ habebant notitiem, sine qua in explicando Aristotele frustra desudatur. » Qui hic verentur, ut Baptistam Fiera Mantuanum & ipsum, Medicum, ac Poetam appellet Bruckerus, id ipsi, hoc uno suspicari possunt nomine, quod forte aut nostrum ignoraverit cl. Historicus, aut præ illo digniorem alterum existimaverit: verum qui id probabile, quum, ut notum omnibus, longe magis præ illo Auctor N. inclaruerit dignus proinde, qui æque saltem, ac ille, eruditis seculi XV. Scriptoribus ab Historico eruditissimo adjungeretur? Sed & illud est, quod non abs re humanissimus lector attendat, de iis, scilicet, eo loco, disserere Bruckerum, qui inter literarum, atque *humanioris* præsertim *disciplinæ* instauratores vulgo solent commendari: at vero Mantuanum eum Auctorem, qui his adnumeratur, esse N. Carmelitam, apertis id verbis, enarrant, ac palam omnibus testantur laudandi inferius Sabellicus, Fernus, Bohuerius. Adjicerem, quod in Baillet *Jugemens* tom. IV. pag. 360. ad §. 1267. scribit de la Monnoye: « Baptista Fiera de Mantoue ne s'est jamais appelé, ni Jean » Baptiste, ni simplement Baptiste de Mantoue. » Hæc, inquam, subnecterem, si, ut id numquam ab Auctore ipso factum dicitur, ita nec fieri a Bruckero, aliisque potuisse certo constaret: verumtamen quis sibi hoc tuto persuaserit, quum legit penes Baillet (cit. loco pag. 361.), edita aliquando

» lesimo quadringentesimo quinquagesimo tertio, Græcorum » multi, Philosophi, & Litterati, ut Gemistius, Bessario, » Georgius Trapezuntius, Theodorus Gaza, Andronicus, „ Joannes Argyropolus, Joannes Lascaris, aliique in Italiam » migrarunt, suique æmulatione Italorum acuerunt ingenia, » e quibus proinde multi, eodem tempore, celebres extite- » runt, ut Rodulphus Agricola, Baptista Mantuanus, An- » tonius Panormitanus, Angelus Politianus, Nicolaus Pe- » rottus, Joannes Franciscus Poggius, Hieronymus Savona- » rola, Petrus Paulus Vergerius, Hermolaus Barbarus, » Guarinus Veronensis, Leonardus Aretinus, aliique plures.» Ex hisce autem, ut id, pro re nata, moneam, qui peculiarem invicem inisse visi sunt cum Poeta N. necessitudinem, censentur ii nimirum Angelus Politianus *alterum cum Pico ætatis suæ miraculum*, inquit (518) Fabricius, atque Hermolaus Barbarus optime & ipse de litteris meritus, ac quondam Aquilejensis Ecclesiæ Patriarcha (519), uti ex mutuis

Mediolani Fieræ opera, hoc titulo: *Joannis Baptistæ Mantuani opera*? Atque ea nominis affinitate, evenit haud semel, ut, quæ Fieræ essent, N. Auctori adscriberentur; quæ vero contra nostri erant, ea fuerint Medico illi attributa, veluti, alio quoque loco, monemus, ipseque a de la Monnoye reprehensus Baillet suo probavit exemplo, dum Carmelitæ N. carmen *adversus Poetas impudice scribentes* Baptistæ Fiera adjudicans de ipso hoc assereret (loc. cit. pag. 360.): « Étoit fort sérieux, & fort sage, soit dans ses eglogues, » soit dans ses poësies épiques, s'étant voulu signaler même dans un poëme, » qu'il a fait contre les Poëtes lascifs, & contre les autres écrivains impudics.» Videsis & notam (514). Interea, quam hic gravitatis, modestiæque laudem Fieræ impendit Baillet, eam, & Mantuano N. illi imo potissimum tribuendam scito.

(518) *Bibliotheca mediæ, & infimæ latinitatis* lib. I. pag. m. 101.

(519) Adisis Bernardum De Rubeis (*Monumenta Ecclesiæ Aquilejensis* cap. CXII. col. 1060.). Hermolao inscripsit Poeta N. carmen in obitu Alexandri Cortesii, quod extat *Sylvarum* libris, quodque sic ille exorditur:

Roma quid excellens dabit, & sublime suorum,
Barbare, nunc operum, quod vulnera mentis, & altum
Pellat ab afflicto jamdudum corde dolorem?
Forte triumphales arcus, signataque Regum
Marmora nominibus claris monumenta laborum
Militiæ, & stantes antiquo ex ære columnas
Ostentabit opem vanam, & solamen inane?
Rupis Aventinæ tumulum, Tarpejaque saxa,
Tot fora, tot circos, & longis exuta seclis
Mœnia Carmentæ, gentisque Erimanthidos arcem,

mutuis alterius ad alterum epistolis, quarum MS. collectionem, aliis etiam aliquot aliorum Auctorum, præsertim vero Joannis Pici Mirandulani adjectis, appellat *Catalogus Caponianus* (520): ut adeo illud jam, errore procul omni, affirmes, Poetam scilicet N. magnam quoque Philosophiæ laudem,

Jamque senem, multaque cavam testudine molem
Amphitheatralis tecti? Vestigia celsus,
Instar montis, apex caput usque ad sidera tollens
Servat adhuc. Thermas veteres, delubra Deorum
Semisepulta solo, & simulacra jacentia passim.
Adde peregrinos latices in mœnia ductos,
Atque superfusos Campano flumine pontes.
Et gelido castella sinu præbentia latum
Fontibus hospitium, clausisque natantia lymphis.
Adde Patrem Tyberim, cursu qui dura superbo
Inter saxa fremit Regum prope busta suorum.
Adde novem juga turritis crescentia muris,
Et Divum tot templa super fundata cruorem
Innocuum, tot sarcophagos, tot sacra, tot aras:
Magna quidem, & nulli posthac imitabilis ævo
Roma fuit. Quæcumque, precor, miracula mundus
Terrarum magnis diviserat intervallis,
Ipsa suo prædata orbem concluserat orbe:
Nil tamen, inter tot veterum decora alta laborum,
Lumina delectat, nihil est, quod leniat ægrum,
Nec secus accensis ardent corda ignea flammis,
Ac specus, Ætneo candens ubi Mulciber æstu
Sudat, & æthereo cudit nova tela Tonanti.
Ite joci procul, ite sales, trahit omnia secum
Gaudia Alexander . . . .

Rursus in his φιλάρχαιον video, παλαιόφιλον, Antiquarium.

(520) Pag. 440. cod. MS. CC.XXXV. Horum quoque, Hermolai videlicet, Politiani, Joannis Pici Mirandulani, Baptistæ Mantuani laus est apud Sabellicum (tom. II. *Enneadis* X. lib. VIII. col. m. 999.), quo etiam loci, eruditos alios aliquot memorat, ac eos inter magni nominis Rhetorem Pomponium Lætum, quocum Mantuanus N., ut ipse testatur (tomo opp. IV. *epistola contra Calumniatores* pag. 65.), arctum inierat amicitiæ fœdus, cuique epigramma inscripserat tomo I. fol. 102. editum.

Si mea Falconi placuere poemata, forsan
 Edere, & a populo jam licet illa legi:
Ipse etenim cauta versus appendere lance
 Novit, & ingenii lumen, & artis habet.
Tu superes, cujus sententia quæritur, ac si
 Sit Clarii dictis anteferenda Dei.
Si placet, edantur; si displicet, occule: nam sunt
 Omnia judicio subjicienda tuo.

laudem consecutum, illius, inquam, scientiæ, quæ ut idem Philosophus N. canebat (521):

. . . . Caussas, & nomina rerum
Per media ex imis gradiens ad summa, Deumque,
Et mundi metitur iter . . . .
Contemplatur uti rerum longæva propago
Texta sit, unde prior mundi descendit origo,
Et chaos, & sylvam informem, discretaque formis
Corpora, paulatim varias induta figuras,
Vi propria, petiitque suis loca viribus apta,
Utque gravem liquido suspenderit aere terram
Omnipotens Opifex duplicis cum prolis honore,
Oceanumque suis complexum fluctibus orbem
Fuderit, æthereis incluserit ignibus auras (522),
Utque feris terras, mare piscibus, aera cessit
Alitibus, variis ornans animantibus orbem,
Ut vaga perlustret Phœbe duodena quotannis
Sidera fraternum fugiens iter, & modo tractus
Erret ad austrinos, Elycen modo visat ad Arcton.

---

(521) Ex seculi quidem genio, imo ex Ovidianis scriptis expressa. *Parthenices Marianæ* lib. II.

(522) Hæc per hypallagen: neque enim Platonicis Auctor N. assideat, qui sideribus animas incluserunt: sic ergo ea accipito, quemadmodum ista Ovidii *Fastorum* lib. I.

Cælum flamma petit, propior locus aera cepit,
Sederunt medio terra, fretumque loco.

Ibi imo, ulla absque figura, vides includi ignibus auras.

§. V.

§. V.

LINGUARUM GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ PERITIA EXCELLUIT.

QUEM hactenus Poetam, quem Theologum, quem Historicum, quem rursus Oratorem, ac Philosophum vidimus, is & linguarum peritia excelluit plurimum, quod ut potest fortassis, ceu dictorum quoddam quasi corrollarium assumi, ita & aliunde etiam facile probatur: latinam enim linguam, quod spectat, non scire eam modo, sed & callere penitus debuit, ut, qui illa extemplo, ac disertim carmine utebatur, ac prosa; quinimo tantum in illo fuit gravissimæ hujus linguæ studium, atque delectus, ut inter restauratæ ejusdem linguæ Auctores meruerit ab Historicis (523) collo-

(523) V. cl. D. Goujet *Discours sur le renouvellement des études* §. III., quo loci de latina lingua hæc memorat: « Erasme l'écrivoit, & la parloit avec » beaucoup d'élégance. Hermolao Barbaro, le Mantouan, Pic de la Mirande, » Ange Politien, le Cardinal Bembo, les Manuces, Sadolet, Muret, & » beaucoup d'autres ont montré un génie supérieur, & une élégance de sti- » le, qui avoit disparu pendant bien des siecles, & que l'on a encore per- » fectionné depuis. » Legitur sermo iste italice redditus a cl. Gozzi, *Storia Ecclesiastica di Mr. Claudio Fleury* tom. XXIV. Firenze in 4. Illi autem præiverat coævus Auctor Michael Fernus, qui, nuncupatoria orationum Campani ad Bernardinum Caravajal (Recusa est, *Appendice ad Bibliothecam Smithianam* pag. CCLXIV.), hæc habet: « Jam pridem, Pater Reverendissime, flos ille » linguæ Latinæ, & dicendi ratio, & quicquid nobis vivida vetustas charis » posteris annixa fuerat demandare, obmutuisse, & hominum, seu nimia sim- » plicitate, ut, qui, phaleris orationis, bonum recte loquendi usum religio- » siuscule contemnebant, seu Barbarorum injuria, qui cum Imperio Latii » sermonis candorem confundere depugnarunt, concidisse videbatur. Quum » ad nos, tamquam alterius orbis homines, respexit Omnipotens, & tantam » miseratus pius, & misericors Dominus jacturam, novum condere seculum, » Romanumque Imperium & litterarum splendore excitare, & in pristinum » fastigium, lumen, auctoritatemque reponere statuit. Primo in pulcherri- » mum totius orbis hominum, Divorumque domicilium, terrarum Principem » Romam e Galliis Pontifices devocavit. Inde præclara virorum ingenia, al- » tera Imperii Christiani lumina, veterem quæ litterarum situm, squallo- » remque excuterent de summo Cæli cardine, quasi passa in Italiam totam » manu, parvo temporum, regionumque intervallo, dispersit, ut, non tam » non superari nos ab antiquis cognosceremus, quam quomodo posteri no-

collocari. Quod si latinam calluit, calluit igitur & græcam: etsi enim concedendum fortassis Cardinali Hadriano (524) latinam linguam satis esse ex se divitem, neque arcessitis aliunde novis, græcanicis, barbaris dictionibus, impropriisque, & ambiguis vocabulis indigere, uti, vel ex

Y uno

» bis possent æquari desperarent. Alios ergo rei Latinæ, Latiæque suppellectili curandæ præfecit, ut Vallam, Tortellium, Domitium, Varrinum, Sypontinum, & unum postremum Nestorem Dionysium, virum religione spectatum, quorum fuit in inquirendis & grammaticæ, & pudicæ elocutionis præceptis, & interpretandis Poetarum abstrusis sensibus diligentia tanta, quanta ne major quidem ab ipsis rei Latinæ Auctoribus impensa. Alios concinnandis poematibus addixit, ut Philelphum, Boninum, Typhernatem, Carmelitam, & alterum postremum Platum Platinum virum gracili in corpore ingenio amplissimum, quorum tantus splendor in carmine fuit, ut ipsum incinuisse in Italiam Apollinem sublimi de vertice Parnasi, credendum si fabulis, videatur. Alios historiæ &c. » Ex hisce autem jam liquet aperte, an eos demum audieris, qui, quod, Mantuani ætate, Latinum adhuc idioma, iis regionibus, obtineret, vix adduci animo possunt, ut multum laudis ex ejus linguæ peritia potuisse quemquam, iis temporibus, consequi, existiment, quos rursus falsi revincant Muratori, Maffei, N. Ogeri, ac numquam satis laudandus Hieronymus Rosasco (*Della lingua Toscana* dial. I.), ne eos ad immensum, at certe nonnisi scopo nostro aptissimum cl Du-Cange *Mediæ, & infimæ latinitatis glossarum* dimittam, cujus *Præfatione* §. LV. hoc insuper cl. Auctor adducit restauratæ Latinæ linguæ monumentum ex Petri Bouherii Sabulensis carmine in *Elucidarium* Conradi de Mure Canonici Thuricensis a se repurgatum, & adornatum an. M. D. XIII.

At nunc auspicibus Superis, Cæloque secundo,
Induit antiquum Romula lingua jubar.
Sic post millenos ales reparabilis annos,
Abjecto renovat omne decus senio.
Contulit huic operi Gazes Theodorus, & acer
Vallensis multum, tuque Philelphe simul.
Hinc Itali crevere viri, crevere juventus
Gallica Pieriis deliciata sacris.
Nec te Pice sagax, nec te Beroalde silebo,
Nec te cum musis Politiane tuis.
Adde Marullum illis, & blandidicum Pontanum,
Et Carmelitam Mantua dia tuum.
Qui simul Hermolcos non vero Barbarus ore
Dicitur. Hi linguæ restituere decus.

Idipsum innuisse visus est coævus Auctor M. Antonius Sabellicus, quum, *Dialogo de Latinæ linguæ reparatione* fol. m. 113. scriberet: « Baptistæ Mantuani, viri Carmelitana Religione carmen nequeo satis admirari ob incredibiles virtutes. Scripsit ad hunc diem non pauca, & de vita Virginis; de Oratoris, & Poetæ laudibus; de contemptu mortis. Quod si ex iis, quæ ad nos delata sunt, licet de hominis ingenio in universum judicare, quem illi in hoc genere dicendi præferas, hodie habemus ferme neminem. »

(524) *Epistola de sermone Latino*.

uno Cicerone constat, qui ipsis, quas Attico dedit, episto-lis græca non æquo sæpius immiscet; etsi rursus non inficiamur, quin notata latinis ipsis latinæ linguæ egestas, Terentii præsertim, Cæsaris, Tullii, Virgilii, Horatii, Quintiliani opera, plurimum fuerit imminuta; quum tamen nequiverit Mantuanus, ea, qua vixit, ætate, nisi indefessa, ac jugi Auctorum lectione, perfectam sibi ejusce linguæ notitiam comparare, eos autem percurrere nemo facile possit, qui non fuerit græcæ linguæ peritus, veluti ex uno Plinio, cujus lectione tantopere Auctor N. cl. oblectabatur, atque ex frequentissimis latinorum Poetarum hellenismis oppido constat, jam illud tuto assumere me posse credam, Mantuanum, cui perfecta erat latinæ linguæ cognitio, & græcum pariter sermonem apprime calluisse. Quamquam, ubi nec ita ratiocinari liceat, invicta alia non desunt, quibus id afferamus, argumenta: præterquam enim nihil in operibus ejus clarius affulget, quam (525) fuisse illum in ea lingua satis versatum, constans ea quoque Historicorum assertio est Trithemii scilicet, atque, ut sileam cæteros, Murrhonis (526) Colmariensis Canonici; quin & ejus in

Græca

(525) Uti quum *De diversitate Interpretum Sacræ Scripturæ*, epistola (tomo opp. IV. pag. 227.) scribit: « Venio ad psalmi CIX. versiculum, qui quoti-» die est in ore canentium: *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendori-» bus sanctorum ex utero ante Luciferum genui te*. In Græco idem legitur: *μετὰ » σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρα τῆς δυνάμεως σου, ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου, ἐκ » γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησα σε*. & hæc existimatur LXX. Interpretum » fuisse translatio. » Aut, quum adversus calumniatores (tom. IV. pag. 66) Homerum iterum, atque iterum exscribit, aut quum (tomo I. in *Apologetico*) Hesiodum allegat, atque Phocylidem, ut Epimenidem sileam, ut Antimachum, ut Aristotelem, ac Græcos cæteros Philosophos, Historicos, Patres, quorum fere neminem non alicubi appellat, illud præterea innuens, se eos, sin omnes, plures saltem in Græcis ipsis exemplaribus perlegisse.

(526) In vivi etiamnum Poetæ N. futuros manes hoc Murrho lusit epitaphium Parisiis, anno M. D. XIII. editum tom. I. operum Mantuani fol. VIII., atque inde ab Alegre de Casanate, a Ventimiglia, a Villiers (*Biblioth. Carm.* tom. I. col. 219.), aliisque relatum.

D. O. M.

CLAVDITVR. HOC. SAXO. VIR. NVLLI. LAVDE. SECVNDVS
MAXIMA. CARMELI. SPES. QVE. DECVS. QVE. SOLI

Græca lingua peritiam ea ad oculum ostendunt, quæ in elegantis Bibliothecæ suæ pegmatis asservabat, eximia Græcæ eruditionis monumenta. Inerat ibi Joannis Andreæ Lascaris viri inter Græcos doctissimi liber *Græcorum Epigrammatum*, quem Poeta N. dono ab ipso Collectore acceperat (527): extabat illic pariter editum a N. Joanne Crestono *Psalterium Græco-latinum*, ex cujus nuncupatoria ad Ludovicum Donatum Episcopum Bergomensem (528) nonnulla excerpsisse videtur Mantuanus, epistola *De diversitate inter Sacræ Scripturæ Interpretes* (529): aderant ibidem alii rursus Græci codices ab ipso, tum alibi, tum vero potissimum *De loco Conceptionis Christi* (530) generatim saltem indicati.

Sed & Hebraicos fontes adivit, Hebraicaque consuluit exemplaria Vir N. cl., reconditæque Hebræorum eruditioni, ea sedulitate, applicuit animum, ut solitus eum reprehendere Paulus Jovius, quum eximias id genus cognitiones

 non

CONTVLIT. HVIC. LAVRVM. TRIPLICIS. FACVNDIA. LINGVAE
EXCVLTO. TANTVM. PRAESTITIT. INGENIO
QVICQVID. ENIM. LAVDIS. LATIVM. VEL. GRAECIA. DOCTA
QVICQVID. ET. HEBRAEVS. POSSIDET. HIC. MERVIT

Dicere hic omitto de ea, quam Auctor N. habuit Etruscæ linguæ notitia: id enim, sin aliunde constaret, evinceremus aperte ex hisce ejus ad Refrigerium verbis (tom. II. in *Marianæ Parthenices nuncupatoria*) « Extant & poe» mata tua, quæ Tusca lingua plurima composuisti, tanto ornatu, tanta ve» nustate, tanta felicitate condita, ut & mihi, & omnibus, quibus usui sunt, » in miraculo habeantur. »

(527) Testatur id Mantuanus ipse *Epistola contra Calumniatores* tom. IV. pag. 66.

(528) Refert illam cl. Antonius Saxius, ad calcem *Historiæ Typographico-Literariæ Mediolanensis* p. CCCCLXXX., atque N. Villiers (*Biblioth. Carm.* tom. I. coll. 817. 818.), qui, uti & Michael Maittaire (*Annal. Typogr.* tom. I. pag. 146.) illud etiam animadvertunt, psalterium, quod omnium primum Græce excusum prodierit, hoc fuisse ab eruditissimo Carmelita versione interlineari, ad literam, in studiosorum commodum, illustratum.

(529) Tomo opp. IV. pag. 231.

(530) Tomo IV. pag. 201., ubi hæc, inter cætera: « Scriptura sacra de» venit ad Græcos per septuaginta Interpretes, per Theodotionem, & Aqui» lam, per Symmachum, & Origenem, & videamus, quid apud eos lega» tur pro *utero*. Quum, hujus rei gratia, percurrerem hos locos in libris » græcanicis . . . &c.

non in illo agnoſcere haud poſſet, inde etiam obtrectandi anſam arriperet: « Naturam ad carmen attulit, verum inſa- « tiabili Hebraicorum ſtudiorum cupiditate ita occupatam, » ut, quum magnus, & admirabilis in omnibus videri con- » tenderet, in excolendis muſis curam, ac diligentiam re- » mittere cogeretur. » At viro acerbiori dimiſſo, aliiſque rurſus de Hebraica Auctoris N. eruditione teſtibus locupletiſſimis Murrhone vix nuper citato, Graveſon (531), &c. indubia ſuppetunt ejuſce rei monumenta in ipſis illis, quæ ad nos uſque pervenere (532), Mantuani operibus, non, quod linguis ad oſtentationem ipſe uteretur, quemadmodum fieri a ſcriptorum bene multis Honoratus a S. Maria, Joſeph Bianchini, aliique rectiſſime adnotant; ſed, quod ita poſtularet dicendorum natura, idque nonniſi optimorum Auctorum, præſertim vero Poetarum (533) imitatione, quos penes

---

(531) *Hiſt. Eccl.* cit. ſec. XVI. colloquio V. Referas huc pariter Joannis Pici Mirandulani epiſtolam Auctori N. Florentiæ datam, die XX. Martii anno M.CCCC.XC. (Inter alias ejuſdem Pici epiſtolas pag. m. 359.) en ejus & inſcriptionem, & initium:
» Reverendo in Chriſto Patri, Fratri Baptiſtæ Mantuano, Ordinis Carme- » litarum Poetæ, Philoſopho, & Thelogo inſigni &c. Filius Joannes Mirand. » Salve, Pater dilectiſſime . . . . De diverſitate translationis noſtræ a » litera Hebraica in III. capite libri Geneſeos, ubi de Eva agitur, & ſerpen- » te, ſic equidem, cenſeo, eſt in Hebræo quemadmodum ſcribis: *Ipſum con- » teret caput tuum.* referturque ad ſemen Evæ, de quo dixerat: *Inimicitias » ponam inter ſemen tuum, & ſemen illius* . . . . . . &c. » Videſis & Bettinelli (Diſc. II. *ſopra la letteratura Mantovana* Nota H.).

(532) Plura olim ejus MMSS. apud Balæum aſſervata, notatum id Villiers *Biblioth. Carmel.* tom. I. col. 232. quamquam & alia multa Auctoris N. ſcripta intercidiſſe facile nimium mihi perſuadeo.

(533) Eam rem ſi neceſſe hic eſſet, allatis in medium exemplis, probare: omiſſo Ariſtophanis

Brekekekex, koax, koax,
(*In Ranis* actu I. ſcena V.)

Plautique illo:

Hanno Muthum balle beccha edre anech
Lalech labcanam limi inchot . . . .
(*In Pænulo* actu V. ſcena II. ✠. 35. ſq.)

Annon clare id apparet in hiſce Hebraicis Damaſi; qui carmine *De cognomentis Salvatoris* cecinit:

Meſſias, Sebaoth, Rabbi, Sponſus, Mediator.

penes haud raro id genus exempla offendas. Jam vero magnum adeo sibi pepererat, in philologicis, ac criticis hisce rebus, nomen, ut, si forte excitabantur ejusce indolis quæstiones,

---

Item Prudentii, qui, *Enchiridio* v. 153. habet

Campus Acheldemach sceleris mercede nefandi
Venditus . . . .

Annon rursus aperte id liquet in Græcis istis Lucretii (*De natura rerum* lib. I. v. 827.)

Nunc Anaxagoræ scrutemur ὁμοιομερείαν.

Jovenalis (*Satyra* XI. v. 27.)

. . . . Cælo descendit γνῶθι σεαυτόν:

Persii (prologo ad *Satyras*)

Quis expedivit psittaco suum χαῖρε

Martialis lib. II. epigram. XXXII., & lib. X. Ausonii item, aliorumque; quibus id passim factitatum, vel quia nullatenus, quæ exprimenda aliis essent,

. . . . Nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas.

ut dictum Lucretio lib. I. ℣. 829., vel quia, tametsi patrio efferri possint idiomate; illa tamen

. . . . Propria melius sub voce notantur:

ut canit, lib. III. *Astronomiæ* ℣. 42. Manilius. Quibus denique omnibus tuto illud, evidenterque conficias, nonnisi merito, exoticas alterius linguæ dictiones, ac peregrina vocabula mutuari, quum id rerum dicendarum indolés expostulare videatur. Quod & factum, nec semel, a N. Mantuano, ut liquet, seu ex libro *Agelariorum* II. fol. 307., seu ex *Fastorum* lib. I. fol. 245., ubi de Nomine *Jesu*, seu ex superius allatis de voce *Pascha* versibus, aliisque tum carminum suorum, tum & prosarum locis, veluti, quum ait *De varietate Interpretum Sacræ Scripturæ* (tom. IV. pag. 229.) « . . . . Dum hæc » mecum meditor supervenit, qui diceret in *psalmo* LXXXIV. pro eo, quod » nos dicimus: *Et in eos, qui convertuntur ad cor.* melius dici a Græcis Καὶ » ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας καρδίαν ἐπ' αὐτόν. Quod est: *Et in convertentes cor* » *ad eum*. Mox ad codicem Hebraicum me converti, reperique scriptum: „ ואל- ישובו לכסלה *veal jasubu lechisla* quod iterpretatur: *Et non con-* » *vertentur ad stultitiam* arripuique mox Hieronymi translationem ad Chroma- » tium, quam textui Hebraico reperi conformem (V. Hier. opp. tom. VIII. » Basil. in fol. M.D.LXV.), & ecce, dum cogito unde vecordes hi cor illud

ſtiones, ad Auctorem N. ſæpe deferrentur dirimendæ. Unicum adducimus ex Mantuano ipſo argumentum (534).
» Quidam . . . . . , dum nuper concionaretur . . . . . .
» exclamabat, pſalmos non eſſe fideliter translatos, & pro-
» ferens ex pſalmo VI. illum verſiculum: *Anima mea tur-*
» *bata eſt valde, ſed tu, Domine, uſquequo*: aſſeverabat
» debuiſſe transferri *aliquantulum* . . . . . . Movit hæc in-
» ſolens

» traxiſſent, quod non ſit in Hieronymo, neque in Hebræo, verti oculos ad כ, quod ponitur poſt ל in principio dictionis כסלח *chisla*, & manifeſte » deprehendi translatores ב pro כ poſuiſſe, & litterarum affinitate deceptos » ex ל, & כ in ב converſa feciſſe לב, quod *cor* ſignificat &c. » *V. Buxtorf.*

Ex quibus, aliiſque multis, quæ adduci huc poſſent, cl. N. Philologi teſtimoniis aperte id etiam efficias, haud utique mentitum Auctorem N. quum hæc ad Ptolemæum fratrem ſcriberet: (Ptolemæo ipſo teſte, in ſua pro eodem Mantuano *Apologia* operum Mantuani tom. IV. pag. 130.) « Scis me, » ut inquit Vitruvius, etſi non ſum Ariſtarchus, non eſſe ἀγράμματον: etſi » non ſum Timotheus, non eſſe ἄμουσον: etſi non ſum Eſra, litterarum He- » braicarum non eſſe expertem. » Ubi rurſus, ut patet, Græco libenter utitur laconiſmo. Id ſcilicet laudis Græcæ linguæ tribuendum, brevitati illam conſulere, ac rurſus orationis gravitati, ut ipſo erudimur Ciceronis exemplo, quamvis non id moris ultra debitos limites provehendum, velut ſcite animadverſum Cardinali Hadriano. Sic perſpicuum eſt Auctorem N., ut aliquam orationi majeſtatem conciliaret, ad eam linguam tum aliis operum ſuorum locis, tum libro *Marianæ Parthenices* I. data opera, confugiſſe, ubi Theologicas, ut vocant, tres virtutes, ac quatuor cardinales ſic græce appellat.

Tres una comites habitant Eros, Elpora, Piſtis . . . . .
Parthenices iſtæ venturæ ad limina Nymphæ
Quatuor egregias ſecum duxere forores
Pulchram Metrioten, Phrenandreamque potentem,
Viribus, atque lites componere doctam
Voce Dicaſpoliam, memorique futura videntem
Mente Prometheam ſummo genus æthere miſſum.
Alta panomphæi ſubeuntes tecta Tonantis
Ad Mariæ thalamos famulam miſere Siopen . . . .

Hic vero ſi quem commoveat dactylus *Elpora* græce ἐλπωρὴ id primum animo repetat, quod, omnium ore, tritiſſimum eſt Grammaticorum effatum: Græca per Auſoniæ fines ſine lege vagantur. Tum, ut reliqua mittam, quæ habet (*Inſt. linguæ Græcæ* lib. III. cap. XXVI.) Jacobus Gretſerus, ea meminerit, quæ admonuimus Nota 405.

(534) Tomo IV. *Contra Calumniatores* pagg. 64. 65. Vereor hinc ne, hoc loci, haud ſatis in iis, de quibus ſcribebat, verſatum ſe prodat cl. Tiraboſchi, dum hæc de Mantuano ait (cit. olim *Storia della Letteratura Italiana* tomo VI. parte II. lib. III. §. XX. pag. 230.): « Io non trovo però, che » del profitto da lui fatto nello ſtudio di queſta lingua (Ebraica) ci abbia » egli laſciato alcun ſaggio. »

» solens calumnia multos viros & litteratos, & religiosos, » qui quotidie versum illum inter psalmos pœnitentiales sic » legebant. Et, quum me consulerent, confestim misi ma- » num ad exemplaria Græca, atque Hebraica, quæ in mea » Bibliothecula habebam recondita, invenique in Græco » codice scriptum: ἑωσπότε, in Hebræo עד־מתי *Nhad Ma-* » *thai*, quæ dictiones, ubicumque reperiuntur in sacris lit- » teris, semper ab idoneis *usquequo* interpretantur . . . . . » Mirabar hominem hujus professionis tam pertinaciter asse- » rere, quæ nesciebat:

» *At pulchrum est digito monstrari, & dicier hic est.*
Aul. Persius *Sat.* I. ℣. 28.

Memoravit hic *Bibliotheculam* suam: at enim illud ex dictis suspicari me posse puto, eam nec copia librorum, nec eorum delectu, parvam dici debuisse; etsi nec inficior potuisse facile Auctorem N., qui multos clarissimos (535), eruditissimosque viros (seu pene incredibili, quam in eo olim

(535) In his præter Picos, Politianum, Hermolaum Barbarum, præter Cortesium, Bembum, Pomponium Lætum, Pontanum, præter alios alibi citatos magni nominis, magnæ auctoritatis viros, censendi omnino
Hercules Stroza, cui, sequenti epigrammate a Nicolao Reusnero (in *Iconibus*), & Freytag (*Analectis Litterariis* pag. m. 915.) relato, parentavit:

Strozius Heracles Venerem dum quærit, adulter
Illius obscuras Mars erat ante fores.
Mars juvenem claudum Veneris ratus esse Maritum,
Deprendi in furto dum timet, arma capit.
Confossum juvenem ferro cognovit, & inquit:
Contentus Nymphis debuit esse novem.

quæ ut rite omnia intelligas, confer scriptum a Jovio Strozæ elogium:
Andreas Mantina Pictor celeberrimus, cujus laus est apud N. Orlandi (*L' Abecedario Pittorico* pag. 56. edit. Neap. in 4. M.DCC.XXXIII.) &, de quo ita, *in Sylvis*, carmine ei inscripto Poeta N.

. . . . Snos extollere ludos
Græcia jam cesset, certamina ponat olympus;
Posteritas jam vincit avos, melioribus astris
Utimur, optati labuntur ab æthere fluxus.
Quid Gnidiæ Veneris, quid te suspendit Apellis
Gratia? Protogenis tabulas, & Zeusidis uvas,
Parrhasii quid cernis aves? Quid signa Myronis;

olim jam, demirati sumus, erga omnes comitate, seu assiduo alios demerendi studio, seu multis passim editis eximii plane inge-

Lysippique vides? Quid te spirantia tardant
Marmora Praxitelis, statuæque Euphranoris? Omne
Phidiacum superatur opus: Polycletica virtus
Sordet, & Andreæ perdit collata decorem.
Tu decus Italiæ, nostri tu gloria secli . . . .
Ergo suum recte voluit te Mantua civem,
Largaque magnanimus statuit tibi præmia Princeps.

Joannes Sabadinus Argenteus, seu degli Arienti, de quo plura N. Orlandi (*Notizie degli Scrittori Bolognesi* pag. 171.), cuique in morte Caroli filii, paramythiam *Sylvarum* libris insertam Poeta N, eo fere percitus œstro, quo, ætate nostra, Eduardus Young, cecinit, quam sic auspicatur:

Quæ vos innocui versat fortuna parentes?
  Tristia cur tantis fletibus ora madent? . . . . . .
Terra domus non est animus accommoda nostris.
  Altius it nostræ conditionis honor.
Qui nimium terras amat, & mortalia tecta,
  Fallitur, est alio patria nostra loco.
Hic sumus extorres, alienaque regna tenemus,
  Sub gravis exilii, servitiique jugo.
Nunc animus curis coquitur, nunc corpora morbo,
  Et stimulos affert quælibet hora novos.
Nunc fratrum subeunt obitus, nunc fata nepotum;
  Tempus in obsequiis tristibus omne fluit.
Crebrius auditur per templa, per atria planctus,
  Quam faciles inter vox hymenæa choros.
Et modo nostra vocant, modo nos aliena sepulcra:
  Funera sunt nostri continuata dies.
O felix, quem res non implicuere caducæ,
  Quem nullus retinet posteritatis amor,
Quem nec cura domus, nec deficientis in horas
  Corporis, aut vitæ prætereuntis agit!
Postquam divitiis fuerint, & honore potiti,
  Mors hominum triplici corpora fauce vorat.
Felices frustra nobis promittimus annos:
  Semper enim curæ, tristitiæque premunt.
Fluctus ut insequitur fluctum, sic tempora volvit
  Nostra catenatis sors inimica malis.
Mittimur Ætherios, per limina mortis, in axes;
  Hæc patet in nostros janua sola lares.
Est illic natale solum, nostrique penates,
  Regnat ubi in decimo Maximus orbe Pater.
Nos Deus ex alto, nos magni gloria mundi,
  Omnia nos pronis vultibus astra vocant.
Quum nitet, & pictæ noctis fulgoribus ardet,
  Ostendit nostras pulcher olympus opes.
Noster enim polus est, sunt sidera nostra, sereno
  Civibus arridet Lucifer orbe suis.
Est requies illic, illic æterna voluptas,
  Perpetuus splendor, gaudia, risus, amor . . . . . .

ingenii fœtibus, omni, verbo dicam, officiorum genere) sibi amicitia conjunxerat, & mutuo acceptis aliorum li-

Z bris

Emilius Romanus, pro cujus sospitate votum Apollini dixit, quod rursus in *Sylvis* reperias, quodque his absolvit distichis:

Quale, Gigantæos post aspera bella tumultus,
  Te memorant carmen concinuisse Jovi,
Tale tibi referet, quum te præstasse salutem
  Senserit, & medicas applicuisse manus.
Et cecidisse tuis veterem Pythona sagittis
  Dicet, & auxilio Pergama facta tuo.
Quod te, quod triviam pulcherrima Thea sororem
  Progenuit: sedes cur tibi quarta datur.
Curve tuo mitem curru premis Ἀφρογένειαν,
  Curve sub ardenti sidere Martis eas.
Cur Veneris claudo, cur Martia furta marito
  Detegis, occultum nec sinis esse scelus.
Quid sibi vult Phœbus, quid Sol, quid nomen Apollo,
  Et cur te Rhodii Lemnion esse dicunt.
Cur tibi det Titan, & cur cognomina Delos,
  Nomina cur Cynthus, cur tibi Thymbra facit.
Cur Lycius, cur Grynæus, cur Sminthius esse
  Diceris, & Clarius, Chrysocomusque Deus.
Cur Mirhinus, cur Cyrræus, Pæanque vocaris,
  Unde tibi Argenetes nomen, & Ortygius.
Argolico ritu quare Ἀργυρότοξος, Ἀγυιεύς,
  Ac Nomius, quare dictus Ἀλεξίκακος.
Ἥλιον adjunget cur te Milesia pubes,
  Cur Grajo veteres ore φανῆτα vocant.
Quid sibi tela volunt, quid laurea serta, quid arcus,
  Quid lyra, quid crines, quid juvenile decus.
His, aliisque tuas mulcebit versibus aures,
  Et tua, Pimplæo carmine, dona canet.
Phœbe Pater Vatum, communibus annue votis,
  Proque tuo fusas accipe Vate preces.

Explanabit horum plura Macrobius, atque *Evangelica* eruditissimi Huetii *Demonstratio*; verum omnium accuratissime cl. Antonius Banier.

Benedictus Morandi primus Bononiensis Senatus Secretarius, Scriptorque & versu, & prosa, uti ex Orlandi (*Notizie degli Scrittori Bolognesi* pag. 72.) constat, nitidissimus, de quo, carmine ei etiam inscripto (in *Sylvis*) hæc, inter alia, idem Mantuanus:

Tu puer ingenuas, non, ut plebeja juventus
Consuevit, longis doctrinæ anfractibus, artes,
At celeri brevitate capis, facundia venit
Obvia, & occurrit nondum quæsita poesis
Sponte sua. Tam prona Deus tibi sidera fecit.
Non fuit in Grajis tibi res abscondita chartis,
Non fuit in nostris. Phœbi tibi tota supellex
Cognita, & arcanæ penetralia magna Minervæ;

bris (536) in rem suam uti, diebus illis potissimum, quibus ob recens inventa, aut saltem invecta Typographicæ artis

Jam subito ingenium studiis adolevit, ut esset
Invenisse magis, quam te didicisse putandum.
Tu sapis, ut custos ovium Parnasidos Ascræ
Incola, quem subito Musæ instituere Poetam.
At postquam frontis gravitas, atque aspera mento
Barba virum confessa fuit, non improba nummi
Esuries, non segnities, non gaudia ventris,
Non obscæna Venus, non res flexere caducæ.
Publica res animum subiit, curare salutem,
Et commune bonum patriæ, velut ante solebant
Fabriciique, Fabiique senes, mente incipis alta.
Et claros imitans proavos, vestigia numquam
Fers obliqua. Tuæ pietas Cynosura carinæ
Sola fuit: regis hoc omnes duce sidere cursus.
Te tua sancta fides, rebusque probata gerendis
Provida sedulitas, & majestate serenum
Os placida, nec non florentis copia linguæ
Ad varias legatum urbes misere per orbem . . . .

Joannes Petrus Arivabenus Urbinatensis Episcopus, cui quum aliquando Massici vini xeniolum obtulisset, propempticum simul carmen adjunxit, quod extat *Sylvarum* libris, hocque absolvitur versu

Et Phœbi, & Bromii munera juncta cape.

Sed & Thomam Wolfium, de quo alibi dictum, & Albertum de Ratizamhusen habuit peculiaris necessitudinis vinculo arctissime conjunctos, quibus omnibus Mantuanus amicitiæ & officia, & jura numquam oblitus, omni cura, ac studio adhærebat, seu, ut ex eorum consuetudine proficeret, seu, ne deessent, quibuscum præclare a se adinventa communicaret: sæpe enim, quicquid Persius (*Sat.* I.) inclamet.

Scire tuum nihil est, nisi te scire hoc sciat alter.

seu denique, ut eorum auctoritate, ac munificentia & in sui uteretur, & in amicorum, atque Ordinis gloriam, commodum, utilitatem, quod alibi ostensum, quodve, officiorum quodam quasi fœnore, mutua amicorum commercia obstringit, fovet, commendat.

(536) Hæc ut paucis edisseram: colligi initio id poterit ex Litteratorum omnis ævi consuetudine, tum inde speciatim ex Mantuani ipsius carmine *ad Jacobum Carphorum Machiavellum* (lib. *Sylvarum* III. fol. 294.), quod sic exorditur:

Accipe, quem nobis dederas, Jacobe, libellum.

Constat id rursum ex Joannis Pici ad Auctorem N. epistola (operum ejusdem Pici pag. m. 375.) data Florentiæ XIII. Januarii M. CCCC. XC., ubi sic ille: » Salve Pater dilectissime. En tibi Apollonium, quem si tuæ virtuti, tuis in

artis commoda, quæ ipsi deerant, Auctorum scripta poterat hæc facile apud amicos reperire.

Cæterum & penes se plura habuisse, eaque pretiosa volumina, id vero & ex nuperrime dictis, ac etiam ex ipso Scriptoris N. genio, quove plurimum commendabatur, rerum delectu facile patet, nec non ex aliis aliquot ipsius operum locis: Habeo, inquit *De diversitate Interpretum Sacræ Scri-*
» *pturæ* (537): « Habeo ego librum Hebraicum psalmo-
» rum manu exaratum, habeo & impressum. » *Apologia* autem *pro Carmelitis* (538): « Habeo apud me decretum
» Godfredi, qui, capta Hierosolyma, de Syria triumpha-
» vit, super quadam pietate, quam omni Sabbatho jubebat
» exhiberi Fratribus nostris, qui tunc incolebant montana
» Judææ . . . . Attulit autem decretum hoc ex Cy-
» pro, cum quatuor Bullis Romanorum Pontificum in Fra-
» trum nostrorum favorem ad Patriarchas Hierosolymitanos
» olim missis, Frater Jordanus Mantuanus Ordinis nostri. »
Quam etiam ob rem audit Scriptor N. clarissimus apud Eliseum Monsignani (539), ceu, qui veterum pro Ordine monumentorum collectionem quamdam, ac Bullarium primus omnium præformarit, quamvis nec diploma Goffredi, nec Pontificum Bullæ amplius supersunt, illa excepta, quam

 Alexan-

» me officiis non deberem, deberem certe vel his litteris, quibus eum efflagitas.
» Tantus in illis amor, tanta humanitas. » Innuit hoc ipsum ejusdem ad eumdem Mantuanum epistola alia (pag. 369); « Philostratum de Apollonii vita,
» si satis illo es usus, desidero, & Zachariæ Philosophi, quem te nactum
» Romæ dixisti, exemplar cura, ut habeam, prætereaque indicem Bibliothe-
» cæ vestræ Bononiensis, si tuo id commodo fieri potest. »

(537) Tom. IV. pag. 229. Sed & Thalmudem, aliosque Rabbinorum libros, atque Hebraicos Testamenti codices, originali textu, versasse eum conficias tum ex aliis passim locis, tum ex lib. I. *De patientia* cap. XV. lib. II., cap. V. lib. III., capp. XXVI. XXIX. XXXIV.

(538) Ejusdem tomi IV. pag. 240.

(539) *Præf. ad Bullar. Carm.* Hinc forte, Mantuano potissimum Auctore, ea collecta fuerat MMSS. copia, quam Mantuæ olim apud Carmelitas asservatam scribit Salmon vol. XIX. cap. VII. pag. 269. edit. Ven. in 8. M. DCC. LI. Utcumque fuerit vereor, ut, quæ de præformato ab Auctore Ordinis Bullario scribit Monsignani, ea paulisper mutent, quum inter MS. Siberti de Beka viri apud nos gravissimi, qui, pluribus ante Mantuanum annis, floruit, *Ordinis* quoque *Bullarium* memoret (*Bibl.* tom. II. litt. S.) Villiers. Itaque non fuerit Mantuanus, qui primus id operis molitus sit, num laudanda minus ejus industria, atque sedulitas?

Alexander IV. die VIII. Martii M. CC. LXI. concessit, quamque ex autographo, vel pervetusto saltem exemplari, in Mantuani Carmeli archæo, exscripsit, ediditque Monsignani (540) laudatus. Interim Auctor N. & suis utens, & acceptis mutuo aliorum voluminibus, eam sibi comparavit omnigenæ eruditionis copiam, quæ nullo ejus operum loco non manifesto se prodit, quaque adeo mirum non est si a cujusque generis Scriptoribus, a Mirabellio (541), a Julio Sirenio (542), a Philippo Picinelli (543), a Jodoco Clictoveo (544), a Benedicto Hæfteno (545), a Carolo Josepho Morozzo (546), a Ludovico Ballester (547), a Laminio Lupo (548), ab Ulysse Aldrovando (549), a Joanne Launoy (550), a Tilgner (551), aliisque seu alibi citatis,

(540) *Bullar. Carmel.* tom. I. pag. 22.
(541) In *Polyanthea* articulis *adversitas*, *adulatio*, *clementia*, *fortuna*, *mors*, *munera*, *otium*, *superbia* . . . . . *&c.*
(542) *De fato* lib. V. cap. XVII.
(543) *Mondo simbolico* lib. I. cap. XII. N. 339., lib. V. cap. XXIII. N. 307. &c.
(544) *Sermone* penultimo pag. m. 673.
(545) *Disquisitionibus Monasticis*, necnon *Scholæ cordis* lib. II. lect. XVI.
(546) *Theatro Theologico Sacri Carth..siensis Ordinis* parte I. §. 21.
(547) *Onomatographiæ* parte II. dictione *Joannes* N. 5. pag. m. 500.
(548) *Divinæ Matris centum elogia* elogio XV.
(549) *Ornitholog.æ* lib. I., & II., & X., & XII. &c. *Dendrologiæ* lib. I. &c. *Musæi Metall.ci* lib. I. &c. *De Quadrupedibus* lib. II. &c. *De Insectis* &c.
(550) *Dissert.* III. adversus privil. Sabb. cap. II. quamquam videndus eam in rem Villiers *Bibl. Carm.* tom. I. col. 55.
(551) Adnotatis ad Menkenium *De Charlataneria Eruditorum* pag. m. 189. VI. citans Auctoris N. eclogam.

Eorum, qui ad Mantuanum appellant, agmen nunc claudant cl. Joannes Thuil (*ad CLXXIX.* Andreæ Alciati *Emblema* pag. m. 746.), atque Franciscus Maria Bonada, qui (*Anthologiæ* vol. II. classi VII. §. LX. pag. 264.) post relatum epigramma, quod Julio Cæsari vulgo adscribi ægro fert animo (*Dissertazione sull' Antologia* cap. V. §. XVIII.) cl. Ricolvi, nimirum:

Thrax puer, adstricto glacie dum luderet Hebro,
  Pondere concretas frigore rupit aquas,
Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne,
  Abscidit tenerum lubrica testa caput,
Orba quod inventum mater dum conderet urna:
  Hoc peperi flammis, cetera, dixit, aquis.

Bonada, inquam, post hoc relatum epigramma subdit: « Hæc mater minus » infelix, quam ille pater, cujus est epigramma Baptistæ Spagnoli.

» Fert lupus infantem prensa cervice: pater se
»   Proripiens nati pendula crura tenet:

tatis, seu, qui citandi supersunt, clarissimis viris idemtidem commendetur (552), quibus omnino addendus Joannes Ba- læus,

» Dum rapit inde fames, pietasque ardentior istinc,
» Heu! tulit hæc truncum corpus, at illa caput.

Laudant, si id denique adjiciendum est, Poetam N. Italicis epigrammatis suis, N. Pagnini (*Poesie Buccoliche* pag. 11), Vettor Vettori &c. &c.

(552) Ipse interim non aliunde melius quantæ Mantuanus esset eruditionis confecerim, quam ex mira prorsus facilitate, qua ab adversariorum objectionibus se, scriptaque sua, extempore, tueri, ac vindicare solebat. Ejusce rei innumera suppetunt, præsertim apud fratrem ejus Ptolemæum argumenta, quorum ut hic pauca recenseam. Vitio illi datum I. Quod *Virgilium* non *Vergilium*, ut omnino dici oportere, tum aliunde, tum ex veteri quodam lapide Politianus autumabat, scripsisset. II. Quod dixisset *Polenta* neutro plurali (V. *Ecloga* VI. v. 5.). III Quod *ante diem* pro *ante lucem* (V. *Parthenices* I. lib. I. v. 484.). IV. Quod fortunam *Rhamnusiam* vocarit, quum Nemesis potius a Rhamnunte oppido sic appelletur (V. *Trophæi Gonzagæ* lib. II. v. 710.). V. Quod *Cælos* pro *Cælum* contra sensum Grammaticis communem. Gellio teste *Noctium Att.* lib. XIX. cap. VIII., ut alia omittam id generis plura. Iis autem ut faceret satis Poeta N. hæc inter alia (non enim hic cuncta exscripserim) reposuit. Ad I. & lithotomis errores aliquando excidere, interim a Græcis non per *e*, sed per *i* efferri. « Dum Romæ sub Sixto IV. agerem
» (inquit *Contra Calumniatores* pag. 65. 66.) Pomponius Lætus mihi familia-
» rissimus ostendit tabulam marmoream perquamvetustissimam in Circo Fla-
» minio, in qua quosdam errores deprehendisse se monstrabat: in ea enim
» pro *Venox Venocens*, & *Publius* pro *Publio*, & *Politicus* pro *Petico* mendose
» scriptum erat. Hoc idem refert Hermolaus in *Plinianis correctionibus* lib. VI.,
» & XIII. . . . . Cicero in *Epistolis ad Atticum* dicit, se vidisse in Ca-
» pitolio statuam Scipionis Africani, cum subscriptione Serapionis, & dicit,
» se putasse id erratum fabrile . . . . Utcumque res eat, scio illud
» nomen per *i* a Græcis scribi: nuper namque, quum Stephanum *De Urbi-*
» *bus* legerem, vidi in dictione *Mantua* Virgilium per *i*, non per *e* scriptum.
» Memini etiam me legisse in Epigrammatum Græcorum libro. quem Joan-
» nes Lascaris vir linguarum eruditione clarissimus, dono mihi dedit, nomen
» id Græce non per *e*, sed per *i* scriptum: nam Christodorus Poeta Theba-
» nus describens imagines virorum illustrium positas in quodam publico gy-
» mnasio, inter quas erat & imago Virgilii, sic fere inquit: ego enim Epi-
» gramma illud ita transtuli:

» Carus & Ausoniis liquido decuisset olorem
» Spirans ore melos Virgilius. extulit olim
» Hunc sermo faciens alium Tiberinus Homerum.

» Sed ut nos quoque in judicium lapides adducamus, addi potest testimonium
» elogii, quod in basi statuæ Claudiani Romæ nuper repertæ litteris Græcis
» scriptum est sic:

» *εἶν ἑνὶ Βιργιλλίοιο νόον, καὶ μοῦσαν Ὁμήρου* . . . &c.

qui autem hic a Mantuano laudatur Græcus Stephani locus ΠΕΡΙΠΟΛΕΩΝ sic habet: *Μάντυα πόλις Ρωμαίων* . . . . *ἐξ αὐτῆς ἦν Βιργίλιος ὁ ποιητής*.

læus, vir tamen impietate magis, quam doctrina celebris; qui

Græca Christodori verba, quæ cum Mantuani versione compares, hic ex *Anthologia Græca* lib. V. Epigram. LXXIV. consulto apponimus.

Εἰς Βιργίλλιον

Καὶ φίλος Αὐσονίοισι λιγύθροος ἔπρεπε κύκνος
Πνείων εὐεπίης Βιργίλλιος, ὅν ποτε Ρώμης
Θυμβριὰς ἄλλον Ὁμήρον ἀνέτρεφε πάτριος ἠχώ

Obscurior forsan videatur Latina Mantuani versio, at id Græco, quem traduxit, Auctori imputandum; ubi enim fuisset hic nitidior, & clarius eum reddidisset Mantuanus, cui ex Græco in Latinum vertere facillimum erat. Mitto, quæ & eleganter, & nitide, etsi non prorsus ad litteram, vertit Homeri, aliorumque Poetarum loca: sic, quod ait Homerus:

Δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείται ἐν Διὸς οὔδει
Δώρων, οἷα δίδωσι κακῶν, ἕτερος δὲ ἑάων.
Iliad. Ω. v. 527. 528.

Ita exhibet Mantuanus:

Juppiter ante suum statuit duo dolia limen,
Lævum felle viret, dextrum capit aurea mella.
Super morte Collæ tom. I. fol. 128.

at hæc, inquam aliaque his affinia mitto. Unum Hesiodi versum in hujusce rei argumentum affero. Ait is (Ἔργὰ, καὶ Ἡμέραι v. 101.)

Πλείη μὲν γάρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα.

Ea autem sic vertit (*De patientia* lib. II. cap. XXXI.) Auctor N.

Plena malis tellus, plenæ sunt æquoris undæ.

Quamquam satis illud animadverto rem me ostendere aggressum, quam nemo non emotæ mentis homo in optimo Poeta, Græceque peritissimo inficiari ausit. Epigraphen Claudianeam quod attinet, refert illam (pag. CCCXCI. N. 5.) Janus Gruterus.

ΕΙΝ ΕΝΙ ΒΙΡΓΙΛΙΟΙΟ ΝΟΟΝ
ΚΑΙ ΜΟΥΣΑΝ ΟΜΗΡΟΥ
ΚΛΑΥΔΙΑΝΟΝ † ΡΩΜΗ ΚΑΙ † Ω
ΒΑΣΙΛΗΣ ΕΘΕΣΑΝ.

Virgilii mentem simul, & Phæbeum pectus Homeri,
Claudianum Domini, Romaque rite locant.

In Diario Veneto tom. XXII. pag. 400. hic lapis tamquam spurius, Pomponiique Læti fœtus exploditur: at enim Mazochius, Smetius, Castalio, Ur-

qui, quo loci operum a se conscriptorum seriem enarrat; de

---

sinus, qui lapidem & viderunt, & exscripserunt, de ejus antiquitate dubitari non sinunt, inquit eruditissimus Franciscus Maria Bonada (*Anthologiæ* vol. I. classe V. §. XLIX. pag. 421.). Puto hinc non ex Mantuani mente scriptum nomen illud per *e* lib. I. *De patientia* cap. XVII. in Antuerp. Cuperi editione. Sane Brixiensis M. CCCC. XCVII. exhibet, eo loci, nomen illud per *i*. Interim Politiani lapidem, aliaque aliquot in eam rem monumenta, scilicet pro *Vergilio* scribendo profert Joseph Castalio apud N. Gaudentium Robertum (*Miscellaneis Italicis* vol. I. pag. 120.)

II. Quod attinet, quum audisset, inquit, ejus *Apologia* (pag. 97.), Ptolemæus: « Quum audisset sibi vitio dari, quod neutro genere *Polenta* dixisset, » paulum subrisit, &, ut est facetus, in me conversus ait: Hui me miserum, Ptolemæe, vocor in judicium de Polenta, quam non edi, & conti- » nuo attulit versus illos ex V. libro *Metamorphoseos* Nasonis:

» Prodit anus, Divamque videt, lymphamque roganti
» Dulce dedit, testa quod coxerat ante Polenta.

» & paulo infra:

» Offensa est, neque adhuc epota parte loquentem
» Cum liquido mixta profudit Diva Polenta.

Quamquam Fabio Maretti est utrobique *Polenta* fœminei generis ablativus; quod & ipse opinor. (V. *Corpus omnium veterum Poetarum Latinorum cum Italica eorumdem versione* tom. XXVI. pagg. 390. 391. edit. Mediol. M. DCC. XLIX.): est tamen is Ovidii locus adeo obscurus, ut & Calepinus, & alii neutro genere inibi *Polenta* dici arbitraverint, quorum opinione discedit, post Raphaelem Regium, ac Despauterium, Joannes Passeratius (Dictionario octilingui. V. *Polenta* parte II. pag. m. 382.).

De III. quum Auctorem N. Ptolemæus idem commonuisset, remque indicasset: vide, respondit, (penes eumdem Ptolemæum, cit. *Apolog.* pag. 105.): » Vide homines turdis persimiles, qui viscum, quo capiantur, passim excer- » nunt, & missa manu ad codicem Horatianum, paucis philyris evolutis, » invenit *Epistolam ad Lollium*, ubi sic legitur:

» Si nolis sanus, curres hydropicus, & ni
» Posces ante diem librum, cum lumine &c. Lib. I. Ep. II.

IV. sic excipiebat (apud Ptolemæum, ibidem pag. 131.) « Fortuna, & » Nemesis diversa quidem sunt nomina, sed res est una: quod deprehendi ex » Antimachi Poetæ Græci versibus, quos in XIII. *Geographiæ* libro, recita- » vit Strabo; sunt autem hi:

» Est Dea, quam dicunt Nemesim, Dea magna, potensque,
» Quæ bona Cælestum concessu cuncta Deorum
» Possidet. Huic primum sacratam condidit aram
» Fluminis Æsepi gelidas Adrastus ad undas.

» Videsne, inquit, ut dicat Nemesim Deorum concessione possidere cuncta » bona? Hoc idem dicitur de Fortuna. » Tum subjiciuntur a Ptolemæo Pom-

de se testatur (553) scripsisse perinde in *præfationem Fastorum Mantuani*, in cujus etiam carmen *De morte* quædam eum lucubrasse tradit (554) Villiers.

ponii Læti, ac rursus a Mantuano Pausaniæ, atque Ammiani Marcellini, necnon Ciceronis, Pacuviique auctoritates.

V. non morabatur: « Nam, quum habeamus, inquiebat (penes eumdem » Ptolemæum cit. loco pag. 139.), omnes fere codices sacros ex peregrinis » linguis translatos in Latinam, ut fideliter transferrentur, oportuit latinitatis limites transilire in multis, & præsertim in hac dictione *Cælum*: nam, » quum in aliis linguis pluraliter declinetur, oportuit & apud nos pluraliter » poni: quomodo enim transferretur illud in *Psalmis* (psal. CXLVIII. ℣. 4.): » *Laudate eum cæli cælorum*, quod Hebraice dicitur: :הללו הו שמי השמים. » & Græce: *Αἰνεῖτε αὐτὸν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν*. nisi daremus ei dictioni numerum pluralem? Et ideo factum esse dixit (loquitur videlicet, narratque hæc Ptolemæus), propter auctoritatem, majestatemque non Doctorum » sacrorum tantum, sed etiam ipsius Scripturæ Divinæ, quam immutare fas » non est: ut sic nomen id declinandi consuetudo jamdiu recepta sit passim » ab omnibus etiam doctissimis, atque gravissimis. Nec allegandos esse Grammaticos, quum ipsimet confiteantur linguam Latinam sequi magis *ἀνωμαλίαν*, » quam *ἀναλογίαν*, & usu, ac consuetudine gubernari. Quod maxime probatur ex dictione *fames*, cujus genitivus, referente ipso A. Gellio lib. *Noctium* IX. fuit aliquando *fames*, paulo mox *famii*, deinde *famei*, novissime » *famis*. Quod vero sit recepta a neotericis talis *cæli* declinatio probatur eo » maxime, quod numeratur a Grammaticis inter *ἑτερόκλιτα* in singulari neutra, in plurali masculina. » Quibus omnibus & illud animadvertis, si tamen fas est Leonem ex ungue dignoscere, quam esset Auctor N. Latinæ linguæ peritus, ut qui alte adeo repetita oratione, minutissima quæque ad illam spectantia persequeretur. Quod tamen haud plane demirer in Viro non indiculis, & polyantheis, sed consultis ipsis auctorum fontibus erudito. Rem non uno hujusce nostri commentarii loco adnotatam. Videsis notationes 511. 530., ac rursus Mantuanum ipsum *Contra Calumniatores* pag. 66. *De loco Conceptionis Christi* pag. 207. *De patientia* lib. II. cap. XXVIII. Hinc & illa ejus adhuc junioris verba, *De vita beata* fol. 104. « Non habere Bibliothecas omnes possunt, fateor; sed habentibus studeant adhærere. »

(553) *Catalogo illustrium majoris Britanniæ Scriptorum* fol. 243. b. edit. Gippeswic. M. D. XLVIII.

(554) *Bibl. Carm.* tom. I. col. 756. N. 74.

§. VI.

§. VI.

GEMINA, QUÆ SUPEREST, CONFLATA IN AUCTOREM CALUMNIA DISPELLITUR.

JOSEPH Origlia (555), ac D. de Clavigni de S. Honorine (556), Mantuanum censoria virgula notantes eum adversus Romanam Curiam, Ecclesiamque oblocutum scriptitant: sed enim legisse oportebat Auctorem, nec, judicio præpropero, quæ non satis perspecta essent, definire, & definire quidem immerito, velut &, suis ad Baillet additamentis, observat Bernardus de la Monnoye (557), ipsique etiam Bayle, quoad aliqua saltem (558) est adnotatum. Re enim vera, erga Summos Ecclesiæ Pontifices obsequium esse, ac reverentiam impendendam, illorumque adoranda vestigia, conceptis verbis, canebat *Dionysii Areopag.* lib. I. (559), libro autem *Agelariorum* II. (560):

. . . . Publica Romæ
Quæritur utilitas, atque observantia legum
Maxima: Relligio, & Divum reverentia nusquam
Major: in adversis animus sublimis, & audax,
Non præceps tamen, aut vano temerarius ausu.

De Bello Veneto (561):

A a . . . . Reve-

(555) Suis ad Ladvocat adnotationibus. V. *Battista Spagnuolo*.
(556) *Du discernement, & de l'usage, qu'on doit faire des livres suspects*. Chap. III. pag. 30.
(557) » N'est pas contre les abus de l'Eglise, que Mantuan a declamé: » c'est contre les abus des Ecclesiastiques » De la Monnoye ad Baillet *Jugemens des Scavans* tom. IV. cit. olim N. 1247. pag. 327.
(558) *Dictionn. Hist. Crit.* art. Sixte IV.
(559) Tomo II. fol. 174., quo etiam Mantuani loco utitur ad Romani Pontificis adstruendum primatum (*Thesauri Catholici* tom. I. lib. VII. art. VI.) Jodocus Coccius.
(560) Tomo I. fol. 304.
(561) Ibi fol. 270.

. . . . Reverenter habete
Templa, Sacerdotes, census, Romanaque jura.

Quamvis nonnulla in ipso reperias, quibus, aut depravatos aliquorum in Romana Curia mores (562), aut Romanam urbem (563), aut impios quosdam, tantæque dignitatis immemores Pontifices (564) reprehendat. Id, quod non multum

(562) Ut *Ecloga* IX.
Eamdem Romanam Curiam offendant fortassis nonnulla, quæ habet Mantuanus ad Falconem, ut istud (tom. I. fol. 112.):

Obtinet expulsa probitate pecunia Romam,
Nec Deus in tota possidet urbe locum.

quæ etiam Mantuani verba usurpat Joannes Rudolphus Kiesling (epistola Lipsiæ data XXIV. Aprilis M.DCC.XLVII. ad Eminentissimum Angelum Mariam Cardinalem Quirini, quæ est XLVI. inter Quirinianas Venetiis in folio editas M.DCC.LVI. §. VIII. pag. 332.) quibus tamen Vir ipse & doctrina, & pietate spectatissimus Quirini, adjectis illi epistolæ animadversionibus, hæc inter alia, Sadoleti verba subjungit: *Ego Sacerdotium non exigua ex parte his temporibus contaminatum esse fateor*. Appellat scilicet ad tempora Leonis X.

(563) *Sylvarum* lib. I. fol. 261.

(564) *Alphonsi* lib. IV., ubi tamen de quo loquatur, de Sixto ne, an de Paulo II., an de alio quopiam incertum est, ut Bayle quoque animadversum (*Diction. Hist. Critiq.* art. *Sixte* IV. Rem B.), quo loci de eo Mantuani opere edisserens, etsi ob duplicem tantum, quæ loquens ibi inducitur, personam, aliquem nimirum, suppresso licet nomine, Pontificem, & Dæmonem, contendit de Pontifice aliquo ea esse accipienda, quæ, hoc loci, scribit Mantuanus; subdit tamen: « Il y a encore une chose, qui peut prouver, que » Baptiste Mantuan n'a point prétendu designer le Pape Sixte: c'est qu'il le » loue beaucoup dans le meme ouvrage, ou il deplore la corruption de son » siecle. Il va jusqu'à dire, que si cette corruption n'eut été portée à un » tel exces, qu'elle surmontoit la force de tous remèdes, ce Pape eut pu la » guérir:

» . . . . Postquam rerum te Roma potentem
» Fecit, & obscuro jubar hoc resplenduit orbi,
» Exanimis virtus, scelerum sub mole sepulta
» Respirare parum visa est, & tollere frontem.
» Et nisi tot vitiis hæc secula nostra fuissent
» Depravata, boni poterant Rectoris habenæ
» Errantes frænare rotas; sed tantus equorum
» Impetus aurigam superat, frustraque retractans
» Lora gubernator, sine lege, per invia fertur.
» Propterea fortem doleo, mitissime Patrum
» Sixte, tuam. Fueras annis melioribus aptus.
» Est tibi, quæ tanto fatis est in Principe, virtus.

Hæc ex Mantuano *De calamitatibus suorum temporum* lib. III. Petrus Bayle (cit. loco), ac (*Biblioth. Carm.* tom. I. col. 225.) N. Villiers, a quo adeo

tum mirere in homine; qui sub Alexandro VI. floruit, cujus etiam jussu, etsi, quod diximus, Ferranticæ stirpis gloriosa facinora orditurus erat Poeta N., quibus interea, ceu præludium quoddam *Alphonsum* præmittebat: zelo tamen, quod in ipso non laudare nequivit vel ipse difficilis ingenii vir Hadrianus Baillet (565), temperare sibi haud potuit, quominus Romanæ Curiæ mores, aliquorumque Pontificum minus honestam vivendi methodum vehementer deploraret, atque altissime detestaretur; quin & nonnulla reperias, quæ ad Alexandrum ipsum referri posse videantur. Quæ omnia demum si Panvinio (566) permitti potuerunt, si Muratori (567), si Fleuryanæ Historiæ Continuatori (568), ut mittam ipsum Fleury, si Dominico Bernini, si Burio, Zacharia, aliisque innumeris (569), quidni licuerit ipsum hoc Viro Poetæ, eique potissimum, qui usurpare illud, post Martialem (570), possit:

Hunc servare modum nostri novere libelli
Parcere personis, dicere de vitiis?

Cæterum dignis laude Pontificibus Julio II., Leoni X., ipsi quinimo Innocentio VIII. nedum encomia præcinuit, verum &, munusculi obsequentis loco, quædam ex scriptis suis

 humil-

nonnisi jure, ac merito corripitur Jurieu ausus *Alphonsi* libro illo in Summum hunc Ecclesiæ Hierarcham abuti; quamquam & dubia fama vixit Pontifex ille . . .

(565) Cit. olim tomo IV. N. 1247. pag 327., ubi hæc de Mantuano: « On » peut au moins estimer la piété, & le zele, qu'il a fait paroître, dans quel- » ques unes de ses pieces, pour la discipline Ecclesiastique, le service, & » la gloire de Dieu. ». Tametsi hæc in Baillet dum lego, timeo (ingenue fatear), timeo Danaos & dona ferentes.

(566) In Alexandro VI.

(567) *Annali d' Italia* tom. IX. anno M.CCCC.XCII., tom. X. anno M.D.III. &c.

(568) *Hist. Eccl.* liv. CXVII. N. XXXI.

(569) Adjici his posset Mantuani præceptor Gregorius Tiphernas, qui ad Pium Pontificem e Galliis scribens hæc, inter alia, canebat:

Quid Romæ facerem, quum doctis nemo faveret,
Atque oculis nollem cernere multa meis?

(570) Lib. X. *Epigram.* XXXIII.

humillimus Poeta sacravit (571), dignus a Leone X. habitus, qui Legati sui munere, ut vidimus, fungeretur. Quod Ecclesiasticos alios viros spectat, concedi fortasse potuit Mantuano; ut, ferventiori zelo, in minus compositos illorum mores stringeret calamum: scitum enim, qui essent, Alexandri VI., Pii III., Julii II., Leonis X. ætate, complurium non Laicorum modo, sed & Ecclesiasticorum mores; ut adeo nec illud exinde sequatur declamasse Mantuanum pravo quodam animi impetu exagitatum, quemadmodum, nullo adducto, rei quam autumant, argumento, definiunt ex tripode collectores *Nouveau Dictionnaire Historique* (572); in fœminas, inquiunt, atque devotos Deo viros, stilo, qui possit Aretino dignus censeri, insurgit, ac debacchatur Mantuanus: in fœminas, quod iis placere haudquaquam potuerit: in Ecclesiasticos nimia transversum actus ambitione, ut quorum expetitas dignitates obtinere haud poterat, eos nec ipsos iis idoneos ostenderet, ac veluti in illatæ sibi injuriæ crimen vocaret. Ecquis, malum, ecquis non pedem hæc audiens supplodat? Quis, medius fidius, procacibus adeo collectoribus non succenseat? Ast vero unum hoc illos petierim, aliqua, nimirum, proferant infandæ nimis, atræque calumniæ argumenta, rationes, conjecturas, quas si nullas adducere possunt; illud igitur aliquando concedant, Scriptorem cl. non fœminas, sed effœminatos increpasse, laudatum eam ob rem a Graveson, ut vidimus (573), a Joanne de Torres, ab aliis; fœminas autem morigeras, non uno operum suorum loco, modestissime veneratum. Appello morosos criticos, ac tertios e cælo Catones ad unum illud carmen *De Cupidine marmoreo* Elisabethæ Mantuæ Marchionissæ dicatum, quod hisce absolvit verbis:

Esto

(571) Leoni X. *Fastorum* libros nuncupavit. Julio II. *præcinium* tomo III. fol. 236. 239. Innocentio VIII., ut alia quædam in *Sylvarum* libris, sic & Ludovicum Morbiolum, qua de re jam olim.

(572) Art. *Spagnoli* « Il s'emporte jusqu'à la fureur contre les femmes, & » contre les Ecclesiastiques: contre les femmes, parce qu'auparavant le versificateur Mantouan n'avoit pas pu leur plaire: & contre les Ecclesiastiques, parceque les charges de son Ordre n'avoient pas pu satisfaire son » ambition. C'est surtout dans son Poëme *De la calamité des tems*, qu'il s'acharne contre ses derniers, avec un emportement digne de l'Aretin. »

(573) Cap. VI.

Esto puer talis semper, teneatque sepultum
Te sopor æternus, maneasque in marmore semper.

Vel ad aliud *De morte, ac dedicatione poematum Nicolai Corregii* (574), quo Polyhymniam hæc, inter alia, Elisabellæ suadentem inducit:

Tu quoque Pierias vigilando enitere ad artes,
Tota nec in levibus tempora perde jocis.
Ne cade ab inceptis. Summam virtutis ad arcem
Te labor exiguus, te via parva feret.

Cæterum opinionem illam suam iis tantum Aristarchi hi nostri probaverint, qui ignorent Mantuanum, & quum primum adolesceret, fuisse profanis amoribus satis equidem alienum, iis quinimo infensum, eos utcumque licuit insectatum, ceu manifesto videas, juvenilibus ejus carminibus ecloga II. III.; quamvis tamen ingenuum, castumque amorem, ac felicem ipsius exitum, carmine etiam, identidem commendaret. Equidem exaggerata fatemur, quæ emphatice in mulieres scribit *Ecloga* IV.; at enim testatur ipse Auctor, se, eo loci, non suos, sed Tiphernatis alterius ab Euripide misogyni versus prompsisse: carmina, inquit,

Carmina doctiloqui cursim recitavimus Umbri.

Alterum gratis perinde Auctori N. objectum, indignum & ipsum est, quod patienter cordatus homo refellat: cui enim non stomachum moveat, dignum Aretino loquendi, aut scribendi genus illud traduci, quod vel synchroni ipsi, iidemque piissimi Scriptores propriis suis inserere operibus, ac typis iterum committere haud dubitarint? Testem hujusce rei allegamus virum pietate, atque eruditione clarissimum Abbatem Joannem Trithemium, qui libro *Penthico*

De

(574) Utrumque poema hoc appellavimus superius cap. VI. cit.

De Ruina Ordinis (575), vehementiſſimis iſtis, ac plane emphaticis Poetæ N. verbis quoſdam exagitat ſanctiſſimi Ordinis ſui haud ſatis morigeros Monachos (576):

Neglecto Superum cultu, ſpretoque Tonantis
Imperio, Baccho indulgent, Venerique miniſtrant.
Sacra ferunt auro, nummis altaria condunt,
Auro vina libant, auro laquearia fulgent,
Scorta tegunt gemmis, canibus convivia ponunt . . . .
Exuviis inopum culti, diteſque rapinis,
Succeſſu elati Superos, Acherontaque rident.

Uno igitur ductus & Religionis zelo, & veritatis amore, hæc lamentabatur, flebatque querulus Poeta, non præpoſtero actus ambitionis ſtudio, quod quidem immerito nimis, injuriaque, in viro ſupponunt, quem ad ſupremum Ordinis regimen repugnantem fuiſſe evectum externi quoque Hiſtorici (577) tradunt. At nolumus diu cum iis conſerere manus, quos merito Hennius (578) traduxerit

Haud doctis dictis certantes, ſed maledictis.

Quamquam, ut graviter olim eſt a Cicerone pronuntiatum (579): « Qui admonent amice docendi ſunt, qui ini» mice inſectantur repellendi. »

Aliam

---

(575) Cap. VIII. appellat eoſdem hos Mantuani verſus, eoſque ex Trithemio recitat italice redditus Hieronymus a Coſta Protonotarius Apoſtolicus, *Dell' origine, e del progreſſo delle rendite Eccleſiaſtiche.* Parte II. pagg. CXXVIII. CXXIX. V. & Maſei *Ann. di Mant.* p. 849., & P. Maraviglia initio *Protei Ethicopolitici.*

(576) Habet hoſce verſus Auctor N. *De calamitatibus ſuorum temporum* lib. II. tomo opp. I. fol. 34. licet non ea ſpeciatim de ſacris Deo viris protulit, ut ejus iſte indicat verſus, qui a Trithemio allatos immediate præcedit.

Immemores tanti populus, patreſque laboris.

(laborem vocat Redemptionis œconomiam, de qua erat ante locutus, cujuſque graphicam, etſi brevem, deſcriptionem ſuperius attulimus.)

Neglecto Superum cultu . . . . . &c.

(577) Vide ſuperius cap. XIII.

(578) *Annal.* lib. VIII. in fragmentis ℣. 55. in *Corpore veterum Poetarum Latinorum* pag. m. 6.

(579) *De Natura Deorum* lib. I.

Aliam nunc Mantuano tentat impingere dicam vir cæteroquin eruditissimus Thomas Strozzi (580), a quo id Poetæ N. crimini vertitur, quod hæc de excitatis olim super Immaculata Deiparæ Conceptione controversiis cecinerit (581).

Vanus uterque labor, pietas temeraria, præceps
Relligio, levitas velata scientiæ amictu.
Nec natura potest illuc extendere visum,
Nec Deus hoc docuit, nec re dependet ab ista
Nostra salus: quæ nos igitur dementia torquet,
Ut studeamus in his consumere litibus annos?

At forte arbitratus est Strozzi dicta hæc a Mantuano de laudabili prorsus controversiæ eo genere, quod incolumi Fidelium charitate erudite utrinque, & acute possit disputari: sane Mantuani contextum haud videtur habuisse præ oculis, quum verba illa, quæ reperias *Fastorum* libris, ea ipse, ceu ex *Parthenices* lib. I. (582) adducat; utcumque fuerit,

---

(580) *Controversia della Concezione della Beata Vergine Maria* in introd. cap. II. pag. m. 2., & 3., ubi, allatis Mantuani verbis: « Così, inquit, lo spinse » a parlare l'estro ispiratogli dalla sua Musa troppo amica dell'ozio di Par» nasso, e perciò avversa dagli strepiti della scuola. » Quæ postrema verba non ii concoquant fortassis, qui ea animo reputent, quæ de scholasticis Mantuani laboribus dicta, a nobis sunt, cap. hujus vitæ VI., eaque simul attenderint, quæ ipse reliquit MMSS. in iis enim & ista :

Opus aureum in Thomistas MS. Bomb. in Bibliotheca Mediol-Ambrosiana, teste Bernardo De Montfauçon *Bibliotheca Bibliothecarum Manuscriptorum* tom. I. pag. 509.

Introductorium subtilis Scoti Ordinis Minorum lib. I. opus MS. a Villiers laudatum *Bibl. Carmel.* tom. I. col 232.

Adde quæ scripsit Apologetica pro Ordine, pro se ipso, pro Petro Nebulario, de loco Conceptionis Christi, aliaque his affinia, quibus certo illud constat, sic eum Musas coluisse, ut & scholasticorum dumeta ingredi, subtilia cum iis disputare, excitatas controversias audire, instare, urgere, occurrere &c. non detrectarit. At juvat Poetam ipsum audire: Edidi, inquit (*Contra Calumniatores* pag. 80.): « Edidi & ego vivens opera mea, ut vitia audiam, » quæ annotantur, & quæ excusari possunt excusem vivens . . . . . . Feci » quoque hoc eorsum, ut manum aliquando levarem de tabula, & ut his » curis absolutus ad Theologiæ studium, quo longe plus oblector, me con» ferrem. »

(581) *Fastorum* lib. XII. fol. 375.

(582) Illud hic, arrepta occasione, moneam, prodiisse olim *Marianam Parthenicen* in capita varia tributam: appellat enim hic Strozzi ad *Parthenices* I. caput VI. Pariter N. Joannes a S. Angelo ejusce operis editionem in capita

fuerit, quum, post pauca (583), videatur Mantuani sensum adsecutus, non equidem intelligo eccur Vatem cl. eam unam ob causam, vehementius arguerit doctissimus Scriptor. Sed, ait ipse, vix ullum est controversiæ genus, quod non eadem hæc maneant incommoda; ergone actum erit, conclamatumque de controversiarum genere universo? At, inquam ego, ejusdem Poetæ N. verbis: si, ut illæ agitentur quæstiones (584):

. . . . Ridiculis popularia corda
Obscurare opus est gerris, & scindere pacem
Inter mortales, qua nil descendit ab astris
Utilius nobis . . . .

ah! facessat, rogo, genus controversiarum quodcumque, nec ipsum hoc desideranti Mantuano injustam, inertis, audacis, morosi notam inuramus: præsertim, quum & ipse, qui de vehementer nimium agitata quæstione illa nil certo definiendum scribit (585); alibi tamen (586) nostri etiam Ordinis Doctorum (587) vestigia insistens hæc ultro sit modulatus: dignior est, illa Immaculatæ Conceptionis sententia,

Dignior

---

divisam laudat *Dissertatione apologetica de incognito per se cognito* adversus Benedictini Ordinis Abbatem Michaelem Ximenez Barranconem. pag. 143. N. 358.

(583) Pag. 5.

(584) Eodem *Fastorum* libro seq. fol. 376.

(585) Cit. XII. *Fastorum* lib. fol. 376.

Ergo nec infectam dicas, nec labe carentem.
Obmutesce. Deus sciri hæc arcana negavit.

(586) *Parthenices Marianæ* lib. I. tom. II. fol. 5.

(587) » Assertio ista a nobis Carmelitis toto corde est amplectenda, tam» quam Deiparæ, cujus speciali titulo Fratres appellamur, & Unigeniti Filii » ipsius honori consulens, ejusdem Filii merita exaltans, & Ecclesiæ Catho» licæ sensum continens: merito proinde semper in Ordine N. fuit propu» gnata. » Inquit Henricus N. a S. Ignatio (*Ethica amoris* tom. I. lib. X. parte III. cap. VIII. §. 92.), cujusce postremam hanc assertionem ad oculum ostendit Carmelitarum Immaculatam Virginis Conceptionem propugnantium syllabus apud Matthiam a S. Joanne (*Histoire panegyrique de l'Ordre de notre Dame du Mont-Carmel* tom. III. part. IV. pag. 613. seqq.) contextus. Id, quod & ea illustrant, quæ habet Lambertini (*Annotazioni sopra le Feste* parte II. NN. CXCIII. CCVI.

Dignior eſt, & grata magis Nato, atque Parenti . . . .
Quod ſi ſiderei tanto ſplendoris honore
Fulget, ut, æterno qui temperat ordine mundum
Geſtarit gremio, lactaverit ubere dulci,
Strinxerit amplexu, ſummoque vocarit Olympo:
Quare illam in noſtras opus eſt detrudere ſordes,
Et turpi infeſtare luto, mortalibus æquas
Cui Pater Æthereas mentes ſubjecit, & aſtra?

Atque hæc omnia demum litteris commendare inſtitueram, non quod in mala cauſa verſaretur inſigne illud Carmelitici N. Ordinis decus, Thelogiæ, Philoſophiæ, Poeſeos, Rhetorices, Hiſtoriæ eximius cultor, Vir toto, qua patet, orbe (588) celebris Mantuanus; ſed quia, ut recte olim eſt Ovidio animadverſum *Epiſt.* XIX.

Optima non ullo cauſa tuente perit.

(588) Infiniti eſſet operis Auctores alios innumeros, qui Mantuanum appellant, hic recenſere veluti ſunt Genebrardus, Alberti, Heliot, quique illius opera nunc Hiſpanice (V. Nicolaum Antonium *Biblioth. Hiſp.* tom. I. pag. 525., & ex Villiers alios), modo Gallice (V. P. Villiers *Bibl. Carm.* tom. I. coll. 220. 223.), vel etiam Italice (V. Franciſcum Xaverium Quadrio *Della Storia, e della Ragion d'ogni Poeſia* vol. VI. lib. I. diſt. III. cap. VII. partic. III. pag. m. 105.) converterunt, vel &, qua compoſita fuerant, lingua iterum, iterumque excuderunt, quos videſis apud Villiers, Orlandi, Niceron, Baſnage, Fabricium, Schelhornium, Engel, Freytag &c.

CRITICA

IN NUPERUM MANTUANI EDITOREM

ANIMADVERSIO.

ERAT Lucubratio hæc mea prælo matura, quum primum innotuit Viri cl. Francifci Mariæ Soldini Carmelitæ Nudipedis liber infcriptus: *Baptiftæ Mantuani Ordinis Carmelitarum Poemata præftantiora I. Bucolica . . . . II. Parthenice Mariana . . . . . e veterum editionum vitiis converfa. Hifce præmittuntur contracta in Auctorem rerum geftarum commentaria* Florentiæ M. DCC. LXXXIII. in 4.

Ut ergo nihil mihi antiquius, quam eos demereri, qui in Mantuani hinc præclare geftis, hinc fapienter, ac erudite fcriptis illuftrandis operam collocant, opportunam, quæ fe mihi nunc offert, occafionem aliqua feu ex ipfo adnotandi, feu in ipfum animadvertendi libens arripio, quum id mihi animo conftitutum fit Viro cl. debitam laboribus ejus, ac ejus doctrinæ laudem, hoc loci, teftari, eique aliquod exhibere argumentum, quo fuo hoc, eodemque elegantiffimo in Mantuani vitam Commentario, rem nobis fecifle gratiffimam poffit quoquomodo dignofcere, ac illud etiam intueri, fi quæ, noftra hac Differtatione, fcripta funt, quibufcum hiftorica ejus commendatio minus forte cohæreat, non ea a nobis inconfulto, aut uno exornandæ orationis ftudio fuiffe prolata.

Pag. I. pollicetur Auctor cl. fe Mantuani res geftas, ea ratione, perfecuturum, « ut ejus neque faltem extenuata, » neque minor inde futura fit fama, quam hactenus tanti » Viri fuerit apud eruditiffimos anticipata exiftimatio. »

Edisserit equidem multa præclare, historica ea commendatione, Soldini; at facile & ipse noverit Vir præstantissimus desiderari adhuc multa, quibus mirum utique in modum in Poetæ N. laudes pervagari oratio, ac veluti dixerim exultare posset. Quanta enimvero non accedat cl. Auctori eximiæ, atque omnino singularis virtutis gloria, ubi id in lectoris mentem revocetur, fuisse illum non Latinarum modo, non modo Græcarum, sed Hebraicarum etiam rerum peritissimum, fuisse inter Socios Theologici Bononiensis Collegii cooptatum, in Mantuanorum Principum Moderatorem adscitum, in Bentivoli Consiliarium, in Summi Pontificis Legatum, in Lateranensis Concilii Theologum? At vero omnia hæc Soldini omissa, ni forte, quod primum attinet, obscure id quidem, utcumque tamen indicatum velit pag. XVII. ultimis prope lineis, quibus dicitur Mantuanus: « Græcarum, aliarumque quamplurium littera-» rum, quæ eruditissimorum hominum sunt maxime pro-» pria, cognitionem tantopere edoctus, ut neminem sua » ætate sibi coæquandum posset habere. » Agnoscimus ergo cl. Editorem optimi & animi, & ingenii, & eloquii Virum; at punctum omne se, hoc loci, tulisse, quantum saltem Mantuani laudibus accurate complectendis opus erat, haud sibi certe blandietur Vir doctus.

Pag. II. scribit Mantuanum « Nuperæ Carmelitarum Fra-» trum corpore a toto segregatæ Familiæ » nomen dedisse, cujusce rei « ab eo gestæ primordia innuisse satis præclare » videtur Ægloga I., ubi Alphus, & Galbula inter se pa-» storali more colloquentes eumdem, sub Pollucis nomine, » mirabundi commemorant, hisce carminibus: *Galbula quid* » *sentis?* » Subdit ipsum multa prius hinc a severo genitore, hinc ab iniqua noverca perpessum, « quod suis in » puellam, cæteroquin honestissimam amoribus dire adversa-» rentur. »

At I. verba illa: *toto a corpore segregatæ* velit certe Soldini commodo sensu exponantur: constat enim non ita ab Ordine reliquo separatam fuisse Mantuæ Congregationem, ut nulla amplius in re utrique invicem Carmelitæ communicarent, veluti in Mantuano ipso perspicuum est exemplum,

plum, qui Bononiæ Lector creatus est, generalibus non Congregationis, sed Ordinis comitiis (*Vita* N. capite V. Nota 113.), tum & ad supremam evectus universi Ordinis præfecturam. Sed & , qui, defuncto Mantuano, Generalis totius Ordinis Vicarius a Summo Pontifice Leone X. institutus est, Joannes Baptista Secchia, fuit ipse quoque ex Mantuana Congregatione assumptus. Adisis Carolum Vaghi (*Commentariorum* lib. III. pag. 263.), & P. Ventimiglia (*Hist. chronol.* pag. 173., necnon ad annum M. CCCC. XLII), Villiers quoque (*Bibl. Carm.* tom. I. *art.* Joannes Baptista De Rubeis &c.)

II. Ecloga VII. ascito Pollucis nomine, se ipsum, quæque sibi domi evenissent descripsisse, id saltem non plane certum innuimus, capite II. Nota 29.

III. Mantuanum gravia multa a rigido parente perpessum, ob cognitos illius in puellam cæteroquin honestissimam amores, nullibi eruitur, quin aperta hæc, ex Fausti protagonistæ persona, eam in rem scribebat ecloga I. Auctor N.

Ut pater advertit, mitem se præbuit ultra
Consuetum, quod & ipse suos expertus amorum
Sciret onus, blandoque loquens humaniter ore:
Dic, inquit, dic Fauste, quid hoc, quod pectore volvis?
Infelix puer, hæc facies testatur amorem!
Dic mihi, ne pudeat curas aperire parenti . . . . .
Ut facilem pater affectum præ se tulit, ultro
Rem confessus opem petii; promisit, & ante
Quam brumale gelu borealibus arva pruinis
Spargeret, agnati unanimes cum patre puellam
Despondere mihi . . . . (*)

At uxorem ne ab eo ductam autumamus? Etsi id ultro esset concedendum, non certe, ea in re, quicquam foret absurdi. Legatur Robertus Bellarminus *De Monachis* capp. XXXVII. XXXVIII. Verum improbabile est, de se loqui, eo

(*) Hisce, ut id, pro re nata, moneam, ea iterum illustrantur, quæ disputata a nobis sunt. *Vita* N. cap. II. Nota 31.

eo loci, Auctorem: etenim constat scriptam ab ipso eclogam illam I. ante annum ætatis suæ XVI., quum anno XVII. sua jam vota nuncupasset (*Vitæ* N. cap. IV. Nota 101.); jamvero matrimonium illud, ut, quatuor ante annis, contractum, memorat, unde id consequens foret ductam ab eo uxorem, quum vix XII. ætatis annum superasset, ac etiamnum ad grammatica studia, aut humaniores litteras appelleret animum, & adhuc sub præceptorum disciplina versaretur, quæ sane omnia haud facile credat æquus rerum æstimator. En Fausti verba, ecloga I.

Ecce dies genialis adest, mihi ducitur uxor . . . .
Adfuit Œnophilus, multoque solutus Jaccho
Tempestiva dedit toti spectacula vico . . . . . .
Et jam tres hyemes abiere, & proximat æstas
Quarta: dies rapidis, si qua est bona, præterit horis:
Si qua placent, abeunt; inimica tenacius hærent.

Pag. IV. ait, mitiori apud nos inducta vivendi ratione, sub Eugenio IV., imo collapsa fere monastica disciplina, aliquot e NN. paucos eos quidem, cogitare cœpisse, anno M. CCCC. XLIII. de cultu monastico, *aut instaurando penitus, aut perficiendo*.

Verum levia quædam Mantuanæ Congregationis initia pridem ante Eugenium IV. posita usque ab anno M. CCCC. XIII. observavimus cap. IV., aut saltem repeti illa debent ab anno M. CCCC. XXV., uti scribit pag. 20. Joannes Maria Pensa (*), ni & longe ante utramque nuper adsignatam epocham, juxta ea, quæ scifcit pag. 91. Carolus Vaghi. Non ergo ex dissidiis, sub Eugenio IV., anno tantum M. CCCC. XXXI. electo, apud nos excitatis sua agnoscit exordia Mantuana Carmelitarum Congregatio.

Pag. XI. impensas a Pico, & Trithemio Auctori N. laudes memoraturus ait Scriptores se allaturum « quorum, ut » omni exceptione major de virorum illustrium gestis ha-
» betur

(*) Accinere illi videtur (*Bibl. Carm.* tom. II. lit. M §. CXLIV. col. 448.) Cosmas Villiers, quin & id aperte adstruit tom. I. lit. G. §. LXXIII. col. 561.

» betur fides, ita gravior censetur jure auctoritas, quod » Baptistæ N. synchroni vixerint, neque ad ipsum cele- » brandum privatis iis affectuum humanorum fuerint stimu- » lis acti, qui honestos, ingenuosque historiographos dede- » cere feruntur. »

Vereor ipse tamen ne Trithemius præclaris iis historici dotibus, quum ferret de Mantuano judicium, haud satis emicuerit (*a*), illudque tuto assererem inter melioris notæ Scriptores, quos penes cumulatissima est Poetæ N. laus, nec ullo, ut videtur, partium studio exaggerata commendatio, citari aptius potuisse Beroaldum, Pontanum (*b*), Wimphelingium, Fernum, Capreolum, Bonifacium item, Fabricium &c. Addatur his, si lubet, epistola a Canonicis Regularibus S. Augustini ex Westphalia Bononiam ad Carmelitarum Priorem missa, quæ præfigitur operibus Mantuani Bononiæ in fol. M. D. II. editis, cujusve exscribo initium: » Circumferuntur apud nos venalia opuscula quædam, im- » pressoria arte in lucem producta, quæ tanta voluptate, » tantaque diligentia lectitantur ab his, qui bonarum artium » studio indulgent; ut nemo ferme mediocriter doctus re- » periatur, qui non eorum incitamento ad morum castiga- » tionem, virtutumque ampliorem profectum fuerit provo- » catus, quique eorum se lectione crebro summa voluptate » deneget affectum. Hæc, inquam, opuscula sunt a divini » ingenii viro, sacri Ordinis vestri immortali lumine domi- » no Baptista Mantuano edita, qui suo admirabili studio, » incomparabilique scriptorum elegantia, non modo se » ipsum, sed & totum Ordinem vestrum universo mundo » reddit amabilem. »

Pag.

(*a*) Conferantur, si vacat, quæ eam in rem attulimus, vitæ hujus nostræ cap. XIV. §. I. Nota 352.

(*b*) Iis, quæ de Viro hoc cl. alibi jam a nobis dicta sunt, adjici illud potest, quod & de Francisco Pico est ante adnotatum, fuevisse, inquam, Mantuano uti operum correctore. En quæ ad illum scribebat, Neapoli Kal. Juniis M. CCCC. XCIX. « Est mihi in manibus *De Poeticis numeris*, deque *Hi-» storiæ lege* Dialogus, *De magnanimitate* liber, *De stellis* volumen abunde ma- » gnum, item *De fortuna*, quibus absolvendis, vel expurgandis potius do » operam, quorum post judex ipse futurus es » (V. Mant. opp. editionn. Bonon., Antuerp. &c.

Pag. XIII. de scripta a Mantuano Ordinis apologia edisserens: « Anceps, inquit, est nobis, seu decernere plane, » tutoque nequimus utrum Mantuanus a cæteris extra Con- » gregationem Carmelitis, sive ab aliis dire fuerit impetitus, » quibus nulla esset cum Instituto universo communio. »

At enim haud deerant, quibus suspicionem hanc suam dissiparet vir doctus. Qui Mantuanum, vel Ordinem potius, ea tempestate, vexabant, iis nimirum haud ullam intercessisse cum Instituto universo communionem vel exinde conficere poterat, quod secus non Ordinem universum, cujus adversarii ipsi membra essent, sed unam tantum Mantuæ Congregationem exagitassent, neque idcirco pro universo generatim Ordine exornanda fuisset apologia, uti pro Ordine universo exornatam, ac editam constat I. ex ipso ejusdem apologiæ titulo: II. ex argumentis, quæ, toto eo opere, versat Mantuanus; quippe eorum ne vel unum reperias, quo peculiarem Congregationis causam, non universalem Ordinis oret Vir summus; ut proinde mirari non subeat apologiam illam, uno fortassis Jovio excepto, ab omnibus, ceu pro universo, qua late patet, Ordine exaratam laudari. V. Wharton, Danielem a Virgin., Villiers &c.

Pag. XVII. laudato Mantuani opere *De patientia* monet esse in illo « Ordinate inter se nexa universa . . . . quin » aliquid legenti se offerat, quod non cohærens sit, aut » perperam a scopo distractum. » Id, quod lectori haud certe probaverit cl. Editor, ni saltem libro II. caput XVII. quod est *De Carmelitarum antiquissima origine* antea expunxerit. Quamquam levioris momenti id repútes, ubi cum universa operis serie conferatur.

Seq. pag. XVIII. narrat opus hoc idem a Mantuano perfectum pridem, ante annum M. CCCC. XCV., quam rem negent ei, abs dubio, quotquot ea semel percurrerint, quæ scripta a nobis sunt, vitæ hujus N. Capite V. Nota 141., quo etiam loci, factam Brixiæ ejusce operis editionem, anno M. CCCC. XCVII. appellavimus, quam ii omnes attendant velim, qui legunt apud Soldini eos *De patientia*

libros,

libros, Venetiis anno M. CCCC. XCIX. *in vulgus denique* prodiisse.

Pag. XXIII. scribit integram Mantuani Bucolicam primo, *quantum nosse licuit*, elatam Coloniæ, anno M. D. XXXV. cum Jodoci Badii commentariis.

Non igitur advertit eclogas X. editas cum aliis aliquot Auctoris N. poematis, Bononiæ in folio M. D. II. apud Benedictum Hectoris. Gemina quoque Argentinensis earum editio alia anni M. D. III., alia M. D. XIII. a Freytag (589), aliisque laudata non ei in mentem succurrit, neque rursum præ oculis habuit Badium ipsum X. eclogas illas commentariis illustratas Parisiis edidisse, anno M. D. XIII. Quæ omnia, quum ægre mihi persuadeam non fuisse cl. Editori animadversa, præsertim, quod se editionem hanc suam ad veteres editiones exegisse, conceptis verbis, affirmet, facile hinc adducor, ut Typothetæ ablepsiam, eo Soldini loco, & suspicer, & ignoscam, uti & typographici sphalmatis loco habeo IV. de Nicolao Tolentinate libros, quos Soldini cl. appellat pag. XXIV., quum nonnisi III. libris totum illud opus definiatur.

Pag. XXIX. postquam Mantuanum supremam Ordinis Præfecturam abdicasse tradidit, rei causam adsignaturus pergit: « Gravissimis conjecturis cognitum est, nonnisi ab im» proborum technis profectum vere fuisse, cur satius Vir » præstantissimus duxerit eorum perversitati litare. „

Quid vero si Mantuanum supremam illam dignitatem abdicasse negemus? At negandum reipsa graves suadent conjecturæ, quas attulimus, vitæ N. cap. XIII. Verum abdicarit se ea dignitate Vir eximius; ergone nonnisi, ut improborum perversitati litaret? Quibus gravissimis conjecturis id cognitum? Ego in re magni equidem momenti rationes, & argumenta desiderem, præsertim, quum nec desint, qui abdicasse eum putantes causas ab ea, quam Soldini memorat, longe porro diversas adsignènt, veluti quod tempus quæreret, otiumque studendi, quod suæ incolumitati consuleret,

(589) *Apparatus Lit.* tom. II. §§. XXC. XXCI. pagg. 947. 951.

fuleret, tunc enim illum adversa usum valetudine ex eo facile conjicimus, quod, ut ait cl. Ventimiglia: (*Histor. chronol.* pag. 168.) " Si verum est Baptistam Generalatu „ ante mortem se abdicasse, dicendum sane erit, paulo „ ante, quam fato cederet, renunciationem suam con„ tigisse. „

Habet forte quid hisce reponat cl. Editor, hæc inquam monumenta studiosius conquirere non ejus fuisse, qui historicam potius Mantuani commendationem, quam criticum in res ejus gestas commentarium persequeretur, idque facile & ipse intelligo, ac ei ultro concedo; quin Virum cl. enixe rogo, ut, quæcumque schediasmate hoc nostro dicta sunt, ea non pravo intemperantis critici animo; sed, quod sincere fateor, ingenuo amici adnotatoris studio, in ipsum animadversa libens excipiat: liceat imo, quæ olim super colligendis Joannis Patrui operibus ad Franciscum Picum Mantuanus ipse scribebat (590), iisdem nunc spectatissimum Editorem, quoad recudenda Mantuani opera compellare: » omnia ejus opuscula, quæ absolvit, quæ etiam imperfe» cta reliquit, sunt, omni studio, & diligentia, conqui» renda: nam, quum a tanta ingenii felicitate profluxerint, » non possunt non esse dignissima, quæ ab omni posterita» te legantur, amentur, & adorentur, ad quod officium » te provocarem, nisi te sic persuasum, & animatum satis » crederem. »

Hoc tantum oratum velim, ut, si Mantuani opera typis iterum vulgare ei reipsa propositum est, Typographum adeat aut, præ illo, quo ante usus est, diligentem magis, aut minus certe imperitum: nemo enim facile credat, quam frequentibus, quam etiam gravibus scatet erroribus primum hoc novæ editionis specimen: at non urgeam hæc pluribus. Alterum modo est, quod non omnino siluerim. Pagg. 118. 119. hæc leguntur de S. Joachim (*Parthen.* I. lib. II.):

Com-

(590) Epist. ad eumdem, die XXVII. Novembris ann. M. CCCC. XCIV. inter ejusdem Francisci Pici opera *Epistolarum* lib. II. pag. 1296.

Complexus generum dextra, natamque ſiniſtra,
Multaque connubio ſuper, atque recentibus actis
Commemorans . . . .

Editiones aliæ ſic habent:

Complexus generum dextra, natamque ſiniſtra;
Ipſe etenim quamvis Mariæ ſit vitricus, Annæ
Vir; tamen ardenti referebat amore parentem
Illectus forma, ingenio, pietate, pudore,
Officio, & ſanctos venerans in Virgine mores:
Multaque . . . .

Porro quid cauſæ fuiſſe dixerimus, cur laudatus Mantuani locus omitteretur? Aliquane ſtili diſcrepantia cl. Editori ſuboluit? Verum brevior longe eſt periocha omiſſa, ut ex ea, de ipſius Auctoris ſtilo judicemus; quum præſertim Mantuani ſtilus non ſit ubique ſibi uniformis; ne & illud adjecerim fallere ſæpemodo hunc criticæ canonem, veluti quæ a NN. Thoma Cantoni (591), Honorato a S. Maria (592), aliiſque eruditis ſtudioſe conquiſita ſunt, ejuſce rei monumenta palam evincunt.

An faceſſivit cl. Editori negotium *Patris Mariæ* nomen, quo Sanctum Joachim Auctor N. appellat (*Parthen.* I. lib. II., ac *Faſtorum* lib. IX.)? Verum *Patris* nomen latiori quodam ſenſu hic accipiendum, vel ſcilicet, prout dignitatis nomen eſt, vel prout ejus, qui patris ſuſtinet (*) vices

 perſo-

(591) *In vita S. Angeli* dub. IV.
(592) *Reflexions ſur les regles* &c. tom. I. diſſ. III. art. VII.
(*) Sic D. Joſeph *Pater* a Mantuano ipſo dictus (lib. *Faſtorum* III.)

Sancte Pater veniens ab Hebræi ſanguine Regis.

Huc faciunt exempla alia ſacra penes Calmet (*Dict. Bibl.* tom. II. pag. m. 166.) profana apud Samuelem Pitiſcum (*Lexico antiquitatum Romanarum* tom. III. pag. m. 43.), Gerardum Joannem Voſſium (*Etymologico linguæ Latinæ* V. *Pater* pag. 374). Pædagogos, ut hoc ſaltem exemplum afferam, *Patris* nomine aliquando inſignitos obſervatum ex utraque & ſacra, & profana hiſtoria cl. Brunings (*Compendio antiq. Græcar.* cap. IV. §. III.

personam designat, id ex aliis Mantuani locis perquamnitide constat. De S. Anna: tres, inquit (lib. *Fastorum* VII.)

> Tres habuisse viros, & tres genuisse puellas
> Dicitur. In prima est magis admiranda, quod Author
> Istius immensæ molis, quam dicimus orbem
> Ipsius est soboles . . . . . .

quominus autem id ex una tantum aliorum sententia, a Mantuano dictum arbitremur, obstat carmen, quod, lib. *Fastorum* V. extat inscriptum: *De duabus sororibus Mariæ Virginis*: ut igitur nil adversus expuncti loci γνησιότητα ex ejus stilo eruimus; ita & omnino nihil ex ejusdem contextu.

At erat forte religio obsoletam jampridem, sententiam veluti e cineribus excitare, ac typis rursum contradere: verum, etsi notum illud est, Benedicto XIV. (593) Joachim Mariæ patrem dici: etsi item constat Baronio (594) Annam ex tum orientalium, tum occidentalium traditione *univiram* appellari, cui accedere videtur (595) Calmet, cujus imo sententiam propugnant, ac tuentur (596) Bollandiani: tamen « cum Salmerone nostro inquit (597) alter ex Bollandianis sociis Gulielmus Cuperus, libenter fateor » sententiam de triplici S. Annæ conjugio vulgarem fuisse, » & multorum Auctorum suffragiis confirmari posse. » Utcumque fuerit non erat cur quatuor versus illos Soldini expungeret, quos habet ipsa anni M. D. II. Bononiensis editio, ut & quam Antuerpiæ adornavit N. Laurentius Cuper, qui non tantum sibi in Mantuanum permisit; tametsi videri possit nemini libentius omittenda fuisse ea Mantuani verba, quum idem Cuperus N. nedum contrariam inierit sententiam;

(593) *Sopra le Feste* parte II. §. CXLI. Quamvis nondum plane id constat, ut & fatetur (*Hist. Fam. l. Sacræ* cap. I. *De Maria V.*) Sandini.
(594) *Apparatus ad Annal.* §. XLI.
(595) *Dict. on. de la Bible* tom. I.
(596) Tom. VI. die XXVI. Julii, *Commentario de S. Anna* §§. III. IV.
(597) Cit. §. III. num. 22.

tiam; verum & illam Mantuani, Eckii, aliorumque (*a*) erudite impugnaverit (598), cujus insignem, pro Annæ monogamia, locum appellat Cuperus alter Bollandianus socius (599). Quid? quod Joachim Mariæ patrem negavit insignis Prædicatorii Ordinis Scriptor Peregrinus Nicolaus Celotti *Matthæi* locum cap. I. v. 16., sic ex germana Hebraici textus lectione efferendum propugnans (*): « Jacob » autem genuit Josephi conjugem Mariam, de qua natus » est Jesus, qui vocatur Christus. » At mitto nuperum, quamvis doctum Interpretem, ne eamdem, quam ille, subeam eruditorum (**) invidiam.

Interea satius fuisset, quæ recudi placuit Mantuani poemata, hæc subjectis scholiis illustrare, ut continuo quid probaret cl. Editor, quid corrigeret, quid & miraretur, quæ scholiorum laus est apud Senecam (epist. VI. *ad Lucilium*), legentibus innotesceret. Ecquid enim referat illud præmonere (pag. XXIII.) in eruditorum gratiam dumtaxat, ac eorum, qui & Latinæ linguæ indolem, & poeticarum locutionum vim, apprime calleant, Mantuani opera in lucem emitti? Quam crebro viri occurrant tanta instructi eruditionis supellectile, ut, inoffenso, quod ajunt, pede, Mantuanum decurrant, quosve non remoretur frequens Geographiæ, Astronomiæ, Mythologiæ, historiarum denique omnium,

(*a*) Qui omnium fusissime opinionem hanc exornasse olim videtur, est is N. Joannes de Vineta, Gallico de vita trium Mariarum poemate, quadraginta versuum millibus deducto, ac circa annum M. CCC. LVII. scripto, quod Mantuani ætate, anno, inquam, M. D. V. Gallica oratione a Joanne Drouin conversum, ac inde Rhotomagi, anno M. D. XI. editum scribit (*Bibl. Carm.* tom. II. col. 133.) P. Villiers. De eo opere, ac ejus Auctore conferri etiam potest cl. De la Curne, dissertatione, qua secundam continuationem chronici a Gulielmo Nangio inchoati (penes Lucam D'Achery, *Spicilegii* tom. III. initio, olim tom. XI.) non Monacho Benedictino, ut putatum Jacobo le Long, Casimiro Oudino, Natali Alexandro, aliisve; sed N. Joanni De Vineta adscribendam propugnat. (*Mémoires de littérature tirées des Regîstres de l'Académie Royale des inscriptions, & Belles-Lettres* tom. XIII. pag. 520. seqq.)

(598) *Genealogia, & Vita Beatæ Annæ* cap. XII.

(599) Cit. §. IV. num. 40.

(*) *Catena sacra quaternæ scripturæ Sanctorum Evangelistarum* lib. I. cap. IV. Nota 16. Sed & alii sunt, qui Joachimum Mariæ patrem inficiantur. Conferatur Berti (*De Theologicis disciplinis* lib. XXVI. append. ad cap. III.).

(**) Peculiari adversus Celottum dissertatione, novam ejus doctrinam impugnat penes Calogerà (*Nuova raccolta* tom. X.) cl. Mingarelli.

nium, omnium, dicere ausim, disciplinarum penes Auctorem N. usus, & commendatio? Rursus; ergone gravissimi Auctoris lectione arceantur quotquot nondum satis, ut cum Persio dixerim (*Prologo ad Satyras*), aut *fonte labra proluerunt caballino*, aut *in bicipiti somniarunt Parnaso*? Aliud sane fuit Jacobi Wimphelingii, Philippi Beroaldi, Joannis Murmellii (*a*), atque Angeli Carmelitæ judicium, quorum hic postremus ita scribit, epistola, quæ *Fastorum* libris, Antuerpiensi editione (600), præfigitur:

» . . . . . Rectius proinde judicant, qui inter Poetas delectum habendum arbitrantur, eosque, qui citra periculum non leguntur, utpotequibus non modo vanis, sed & obscænis versibus pagina turget, procul a Christianorum finibus pellendos: eos vero, quorum scripta non solum nihil latentis veneni continent, verum etiam plurimum promovent Christianam pietatem retinendos esse, & interdum juventuti prælegendos, inter quos non postremas partes obtinent Aur Prudentius, & hic Baptista Mantuanus. » Quæ omnia tamen, quo demum pacto accipias monuimus *Vitæ Notis* 353. 358. eas consule, si vacat. Ipse nunc plura forte, quam initio constitutum animo fuerat, complexus tandem,

. . . . quasi, qui longa æquora, fessa
Jam rate, sulcavit, metam invenisse laborum
Lætor, & auspiciis portum felicibus intro.

MANTUANUS lib. *Agelariorum* VI. ℣℣. ult.

(*a*) » Joannes Murmellius in *Artis componendorum versuum rudimentis*, aliisque *Epistolis* aliquot, quoties Mantuanum N. discipulis imitandum proponit? » Cuperus *Dedicatoria* tomi I. De Beroaldo, ac Wimphelingio jam olim nos plura.

(600) Tomo II. fol. 235. Videsis & P. Villiers. *Biblioth. Carmel.* tom. II. V. Henricus Angelus col. 619.

FINIS.

INDEX

EORUM, QUÆ NOTATU DIGNIORA SUNT.

A

C

D

E

F

M

N

O

P

Menda, quæ irrepfere, irrepfere autem aliquot, ea Lectoris donet humanitas, veluti:

	Errata	*Corrigas*
	6. æqua	æque
Pag.	7. Perlepide	perlepide
	13. unum illud	illum
	17. Petri	Patri
	18. ΟΜΕΡΟΣ	ΟΜΗΡΟΣ
	47. infida	infima
	80. Romanoram	Romanorum
	92. Honoratii	Honorati
	112. Petavius, Corneille, Zanchius	Petavius, Zanchius
	127. *ad Nicobulum*	*in fe ipfum*
	181. ἐν	ἦν
	182. καταχεῖται	καταχεῖαται
	&c.	*&c.*

